Den tweeden boeck van Architecturen Sebastiani Serlij / tracterende van Perspectyuen / dat is / het insien duer tvercorten.

Ouergesedt wten Italiaensche in nederlandts / duer Peeter Cocke van Aelst doen ter tijt Schildere der K. Maiesteyt.

Gedruct inde vermaerde Coopstadt van Antuerpen, ende nu eerst wt [illegible] weduwe des seluen Peeters voers, int Iaer M.V^{c}.LIII.

met keyserlijcke preuilegie.

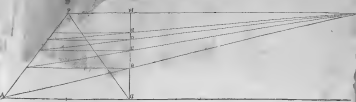
Men vindtse te coope Thantwerpen op de lombarde veste inde schiltpadde

Dat tweede Capittel.

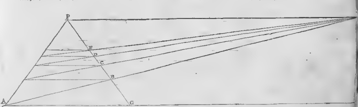
Een tractaet van Perspectiuen/ aengaende den superficien.

HOE wel dat die subtile const van Perspectiuen seer difficil ende moeyelijck es om in scrifte te settene/ ende aldermeest de corporen oft ghelijcke dinghen/welcke wten gronde opghetrocken worden : want tis een conste diemen niet so wel duer figuren ende scriften begrypen en can/als duer een onderwysinge die onderlinge geschiet. diesniettemin midts dat ick inden eersten boeck getracteert hebbe van Geometrien/sonder die welcke dat de Perspectiue niet en ware/so salick arbeyden duer den cortsten wech dat my mogelijck zijn sal / hier in desen tweedden boeck / den Architect so vele daeraf tontdeckene/dat hy hem daer mede sal connen behelpen in zijn wercken. Ick en wille my niet becommeren int philosopherē oft disputeren wat Perspectiue es/oft waer wte datse haren oorspronck neempt / midts dat die alder diepsinnichste Euclides subtylichlijck metter speculatien daeraf tracteert. Maer om aende Practica te cōmen ende tgene dat de Architect behoeft/so salmen weten dat Perspectiue es/ tghene/ dat Victruuius Stenographie noempt/ te wetene/ het opstaende ende die syden van eenigen edificien/oft ooch van eenigen superficien oft corporen. Dees Perspectiue dan/hangt principalijck in drij linien: Deerste linie/es die base beneden/daer alle dingen huer beginsel wtnemen : Die tweedde linie/es die/welcke nae den punct gaet/die sommige tgesichte/andre orisont noemen/ maer orisont es sinen rechten naem/ want den orisont es alomme daer hem ons gesichte eyndet: Die derde/es de linie vander distantien/de welcke behoort altyts te stane vander seluer hoochden dat den orisont es maer ootre oft by/na de gelegentheyt/ ghelijck wy dat tot zijnder plaetsen verhalen ende wysen sullen. Desen orisont dan verstaet hem ter hoochdē van onser oogen te stane/gelijck oft de Archytect tegen eenen platten muer eenige metselrye betoonen wilde/nemende zyn beginsele opden grondt daer de voeten vanden aensienders staen souden/in sulcken ghevalle salt redene zyn/dat den orisont sohooge sy als ons ooge/ende de distantie om dat werck te siene/sal inde bequaemste plaetse ghesedt wordden die daer ontrent es : gelijck oft dat in een sale oft ander camere ware/ so sal die distantie aenden inganck genomen wordden / ende eest in oft teinden eenen hof oft galerie/so sal die distantie altyts aenden inganck vander seluer plaetsen gesedt wordden: Item eest in een strate tegen eenen muer oft huys/so salmen die distantie op dander zyde tegen ouer setten/maer oft in sulcken gevalle de strate seer nauwe ware/so salt goet zijn datmen een wijdder distantie ymaginere/op dat die vertoringhen niet te wreet oft onplaisant en comen: want hoe dat die distantie langer oft wyder es/hoe dat het werck beuallycker eñ meer sal schynen te verueren. maer wiltmen dwerck vyf oft ses voetē hooge (van dē gront daermē op staet) beghinnen/so soudt wel redene zyn dat den orisont gelijck onser oogen stonde/gelijck geseyt is: maer midts datmen van sulcken metselrie gheenen gront sien en soude/waer duere dat het bouenste (in dyen men seer hooghe wercken wilde) onbevallijck der ooghen commen soude/so salmen in sulcken accident wel moghen orlof nemen om den orisont wat hooger te settene/ ter discretien van eenen verstandigen werckman: maer nochtans niet gelijck sommige licentiose ende onverstandige/die ergens ter hoochden van dertich oft veertich voeten/ eenige historie oft ander dinck met huysinghen maken daer tgesichte oock also hooge staet dwelck onredelijck es/Eñ in sulcken dolinge en zyn die verstandige wercklieden noit gevallen: want daerse eenige dingen bouen ons gesichte gemaeckt hebben/ daer en heeftmen gheenen grondt ghesien van dyen seluen wercke/waudt die groote const van Perspectiuen heeftse inden toom gehouden. Ende daeromme gelijck voren geseyt es/dat die Perspectiue den Architect seer noottelijck es/so en sal die Perspectijf geen werckē maken sonder architecture/ noch die Architect sonder Perspectiue: Dat dit waer es blijckt by den architecten van onsen tyden/inden welcken dat die goede Architecture heeft beghinnen te bloeyene. Want Bramant een verwecktere der welgeschieter Architecturen/en was hy niet eerst een schildere/ende zeer verstandich inde Perspectiue/ eer hy hem totten bouwen schicte? Die geluckzalige Raphael Durbyn en was hy niet dalder vermaertste schildere/ ende wel geinstrueert in Perspectiuen/eer hy aan Architecturen wrachte? Die alder voorsichtichste Balthazar Petruzzi van Sienen was ooch een schildere/ende in Perspectiuen also geleert/dat hy willende ondersoecken sommighe maten van colomnen ende ander Antycshe dingen/om die in Perspectiuen te settene/creech sulcken behagen inde proportien ende maten/ dat hy hem geheelijck totter Architecturen begaf/inde welcke dat hy also toenam/dat nauwelijck zijns gelijcke en was? Die verstandige Jeronymus Genga en was hy ooch niet een excellent schildere ende alderoeruarenst in Perspectiuen / gelijck die schoone Scenen betuycht hebben / die welcke dat hy maecte ter beliefte van synen heere Francisco Maria Hertoge van Vrbin/onder wiens schadue dat hy een dalderbeste Architect geworden es. Julius Romanus een warachtich discipele vanden gluckzaligen Raphael Durbin / es duer die Perspectiue ende schilderie/een dalder beste Architect gewordden. Om dan tot mynen propoosite te keerene / so segge ick/dat men behoort neerstich ende voorsichtich te syne in dese conste/ inde welcke dat ick aen cleyne dinghen eerst beghinnen sal/ende allenexkens voortsvarende hooger clummen/tot dat ick v na myn vermogen te bouen geleydt ende tgeheele inhouden ghewesen ende gheleert sal hebben.

Ende om datmen duer tcleyne totten grooten coemt / zoe sallick beghinnen die maniere te toonen om een vierkant int vercorten te setten / waer wte dat alle dander spruyten sal : De base dan van desen vierkante sal *A.G.* zyn / ende die hoochde vanden Orisont (gelijck geseyt is) salmen ymagineren gelijck der oogen / ende die sal staen aende . *P.* daer sullen alle die linien toeloopen / gelijck die linien vander syden *A.P.* ende *G.P.* dan rechtenen opden eenen hoeck vanden quadrate eenen perpendicle *G.H* / dat ghedaen zynde zoe treet die base *A.G.K.* lanck ghenoech / ende desghelijcx suldy wten Orisont een paralelle ast equidistante vander basen leyden / zoe verre als ghy wilt dat dooge ofte het gesichte staen sal van tghene datmen aensien wilt, wande hoemen wilt dat het vierkant meer vercorte / hoe datmen metten ghesichte . *I.* voorder vander . *H.* gaen moet om dat vierkant aen te ziene / Ende nemende dan . *H.I.* voer de distantie zoe salmen danden punct . *I.* totten hoeck *A.* een linie treckcn / ende daer die linie den perpendicle *H.G.* duersnijdt / te wetene aen *B.* daer sal den termijn vanden vercortendē vierkante zijn gelijckmē inde figure sien mach : Maer wilemen noch meer vierkanten deen bouen dandere maken opden seluen orisont ast punct / zo salmen noch een linie vanden vercortenden hoeck des vierkants totter . *I.* trecken / ende daerse den geseyden perpendicle duersnijdt te wetene aen *C.* daer sal dat tweedde vierkant afghesneden worden : ende alsoe salmen noch een linie mogen tot aenden punct der distantien trecken / ende daer sy die lootlinie raect / te weten aen *D.* daer salmen dat derde vierkant maken / di sgelijcs machmen met *E.* doen / ende voorts tot onder den orisont gaen.

Dees voergegeuene regle es die perfectste / ende men canse proberen duer die linie *G.H.* de welcke dat men die linie vanden quadrate noemt / maer om dat her meerder becōmeringen van linien es / eñ daer toe lanckſameer / zoe sal dees nauolgende regle corter zijn ende lichter te wercke gaen dan dander : want als die base *A.G.* getrocken es / eñ die twee linien vander syden makende eenen triangel *A.P.G.* zoe salmen die twee paralellen / te wetene vande base ende vanden orisont lanck genoech trecken / ende zoe verre alsmen staen wilt om twerck af te siene / zoe verre salmen den perpendicle . *I.K.* verscheyden vanden hoeck. *G.* setten : daerna salmen dan wten punct . *I.* tot inden hoeck *A.* een linie trecken / ende daerse die linie *G.P.* duersnijt / daer sal den termijn vanden eersten vercortenden vierkante zijn : Ende wiltmen van dien vierkanten noch meer daerop makē / zoe salmen doen gelijck voren geleert es . Hoe wel datter noch ander wegen zijn om een vierkant te doen vercorten / zoe sullen wy nochtans dees maniere volgen / voer de cortste ende de gemackelijcste om in scrifte te settene.

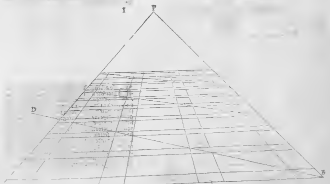

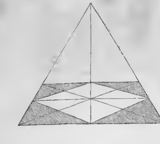
Van der Perspectiven

Diversche gronden ende diversche distantien moetmen hem gewennen/ daerom salmen den navolgenden grondt (den welcken van drij vierkanten hooge is) aldus maken: ten eersten/worde getrocken die linie *A. B.* zo lanck als dat werck breet zyn moet/die selve linie ofte base/worde in zo veel gelycke deelen gesedt alsmen behoeft. en die dan alle nader Orizont oft punct getrocken zynde/ zoe salmen die distantie nade voergegeven reglen zoe verre setten alsmen begheert/ want hier en is gheen plaetse om die te settene/ hoe wel dat de distantie een lingde ende een halve vander basen es/ gelijckmen met .1½. daer geteekent siet: die welcke base/midts datse oan vier deelen is/ zoe caemt dat eerste viercant sestien cleyne viercanten te bevangene/de welcke alle gevonden worden duer die linie *B. D.* /want daer die selve die vier linien die na den punct loopen duersnijdt/ daer moetmen die paralellen overtrecken/ alsoe dat die sestien quadren daer duere geformeert worden. Maer wiltmen vervolgende noch andere quadren daerop setten/ zoe salmen (gelijck voren geleert es) noch een linie nade distantie *.D.* trecken / ende daer die selve de ander linien welcke naden punct loopen duersnijdt/daer sullen die termynen vanden tweedden viercante zyn/inhoudende oock viermael vier quadren: dat selve salmen verstaen mit den derden viercante/ ende noch meer andere indien datmense behoeft. Men sal oock weten dat die linien geteekent *.D.* alle nade distantie loopen gelyck voren geleert es.

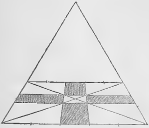

Wiltmen een paueitsel maken met grooten quadren/ende dat die selve met fascien/fasen/oft lijsten/ zoe wyse noemen willen/afgescheyden ende omvanghen worden/ zoe salmen opde base *A*. *B*. de fasen ende quadren deelen/ ende de selue alle naden Orisont trecken/ daer nae salmen de distantie ymagineren gelijck geleert es/ ende vanden hoeck *B* tot den punct der distantien / de linie *D.B.* getrocken zynde/zo salse midts het duersnijden vanden Orisontalen/ die termynen toonen vandē quadren ende fasen oft borden/te wetene/om die paralellen te treckene: Eñ wiltmen dan noch diergelijcke quadren hooger maken/zae moetmen noch een linie totter distantien trecken/ ende daer die selue/de Orisontalen oft radialen geraect/daer salmen desgelijcx de paralellen duertrecken: also salmen metten derden oock doen / eñ den punct der distantien van deser figuren/staet zoe wyt vander *A*. zoe vele als de linie oft base *A*. *B*. lanck es. Wiltmen in dese quadren diuersche formen maken / gelijck rupten/cruycen/ seshoecken oft achthoecken/ daertoe zoe sallick die maniere hierna van elcke bisonder toonen/om dwerck niet te zeer te verladene.

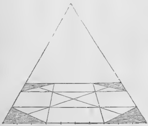

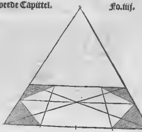
Dees figure es een quadrat/inhoudende een ruyte oft ander quadrat dat metten hoeken die syden vandẽ buytensten quadrate geraect/waer duere dathet maer half so groot en es als dat buytenste/ gelijck in deerste boeck van Geometrien geleert is/ eñ de maniere om dit te formerene is dese: ten eersten salmen een quadraet maken nade voergegeuen leeringe/met sijnder distantien/ende in dit quadraet salmen twee diagonen trecken/ ende oock de rechte cruysluuten/ waerduere datmen de ruyte lichtelijcken vinden can gelijckmen dat altsamen inde figure siet: op dees maniere moechdy inde andere voorgetoonde quadren de ruyten maken/te wetene/ dat men daerinne diagonen ende cruycen trecke sonder anders distantie te soeckene.

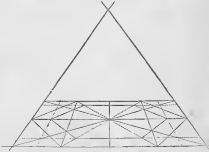
In dees ander figure wert een cruice betoont/ eñ om dat te makene moetmen die benedenste linie oft base vanden quadrate in ovuen deelen/ van welcken vijuen een deel de breedde vanden cruyce is/ welcke breedde nae den punct getrocken zijnde/ ende daerva die diagonale linien sullen v die paralellen wijsen vanden cruyce/ om te gebruycken daerment behoeft.

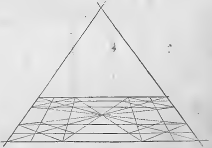
Die achthoeckige figure sietmen duer veel diueersche manieren in perspectiuen/ de welcke manieren altsamen swaer genoech zijn/ maer om dat ick in desen mijnẽ aerbeyt/den lichsten wech soecken wille na mijn vermogen/so hebbick dees tegenwoordige maniere voergenomẽ/ die welcke seer lichte is/ te wetene aldus: Dathet viercant gemaect zijnde int oercorten/so salmen die base in tien gelijcke deelen setten/ eñ op elcke syde salmen drij deelen laten ende inde middel viere/daerna die twee linien totten orisont getrocken zijnde/ so salmen duer die diagonalen die termijnen vanden paralellen vinden/ waer wte datmen den achthoeck sal connen ghesluyten/gelijckmen datte in figure begrijpen can.

Den eorſten wech om den ſeſhoeck in perſpectiuen te ſettene is deſen/ Als dat viercant nae de voorghetoonde regulen int vercorten gheſedt es/ ſo ſalmen vander baſen vier gelycke deelen maken/ daer af ſullen die twee inden midden bliuen/ende op elcke zyde ſalmen daer een laten/ treckende dan die twee linien ten orizont oft punctwaerts oppe: daerna ſalmen die diagonen trecken/ende inden middelt daerſe verſamē / ſalmen een paralelle duertrecken / midts de welcke datmen alle die hoecken vindt om den ſeſhoeck te ſluytene.

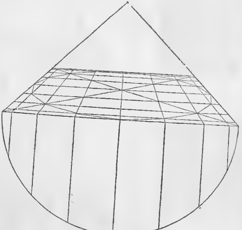

Nv ick getoont hebbe hoe datmen ſimpele ſuperficien/van viereanten/van ſeſcanten/ ende van acht canten maken ſal / ſo wilick oock toonen hoe datmenſe dobbel behoort te makene / te weten / dat elcke ſimpel figure eenen bandt hebbe . Als een ſimpel ſuperficie vanden ſeſhoeck ghemaect es nae de voerſeyde regle/ ſo veel dan als ghy wilt dat den bandt oft faſe breet ſy/dat ſuldy op de baſe teekenen/ ende trecken die oock nae den orizont. Ende daer die ſelue de diagonen dweerſnyden/ daer ſuldy onder ende bouen paralellen maken/daernae treckende noch twee diagonen wt die vier binnenſte hoeken vanden ſeſhoeck/ſo ſuldy v terminen omden om den cleynſten ſeſhoeck te ſluytene. Welcke tweedde diagonen/paralellen/ ende orizontalen/ alle met puntkens ghetrocken zyn tot een onderſcheet vanden eerſten linien / op datmenſe deen wten anderen kennen ſoude.

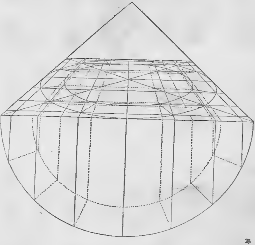
Desgelycx ſalmen oock doen met de achtcantighe forme/want als die ſelue binnen een viercant gemaect es/midts makende den boort vand breedden dat v belieft nae de voorſeyde regulen/ eñ dan wt elcken hoeck van den octogonus een flauwe linie na den centre getrocken zynde / ſo ſuldy die terminen vinden om den binnenſten achthoeck te ſluytene/ ende alſdan van hoeke tot hoeke de linien ghetrocken zyn/ſo es een boort volmaect. Dese achthoeckighe formen machmen in ronde veranderē rakende den middelt van elcke ſyde/ oft oock buyten ouer die hoeken / ſoude een clocke handt wel een circulare vercortende rondicheyt trecken.

HOE wel dat ick ghesegt hebbe datmen duer den achthoeck wel een rondicheyt int vercorten maken soude / nochtans om meerder sekerheyt / salmen duer desen wech toe naerder perfectien commen / wante hoe dat die circulare forme meer hoeken heeft oft zyden / hoe dat het ronde volcommender zyn sal. Maer om dees figure te makene es van noode onder die base eenen halven circkel te makene / ende die circumferentie in so velen te deelen alst v beliefst / behoudelijck datse paer zyn : in dees forme dan es den halven circkel in achteen gedeele / waeromme dat den geheelen circule in sestienen coempt : dat gedaen zynde / so moetmen wt alle dyen deelen vande circumferentie perpendiclen setten tot tegen die base vanden vercortenden quadrate : die deelen dan na den orisont getogen zynde / ende twee diagonale linien int quadraet gheetrocken / die sullen v int duersnyden van de orisontalen oft radialen de rechte parallelen toonen. Beghintmen daer na van den middelsten punct der basen ter eender ende ter ander zyden een diagonal linien te treckene / ende also vanden eenen punct totten anderen opwaerts ouerhoex gaende / zo sal die forme gesloten worden gelijckmen siet / Waer duere / oft daer ouer / dat het v licht zyn sal een ronde forme metter hande te treckene / wande meeren passere eest onmoghelijck te doene dat het wel vercorten saude. Dees figure / discrete lesere / behoortmen wel vaste te hebbene / ende wel te verstane (gelijckmē oock moet met die voergheleerde) eermen voorder studeerre / want sy sal v tot vele naervolghende stucken dienen / ghelijckmen sien ende bevinden sal.

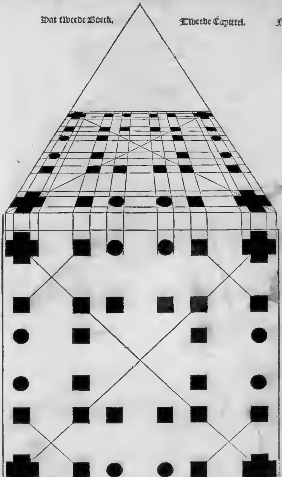
Als ghy die voorgetoonde figure wel vaste hebt/ so moetty noch voorder procederen ende sluyten die rondt oock met eenen boorde/ ende nae dat ghy dien breet hebben wilt/ soe moetty den buytensten halven circkel oock maken/ eñ die voergemaecte deelen vanden grooten circle ten centre waerts treckende/ sullen inden cleynen circkel commen/ die welcke deelen vanden cleynen circle oock in perpendicle gesedt met puntkens/ om dander linien niet te verduysteren/ ende die desgelijcx naden orisont ghetrocken/ soe suldy midts dat duersnyden vanden diagonen die parallellen oock vinden/ om dat binnenste vercortende ront te makene/ achtervolgende deerste maniere: gelijckmẽ deerste rondt met stercken linien/ ende dat tweedde met puntkens inde figure sien mach.

Beminde Lesere en latet v niet verdrieten/ dees figure soe lange ende dickwils te makene/ tot dat ghijse wel verstaet ende vast hebt/ wandt ick weet sekerlijck datse den menigen swaer vallen sullen/ nochtans en condy sonder dese niet veel ghedoen/ ende die dese oock wel vast heeft/ sal wel lichtelijck alle navolgende dingen verstaen ende maken.

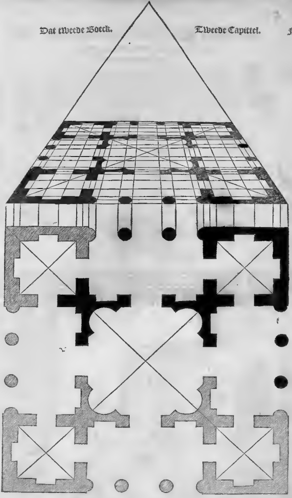
Van der Perspectiuen

HEt gheualt dickwils dat die Architect een edificie van
buyten ende van binnen betoonen wilt / waer toe dat
hy behoeuen sal den gront eerst in perspectiuen te set-
tene/ op dat hy te sekerder mach wten grondt optrec-
ken tghene dat hem believt gesien te hebbene/ ende
de reste inden gront te latene : wiltmen dan eenen grout
in perspectiuen setten/ soe salt van noode zijn om
wel te makene/ dat hy eerst in platter for-
men gestelt sy/ op datmen hem daer
wte in perspectiuen trecke.
Om dit te doene/ hebbick een duer-
luchtige edeficie voergenomen/ op datment
te lichtelijcker begrypen mach door dit beghinsele/
want als iemant desen wech vaste heeft/ soe sal hy daernae wel
andere ende swaerdere dingen in perspectiuen connen trecken : ick en
derf oock gheen groote moeyte doen om te bescryuene hoe dat dit vercorten te
wercke gaen soude/ midts dat het so licht ende open in figuren staet datment tersiont
begrypen can : want leydende alle die linien die vanden hoecken ende syden wten platten
grondt gaen/ tot tegen die base die ghy int vercorten stellen wilt/ ende die selue daer
nae op den Orisont ghetrocken/ midts dymagineren vander distancien soe
moechdy tvercortende vierkant sluyten. daer nae soe treckmen
die twee diagonalen daerinne/ duer de welcke datmen
die parallellen treckende/ tersiont eenen wech
vindt om die colomnen ende pilasters
te formeren/ alsoe dathet om-
mogelijck is te faelge-
ren/ ende princi-
palijck de
ghene
die
wel ver-
staen ende be-
grepen hebben
tghene dat
voren ge
leert
is.

Van der Perspectiuen

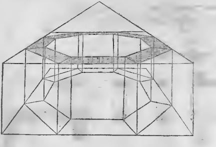
DEes nauolgende figuere es wat swaerdere dan die gepasseerde/ maer alsmen altyts vanden cleynen totten grooten gaet/ zo begrypmen die dingen te lichtelijcker/ Ende bouen al/ za en mach hy die hem in dese const instrueren wilt/ egheene vanden gepasseerden figuren achterlaten/ maer moet alle zijn nersticheyt doen om altemale wel te verstane/ eñ moeter oock zyn ghenoechte eñ tijtcortinge inne nemen. oft anders/ die als nu deene/ als nu dandere figuere voorby gaen wilt/ om dat hy die qualick verstaen can (hoe wel dat ick altoos arbeyde om alle swaricheyt te schouwene) zo sal hy lutter profiteren in dese conste. Die maniere dan om desen gront in perspectiuen te settene / begryptmen claerlijck sonder andere verclaringhen daer af te doene : maer men sal die maniere oft den toganck vander voergetoonder figuren volgen/ aduerterende dat/ altyts die twee diagonen alle dwerch regeren/ midts dat duersnyden vanden Orizontalen : ende hoe wel datmen vele diuersche gronden soude mogen maken om hier int vercorten te settene/ zoe sullen nochtans dees twee genoech zyn voer dees reyse / midts dat ick noch ander dinghen te tracteren hebbe/ want die practikige Architect sal duer dit behulp moghen andere maken tot synen propooste/ ende alsulcken als hy behoeuẽ sal : Eñ wilt hi alsdan eenige stucken oprechten om te toonene/ zo sal van noode zijn/ dat hy voorsie (te wetene Dortagraphie) metter seluer maten mete/ daer den platten gront mede gemeten es/ eñ daerna dat int vercorten bringe/ ghelijck hier nae tot zijnder plaetsen getoont sal worden.

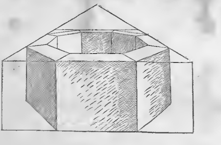
Van Perspectiuen aengaende den Corporen / oft Massijuen dingen.

¶ Tderde Capittel.

Aengaende den gronden ende andere superficien van diuersche formen / daer dunct my ghenoech af ghedaen zijn / dus willick nu tracteren vande corporen die wten gront opgetrocken worden: Ende ten eersten zo weetty dat voren gheleert es / hoe datmen een achthockige forme op haer seluen maken soude / ende daernae es nach getoont / hoe datmen die figure met eenen boore omvangen soude / Maer / wilde die Architect in perspectiuen betoonen een opstaende achthoekige figure / gelijckmen seggen soude eenen put / zoe sal hy eerst den grondt maken ghelijck hy voren getoont es / ende zoe hooge als hy wilt dat den geseyden put verheuen stae van synen grondt bouen der eerden / daer sal hy die selue forme noch eens maken / die treckende na den seluen Orisont / daer nae salmen van alle die bouenste hoecken tot die benedenste perpendiculen trecken / zo wel vande binnenste figuere / als vã de buytenste / waer duere dat het achtcantige corpus duerschynende geformeert syn sal / gelijckmen inde figuere mercken mach ende begrijpen.

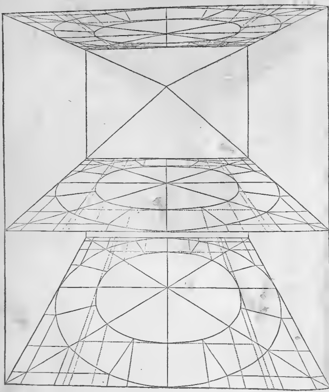
Daer es nu genoech geseyt vanden duerschijnenden put met achthoeken / den welcken wel van noode es te connen maken / eermen den gelnuigen put oft ander corpus maken wilt / gelijck desen tegenwoordigen / den welcken es den seluen die voorgetoont es in formen ende maten: maer alle die linien diemen van buyten niet sien en can zijn verborgen / Ende also vele verschilt een duerluchtich corpus van een solide oft gelnuich / gelijck oftmen tgeraemte van eens menschen lichaem sonder vleesch sage tegen een diesgelycke leuende met synen vleesche / dat welcke het geraemte bedect / hoe wel dathet daerander verborgen es.

Eñ so vele als die schilders perfecter syn die de Anatomien duermerct hebben / dan dandere die hem alleene met dẽ schyne vander superficien laten ghenoegen / also eest oock metten perspectẽ / Want die ghene die wel verstaen ende in memorien settẽ willen die verborghen linien / die selue sullen die cõste beter verstaen / dã andere die hem alleene metten schyn vã buyten laten genoegen. Het es wel waer / als iemant dees verborghen deelen genoech gehandelt heeft eñ in memorien ghesedt / soe sal hy / hem behelpende metten principalen / veel dingen makẽ die perfect zijn sullen sonder nochtãs allen desen aerbeyt te doene.

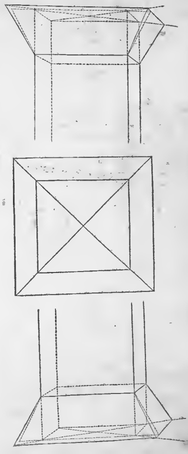
VAn dese drye naevolgende figuren/zae es elcke wten viercante getrocken/in sulcker manieren als hier voren ghetoont es; ende so loopen oock alle drye op eenen oorsont oft punct ghelijck dat beschoorlijck es/met welcken figuren dat hem iemant sal mogen behelpen in veel dingen/gelijck ich noch meer ghesept hebbe: ommers die dese wel vaste heeft ende verstaet/ sal alderley rondicheyt connen maken/ende sonder dese te connene/sal hy lutter oft niet bedrijuen mogen in circulare oft ronde dingen/want wt dese figuren machmen een ronde solide oft spherike edificie trecken/ met colommen ende sonder colommen/ende oock eenen ronden windeltrap: want dese figuren sullen v den wech toonen om die trappen int ronde te makene met noch meer ander dingen/nochtans niet sonder v industrie: want wonderlijck ende sonder eynde zijn de stucken diemen hier wt maken can/ behoudelijck dat ghys v niet en laet verdrieten/ ende dat ghy gheenen aerbeyt en spaert tot dat ghyse wel vaste hebt/ midts dat die boghen van poorten ende welfsels noch swaerder vallen sullen gelijck wy dat hier na betoonen willen/ niettemin het neemt altemale zijn beghinsele hier wte. Maer wilt iemant die hier inne begheert te studerene dees figuren ten eersten verstaen/ ghelijck die sommige vermetelijck daerinne vallen/ zoe ghelooue ick wel dat hy confuys blijuen saude. maer es hy duer alle die passagen die voergestelt zijn tot hier toe gecomen/so wel duer die Geometrye als dees conste. so segghick dat hy wel van ongeluckigē grouen verstande zijn soude/ indien dat hy dees figurē niet en verstonde oft begrijpen en coste/tsamen met alle den figuren die hier na volgen sullen.

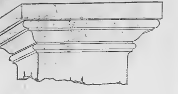
Dees drye figuren om te seggen en zijn maer drye superficien/ niettemin eest datmen wt alle die terminē perpendiculaten treet / so wel binnen als buyten/eñ bouen als beneden/zoe suldy een duerschijnende corpus hebben: eñ worden die binnenste linien bedect/so salt een massyf corpus zijn: Eñ en verwondert v niet beminde Lesere/al schrijuick somtijts langhe sermoenen op een dinck/ want gelijck ick van eersten ghesept hebbe/ dit niet alleenlijck met veel woorden en moet geleert zijn/maer waer wel vā noode dat het iemanden metter hant tegenwoordichlijck ghewesen ware/om gemackelijcken te begrijpene ende verstane.

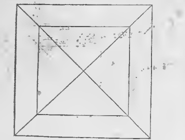

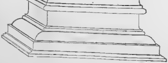
DEn meesstendeel vā grooten riuieren die vanden berghen afcommen met eenighen tempeeste/ als sij dan beneden inde valleye cōmen/ soe loopense somtijden buyten haer canael/ eñ so veel lants als sij dan op deen sijde afnemen/ alsoe vele gheuen sij dan weder aen dander sijde. alsoe doet die perspectiue oock in hoeckige dingen. want soe vele alsmen vanden hoeck verliest daer men tegen siet/ alsoe vele wast dē anderē hoeck die buyten staet/ dwelcke in dese naeruolgende figuere betoont wordt.

Aenmerct hier dan beminde Lesere/ dat het quadraet indē middelt beteekēt die dicte van een viercante colomme ofte pilaer/ eñ den bandt daer buyten omme beteekent die dicte oft den wtspronck vander basen eñ vanden capiteele : Da figuere onder deeo platte forme es die base/ eñ die bouenste figure es dat capiteel. de maniere dan om dese te doen vercorten/ salick v verclaren/ Ende ten eersten : Ghy sult den pilaer plat vā ooren maken sonder dicte/ ende daer suldy ooch die base ende dat capiteel ane formeren/ gheuende hem ouer elcke sijde euen veel proiecturen oft wtspranck/ maer ghy sulcse flanckens trecken/ ghelijck deen puntkens betoonē inde figure : daer na eerst die sijde vanden pilaer diemen wilt ghesien hebben naden orisont/ eñ geuonden hebbende hoe dicks dat die vercortende sijde zijn maet/ duer die reglen die in deerste van deser perspectiuen ghetoont zijn/ soe hebdy den vercortenden grondt vanden pilare/ inden welcken datmen flanckens die twee diagonen treckē sal lanck genoech duere/ ende van eenden hoeck der basen ba neden die int vercorten ghesien wordt/ salmen een linie naden orisont trecken/ de welcke datmen beneden oock sal laten sincken tot datse den diagonus beneden raect / ende daer sal den termijn vand vercortender basen sijn. Dus siedy dat die perspectiue daer wat afneemt/ te wetē/ die spatie tuschen de puntkens ende die swerte linie : nu salmen van dien termijn naden anderen buytensten hoeck vander basen een paralelle trecken ouer den grondt vanden pilaer/ tot datse den diagonus gheraect/ daer suldy beuinden dat der basen toegegeuen wordt tghene dat aen dander sijde afghinck/ Aldus dan sa toont die protecture vā deser basen/ hoe dat den eenen hoeck innewaerts gecrochē wart/ ende hoe den anderen weder wtwaerts loopt : Daernae dan/ die bouenste linie vander basen oock naden orisant getogen zijnde/ so vindy op die vercortende sijde duer een linie den derden hoeck vā der basen beneden/ Ende tgene dat hier vander basen geseyt es / dat salmen inder seluer manieren oock vanden capiteele verstaen.

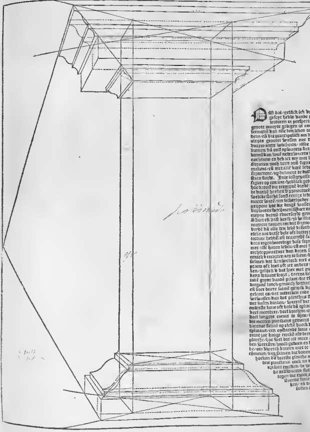

Deez andere drij figuren zijn de selue die voergheroont zijn/maer die eerste waren duerluchtich sonder leden/ ende dese zijn gheciert met alle haren leden: Eñ al en hebbick inde gepasseerde figueren niet gheroont hoe datmen dees leden formeren soude/ dat welcke indee waerheyt seer confuys eñ moeyelijck om in teerste te settene soude ghe weest hebben / zoe hebbick alleenlijck willen die eerste termijnen toonen/op datmense wel in zijn verstant prenten soude/eñ daerna hebbick in dees tegenwoordige figuere willen toonen/ hoese in dooge comen te stane/op datmen sien mach wat effect datse doen : Maer hier voorts (midts dathet/ghelijck ick gesept hebbe/een moeyelijcke sake es) zoe sallick een ander maniere formeren met alle haren leden/ duer doncker linien/ ende daer nae sallick de maniere setten nae mijn vermoghen/om de termijnen van dien leden deen na dandere te vindene / wandt zij wassen alle te samē een weynich: maer daer en tusschen es wel te considererē/hoe dat dees base eñ dit capiteel aen deen syde inne crimpen eñ aen dander syde uutwassen/ende dat selue moetmen daer nae wel in memorien houden/ op datmen in dees navolgende lesse eerst wel geinstrueert sy van tghene datmen maken wilt/Want voorwaer die theorike staet int verstant/ maer die practike leyt inde handelinge. Daeromme wast dat die alder verstandichste schildere Leonardus Vinci/nemmermeer ghepayt en was van eenich dinck dat hy maecte/ ende seer lutter wercken brochte hi tot perfectien/want hi seyde dickwils dat dit die cause was/ te weten/dat zijn handt synen verstande niet voldoē en coste. Eñ aengaende my/ soudick doen gelijck hy/zoe en haddick noyt oft noch en soude / laten uutgaen eenige van mijnē dingen : want om die waerheyt te seggene/ watick make oft screue/ten vernoecht my niet: Maer gelijck in dbeghinsel van mijnen vierden boeck gesept es/ hoe dat ich het cleyne talent/ dwelcke my de goetheyt Gods beliefs heeft te gheuene / hebbe lieuer willen in dwerck setten/ dan ond deerde te laten verrotten sonder enige vrucht: Eñ al en sallick den curieusen niet helpen/ om den gront eñ die perfectie van allen dinghen te rakene/ zoe sallick ten minsten dē leerlingers helpen die deer mer oft lueter af weten/want dit is altijt mijn werste meyninge gheweest.

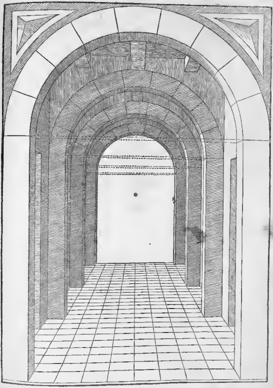

Dan dat/gelijck ick voren gesept hebbe vande prospecturen in perspectiue/ groote moeyte gelegen is om die termijnẽ van alle den leden te vinden/eñ dat principalick om datse altijts grooter wassen nae datse voorwaerts wtcõmen/ alsoe wel diemen vã ons opwaerts siet/als diemẽ van bouẽ nederwaerts siet/ nochtans en heb ick my niet laten verdrieten noch dees and figure te makene/eñ met allẽ harẽ leden te formerene/op datment te bat verstaen sonde. Inde lestgepasseerde figure op een nae/hebbick getoont hoe datmẽ die termijnẽ vindẽ sonde vandẽ hoeken v proiecturẽ/die welcke slecht sonv eenige leden gemaect warẽ/om lichtelijcker te begrypene hoe die dingẽ wassen wt voorwaerts wtcõmen: Maer nu ick meyne datmẽ tvoerseyde genoech verstaet eñ vast heeft/zo wil ick de maniere toonen om dat v grootẽ te vindẽ vã alle den ledẽ bisondere/ elcke nae datse vele oft lutter proiecture hebbẽ eñ ten eerstẽ salmẽ dees tegenwoordige base formerẽ met alle haren leden/eñ met haer rechte proiecture van boven sonder eenich v ercorten aen te siene/doch salmen dat lauweinck met eenẽ priem oft loot oft iet anders trecken/gelijck v dat hier met puntkens betoont wort. Daerna salmẽ indẽ gront vandẽ pilaer/die twee diagonẽ lanck genoech wttreckẽ/ eñ daer duere salmẽ gelijck voren geleert es/dat intrecken ende dat wtwassen van dat plinthus v selver basen vinden/ waeraf dat die onderste linie oft base vã tplintus veel meerdere/veel breedere/ende veel langere coemt te sijne/dan die metten puntkens gemaect es: daernae salmẽ op elckẽ hoeck van tplintus/een opstaende linie ontrent zoo hooge treckẽ als deerste plinthe/hoe wel dat ick maer aen den wtersten hoeck gedaen en hebbe/om dwerck binnen niet te becõmeren/dan salmen die bouenste hoeken vã deerste plinthe met den puntkens oock na den ep[?] sont trecken/de welcke nedwaerts sullen tegen die twee opstaende linie raken/ en daer sullen die

termijnen zijn om dat tweedde en grootere plintus te sluytene/met eenen swerten trecke: daer nae treet nach een swerte linie vanden binnensten hoeck der plinten opwaerts naden orisont/daer sal die vercortende plinte gesloten worden/En gelijck dit plintus over alle syden geslote en met swerten linien afgetrocken is/also suldy voorts met alle den anderen leden vand basen doen/ want als ghy vanden binnensten hoeck der eerstgeteeckender basen een hellende linie treet/ tot op den binnensten hoeck vander grootster plinthen metten swerten linien/daerop suldy lichtelijck die termijnen van alle den leden vinden/mides treckende de hoeken vander eerster basen naden orisont: En als ghy de binnenste hoecken vand basen alle gesameert hebt/zoe moechdy lichtelijck duer die orisontalen den anderen/en duer die paralellen den alderbuytensten oock formeren/hoe wel datmen duer de linie der distantien die geseyde hoeken noch naerder soude mogen bringen/ghelijckmen duer die diagonen mercken mach / Maer voor dees tijt en willen wy van dier swaricheyt niet tracteren/ want die wat verstants heeft can hem hier mede lichtelijck behelpen.

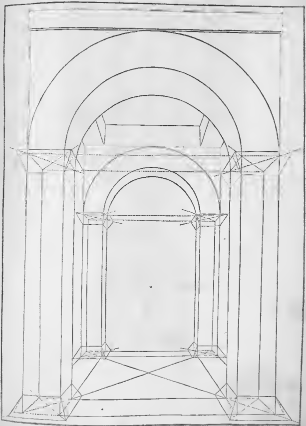
Nu tghene dat hier vander basen geseyt es/salmen oock verstaen vande cornice/ anders dan dat alle dingen contrarie coemt/en daermen beneden perpendiculen settet die de orisontalen oft radialen duersnyden/ alsoe moeten bouen die isolinien oft catheten oock op die orisontalen vallen/gelijckmen tselue badt inde figuren aenmercken can en leeren/dan datment met woorden soude connen te verstaen gheuen oock en sal die student hem niet verbaren ende den moet verliesen/ al en can hy ten eersten dees lesse niet begrijpen/wandt mids dickwils daeroppe te practiserene/zoe sal hyt metter tijt vinden: wandt ten is niet gheseyt datmen op eenen dach alle dingen leeren mach wt dees cornice ende base suldy alle cornicementen/ het sy hoogere oft neerdere/swaerdere oft lichtere/mogen maken/doch treckende altyts elck ledt naden orisont gelijck dat behoort.

Al zijn der diuersche manieren ende weghen om colomnen deene achter dandere op eenen grondt staende in perspectiuen te settene/om daer mede poortalen/ galerien/ ende ander dinghen te makene: zoe sal nochtans dees nauolgende maniere die alder lichtste zijn. Ten eersten salmen een pauement met een quantiteyt van vierkanten oft quadren maken/ gelijck oock in dbeghintsele van desen boecke geleert es/ende die selue van alsulcker breedden als v believen sal; ick neme dat dese quadersteenen twee voet breet zijn/ dwelcke sal die dickte van eenen pilaer zijn/ tusschen die twee eerste pilaren beneden inde breedde sullen acht quadren staen/ende die hoochde vanden pilaren nae wille ghemaeckt zynde/ende die nae den Orisont gherogen/zoe salmen ouer beyde die pilaren twee dwerse linien leyden/ende daer nae salmen wten middele van deerste linie twee halue cirkels maken/ bouen die platte syde van voren/ ende deelen die in zoe veel portien als v belieft / die welcke deelen sullen naden centre vanden haluen circkel ghetrocken worden/staende inde bouenste linie: daernae salmen wten middele vande tweedde dwersse linie/den minderen haluen circkel trecken/ ende alle die termijnen vanden platten boge oock naden orisont getrocken zynde/zoe sal den eersten boghe oft poorte volmaect zyn: die andere twee pilaren opwaerts sullen oock acht quadren van dees eerste verscheyden staen/ dat welcke sal een vierkant ouer alle syden maken / inhoudende vierentsestich quadersteenen/ende met deser poorten salmen handelen ghelijck metter eerstere/ anders dan datmen (als sy van gelijcker wydden zijn ghelijck dese) niet en behoeft die boghen van nieus te deelene / want die Orisontale linien vanden eersten boochsteenen/ sullen v die termijnen van allen den anderen boghen wysen/ hoe lanck dat die galerie oock zijn mochte / ende zoe veel boghen alsser inne commen mochten.
Ick en hebbe hier inde syden noch gheen boghen willen maken/ om dat ick v in dees lesse niet te seere quellen en soude / maer hier nae sallick daer sonderlinge af tracteren.
Die twee dueren op elcke syde zijn eensdeels bedeet metten pilaren/maer hier wydde es van vier quadren / mids dat van aenden hoeck der dueren tot aenden pilaer/op elcke syde twee quadren zyn/gelijckmen deen helft sien ende dander helft achter den pilaer bedencken mach. Die balexkens bouen die bogen dragende den soldere/canmen wel begrypen/al en scrywick daer niet sonderlinge af.
Aen dees pilaren en hebbick oock niet willen die basen oft oock die capiteelen setten/ op dat ick v tverstande van desen niet te zeere verduysteren en soude /maer hier nae sal ick daer oock by-sondere af tracte-ren.

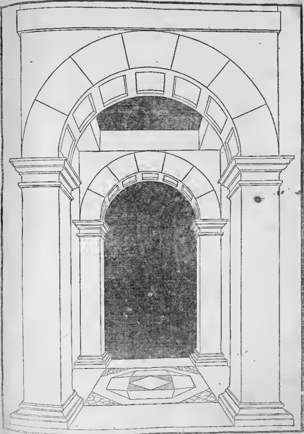
Van der Perspectiuen

Deses twee boghen zijn alleenlijcken gemaect om haer basen eñ capiteelen daer by te voeghen/ vanden welcken hier voren in twee lessen bysonder geleert es/ te wetene/ hoe datse aen deen syde wassen ende aen dander syde afnemen/ op datmen te bat bereedt sy om hier in dwerck te stellene. Want inder waerheyt/ mochtment iemanden ondeelinge mettee hande wysen/ zo soude hy dat lichtelycker wys worden/ maer om alsoe in scrifte eñ figuren te stellene/ dat het die nacomelingen souden moghen verstaen/ zoe eest wel redene datmen daer breet genoech af tractere: ende op datmen die hoeken vandē flauwen linien/ vanden anderen hoeken der swerter linien te badt soude connen onderscheyden/ zoe hebbick den punt vander distantien bygenoech willen setten/ ende den orisont te neerdere: ooch hebbick de pilaten in ander maniere dan met quadren op desen gronde willen setten: aldus/ Sedt die breedde vande twee eerste pilaten opde base/ van sulcker dicten als v belieft/ ende trectse binnewaerts naden orisont/ dan salmen die distantie ymagineren gelijck in dertste geleert es/ ende dees distantie worde op beyde syden gesedt/ alsdan worde wt elcken punct der distantien een linie tegen den rechten eñ den slincken hoeck beneden van elcken pilaer getrocken/ Dese diagonale linien en sullen v niet alleene die dickte vandē eersten oft vorsten pilaten int vercorten wysen/ maer ooch die dicten vanden tweern anderen pilaten die binnen staen/ ghelijckmen ditte altesamen met punckens geteekent siet. Ende (gelijck ooch voren geleert es) tghene dat hier vanden basen der pilaren geseyt is/ dat selue salmen ooch opwaerts inde capiteelen verstaen: Aengaende die dickten vanden bogen onder tegen/ daer es inde voorgaende figure af gheleert/ te wetene/ hoe datmen den centre int midden vande viere dwersche puntlinien setten sal/ om de halue circumferentie te treckene: Dat viercant bouen/ es van der grootten dat het beneden es inden gront/ Ooch en derf ick niet setten hoement maken sal/ want men siet het genoech inde figuere.

Van der Perspectiven

DEes naualgende figure es gelyck die gepasseerde/anders dan datter die leden van dasen ende capiteelen by ghevoecht zyn/ om v noch meer inne te printen ende doen verstaen/ hoe dat een dinckco[m]men sal te stane alst ool daen es: hoe wel dat ickt nochtans hier vooren getoont hebbe, nettemin als iemant dese dingen wel vast heeft/ zoe sal hy hemseluen duer die practike wel connen behelpe[n] so[n]der altyts desen arbeyt te doene/gebruyckende nochtans een discretie ende een gedencken van tghene dat hy in zyn memorie geprent heeft: Want voorwaer duer desen wech/te weten den gront/ zoe machmen vele dingen maken metter practiken/dat/indien sy met goeder discretien ende van een gheoeffende handt gemaect zyn/sullen altyts haer officie wel doen/gelyck dese bogen/die welcke onder tegen met quadren wtgedeelt zyn in deser manieren. Daer zyn ten eersten/ghelyck ghy weet/ twee centers om den boge onder te formerene: nu en moet die discrete werckman om den boort van dees quadren niet altyts die perfectie socken/ Maer neemt by exemplen dat den boge onder tegen gedeelt sy in achten/ende die ses deelen sullen voer dat quadraet zyn/ende de twee deelen voer den boort die daeromme loopt/ nu moetmen die spatie tusschen den eenen ende den anderen centre/oock in achten deelen/ maer datse een weynich vercorten/ommers dat onderste deel tegen dat opperste/ e[n] alsoe dan den passere een deel nederwaerts gesedt zynde ende wat nauwer ghemaect/zoe salmen die bouenste lyst trecken: ende daernae den passer een deel bouen den benedensten centre gesedt/zo salmen by gelycker manie[re] den anderen bandt trecken/ daerna salmen die quadren wt deelen/latende den boort tusschen beyden nach eens alsoe breet/ende die selue sullen alle op den orisont ghetogen worden: zoe vele dan als ghy die quadren sincken wilt/ suldy wten lesten centre oock metten passer trecken. Ende met deser manieren soudemen mogen diuersche formen ende compartimenten maken/ maer altyts/gelyck geseyt es/zo sal alsulx met discretien moeten gemaect worden/ Daero[m]me helpet vele dat iema[n]t wel geinstrueert sy/ want/gebruyckende alleenlyck die principale termynen/zo sal hy de reste mo gen met practiken ma ken: Nochtans dunct my dat sommige rigoreuse perspecte[n] desen myne[n] oorlof begrypen sullen/ den welcken ick voer een antwoorde geue/dat sy willen voldoen daer ick faelgere/e[n] proeuen wat differentien dat tusschen dat seggen ende tusschen het doen is.

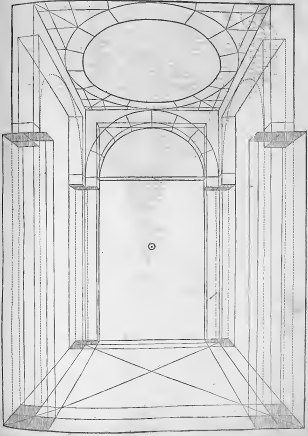
Van der Perspectiuen

De maniere om een gecruyst welffel in perspectiuen te makene/es altijts seer moeyelijck ghe-
weest om iemanden te wijsene/daeromme est oock noch moeyelijcker om also in scrifte te
settene/dathet die nacomelingen souden connen verstaen. Niettemin mids dathet seer noot-
telijck is om te wetene/so salick mijn beste doen om dat te betoonen so veel als ick vermach.
Ten eersten dan salmen die wijdde ende hoochde vanden grootsten boge verkiesen diemen
begheert/ende daer nae salmen duer die distantien beneden inden grondt een perfect vercortende viercant ma-
ken/met noch eenen minderen boge: Den grootsten boge voren sal in achte gelycke deelen ghesedt worden/
ende die selue deelen salmen naden orisont trecken tot tegen den cleynen boge: dat gedaen zynde soe salmen
die deelen van desen grootsten boge beneden opde base setten/ende maken daer mids behulp vanden orisonta-
len ende diagonen/eenen vercortenden circle binnen tviercant/gelijck oock voren tot meer plaetsen ghelEert
es/Die termijnen hier af sullen .1.2.3.4.5. zijn/ende die selue salmen oock opwaerts besijden den grooten
boghen setten/ghelijck men daer oock met .1.2.3.4.5. gheteekent siet: Buyten dit rondt beneden metten
puntkens hebbick die paralellen getrocken tot teghen den muer/ende daer die selue termijneren/daer suldy al
perpendiclen oprechten/die welcke wten paralellen van dien circule gewassen zijn/Daerna salmen de voorseyde
termijnen/welcke bouen lanx den perpendicle ghesedt zijn/met linien naden orisont leyden/ende daer die selue
orisontalen de perpendiclen die van beneden opgetrocken zijn duersnijden/daer salmē eenen haluen vercortendē
cirkel maken/ende tghene dat maer op dees een zijde met cijfren gheteekent is es/dat verstaet hem
oock op dander zijde/gelijckmen dat inde figure siet. Dees twee halue vercortende circulen ge-
formeert zijnde/soe salmen bouen wt elcken middelt geteeckent met .5. een rechte swerte
linie trecken/ende daer die selue die middelste linie die vanden grootsten boge naden
orisont gaet duersnijde/daer sal den termijn eñ oock den middele van tcruyswerch
zijn. Ende alsoe dan wt alle die termijnen vande twee halue cirkels ter zij-
den/salmen dweerse linien trecken/ende daer elcke veruolgende een
orisontale linie des boechs geraect/geteekent met .2.3.4./daer
sullen die termijnen staen om die halue cirkels in cruys te
formerene/duer die welcke datmen met een cloecke
handt van termijn tot termijne/met die punc-
kens/een vercortende half rondt cruys
maken sal/gelijckmē dicte ter rech-
ter ende ter slincker handt inde
figuere opentlijcken sien
mach ende begrijpen.
Op die selue ma-
niere soude-
men te
wercke
gaen
al stondet
wat wter zijden/
maer tes betere dit van
voren wel in memorien te
settene/eermen een ander ma-
niere versoect/daer den orisont
op deen zijde staet/op datmen
alsdan/tghene dat van
op dzijde gesien wort
te gemackelije-
ker maken
mach.

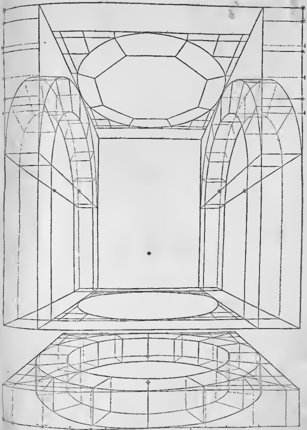

Van der Perspectiuen

NA dat ick in dat cruysweerck op
beyde syden ghetoont hebbe/
hoe datmen die bogen vander
syden int oercortten setten sou
de/ende wten grande ophalen
hoe wel datse inckel zijn / zoe willick hier nu
eenen ghelyingen boge gaen toonen ende zijn
maniere va oercortene/Maer eer ick aen sulc-
ken bewoninge come/ die welcke seer comerlyck
ende swaer es/zoe willick veerst die pilastren toonen
welcke die geseyde bogen dragen souden/ de welcke pila-
stren staen zoe claer in figuren dat ick gheen moeyte doen en
derf om de verclaringe daeraf te bescryuene . In dese figure en
hebbick den vorsten boge niet willen maken/om tghesichte vanden
bogen ter syden niet te becomeren/ de welcke bogen ter syden en heb
ick oock maer geteekent hoe datse staen sullen/ ende worden altoos wten
viercante getrocken/ghelyckmen siet byde ordinantie die viercant ea. Maer
den achtersten boge den welcken inden wech niet en staet/ hebbick voltrocken/
ende oock in zyn viercant gestelt . Bouen in dat welffsele hebbick die ronde forme
ghemaect/ waeraf dat men eenen ketele oft tribune maken mochte/ ende oock
mochtmense dus maken als sy wat ghesoucken ware . Aengaende den vier
pilastren/ die worden ghelyck voren ghcleett ea/duer die diagonale linien
(commende vanden punt dee distancien) ghevanden/ alsoe dat elcken
pilasstre van drie viercanten coemt te syne/ staende ghelyck eenen
winckelhaeck/ende op elck eynde rust syuen boge/ der welc-
ker bogen viere zyn sullen/ twee boghen van voren ende
twee oander syden/ alsoe dathet welffsele recht vier-
cant coemt te syne /waerinne datmē cruysweerck
oft ander maniere van gewelf makē mochte.
Ende wilt men noch voorder duere derge-
lycken ordinantie maken/ zoe salmen
altyts dees regel volghen. Item
daer ghy myn scryuen niet ge
noech verstaen en condt/
daer suldy v metter fi-
guren behelpen/de
welcke figuere
also open staet/
dat wiltmen
een weynich ar-
beyts doen/men salt
met cleynder moeyten al
tsamen connen begrypen/ al
en waerder oock niet af ghescreuen .

Hier zydy nu beminde Lesere/wat wech datmen soude maeten volghen/om dees bogen van besyden int verco͛rten te stellene. Ende ten eersten moetty v laten ghedencken vande voergheleerde dyn ronde superficien/hoe dat ick v daer ghenoech gewesen hebbe/ de maniere om een ronde corpus te makene/maer in dees figure toonickt v noch veel claerdere/Waeromme dat men ymagineren moet/dat het ronde corpus beneden liggende in zyn vercant/es gemaect ende sal dienen voer die twee bogen van der syden. Dit corpus dan gemaect zynde/gelyck vo͛ren meer getoont es/ende gelijckmen dat nu beter siet/zoe behoefmen eerst te settene daer die bogen beghinnen bouen den orisont. Ende die selue perpendiclen/ welcke vanden middele des vierkanten corpus ten hacken waerts staen/die sulmen ghelyck paralellen ter rechterer ende ter slincker syden opwaerts vande twee bogen setten/ om daer (ghelyck vo͛ren gheleert es) die orisontalen opte leydene/ gelijckmen dat inde figure claerlyck niercken can/ V aduerterende/dat die twee cruycen binnen dat corpus beneden/ de twee centers zyn om die boechsteenen onder ende bouen op te treckene/desgelycx beteekenen sy ooch die centers vanden bogen opde orisontale linien binnen den boghen. Noch suldy weten/hoe dat die swerte linien die circumferentien van buyten formeren/ende die puntkens oft flauwe linien betoonen die forme van binnen die bedect wordt inde bogen/alsoe dat die boghen duerluchtich schynen van stucken ghemaect/van welcken stucken datmen onder inde boghen mach leeren diuersche compartimenté maké. Als dan iemant dees bogen wel vast heeft/ zoe en sal hy altyts niet behoeuen desen arbeyt te doene/ maer sal duer twee principale linien/hem behelpende metter practijcken/dees bogen wel formeren/ende aldermeest om dat den boge die voer behoort te commene/ een groot deel vanden bogen ter syden bedect/Den welcken boge/dat ick hier ooch niet en heb willen maken/om tverstant vanden anderen accortenden bogen daer mede niet te verduysteren. Van de circumferentie boué in dwelfsele met den achthoeck binnen, en derf ick niet sonderlinge scryuen/want wt die naest getoonde figure canmen dat begrypen: Desgelijcx en willick niet seggé van de circumferentie inden gronde/want die wordt ghemaect gelyck van alle die andere gheleert es. Item van dit ronde corpus beneden machmen ooch/gelijck meer geseyt is/ veel diuersche dingen maken die hier voer dees tijt niet te verhalen en zyn.

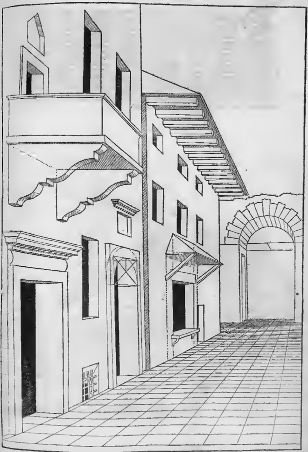
Van der Perspectiuen

Om pilaren met haren bogen op gronden te settene/ dunct my datter voren genoech af ghesept es/ ende alle tghene dat ick vanden vierkanten pilaren ghesept hebbe/ dat willick oock vande ronde colommen verstaen hebben/ midts datmen alle ronde dinghen wten vierkanten nemen moet/ alsoe wel die spira vande base/ als dat ronde vanden capiteelen. Die dan alle dese voorgetoonde figuren wel vast heeft/ ende bisondere dit lestgeleden corpus/ sal hem wel connen behelpen/ eñ niet alleene tot diergelycke dinghen/ maer tot veel meer andere/ de welcke/ in dyen dat ickse in dit cleyne tractaet dat ick inden sin hadde/ al betoonen woude/ zoe soudet een dalder grootste volumen worden/ ende by auontueren dat my tyt gebreken soude om die ander resterende van eñ my beloefde boecken wt te bringene: want zoe veel dingen en zynder niet die inde edificien toeuallen mogen/ men behoefder zo vele in perspectiuen te betoonene. Laet ons nu beghinnen dees edificie die hier voorhanden es wten grondt te heffene/ die welcke van voren ende van op deen syde gesien wordt/ gelyck voren beloeft es dat ick namaels toonen soude. Den cortsten eñ scherpsten wech es/ te makene eenen grondt met veel quadren/ ende ymagineren dat het voeten/ ellen/ oft eenige ander maten zyn. Maer laet ons nu elck quadraet voer twee voeten nemen/ ende also gelyck hier van voren vier quadren vanden eenen pilaer tot den anderen zyn/ ende den pilaer oock een quadraet deuanet/ also sullen opwaerts inder lingden oock altyts vier quadren vanden eenen pilaer totten anderen zyn/ gelyckmen ditte al te samen inde figure merken mach. Die pilaren dan gesedt zynde van alsulcker hoochden alsmen begeert/ zoe worden die bogen daer bouen op gemaect/ ende die maniere van makene sietmen expresselyck inde figure. Ende hoe wel datmen de bogen die achter commen niet sien en mach/ nochtans hebbickse willen maken/ op datmen haer terminen sien soude/ eensdeels zynse met swerten linien getrocken/ ende oock eensdeels met puncten. Bouen die boghen salmen de architrabe/ frise/ ende cornice maken/ welcker protecture datmen maken sal gelyck voren bysondere daeraf gheleert es/ te wetene/ hoe datse tegen die twee diagonale linien hare hoeken maken/ ende met dergelycker reglen salmen die opperste cornice oock maken/ ghelyckmen datte int bouenste oock sien mach daer dat cleyn vierkant metten diagonen staet. Die dueren die onder inde loge oft galerie staen/ zyn elck breet twee quadren/ ende hooge vier quadren. Beneden inden grondt zyn seker teekenen dat nagelen schynen/ die selue betoonen de wydde vande venstre bouen de cornice/ die welcke venstre waert datse daer gheheel stonde/ zoe soudse tweemael zoe hooghe als breedt zyn. De ander naghelen opwaerts tusschen die vercortende pilaren/ zyn oock de breedden vanden vercortenden venstera/ de welcke (gelyck gesept is) oock vier quadrē hoogh zyn/ maer sy zyn eensdeels bedeet metter cornicen. Dat stuck vanden boge welck teynden staet/ es verscheyden aan dese logen/ ghelyck den grondt dat oock wtwyst. Ick en hebbe hier oock gheen basen noch capiteelen willen maken/ om dander dinghen niet te confonderene/ maer men sal verstaen datse in dwerck moeten ghestelt worden/ ghelyck voren genoech betoont es. Ende met deser reglen machmen diuersche edificien wten grondt trecken/ ghelyck ick inde nauolgende figueren diuersche formen toonen sal. Die centers vanden bogen die sietmen alle op een orisontale getreckent staende.

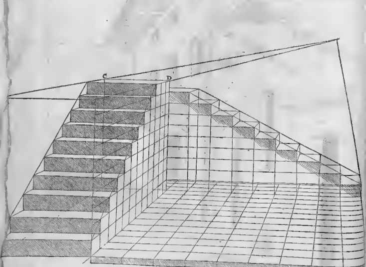

Van der Perspectiven

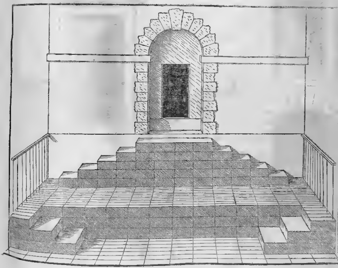
Naeck die maniere getoont hebbe om een galerie met bogen ende pilaren te makene/met oock ander dinghen daer toe dienende/ zo willick nu met lichter manieré toonen/eenige formen van huysingen wten gronde te treckene. Men make dan eenen grondt met quadren lanck genoech opwaerts gecontinueert/de welcke quadren machmen elck schatten op twee voeten/ Eñ ten eersten/ zoe sal inden beghinne van dees huysinge een duere zijn/daeraf sal de breedde houden vijf voeten/midts datse twee viercanten en half beslaet int vercortten/ende haer hoochde sal van tien voeten zijn midts datse vijf quadren hoogh es. Haer pilasters oft antipagmentū sullen eenen voet breet zijn/om datse een half vercortende quadraet beslaen: de frise sal oock also veel houden/ende de cornice sal zo veel min houdē als dat van onder tegensien bedraecht/eñ sal metten voorgetoonden reglen gemaect worden. Vanden ouersteken bouen die duere/sullen de modiglioenen oft mutilen rechts bouen de pilasters oft antipagmenten van der dueren staen. Eñ dat duerken bouen opde puye cōmende/sal rechts inden midden bouen de benedenste duere staen/ eñ sal van twee voeten breet zijn. Inden anderē hoeck van desen eersten huyse/sal een ander duere zijn/ haer wijdde sal ses voeten houden/ men machse bouen rondt oft viercant maken gelijckmen wilt. Maer waertoe willick mijnen tijt verquisten om alle dees maten te bescrijuene/diemen zo expresselijck inde figure siet. alleenlijck is van noode den studiosen van desen dinghen te vermanene/dat alle tghene dwelckmen wten grondt treet/in drij principale dingen hauet/te wetene/inde lingdē/inde breedden/eñ inde hoochden: De lingden/zijn van eenige huysingen/inhoudende een seker getal van voeten. De breedden zijn van vensters/dueren/poorten/winckels eñ diergelijcke dinghen. De hoochden zijn van poorten/dueren/vensters/puyen/ cornicen/ colomnen/ daken/eñ dergelijcke dinghen. Maer daer es noch een andere/dats vande dicte der mueren/pilaren/colomnen/ende pilasters. De lingden neemtmen vandē vercortenden quadren/ desgelijcx neemtmē daer wte oock die breedden: maer die hoochden neemtmen wt die breedden der quadren/de welcke breedde moetmen nemen vandē quadren oft halue quadren die aende herwaertsche syde daer ane stooten. gelijck vande benedenste duere/welcke tien voet hoogh es/daer moetmen de mate vanden quadren nemen / die opde paralelle aenden benedensten hoeck van der dueren coemt/want neemdy daer vijf quadren inder breedden/die sullen de hoochde binnen dantipagment zijn. Ende tghene dat ick van deser dueren geseyt hebbe/salmen van alle den anderen dinghen verstaen. De dicte vanden muer es twee voeten/wantmen siet dat hy een quadraet beuanct. Dat ouersteken bouen aanden tweedden huyse/es van ses voeten op den gront gemeten/desgelijcx houdt oock dat ouersteken ofte puye vanden eersten huyse. In somma/alle dees dingen/gelijck ick geseyt hebbe/spruyten wten gront ouer alle syden. In dees figure en heb ick cornicementen noch colomnen oft ander ornamentē willen setten/op datment te lichtelijker verstaen soude/ Maer een ouervloeyende gheest/ wetende die termijnen/sal duer zijn inuentie hem wel connen behelpen/ om ander schoone edeficien te makene/ Ende indien dat my tijt ouerschiet/ zoe willicket selue noch hier namaels maken.

De trappen/ graden/ oft opgangen/ zijn seer nootteliick inde edificien/ ende daeromme willick duersche soorten daeraf toonen/ ende beghinnen eerst aende lichtste. Nae ghemeenten ganck zoe es eenen trap ontrent eenen halue voet hooge/ en ontrent eenen voet breet op den terdt/ Laet dan tot desen propooste die quadersteenen van desen grondt eenen voet houden int viercante/ daermede willen wy eenen opganck van vijf voeten hoogh maken/ en drij naeten wijdt. Opde base vanden grondt/ sullen wy die mate vander breedden nemen/ die welcke sal ter rechter en ter slincker handt aende hoeken vanden opganck in perpendicle gesedt worden/ ghedeelt in tienen/ nae wtwijsen vander linien *A. B.* Daer na sullen alle die deelen van *A. B.* naden orisont ghetogen worden/ ende dan salmen negen quadren inder lingden opwaerts nemen/ ende daer twee linien opgherecht zijnde duersnydende die orisontalen van *A.B.*/ aldaer sullen die hoeken *D. C.* vanden oppersten graet zijn/ inhoudende een viercant van drij quadren op elcke syde. Vanden herwersten hoeken der seluer pleynen/ salmen twee hellende linien trecken tot op den benedensten trap/ daer tegen sullen die orisontalen ende die perpendiclen vanden quadren versamen en die trappen sluyten. Desen opganck staet int vercorten van deen syde/ ende den anderen coemt int profiel/ ende houdt eenen trap min inder hoochden/ dat maect vier voeten en half/ oock es hy van drij voeten breede/ gelijck onder den seluen inden grondt ghetreckent wordt. Met deser reglen machmen die trappen oft opgangen zoe hoogh maken alsmen wilt/ ende maken daer sommige rustplaetsen tusschen weghen/ nemende altijts de mate vanden voete des gronts/ zoe wel om dat vercorten als om dopstaende.

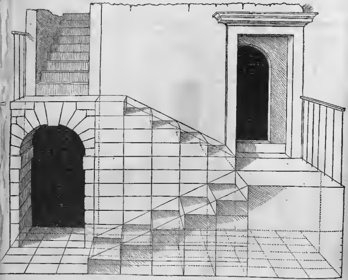

Die opgangen int profijl staende/maken grooten monstre/ende zijn nochtans seer licht om in alle plaetsen te settene/ick meyne int bewerp/ ende moghen tot veel dinghen dienen/ sonderlinge in edificien daermen saechtelijck op moet climmen/zijnse geriefelijck ende gemackelijck/ en geuen den aensienders ick en weet wat beuallicheyt in hooge/ bysondere in ghemeene plaetsen/midts datter ouer elcke syde eenen es/ zoe machmen tee eender syden opgaen/en ter ander syden weder af. En oock al en zijnt maer alleenlijck twee opgangen/zoe sal nochtans iemant by hemseluen/met deser inuentien wel andere connen maken ende veranderen. Hoe dat dees trappen gemaect zijn/ende met wat redenen/dat canmen al tsamen inde figure begrypen al en scryuick anders geen bescheet/want gelijck meer gesept es/zo zijn die quadren van eenen voet breet/en de trappen zijn eenen haluen voet hooge/daeraf dat den terdt eene voet breet es. De breedde vanden opganck houdt vijf voeten/also wel deerste als de tweedde. De rustike poorte houdt inder wydden drij voeten/ende es hooge ses voeten/ de welcke al schijnense gesloten ende met eenen cleynen duerken open/ nochtans machmense gheheel open maken ende oock anders verchieren. Die twee syden bouen die drij traphens/behooren vijf voet breet te syne/al en es hier maer eenen vaet om der enghicheyt wille vanden papiere. Die perpendiclen opde syden/beteeckenen geleenten/ ende die selue souden aende trappen oock wel dienen/maer om dwerck niet te becommeren hebbicxe daer wtgelaten.

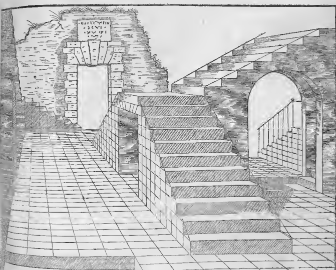

Van der Perspectiuen

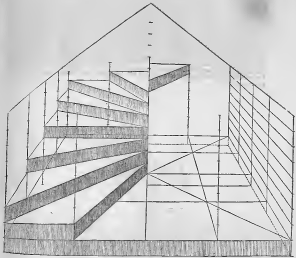
Onder dander dingen die in perspectiuen wel staen/ zoe vindick dat die opganghen seer beualllijck commen ende hoe datse dickwilder keeren/hoese beter huer effect doen/daeromme hebbick dees twee opgangen maken keerende/de welcke in profil staen/ nochtans sietmen den grondt eñ die trappen. Desen eersten opganck es hooge ses voeten/ende breet drij voeten/ gelijckmẽ dat inden grondt met punckens geteekent sien mach. Die tusplaetse tusschen den eersten opganck ende den tweedden/ es lanck twee vierkanten/ende dat es om des keerens wille wel van noode. Daer teynden vindy een poortael/ daeraf die duere wijdt es twee voeten/ haer antipagmenten zijn van eenen haluen voet op elcke sijde/alsoe dat die plaetse van drij voeten ghevult es. Die perpendiclen van deser echter sijden aende pleyne/ betoonen een leuinge diemen van ijsere/ hout/ oft steene maken mach. Desghelijcx machmen lancx den opganghen nederwaerts ende opwaerts voch doen/settende op elcken trap eenen balustre. Die hoochde van die geleente sal twee voet en haluẽ houden/want alsoe eest gemackelijck om die handt aen te houdene. Hoe dan dees trappen vuten grondt opgetrocken worden/ al eest datment vuter figueren sonder ghescrifte wel verstaen soude/zoe hebbick nochtans daeraf willen vermanen/voer de ghene die cranck van onthouden zijn. Die rustike poorte oft eonds duere onder die pleyne/tusschen den tweedden opganck eñ den derden/en es niet diepere dan tot seuden muee/ Bouen die selue duere staet noch eenen opganck van voren /om welcken te makene zoe es die maniere voren genoech gheleeert/anders soudemen den grondt onder inde rustike duere moeten continueren/ om vuten seluen op te treckene.

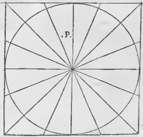

VAn dees diuersche opgangen ben ick sekere/datse eensdeels verstaen worden sullen sonder tgescrifte/ eñ bisonder den middelsten/welcken van twee syden opgaet/also sal den bouensten oock/midts dat hy so wel wten gronde opgetrocken es als alle dandere/eñ es breet ses voeten/gelijckmen dat indẽ gront rechts onder die pleyne sien eñ tellen mach. De twee bogen onder den tweedden opganck/ houden elck eenen voet inder dicten/ waer duere dat den afganck binnen vier voeten wijt es/ ende wordt oock wten gront getrockẽ gelijck alle die andere. Den anderen opganck diemen duer die bogen siet/ daeraf merctmen genoech hoe dat hy gemaect es. Alsoe eest oock met die twee opgangen ter slincker syden/ want vande voetste trappen aende enstike duere/daer sietmen genoech hoe datse wten gront opgetrocken zou/eñ hebben bouen teynden een pleyne om herwaerts naden anderen opganck te cõmene/ den welcken oock wten pauimente opgetrocken es gelijck alle dandere/te wetene elcken trap eenen haluen voet hooge/eñ eenen voet breet inden terde. Maer in zoe cleynen dingen eest quaet te metene/maer es genoech datmen die maniere hier duere sien mach/ende alsment dan int groote maect/zoe salmen beuinden dat het wel cõmen sal. onder dees lestgenoemde trappen staet oock eenronde duere/die es wijt vijf voeten. Op desen grondt eñ op dees trappen soude een goet schildere mogen trauailleren om figueren in diuersche manieren te setene/het sy staende oft sittende op de trappen/eñ gestrect opdẽ gronde int veerorten eñ dat by deser manieren: Men sette de figuren daermen wile metten voeten/ eñ men neme dan sesse alsulcken voeten oft quadren als daerse opstaen/ eñ dat sal haer hoochde zijn/ want dat es een ghemeenẽ mans mate/ende dit salmen voren eñ achtere eñ tot allen plaetsen obserueren. Ende es die figure op eenige trappen/zoe neemt dan die mate van dien trap daerse opstaet/ende maectse twelf trappen hooge/ dat welcke oock ses voeten zijn sullen. Ende es die figure liggende doet oock desgelijcx/maer leyt sy verrortende op den grondt/zoe suldy de lingde aen de verrortende quadren nemen/zc.

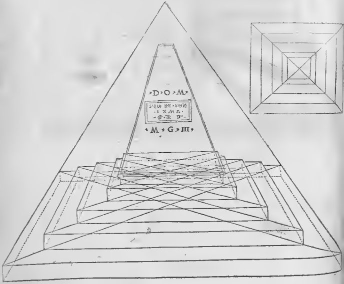
VEelderley opgangen hebbick ghetoont/ maer daer esser noch andere/ die welcke/ een die niet wel inde gepasseerde ghemstrueert en es/ sal lutter oft niet verstaen van dese twee die ick hier voorta betoonen wille. Ende den eersten sal eenen windeltrap int viercantt zyn/ maer die desen viercanten maken can/ die sal den ronden oock wel connē maken/ want eta al een dinck/ sonderlinge als hy de reglen vanden vooargetoondē ronden corporen gebruyct. Die figure. P. es den gront van desen windeltrap/ maer es veel mindere dan den bouensten am de plaetse te winnene. Desen seluen viercanten gront salmen int vercorten setten eenen haluen voet hooge/ dat sal voer den eersten trap oft terde syn. Daerna salmē voren op elck eynde eenen perpendicle rechten/ ende setten daer halue voeten oppe zae hooghe alsmen den opganck begeert. Desgelycken perpendiculen salmen oock tusschen den middelt ende die hoecken setten/ daerna salmen die termynen vander rechter en vander slincker syden naden orisont trecken/ die selue sullen o die perpendiculen welcke wten termynen der trappen ghestelt zyn duersnyden/ ende vander hoochden dat die twee hoeckperpendiclen zyn/ ende oock meeter seluer maten/ zoe sal men die twee ander perpendiclen tusschen die hoeken ende den middelt stellen. Daernae salmen opden middelsten termyn vanden grondt oock eenen perpendicle setten/ ende deelen dien metten haluen voete die men inden middelsten perpendikel ter syden vindt. Voorts salmen wt desen perpendicle des centrra tegen den naesten perpendicle beneden ter slincker hant/ met twee linien den eersten trap formeren. Den tweedden trap salmen oock wten perpendicle des centers inden volgenden hoeck sluyten. Daer nae salmen wt dien hoeke een linie naden orisont trecken/ die welcke sal tegen den tweedden perpendicle den termyn maken vanden derdden trappe/ den welcken daermen oock nae de voersyde regle bouen sluyten sal. Wt dien hoeck van den trap salmen oock een orisoncale trecken/ die sal den termyn raken vandē vierden graet/ den welckē oock gesloten zynde/ zo salmen dien hoeck oock opden orisont leyden/ ende die sal den termyn vanden vijften trap vinden/ Nae dat dien trap oock met linien gesloten es/ zo salmen den hoeck naden orisont trecken/ de welcke linie sal den termyn vandē sesten hoeck vinden teghen den achtersten perpendicle: Ende dien met linien oock gesloten zynde/ zoe salmen wt dien seluen hoecke een paralelle trecken tot den termyn vanden seuensten graet oft trap en niet nae den orisont/ midts dat het een ander syde vandē viercanten gront es. Aldus dan sondemē voorts rontsomme mogen wercken van trappe te trappe/ achteruolghende altyts dees regle/ die welcke o niet faelgeren en sal.

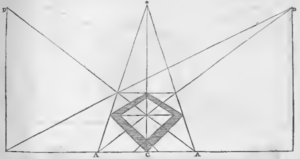

.P.

Van der Perspectiuen

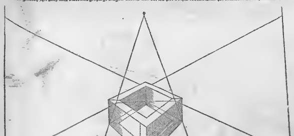
Op dat ick niet eenige manieren van opgangen achter en late/ende aldermeest die dickwils te passe commen/zo hebbick noch desen willen maken daermen van alle saden opclimt/ waeraf dat den grondt bouen ter rechter handt staet/hoe wel int cleyne. ende desen opganck salmen aldus maken: Ten eersten salmen een viercant vercortende corpus van eenen halven voet hooge maken/Op dit platte sullen twee diagonen getrocken worden/ ende vanden hoeck innewaerts sal op elcke syde eenen voet breet gelaten worden/eñ die termynen daeraf naden orisont geleydt/za sullen o op die diagonalen de hoeken vandẽ tweeden den trap wysen. Nu en behoef ick u niet te scryuene hoe dat ghy die minderende hoochde vanden tweedden trap vinden sult/den welcken dan met paralellen ende orisontalen rontsomme gesloten zynde/zoe salmen op die tweedde pleyne oock twee diagonen trecken/die welcke dat o (mids doende gelyck voerś eo) den derden trap wysen sullen: den welckẽ oock met linien gesloten zynde/zo suldy den vierden ende oock den vysten met der gelycke reglen vinden ende formeren cõnen. Dees Piramide es daer vvt fantasien op gesedt om tvelt te vullene. Oock en derf ick niet seggen waer toe dat dees trappen dienen sullen/ want ten minsten deen helft vindtmen genoech in dwerck/ te weten/voer poorten aan palaisen/ van kercken/ende ander groote woonnigen/daertoe opgangen van altaren/ Men mach duer desen wech die ronde opgangen oock maken/ia oock van ses oft van acht hoeken/ ghelyck dat hy haren formen getoont es.

Ick hadde den studiosen van desen mynē arbeyt beloeft/zo veel in perspectivē tinstruerene/dat hy zijn concepten van eenigen edificien soude mogen in perspectivē betoonen/meynende daeraf eenige simpel manierē te settene/ gelyck zijn sonde/eenē inkelen oft dobbelen gront te formerene om daer eenich corpus op te rechtene/eñ meynde daer mede voldaen hebbē. Maer vallende van deen werck in dandere/zo ben ick in een pelagus gecōmen/dat hy avontueren te diep es voer mijn crachtē/eñ dat hebben die begeertē gedaen van eenē die my te gebieden heeft. Eñ daerōme/ nu als ick meynde hier een eynde te makene van desen boeke/zo beghinnick weder aen een swaerder materie te tracterene/ de welcke regle datmē buyten tviercant noemt/al eest nochtans datse also wel naden orisont getogen wordē als nade distantien/ghelyckmen in dees navolgende figure sien mach/die welcke een recht vercortende viercant betoont/ inhoudende een ander viercant/dat welckmen duer die distantien oock formerē can sonder orisont/ doch soudemen moeten die syden vanden viercante opde base noch eens zo wyt setten. Ende gelyckmen twee gelycke syden van desen viercante overhoeck siet/alsoe zijn de twee distantien oock gelyck geteekent met. *D.* Item zoe vele alsmen wilt dat dit viercant meer vercorten sal/alsoe veel salmen die distantien voordere vander orisont trecken; eñ zo vele alsmen wilt dat de fasen oft boorden vanden viercante breet zijn/zo veel breedden moetmē op de base tusschen. *C. A.* tweemael teekenen. Alle die terminen van desen viercante over hoerx staende/gaen alle nade distantien/eñ geene naden orisont dan alleenlyck dat viercant daert inne gesedt es.

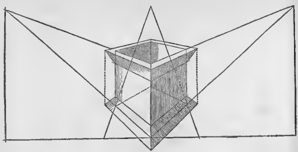

Nu ick getoont heb hoe datmen een superficie overhoeck oft buytē tviercant doen vercortē soude/zo willick hier de maniere toonen om zijn corpus vand selver grootte wt te heffene/oock met den selvē orisont eñ de selve distantiē/het welcke corpus binnē hol es/eñ men machte zo hooge heffen alsmē wilt/ maer ick hebt met wille wat neder gelaten om datmē den gront sien soude. Eñ wt dees figure machmen begrypen/tot hoe veel dingen datse soude mogen dienen/ oock salse meer oft min dienen/na dat een mensche meer oft min iudicien heeft/ Eñ dit sal genoech zijn vanden viercante gesijnge dingen/anders dan dat ick hier voorts toonen wille hoe datmense met cornicen makē soude.

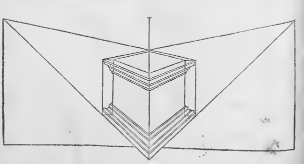

Van der Perspectiven

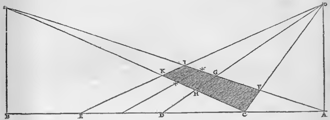
Dese tegenwoordige figure es oock metten voorgetoonden orisont ende met de selue distantien ghe-formeert gelijck die voergaende/anders dan datse een weynich neerder staen. Om dit corpus van bouen ende beneden te lysiene/ so salmen die grootte vander lyst bedencken/ ende die selue grootte teghen dat corpus bouen ende beneden trecken : daerna salmen der lijsten bouen/haer behoorlycke proiecture geuemende van dien hoecken salmen perpendiculen laten vallen tot opden hoeck beneden/ waert duere dat ghy de proiecturen van base ende cime hebben suit/ de welcke nade distantien ende met naden ori-sont getogen worden. Nu siedy hoe dat haer die cornicementen schicken buyten om dat viercant corpus/ hoe wel dat dit alleene voer cornicen sonder leden es/om tverstant van dien niet te verduysterene/ want hier nae salick int bisondere vanden leden tracteren.

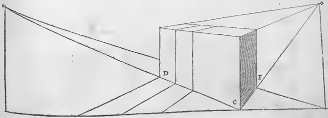
Hier voren is geseyt vanden cornicen sonder leden die desen gelijngen quadren dienen souden/ ende was wel van noode daer eenige termynen af te geuene. Nu worden hier in figuren de voerseyde cornicen met haren leden getoont/die welcke datmen oock op ander manieren maken mach nade wille vanden Architect/om die te minderen ende te meerderen gelyck by ander cornicementen ge-seyt es/vserende nochtans een scker discretie ende goede iudicie om alsulcken leden te verkiesene die der oogen mogen beuallijck zijn. Want daer zijn somtijts cornicen die so verre ouersteken/datmen daer ondere niet sienen soude vander ressen/daerom zijn in sulcken geualle die leden daer na te ordineren/alsoe datse der oogen mogen beuallen.

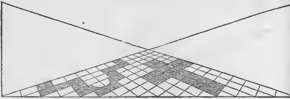
Die viere voergetoonde figuren hebben die distantien gelijckelijcken wijt vanden orisont/te weten so veel op deen syde als op dandere: maer de figure hier ondere is op een ander maniere gemaect/ also dat die orisonten dienen voor distanti eñ orisont. Om dit te verstane begint aldus: Ten eersten wardde die base *A. B.* gemaect/ eñ worde in vier gelijcke deelen gesedt als *.C. D. E.*/ Die linien *C. D.* worden ter rechter hant naden orisont getrocken: eñ die linien *A. C.* worden ter slincker hant naden orisont getrocken/de welcke sullen een perfect vercortende viercant formeren/ het welcke viercant dat men mere van deen syde dan van dander siet. De vier hoecken van desen viercante ouerhoecx zijn *.F. G. H. C.*/ ende wildy dit viercant verlinghen van noch een helft/soe suldy de base *.D. E.* in tween deelen/ ende dien termijn naden orisont gettrocken ter rechter syden/daer suldy v half vierkant vinden geteekent met twee sterrekens. Maer wildijt noch een half viercant lingen/so treet eenen termijn *E* oock totten rechten orisont/ die linie sal v aen *.I. K.* dat ander halue viercant wijsen/alsoe dat dees superficie van twee perfecte viercanten zijn sal. Eñ dit sal den ingenieusen Architect tot veel dingen dienen die ick niet en verhale om cort te makene.

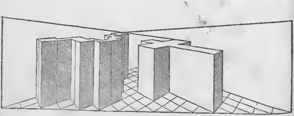
Dit corpus hier onder geteekent/es wt die gepasseerde superficie geheuen/ende es metten seluen orisonten gemaect: dat welcke corpus houdt oock twee quadren inder lingden ende een quadraet inder hoochden/want die linie *C. D.* es in perpendicle opden benedensten hoeck gesedt/daer dat die ander superficie bouen op gesedt wordt. Aldus dan es dit corpus van twee viercantē/ick meyne twee viercanten lanck/ende een viercant breet ende hooge. Ende dit corpus gelijck ick voren geseyt hebbe sal tot veel dingen dienen. Maer wildy noch meer cuben inder lingden hebben/so verlingt de base in so veel deelen meer/ende ghy sult altijts de waerheyt hieraf vinden. Wildy desgelijcs oock dit corpus lyften/so suldy die voergetoonde reglen volgen.

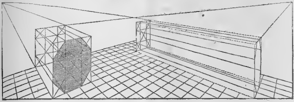
MAer wiltmen diuersche dingen op eenen grondt formeren/ zo salt goet zijn datmen eerst een pauiment make/ ghelijckmen hier onder betoont siet/ ende daeroppe duer de quadren gaen formeren eenich dinck datmen wilt. Ende hoe dat die quadren minder zijn ende in meerderen ghetale/ hoe datmen daer alle dingen gemackelijcker op maken sal. Dat cruyce op desen gront gemaect/ ea alleenlijck om o den wech ende den toeganck te openen : maer van sulcker formen mochtmen een Cristen moderne kercke maken. Dander forme daer besijden/ betoont een stuck fondaments van een edificie: maer alle dees dingen machmen daerna in grooter formen maken eñ oock vercieren/ somtyts die orisonten versettende op datment meer wter syden sien mach/ nochtans dat de orisonten altijts van eender hoochden staende blijuẽ.

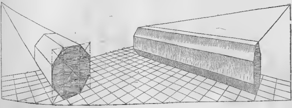
WT deser voorgetoonder superficien hebbick noch dees corporen willen heffen/ om te betoonen hoe dat die selue orisonten daer inne wercken/ zo wel bouen als beneden/ also ghy beuindẽ sult metter experientien. Ende inder waerheyt dese wercken diemen ouerhoort siet/ souden wel eenen baeck alleene behoeuen/ maer also ick geseyt hebbe/ zo was myn meyninge drij oft vier figurẽ daeraf te makene/ doch sallicker tot tienen toe maken/ latende den studẽt oock wat arbeyden/ vanden welcken dat ick seker ben. Indien dat hy meer oogen ende meer patiencien heeft dan icke/ dat hy veel dingen vinden sal daer ick niet af en scryue oft in figueren en sette.

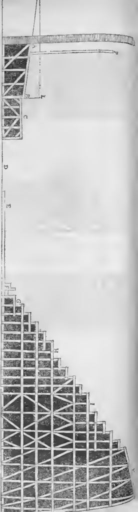
Op dees pauimenten ouerhoex/gelijck ghesept es/machmen formeren datmen wilt/ maer in dit pauimentsel hier ondere/sietmen een colomne liggen van acht canten/ de welcke dat drij quadren inder dicten bestaet/ ende inder lingden veertiene. Desen achthoeck es van noode wten viercante te treckene/ghelijck op zijn plaetse getoont es/ ende dit viercant sietmen met punctkens gemaect/ende daer nae die terminen vanden achthoeck met swerten linien getrochen. Maer midts datmen desen achthoeck alte seer van op d'sijde siet/om gemackelijck wten viercante te makene/soe hebbick daer besijden noch een ander stuck gemaect/dat welcke midts dathet naerder sijnen orisont coemt/zoe veel meer van voren gesien wordt dan dandere/ hoe wel dathet niet zoe lanck en es/maer vander helft van dandere/ gelijcmen dat inden grondt sien ende tellen mach. Ende waert dat dees achthoeckige figure noch naerder onder den orisont stonde/zoe soudese noch veel bat van voren ghesien worden/ nochtans en soudese nemmermeer geheel van voren cōmen/midts datse buyten tviercant ende ouerhoex staet.

Dees colomnen zijn de selue die voergetoont zijn/maer die andere waren duerschijnich ende dese zijn massijf/ waer wte dat die cloecke Architect diuersche dingen vinden sal/exercerende hem in desen wech/hoe wel datter noch ander wegen zijn/ gelijck Albert Durer ghetoont heeft duer traem te siene metten draet. Noch esser een ander maniere diemen wten platten formen treet/ ende es den alder sekersten wech/maer seer moyelick om beschrijuen/waeromme dat ick dees maniere voer my ghenomen hebbe als de lichtste om betoonen. Ende en haddick niet gelaten om ander dingen van meerder inportantien te vorderene/ ick soude diuersche corperen ende huysingen op dees maniere getrocken hebben/Maer om dat ick oock wat tracteren wille vanden Scenen ende obereptsel van Cōmedien ende Tragedien/diemen in onsen tijden costumeert ende aldermeest in Italien/zoe sal ick een eynde van desen viercanten ouerhoex maken/ latende gelijck gesept es/ eenen anderen oock wat soeken ende voortsbringen.

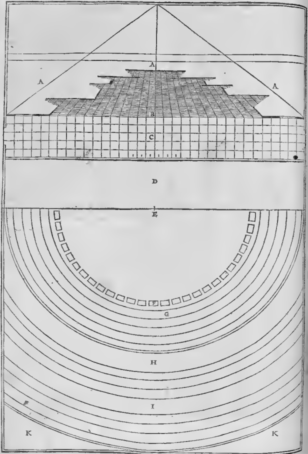
Om dat ick hier voorts tracteeren wille vanden Theaeren ende vanden Scenen daertoe dienende/ gelijckmen die nu in onsen tijden gebruyct. In welcke Scenë dachet seer swaer zijn sal / te begrypen waer eñ hoe datmen den orisont daerin behoort te settene/ mids dathet een ander maniere es dan vanden ghepasseerden reglen/ Daerom hebbick voor deerste dit profil willen makë/ op dat den geont duer dit profil/ deen metten anderen te bat verstaen souden mogen worden : nochtans waert wel behoorlijck eerst op den geondt te studerene . eñ indien datment inden gronc niet al begrypen en coste/ so soudemen tottë profile cõmen om beter besteet te siene. Ten eerstë dan sallick aenden solder voren beghinnen/ den welcken sal gelijcs der ooghen/ vander eerden oerheuen staen/ eñ hy sal plat/ dats te seggen opden waterpas gemaect zijn geteekent met *C.*/ Eñ den soldere van *B.* tot der *.A.*/ sal onder de selue *.A.* verheuen staen een negenste deel zijnder lingden. Eñ dat opstaende achter die stellagie met een *.M.* bouen geteekent/ dat is den muer oand salen ofe iet anders daer dese Scene tegen gemaect worden sal. Tgene dat daer een weynich vanden muere in perpendicle staet gheteekent met *.P.* dat sal den wandt oft dat scutsel achter vander Scenen zijn/ om tusseen datte eñ den muer duer te gane. Den termijn *.O.* dat es den orisont. Die linie metten punckens cõmende dweers opden waterpas van *.L* tot *.O.* daer die selue tegen dat scutsel *P.* stoodt/ daer salmen den orisont setten om alleene voor dat scutsel te dienene. Eñ voerwarts cõmende nade *.L.* so sal dees linie altyts den orisont zijn/ voer alle die ortografien oandë huysingen die voet warts wt staen sullen . Maer die Scenographien oft verkortende syden vanden huysingen / die sullen haren orisont voorder achterwaerts hebbë staende tot aen de *.O.* Eñ tes wel te dene dat die huysingen welcke in effecte twee syden hebben (ghelijck dese moeten ghetimmert wordden datse ten twee syden wtsien) dat die oock twee orisontalen hebben. dit es nu aengaende den profile vander Scenë. Maer die plaetse diemen Proscenie noemt/ es die/ welcke metter *.D.* geteekent es . Eñ dat deel *.E.* heetmen Orchestra/ eñ es eenen haluen voet verheuen vander aerden. Daerinë de *.F.* geteekent siet/ dat sijn de sidtplaetsen vanden edelsten mannen. Eñ die eerste graden geteekent *.G.* sullen voer die edelste vrouwen zijn/ ende climmende voorts opwaerts/ daer sullen altyts min deer van afcomst sitten. Die breeder plaetse geteekent met *.H.* es eenen ganck . Desghelijcs es oock die plaetse *.I.* Tusschen die *.H.* ende die *.I.* sullen die sonderlinge edelmannë sitten. Eñ vander *.I.* opwaerts sullen die minder edelmannen sitten. Maer die groote spatie geteekent met *.K.*/ sal voer de gemeen officiers eñ and gemeente sijn/ welcke plaetse datmen meerder eñ minder maken sal na dat de sale oft ander plaetse lanck es. Eñ dat theatre met die Scene die ick in Vicenten ghemaect hebbe/ waren bicans op dees maniere/ Eñ vanden eenen hoeck oft horen des theaters tot den anderen/ waren tachentich voetë/ want dit was gemaect op een plaetse daer ick ruym ten genoech hadde maer die Scene en was so breet niet/ mids datse aen een loge gheuoecht was . Dat geraemte vander stellagen was in een geuoechte/ gelijckmen in dees figure sien mach. Ende mer dat die theatre in een open plaetse stondt daert geenen muer en hadde/ daerment aen hadde moghen vast maken/ so woudict achter inde circumferentie wat stekende maken/ tot meerder vasticheyt eñ sterckten.

Tractaet vander Scenen.

Onder alle ander dingen die van menschen handē gemaect mogen wordē/ om met verwonderinge taensiouwene eñ der oogen eñ den geeste te contenteerene/ dat es na mijn duncken die toerustinge van eender Scenen alsmense gaet ontdecken/ daermen op een cleyne plaetse sien mach/ gemaect duer timmeringe ende const van perspectiue/ groote palaysen/ groote templen/ eñ diueersce huysingē/ zo van by als van verre/ ruyme plaetsen met huysingen besedt/ lange straten geeruyst met andā wegen/ Archen triumphal/ alder hoochste colomnē/ piramiden/ obelisken/ eñ duysentsterleye scoone dingen/ verciert met ontellijken lichten/ groote/ middelbare eñ cleyne/ na dathet gelegen es/ de welcke zo constelijck geordineert zijn/ datse veelderleye alder cleerste gesteenten representeren/ gelijck Diamantē/ Robijnē/ Zaphiren/ Smaragdē/ Jacinten/ eñ dergelijcke dingen. Daer siet men die claerlichtende mane met haren hoornen allenxkens opgaen/ eñ alreede geclōmen eer dathet die sienders gewaer wordē oft sien climmen hebbē. In sommige ander Scenen sietmen den opganck vand sonnen met haer omganck/ eñ int voleyndē vand comedien zo sietmense ondergaen met sulcker conste/ dat veel aensienders van sulckē dingen verbaest zijn. Alsment oock behoeft/ zo sietmen duer const eenigen god vandē hemel dalen: men siet oock sommige Cometen eñ sommige sterren schieten duer die lucht: men siet oock daerna opde Scene cōmen/ diuersche personagen seer rijckelijck geciert met diuersce leureyen eñ vremde soorten van cleedingen/ zo voor Moriscken als musike. Somtyts sietmen vremde gedierte/ daer kinderen eñ mans binnen zijn/ huppelende springende eñ loopende zo wel naden aert vandē beesten/ dathet niet en es sonder verwonderen vandē aensienders: welcke dingen altsamen zo beuallick zijn in dooge/ datmen niet scoonders en soude connen bedenckē van materiale dingen met handē gemaect. maer mids dat wy nu in een andā maniere van perspectiuen gecōmen zijn/ zo willen wy daer wat breeder af tracteren. Dees tegenwoordige perspectiue daer wy af sprekē sullen/ al eest datse diuersch es vanden reglen die voor getoont zijn/ mids dat die voorseyde geymagineert zijn op eenē platten muer/ eñ dees andā regle/ om datse materiael es eñ verheuen/ zo eest wel redene datmen daer eenē anderē wech inne houde: Oner gemeen vsantie zo maectmē ten eersten eenē soldere/ die ten minsten also hooge vanā eerden es als dooge vandē mensche/ te wetene/ int voortste deel geteeckēt met. C. Maer dander deel achterwaerts daer die huysingē op staen/ maectmē achter tegen dē muer een negenste deel ohenen/ te wetē/ datmē de pleyne in negenen deele/ eñ achter tegen den muer dē soldere een ven dien deelen hooger legge dan voren aende. B. eñ moet wel effen eñ sterck zijn ter causen vande morisdansers. Dit hangē van desen soldere heb ick seer gerieflyck beuondē met dexperientiē/ want in Vicencē (dwelck een pompeuse eñ rijcke stadt es onder die ander van Italien) daer maecte ick een Theatre eñ Scene vā houte/ also ick meyne datter binnen onsen tyden geen grooter gemaect en es/ om die wondlike vertooningē die daer gebuerdē/ gelijck vā wagenē/ elefanten/ eñ andā morisckē: daer ordineerdick dat voor de hengende Scene eenen soldere op dwaterpas liggē soude/ dē welckē soldre dat twelf voet breet eñ tsestich voet lanck was na vmogen vanā plaetsen/ daer vandick sulckē dingē seer gerieflijck eñ toonbaer. Desen voorsten soldre mids dat hy recht was/ zo en moeste zijn pauemēt den orisont niet obedierē/ maer zyn quadren warē rallen syden recht winkelich: maer van aen dbeginsel des climmendē solders. B. so gingen alle die quadrē naden watersien orisont O/ de welcke mids haer behoorlike distantie vercortedē seer wel. Eñ om dat sommige dē orisont vā deser Sciographien geset hebbē tegen den want rechts bouē opden soldere/ waer duere dathet schijnt dat de huysingen al in een loopen/ so heb ick my bedacht mettē orisont voorder duere te gaue/ dat welcke my alsdoen zo wel beuallen heeft/ dat ick in sulcken werckē altijts desen wech gehoudē hebbe/ Eñ also radick oock den genen die behagen in sulcken const hebben/ datse desen wech houden voorden besten/ gelijck ick in dees nauolgende figure vertoonen sal/ eñ oock geseyt hebbe by dat profil vanden Theatre eñ oender Scenen.

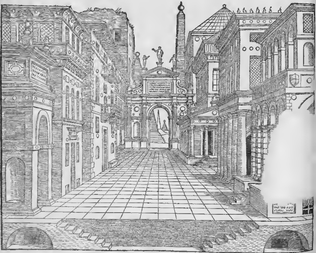
Eñ om dat die toereydingen d Comedien vā drij manierē zijn/ te wetene/ die Comica/ die Tragica/ eñ die Satirica/ zo sallick nu tracterē vande Comica/ vande welcke dat die huysingē naden gemeenē man moetē gemaect wordē/ welcke dingen datmē meestendeel ondā dack maect/ in eenige sale die teynden een camer heeft tot gerief vandē personagien/ eñ derwaerts eest datmē den soldre vanā Scenen maect gelijck geseyt es eñ betoont int profil. Ten eersten so is dat deel. C. den platten solder. eñ laet ons nemē dat elck quadraet twee voetē houde op elcke syde/ desgelijcx sullen die vandē hangendē solder voor aende base oock twee voet breet syn eñ is geteeckēt met. B. Eñ gelijck ick voor geseyt heb/ so en is myn meyninge niet/ dat ick dē orisont hier af tegen tscutsel achter inde Scene setten wille/ maer so vele als vandē beginsele des pauiments. B. tottē muer is/ zo verre wil ick datmen achter duer den muer oock passere/ eñ also sullen alle de huisingē eñ andā dingen liefelicker cōmen int vercorten. Eñ alsmen duer die bequame distantie alle die quadrē naden orisont getrockē zijnde vercort heeft/ zo salmen die huisingē daerop rechten vercortende mettē quadersteenē/ die welcke huysingē zijn die grove linien op den gront geteekent/ zo wel voor dopstaende als voor toe vercorten. Eñ alsulcken huisingē heb ick altyts gemaect vā sperren eñ latten/ daer heb ick voorts lynwaet ouer getrockē/ makende daerinne dueren eñ vensters/ vā voren eñ int vercorten nade occasien. Oock heb ick sommige dingē voren van haluer taillen gemaect van houte/ dwelcke d schilderien seer geholpen heeft om dleuen te gelijckene. Alle die spatien van aende wanden totten muer geteekent. A. sullen voor de personagien zijn/ daertoe moet den achtersten wandt inden middele ten minsten twee voet vanden muer staen/ op dat de personagen ongesien van deen syde in dander gaen. Daerna zo salmen eenen termijn oprechten aen dbeginsel vandē paumente. B. dat sal den punct. L. zijn. Eñ van daer tot aenden orisont worde een linie getrocken die int profil met punten geteekent es/ die sal van gelijcker hoochden zijn/ eñ daer die selue den achtersten wandt raect vanā Scenen/ daer sal den orisont van dien wandt staen/ eñ dien orisont en sal maer voor dien wandt alleene dienen. Maer spandtmen een coorde aft iet anders van daer tot aenden termijn. L. zo machmen eenen draet daer aen vestigen om dien voorwaerts eñ achterwaerts te schuyuen/ om dien seluen wten onberoerlyckē orisont/ in alle die vercortingen aft de huysingen van voren te vestigen. Maer den orisont die duer den muer gaet/ sal tot alle die vercortende syden vande huysingen dienen. Eñ om datmen den muer soude moeten breken alsmen desen orisont int groote soude willen gebruycken/ dat welcke niet geschien en mach/ zo hebbick alents een cleyn modelle van houte eñ papier gemaect iuist op zijn mate/ eñ daerna wt die selue modelle van stucke te stucke int groote ouergesedt. Maer dees lesse sal den sommigen swaer vallen om te verstane/ dismeer ten in/ zo sal van noode zijn te arbeyden in modellen eñ experientien te makene/ eñ studerende salmen den wech vindē. Eñ om datmē lutter salen vindt hoe groot datse oock zijn/ daermē Theatren inne makē can dan seer gedwongen/ za hebbick nochtans om de Antiken te volgen na myn vermogen/ alsulcken deelen van desen Theatre willen maken/ als in een sale souden mogen staen. Daeromme sal dat deel. D/ voor de Proscenie dienen/ eñ die circulare plaetse geteekent met. E. sal de Orchestra zijn: contsomme dees Orchestre zijn die plaetsen om dalder edelste te sittene geteekent met. F. Die eerste graden geteekent met. G. zijn voor de edelste vrouwen op te sittene. De plaetse. H. es een strate/ also es oock dat deel. I. Te midden tusschē dees graden zijn trapkēs om gemackelijcker op te climmene. Die plaetsen geteekent met K/ salmē achterwaerts so groot maken als de zale verdragen mach: eñ es wat hangende gemaect/ op dat de menichte deen ouer dand soude mogen sien.

A
A
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
K

Aengaende die dispositie vanden Theatren en̄ vand̄ Scenen/te wetene vanden gront/es genoech getracteert/ nu willick vande Scene in perspectiuē bisonder sprekē/En̄ om dat/gelijck geseyt es/die Scenē van drij soertē gemaect worden/dats Comica/om Comedien te spelen: de Tragica/om die Tragedien: en̄ de Satirica/om de satyrē/ So sal dees eerste Comica zijn/vande welcke dat de huysingē slecht zijn willē gelijck voer borgers/ maer voer al datter geen bordeelken en gebreke/en̄ een hosteleije/en̄ een kercke sulcken dingen zijn daerin van noode. Om dees huysingen opden gront te rechtene/daer es voren genoech af geseyt/en̄ oock hoe datmē mettē orisont leuen sal/niettemin/op datmen te bat geinstrueert sy aengaende de formen van sulcken huysingē/so hebbick hier willen een figure daeraf toonen/tot vlichtinge vandē genen die in sulckē dingen genuechte nemē/Maer midts dat dees figure so cleyn es/so en hebbick alle die maten niet connen obseruerē/dan dat ick meer op de inuentie geacht hebbe/om datmen daer wt leere huysingen verkiesen die int werck wel staen/gelijck soude zijn een duerluchtige galerie/oft loge [illegible] noch een ander huysinge duersage. Die ouersteckingē connen seer wel inde vercortende syden/desgelijck [illegible] wtgesnedē op deyndē/ en̄ verselscapt metten anderē geschilderdē cornicen staen oock seer wel in [illegible] Also doen oock die huysingē die op d'syde groot ouersteken hebben gelijck de herberge vand̄ manen: En̄ bouen alle [illegible]/so moetmen verkiesen de cleynste huysen voren te settene/op datmē bouen die cleyne/noch meer and̄ edificien sien mach/gelijckmē bouen thuysken vande roffiane oft coppelersse siet: want settemen die grootste voren en̄ datse dan altijts minderdē/so en soude die plaetse vand̄ Scenē niet so gesichtelijck geuult zijn. En̄ hoe wel dat dees dingen alle op eenē dach gemaect zijn vā eender syden/dies niettemin/midts dat men die menichte vandē lichte inden midden sedt/hangende bouen de Scene/so soude beter staen datmē den dach vandē middelt name. En̄ alle die ronden en̄ quadren diemen inde edificien siet/ dat zijn alle artificielle lichten van diuerschen coloren duerschijnende/vandē welckē dat ick de maniere om die te makene in dleste vā desen boecke setten sal. De venstrē die vā voren staen/sal goet zijn datmense van gelase oft papiere makē/met licht daer achtere: maer soudick hier al seruuen tgene dat ick weet daer toe te dienene/tsoude veel te lanck vallen/daerom latick dat int verstant vande gene die hem daer in oefenē willen.

DE huysingen vande Tragica/moeten gemaect zijn voer grote personagien/om dat die accidenten van amoreuscheyt ende vreemde avontueren/ wreede doodingen (datmen inde antike en moderne tragedien leest) zou altoos gebuert in huysen van grooten heeren her. gen oft princen ommers van coningen. Daerome en salmen in sulcken toerustinge gheen huysen maken dan voer heerscappen/ gelijck hier ghetoont worde in dees figure/inde welcke midts datse zoe cleyne es/ en hebbick gheen conincklijcke palatsen connen maken: maer tsal den Architect ghenoech zijn dat hy de maniere siet/ waer wt dat hy hem nae de plaetse sal connen behelpen/ende gelijck ick byde Comica ghesept hebbe/ dat hy altoes soecke dooge vanden aenschenders te behagene/en hem niet en ontsie/een cleyne edificie voer een groote te settene om der voerseyder redenen wille. Ende om dat ick alle mijn Scenen op latten en lynwaet gemaect hebbe/ zoe zonder nochtans somtijts van noode eenighe verheuene dingen van houte te makene gelijck die edificie ter slincker syden/vande welcke dat die pilaren op een (doch vercortende) basement staen/met sommige trappen al met lynwaet becleedt/en de cornicen wtspringende/aldus salme deen ordine volgen totter borstweringe toe: maer om d'galerien plaetse te gevene/so salmen dien anderen vercortende doeck wat achterwaers setten/en make hem boven een cornice alsmen siet: tgene dan dat ick van deser edificien geseyt hebbe/ salme van alle den anderen verstaen. maer inde edificien die verre achterwaerts staen sal die goede schilderye alleene voldoen sond iet te verheffene:aengaende den artificialen lichten/es byde Comica geseyt. Alle tgene datme boven de daken maect wtsteekende/gelijck schouwen/torrens/obeliscen/en and beelden/salmen al op een dunne bert maken roncsomme wtgesneden en wel gecoloreert: maer maectmen eenige platte beelden die moete verre vand hant staen/op datmense van op dsyde niet en sie. In dese Scenen/hoe wel dat sommige daer personagien in geschildert hebben gelijckende dleven/ te weten op een galerie/oft binnen een duere/oock een hont/oft catte/oft ander dier/zo en ben ick van dien avise niet/want het blijft te lange staende sond rueren/maer maectemen daer iet dat lage en slepe/dat soudick passeren. Oock maechmen beelden/histoirien/oft fabulen dichten van metber oft ander materie op eenen wandt/ maer om dleven te representerene dat hem behoort te ruerene/ daer sallick in dlesste noch wat af seggen hoemense maken soude.

De Satyrica/es om Satiren te representerene/inde welcke datmé begrijpt/oft meer beschimpt/alle die gene die een wilt oft onmanierlijck leuen leyden/ende inde antike Satiren waré zy bycans metten dinger gewesen sonder respect/daer wt datmen verstaen mach dat sulcken dingen den boeren toegelaten was/te calle dingen bot wte seggen/waerome dat Vitruuius tracterende vande Scenen/wilt dat de selue met boomen/rootsen/bergen/cruyden/ende blommen geciert zyn sullen/oock met cleynen dorphuttekens/gelijckmen hier siet. Ende midts datmen in onsen tyden dese dingen meest inden winter maect alsmen lutter groen boomen ende cruyden met blommen vindt/so salmen mogen met consten dees dingen van syden maken/dewelcke meer gepresen sullen worden dan de naturale/en gelijckmen inde Scenen vande comica oft tragica de huysingen ende ander edificien van schilderien maect/alsoe salmen oock in dese mogen boomen/cruyden/ende ander dinghen maken. En hoe dat sulcken dingen meer costen/hoese meer geacht sullen worden/want het zyn dingen die grootmoedige en rycke heeren behooren te doene die welcke viand vander vrecheyt zyn. Dit hebbick met myn oogen gesien in sommige Scenen die van Jeronimo Genga geordineert waren door beuele van synen patroon Francisco Maria Hertoge van Vrbin/daer ick sulcken liberaelheyt merckte inden Prince/ende zo goeden iudicie inden Architect/daertoe zoe goede schickinge in tghene dat daer gespeelt werde/als ick oyt van mynen leuen gesien hadde. Och god wat magnificentie was daer te siene van zo veel boomen ende vruchten/zo veel cruyden en diuersche blommen/alle van fyn syde gemaect van diuersche coloren. Die watercanten ende rootsen geciert met kinckhoornen/slecken/schiltpadden/vorschen/hagedissen/slangen/ende ander ghedierte/ troncken van coralen/peerlen moyer/en ander schelpen geuoecht tusschen de steenen met zo veel diuersche scoone dingen/dat soudicse alle bescryuen/my soude tyt gebreken. Ick en wil niet seggen vanden Satyren/nimphen/meermunnen/diuersche monsteren/en ander vremde dieren/gemaect met sulcker const/daer menschen in waren diese deden gaen ende rueren/nade natuere en dwesen van dien gedierten. En dedet niet om die materie te corten/ick soude vanden costelijcken cleederen van sommigen herders seggen/gemaect van gouden laken ende van syden/costelyck geuoedert met perswerck. Noch soudi ik seggen van sommigen visschers/die welcke niet min ryckelijck dan d'ander en waren/ de netten/en vischroeden waren verguIt/&c. Noch soudick van sommige dorpmeyskens ende nimphen seggen/welcker cleederen die auaritie verachteden/ maer ick wille al dees dinghen inden verstande van den industriensen Architecten laten die welcke sullen alsulcken dinghen maken/als zy patroonen vinden die hem laten na haren wil werken/ende niet daermen soecht wat het costen sal.

Van Artificialen lichten [illegible]anden Scenen,

Ick heb inde tractaten vande Scenen beloeft de maniere te ghevene/hoemen dees lichten maken soude duerschynende van diversche colueren/daeromme sallick eerst vande hemelblauwe verwe [illegible]/dewelcke eenē Zaphir gelijct eñ noch veel scoundere. Neemt een stuck Salamoniac eñ neemt een [illegible] beckē oft dergelijckē/eñ doet daer wat waters inne/alsdan zo wrijft dit stuck soudt daerinne al [illegible] also dathet al gesmolten sy/doende daer altijts water toe na dat ghy wilt dat het licht oft doncker van verwen sy. dat gedaē zynde wildyt dan scoon eñ claer hebbē/zo distilleret duer eenē vilt in een ander vat/ zo hebdy een clare hemelverwe/vanō welcker alleene dat ghy veeldeelleye blauwē makē moecht met watere. Wildy nu coluer vā Amiraldē makē/zo doet in dat blau watere wat saffraen/nae dat ghij hooge oft licht hebbē wilt/want ten is geen noot hier matē oft gewichtē af te settene/mids dat v die experientie sulx wel leerē sal. Wildy coluer van Robijnē makē/indien dat ghy zijt daermē rooden wijn vindt/zo en behoefdy anders niet dan dien met watere bleeck te makene zo verre alst noot is/maer hebdy den wijn niet/zo neemt brefil gebrokē/eñ doet dat in eenē ketel waters met wat allupna/doethet sieden/eñ schuymet wel/daerna doeget duer dē vilt passerē/eñ gebruyct dat met water eñ asijn. Wildy eenē Balcia conterfeytē/dien suldy van rooden eñ witten wijn onder een gem[illegible]ngt makē/maer den witten wijn alleene sal den Topas eñ Crisolit gelijckē. Die fonteyne/oft gemeen watere duer den vilt gepasseert/sal den Diamant gelijcken/ maer om dit wel te doene/salmē op eenē glaesbouē moetē formē van pinceen eñ taflen doen maken/eñ die met water vullen. Maer die maniere om dees duerschijnende coloren op haer plaetse te settene sal dese sijn: men sal achter die geschilderde huysingen daer dees coloren instaen sullen/een dunne berdt setten/wtgesneden inder manierē dat dees lichten wegedeele sullen worden/het sy rondt oft viercant/ruytwijs/oft eywijs/etc. eñ achter dat selue sal een ander sterckee berdt plat geleyt wordē/ om de flesschen eñ ander factsoenē van glasen met desen water op te stane/de welcke datmē voegē sal tegen die gaten gelijck dat behoort immers datse wel vaste gesedt wordē datse niet en vallen duer dat getummel van dansen oft springē vandē moriskē. Daerna salmē achter de glasen groote lampē settē/op dathet licht altijt op eenē pas blijue: eñ warē de flesschen oft ander formē van glasen/op de sijde daer dlicht stonde/plat oft lieuer hol/zo soudet te claerder schijnen/eñ die coloren soudē te duerluchtiger toonen/desgelijcx salmē oock metten gaten opde voorstende sijde doen. Maer behoeftmen somtijts een groot licht dat meer toone dan dandere/zo salmē daer een toortse achter setten/eñ achter die toortse een geschuert beckē/welcx reflexie oft weerschijn/sal de radien vand sonnē conter[illegible]yten. Noch machmen vock gelas van alle coloren/voer sommige viercante/ geruyte/eñ ander formen settē/met hare [illegible] daer achtere. Maer alle dees lichten dienende totten coloren/en sullen de gene niet zijn welcke de Scene verlichten sullen/want men maet daer grooct menichte van toortsen voer de Scene hangen: men mach oock bouē die Scene eenige candelaers met groote keersen setten/eñ op die candelaers machmē eenige vasen met water setten/inde welcke datmē een stuck camphers doen sal/dat welcke brandende sal een scoon licht maken eñ wel rieken. Somtijts soudet geuallen [illegible] moeten maken/dat soude schijnen te verbrandene het sy wat het wille/ dat selue salmen wel ten metten besten gebrande wijn/eñ dat met een keerse ontsteckende/zo salt geheel ouer branden eñ nochtans ongequetst blijuen. Eñ hoe wel datmen van desen meeren veel meer soude mogen seggen/ zo willick nochtans voer dees tijt hier met ophouden/maer willen spreken van sommigē dingen die den aensienders genoechlijck zijn. Ter wijlen dan dat die Scene ledich es vande personagien/zo sal de Architect bereedt hebbē eenige ordinanten van figuren/van sulcker grootten als daerse te passeren hebbē/eñ die sullen van stijf papier gemaect zijn rontsomme wtgesneden eñ geschildert/betoonende alsulckē bootsen alsmen begeert/de welcke figurē rusten sullen tegen een regle oft latte van houte dweers ouer die Scene daer eenige poorte oft duere oft strate gemaect staet/eñ daer lancx sal iemant van achterduere oft huysinge/de figuren doen passerē/somtijts in formen van musiciene met instrumentē eñ oock gelijck sangers/waertoe datmē achter die Scene met instrumentē spelen eñ singen sal: somt[illegible]ts salmē eenen hoop knechtē te voete/eñ ander te peerde met trōmelen pijpen eñ trompettē doen passeren/ de welcke met sachten geluyde van trommelen/pijpen/trompetten/eñ ander geroep van achter gemaect/ houden dat volck wackere eñ wel te orden. Eest datme een planete oft ander dinck behoeft duer de lucht te doen passeren/zo moet dat vock op dick papier gemaect eñ wtgesnedē wordē/daerna achter de Scene/te wetene/aende werste huysingē vand Sc[illegible] daer sal eenen yseren draet dweers ouer getrocken zijn/ ende met eenighe rinckskens daer duere achter dat papier na[illegible]/ de welcke planete oft ander dinck/sal vand ander sijden duer iemandē met eenen swerten draet suetkens getrock[illegible] maer het moet verre van tgesichte zijn/also datmen den eenen noch den anderē draet gesien en can. Somtijdē sa[illegible] eñ blixem behoeuen/dienende totten spele/zo machmen den donder aldus maken: gemeenlijck maectmē de Sc[illegible] gesept es) aen deynde van een groote sale daer gemeenlijck eenē solder bouen oft ontrent es/waerop datmen [illegible] buscloot sal doen rollen/om den donder te conterfeytene. Den blixem salmen aldus maken/ daer sal iemant ach[illegible] zijn in een hooge plaetse/hebbende inde hant een dooskē/daeraf dathet decksele vol gaetkens zijn sal/eñ inde dien schele sal een berrende keerse staen/nu sal die met poeyer van vernis ghevult zijn/eñ werpende die hant opwaerts/zoe sal dat poeyer inde keerse vlieghende den blixem ghenoech conterfeyten. Maer aengaende dē schieten vanden blixem/zo salmen eenen yseren draet trecken ouer die Scene die neder dale/daer salmen een f[illegible] gechiert met clatergout oft eluckende foelge zomen dat verstaet/ ende ter wijlen datmen rommelt we[illegible] zoe salmen een stange af schieten / ende metten seluen vier inde fuseye stekende salt goet effect [illegible] Maer soudick van alle dingen op dnauste willen tracteren die ick weet dat tot sulcken dinghen diende/ het soude te lanck vallen / daeromme willick van deser perspettiuen een eynde maken.

FINIS.

Hier eyndet dat tweede boeck der Architecturen tracterende van Perspectiuen/wten Italiaensche in duytschen ouergesedt duer Peeter Coeck van Aelst schildere/ Eñ is gevisiteere eñ geapprobeert by mijn heere Joannes Goesswin van Gorschot/ Prochiaen van sint Jacops Thantwerpen.

Met Privilegie der K. Maiesteyt/
onderteekent P. de Lens.

Die alder vermaertste Antique edificien vā templē/theatrē/amphiteatrē/paleisen/thermē/obeliscē/bruggē/archē triūphal. ꝛc. bescreuē eñ gefigureert met haren grondē eñ matē oock de plaetsen daerse staen/ eñ wiese dede makē.

Aen den lesere.

HOe wel dat vele diversche Auctoren ons wonderlijcke be-
sterringen van architecturē / als vanden Egyptienen / Asia-
nen / Grecken / ende meer andere natien ghemaect zynde / ach-
terghelaten hebben / alsoe dat wy lesende den ooren moghen
ghenouch doen aenghaende der grootten / te wetene / hoe
lanck / breet ende diepe dat eenighe metsselryen geweest zyn /
soe en connen wy nochtans den ooghen ende der begheerlicheyt van alsulcken on-
gheloofflycken hantwerck ende conste te siene daer mede niet vernoeghen / ten ware
dat ons de eeuwe van dien tyden ghegont hadde / aenghesien dat de reliquien van alsul-
ken wercken al meest duer den tyt vernielt zyn / dat wy de figueren tsamen byder lettere had-
den moghen in dbeworp sien: ghelyck wy in desen teghenwoordighen boeck niet alleenlyck lesen
an moghen wat ten lesten nae alle andere natien die Romeynen ghebouwen hebben / maer hebben ee-
nen alsulcken Aucteur voerhanden / die de figuren (suler alsmense noch in wesen vindt) van stuck er stucke
niet alleene by roepen / ellen / voeten / ende palmen / maer oock by minuten scherpelyck ghemeten ende daer toe
wel gheconterfeyt ons voorghestelt heeft. Ende hoe wel dat ick gheen meyninghe en hadde / desen boeck vande
Antiquiteyt der Romeynen in onser talen te druckene / midts dat haer de sprake niet verre ghenouch en street / oft dat
by avonturen der liefhebbers te weynich zyn om myn oncosten te verhalene: soe en hebict nochtans niet connen ghe
laten / wandt my dat groote werck der fortificatien vander vermaerder stadt van Antwerpen daer toe ghedronghen
heeft / ende dat daer omme / op dat een yeghelyck die hem verwonderende is vander grootten / dwelck met ontallye-
ken costen ghemaect wordt hier inne sien ende by hemselven overlegghen mach / wat grooter ia noodelooser costen by
dit te ghelyckene / dat die Romeynen (ick swyghe andere natien) voortyden ghedaen hebben int maken van obeliscen /
piramiden / thermen / theatren / amphitheatren / archen triumphal / ende meer andere dinghen die alleene tot ghe
noechten ende triumphen dienden: waerduere te vermoeden ia / dat om eene alsulcken stadt / tot welvaert van
desen lande / te beschermene / datse die versterckinghe eer noch vromer dan zy is / souden ghemaect hebben.
Nu is te noteren / dat alle tghene dwelcke die Romeynen ghemaect hebben / niet gheheelyck met der
leeringhen van Vitruvio en overcompt / alsoe datter vele die dese ende dierghelycke stucken ghe
conterfeyt hebben / daer duer ghеabuseert zyn: want de sommighe nauwelyck ghelooven en
souden / dat in dien tyden soe wel als nu alderley wercklieden waren deen beter dan dan
dere / dwelck hemlieden onwetentlyck heeft doen ende noch doet maken dinghen die
de goede Antyken niet gheerne en souden verdreghen hebben / waeraf dat zy in
desen boeck goet onderwys vinden sullen / ende leeren (indient hen belieft te
lesene) tgoede vten quaden te scheyden / waertoe dat sonderlinghe den
voorghedructen vierden boeck dient / want daerinne die gheheele som-
me der maten besloten ia: ende alsoe inden selven vierden boeck
inde voorredene beloeft is / soe en suldy hier in desen derden
niet alleene vinden / ten eersten die Ichnographien / ende
daer op volghende die Orthographien / metsgaders
oock een deel der Sciographiē / vanden vernaemp
sten Antiquiteyten van Roomen / van Italien /
ende eensdeels van daerbuyten: maer oock
vanden excellensten edificien in onsen
tyden / ende bysondere van Braman
te ghemaect: Alsoe dat de lesere
wel gheinstrueert zynde indē
voerseyden vierden boeck
daer alle de oerdinen
wel verclaert zyn /
sal moghen by
hem selven
oerdelen
wat
wel ende
qualyck ghe
maect is / op dat
men met eenen coste te
samen een goet ende onstraf
felyck werck
maken
mach
∴

Van der Antiquiteyt, dat derdde boeck, Dat vierde Capittel.

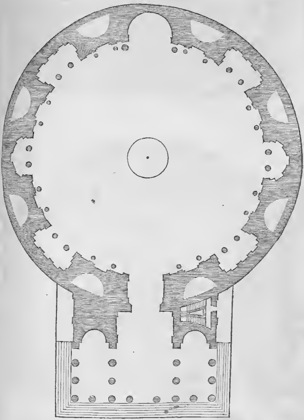
ONder alle de Antique edificien die in Roome ghesien worden/ zoe dunckt my dat het Pantheon (voer een stuck werck alleene) dat alder schoonste/ dat alder gheheelste/ ende dat alder beste verstaen is: ende is zoe veel wonderlycker dan dandere/ als hebbende dat selue stuckwerck vele leden/ dat die selue al tsamen zoe wel correspon deren tot dien lyue/ dat een yeghelyck persoon siende alsulcken correspondentie/ vindt hem daer inne vernoecht te sine: ende dit coempt daer duere/ dat de vernuftighe Architect/ de welcke daer vindere af was/ vercoren heeft die alder perfectste forme/ te wetene/ de ronde/ waer af datse ghemeenlijck Onse lieue vrouwe de ronde heedt/ want van binnen is zoe veel hoochdē als breeden: Ende by auontueren dat de voorseyde Architect/ considererende/ dat alle dinghen die ordentlijck procederen/ een principael ende eenich hooft hebben/ vanden welcken de nederste afhanghen/ wilde oock dat dees edificie alleene een licht hebben soude/ ende dat int alder hoochste deel/ op dat het hem in allen plaetsen ghelijckelijck wtbreyden soude/ ghelijckmen in effecte siet dat het oock doet/ want bouen dander dinghen die huer perfect licht hebben/ zoe zijnder de ses capellen/ de welcke midts datse binnen de dickte des muers staen/ behoorden duyster te sine/ nochtans hebben zij haer behoorlijck licht duer dat toebringhen van sommighe treckende vensters bouen de ghenoemde capellen/ de welcke hem dat tweedde licht gheuen/ ghenomen van dat bouenste ghat/ alzoe datter gheen zoe cleynen dinck en is ten heeft zijn deel vanden lichte: ende dit en is sonder groote iudicie niet ghemaect/ want wesende desen temple van ouden tyden ghedediceert tot allen den Goden/ waer duere datter veel beelden in stonden (dwelcke de diuersche tabernaclen/ nicchen/ ende vensterkens bethoonen) behoefde dat elck huer behoorlijck licht hadden/ Waeromme dat de ghene die ghenoechte nemen in statuen ende ander verheuen dinghen by hem te houdene/ behoefden wel een alsulcken tabinet dat zijn licht van bouen ontfinghe/ op datse (latende elck staen op zijn plaetse) niet en dorften met den stucke dlicht ghaen ontleenen. Nu om tot onsen iersten propooste te commene/ midts dat my dat Pantheon de alder volcomenste Architecture dunct zijnde die ick noch ghesien hebbe/ zoe heuet my goet ghedocht die selue oock hier in dbeghinsel ende voer een hooft van alle dander edificien te zettene. De fondateur van desen temple/ nae dat Plinius zedt in meer dan een plaetse/ was Marcus Agrippa/ om te volbringhen den wille van Augusto Cesare: de welcke ondercommen vander doot en mochts niet volbringhen: aldus werdt desen tempel ontrent dat vierthienste Jaer ons Heeren ghebouwen/ dat welcke coempt ontrent vijfduysent/ twee hondert/ ende drye Jaren van dbeghinsel der werelt. Inden ghezeyden tempel (nae tscryuen van Plinio) waren de capiteelen van copere/ ende hy schrijft oock dat Diogenes beeldesnyder van Athenen/ die zeer ghepresene Cariatiden inde pilaren maecte/ ende dat oock de statuen bouen dat frontispicium ghestelt zijnde zeer ghepresen waren/ hoe wel datse duer de hoochde der plaetsen niet ghecelebreert en waren. Desen temple werdt gheslaghen vanden blixem/ ende verbrande ontrent dat twaelfste Jaer Traiani des Keysers/ dwelck coempt ontrent den Jare ons Heeren hondert ende derthiene: ende den Jare der werelt vijfduysent/ dryhondert ende elf. Ende Lucius Septimius Seuerus/ ende Marcus Aurelius Antoninus dedenen repareren met alle zijnen ornamenten/ ghelijck dat blijct byden gheschrifte inde Architrabe vanden gheuel: de welcke ornamenten men ghelooven mach al van nieus ghemaect te sine/ anders behoorden de Cariatiden van Diogenes daer noch te sine. Maer inder waerheyt zoe was de Architect diese ordineerde zeer iudicioes ende stantafrich/ want met goeder iudicien heeft hy de leden zeer wel connen verghelijcken met dat corpus/ ende en wilde de wercken met veel sneden niet verdrucken/ maer (ghelijck tot zynder plaetsen breedder ghesept sal wordden) wistse wijsselijck wt te deylene: oock heeft hy int gheheele werck de ordine vande Corinthie gheobserueert/ ende en wilde daer gheen ander ondermenghen: daer toe zijn de maten in alle de leden zoe wel gheobserueert als ick in eenich ander werck ghesien ende ghemeten hebbe: waeromme datmen desen tempel wel een exempel van Architecturen heeten mach: Maer zettende dees redenen op dsydē/ wantse den Architect lutter aenghenen/ zoe willick aende particulare maten commen: ende op dat wy met ordinantien in dese antiquiteyt voortvaren/ zoo sal die eerste figure de Ichnographie zijn/ de tweedde de Orthographie/

phie/ende de derdde de Sciographie. Dees navolghende figure is vande Ichnographie/dats den grondt vanden voorseyden temple/den welcken ghemeten is met de Antique oft oude Roomsche palme hier besyden ghestelt/ Ende eerst sprekende van dat poortael/daer af zyn de colomnen dicke ses palmen ende neghen ende twintich minuten: de intercolomnien (dat zyn de spanen van de eene colomne aen dandere) houden acht palmen ende neghen minuten: de breedde des poortaels is van veertich palmen: de breedde vande platte pilaren des poortaels/ is ghelyck den diametre der colomnen: de wydde vande nicchen tusschen de pilaren is van thiene palmen/ende de pilasters ter syden zyn van twee palmen: de wydde der poorten/houdt sesentwintich palmen ende een halue: de wydde des gheheelen tempels te wetene den vloer binnen vanden eenen muer tot aen den anderen/houdt hondert eñ vierentnegentich palmen: effen alzoe vele houdt de hoochde van op den vloer/tot bouen aenden ondersten boort vanden lichtgate: dat selue ronde ghat is wijt sessendertich palmen en halue: van de ses cappellen welcke binnen de dicte vanden muere ghemaect zijn/is elck breet sessentwintich palmen ende dertich minuten/ende ghaen half zoe diepe inden muer behaluen de dicte der viercanter pilaren op elcke zyde: maer de principale cappelle is dertich palmen breet/ende is oock eenen haluen circle behaluen de ghezeyde pilaren: de dicte der colomnen van alle den capellen/is van vyue palmen min dyie minuten/desghelijcx houden de viercante hoeckpilaren der ghezeyder capellen: de colomnen der tabernaclen tusschen de capellen zijn dicke twee palmen: de dicte vanden muere die den gheheelen temple omvangt is van eenendertich palmen: ende al eest sake dat de capellen den muer ghenoech ucholen/zoe zyn nochtans tusschen beyden van binnen den muer ydele plaetsen/ welcke sommighe segghen dat voer wintplaetsen ghelaten zijn ter causen vander eertbevinghe: maer ich gheue my seluen te verstane datse ghelaten zijn te vullene om de stoffe te sparene/midts dat zy cirkelwijs in alder maneren sterck ghenoech zijn: den opghanck welck men ter slinckerhant siet/was oock ter rechterhant om op dat poortael te ghane/ooch ghinckmen van daer rontsomme den temple bouen de cappellen duer eenen secreten ghanck die daer noch is/duer den welcken datmen oock buyten aende trappen ghaet/om tot bouen int hoochste der edificien te timmmene/met veel opghanghen die daer rontsomme zyn: dit fondament achtmen dathet al een masse was ende van buyten veel plaetsen besloech/alzoe dat sommighe ghebueren ghewaer worden zijn/welcke willende bouwen hebben int grauen zulck fondament ghevonden.

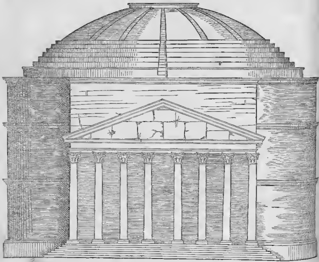
Dits de oude Romeynsche palme/ende is ghedeelt in twalef vingheren/ende elcke vingher is noch in vieren ghedeelt/ ende wo den ghenaempt minuten/ met welcker maten dese teghenwoordighe edificie met al hueren naevolghenden deelen ghemeten is.

Den grondt van dat Pantheon ghenaempt de rotonde.

De forme van dat Pantheon van buyten.

Dese ondergheſette figure bethoont de gheheele forme van dat Pantheon recht van voren aen te ſiene: ende al iſt datmen nu ter tyt inden inghanck ſommighe trappen nederwaerts gaet/nochtans alſt eerſt ghemaect was/ ſtont het ſeven trappen verheven vander eerden : Het is wel redene dat ſulcken ouden werck noch zoe gheheel is/overmidts dat zyn fondement niet ermelyck aengheleit en was/want men houdt dat het onder noch eens zoe wyt was als boven/alzoe bevonden is vanden ghebueren: maer laet ons tot de particulare maten commen vander eerden opwaerts . Hier voren heb ick gheſeyt dat den diametre vande colommen des poortaels ſes palmen ende neghenentwintich minuten houdt / maer haer hoochde is van vierenvyftich palmen ende neghenentwintich minuten ſonder de baſen ende de capitellen : de baſen zyn hooghe drie palmen ende neghenthien minuten : de capiteelen zyn ſeven palmen ende ſevenendertich minuten hooghe : de hoochde vande architrabe is vyf palmen : de phriſe is vyf palmen ende derthien minuten hooghe: de cornice is hooghe vier palmen ende neghen minuten : van boven op de ſcima der cornicen tot den punct des ghevels zynt vierendertich palmen ende neghenendertich minuten: dat timpanum dats dat platte van deſen ghevele/ achtmen dat al met ſilveren figuren gheciert was/hoe wel dat ict in gheſcrifte niet gevonden en hebbe : maer overlegghende de moghentheyt van ſulcken Keyſers/ zoe ghevick my zelven te verſtane/ dat alzoe gheweeſt is : want hadden de Gotten ende de Wandalen ende ander natien/ de welcke Roome meer dan eens beroofthebben/ coper begheert / zy haddens moghen vande architraben ende ander ornamenten des poortaels nemen daers groote menichte is . maer zy hoe dat wille/zoe zynder litteekenen datter figuren van eenighen metalle gheweeſt zyn.

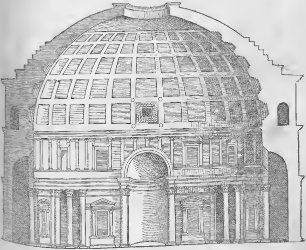

Dat deel binnen den temple.

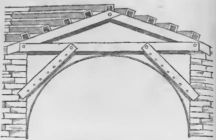
Dese nauolghende figure bethoont dat Pantheon van binnen/de welcke forme (alsoe ghesejt is) ghenomen is vande sphera/ midts datse soe wijt is vanden eenen muer tot aenden anderen/ als sy hooghe is vanden paumente tot bouen aende openheyt/de welcke wijdde en hoochde elck hondert vierennegentich palmen houdt. vanden paumente tot bouen de hoochste cornice/ ende van op de cornice tot dat hoochste des welfsels is oock een ghelycke mate/ te weten/ elck vander helft vande hondert vierennegentich palmen: De quadraturen in dat welfsel zijn altesamen inder manieren van dat middelste/ en van desen is oock opinie datse met zilveren ghedrenen platen ghegiert waren/ duer sommighe vestigien diemen noch siet: want waren sulcken vercieringhen van copere ghemaect gheweest/ men soudse noch vinden / oft dandere vanden poortale souden mede ghenomen zijn.

Niemant en verwondere hem datmen in dese dinghen (eysschende perspectiue) gheen pauiment oft ander vercortinghe en siet/ want ick hebt alleene wten gront willen optrecken/ om zijn hoochde in maten te thoonen/ op datmen die duer vercortē niet verliesen en soude. maer inden boeck van perspectiuen sal ick die dinghen in haer recht vercortten thoonen/ ende dat in diuersche manieren/ te wetene/ in superficien en in veelderleye corporen en in menichte van huysinghen daer toe dienende. Vander cornicen nederwaerts en sal ick nu de diuersche maten niet setten: want hier naemaels sal ick stuck by stuck die figuren thoonen/ en gheuen daer af bisonder maten.

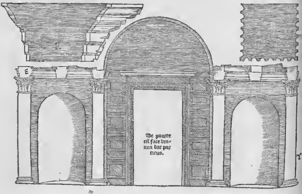
Die capelle inden middelt/ al ist sake datse haer zeer wel met den anderen wercke voecht/ nochtans ist opinie van veelen/ datse niet antijck en is/ ter causen dat haren boghe de vijf pilaren breect/ dat welcke een dinck is dat die goede Antyken noyt en ghebruyckten/ maer meynen dat die byden tijde der christenen grooter ghemaect is dan die andere/ ghelyck de christen tempels altijt eenen principalen altaer grooter dan die ander hebben.

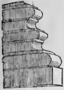

¶ Dit ornament vintmen noch in wesene bouē dat portael van dat pantheon/ende is op dees maniere al van coperen taflen ghemaect: den halven cirkle en isser niet/ maer daer was een erōme superficie van coper zeer veerciert. Oock houden vele die opinie/dat het cieraet van zilver was/mides der oorsaken voorgheseyt: maer van wat materien dat het was/ en weetmen sekerlyck niet: maer warachtich ist/dat het wtermatē schoon werck behoorde te zyne/considereren de aen tghene datmen noch in wesene ziet.

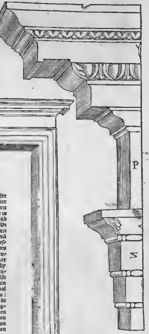

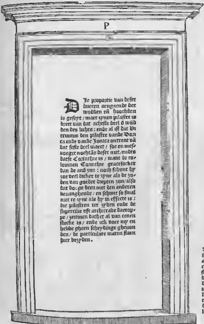
Dese figure hier ondere bethoont dat aensien binnen dat poortael/ het welcke zo wel inde zijden als van voren zeer ghecicrt is met marbren/ende daer toe oock van buyten/hoe wel dathet duer den tyt zeer vergaen is. De vier pilaren zyn ghecanelleert met sulcken ghetal van canalen ghelyckmē hier onder siet: ende om dat de ronde colomnen bouen dunder worden dan den diametre/ daer den bodem der architraben van dier dicten der colomnen is : willende dan de architrabe versellen met den viercanten pilaren welcke bouen niet en minderen/zoe en soude den bodem sinen perpendicle niet ghevonden hebben/want het soude soe veel als dminderen der ronder colomnen ghefaelt hebben. Dus heeft die voorsienighe Architect de architrabe rechts bouen de vier pilaren soe veel wtghebreyt/waer duere dat sulcke dinghen voeghelyck staen. Aengaende der dueren/zoe is de wydde van twintich palmen twee minuten/ende die hoochde veertich palmen ende vier minuten. Vanden anderen sonderlinghen maten salick hier nae breeder tracteren.

Dees base is eene vanden genen die aende platte pilaren der tweedder ordinē staen/ de welcke midts datse verre vand oogen staen/ hebben een astragalus voor twee / om dwerck niet te verclinpene.

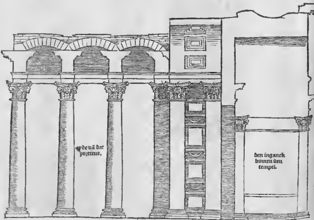

Die proportie van deser dueren aengaende der wydden eñ hoochden is geseyt / maer zynen pilastre is breet van dat achtste deel ð wijdden des lichts : ende al ist dat Vitruuius den pilastre vande Dorica ende vande Jonica ontrent vā dat seste deel maect / soe en mesvoeget nochtās deser niet, midts datse Corinthie is / want de colomnen Corinthie gracelycker dan de anð zyn : noch schynt hy zoe veel dicker te zyne als de zyden van goeder diepten zyn/ also dat doorgedeen met den anderen beuanghende / en schynt so smal niet te zyne als hy in effecte is : die pilastren ter zyden ende de supercilie oft architrabe daeroppe / zeitmen dathet al van eenen stucke is / ende ick voer my en hebbe gheen scheydinge ghevonden/ de particulare maten staen hier bezyden.

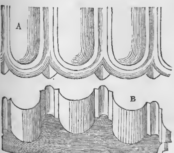
Dese cornice/frise eñ architrabe is bouē de duer vā dit Panthcō/ aengaende haer matē/ zo is dar chitrabe oft supercilie vā dz achste deel des lichts: de frise midts datse ongesnedē is/houdt terdē deel min dāde supercilie. De cornice is hooge gelijck de supercilie : de ander ledē zijn geproportioneert nade grootte/ waerom datmen metten passere die reste lichtelyck vinden mach.

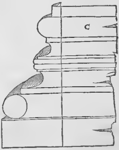
Van der Antiquiteyt.

DOm alle de deelen van dese alderschoonste ende voeghelijcte edificie te thoonen / zoe is wel van noode die te keerene in veel zyden / ende daeromme hebbende hier vozen dat aensicht in maiesteit ghetoonde / met alle den dingen diemen van vozen zien mach : zoe sallick nu de logi / dat poztael ende den inganck des tempels van beyden thoonen rechts gelijck dat staet. Ende spzekende vande maten / zoe is de dicte ende hoochde der colomnen ende der pilaren vozen ghegheuen / daeromme en sal ick die zelue niet meer verhalen : maer tis alleene ghenoech die dispositie der dinghen van binnen te ziene / de welcke al zijnze cleyne / zijn op haer mate ghetrocken ende gheproportionneert vade groote : die cleyn pilaren inden inganck des tempels zijn viercant in manieren van pilasters van de welcke dat ick de maten hier nae zetten zal / want zij dienen ooch op de hoecken vanden capellen binnen rontsomme den temple : ende alsoe vele als de spatie van dese dzye intercolumnen houdt / zoe verre strecte dat coperen welffel daer vozen af ghezeidt is.

Ick en will my niet onderwinden te scriuen van alle de maten van elcke caueringhe vanden colommen die daer vele zyn int Pantheon/maer vande colommen voerde groote capelle/midts datse zeer schoone en̄ wtnemende zyn/heb ick willen wat kennissen geuen: waerōme dat dese figure hier onder geteekent met A en̄ . B. bethoonen dat werck der wtgrouingen van desen twee colommen der grootster cappellen/te wetene int platte/en̄ int opstaende: aengaende de forme en̄ dat fautsoen wordt genouch getoont duer de twee figuren/ dus willen wy nu de maten zetten. de canalen dan zyn vierentwintich in getale/ ende een canael is wydt negen menuten en halue: dat bozel oft thorus met den tween quadretten oft lysten beuangt tsamen ouer menuten ende een halue / want dat thorus houdt drye menuten / dus blyfter een menute en halue / ende die dan in tween ghedeelt/soe coemt elcken quadrette op beyde de zyden drye quarten van een menute. Dese caueringe is den aenzienders zeer beuallyck/ ende een alzulcken werck is aende Basilica *del foro transitorio* tot cieraet van eender poorten/ alsoe int vierde boeck verhaelt is. De base gheteekent met. C . is vanden voorghezeiden colomnen der grootster capellen in dat Pantheon/ waeraf dat de hoochde is van twee palmen ende elue menuten en halue / ende is aldus wtghedeelt dat het plinthus ondere neghenthiene menuten hooghe is: den ondersten thorus / houdt seuenthien menuten: ende dat quadret daer oppe houdt drye menuten en halue. deerste schotie oft trochille/is van acht menuten en̄ een derdendeel: dat quadret onder de astragalen is van een halue menute/ende desghelycx houdt oock dander bouen de astragalen; de twee astragalen houden ses menuten en halue / dus coempt elck astragal drye menuten ende een quart te houdene: die tweede scotie bouen de astragalen/ is van sesse menuten: de supercilie (van Vitruuio alsoe genoempt) oft dat quadret onder dat tweedde thorus is van een menute: dat thorus is hooghe seuen menuten ende twee derdendeelen: die cinct dats den bandt der colommen bouen dat thorus/al en gaedt der basen niet ane/houdt drye menuten: de proiecture van deser gezeider basen/ is van dryentwintich menuten gheproportionneert under manieren hier onder gethoondt.

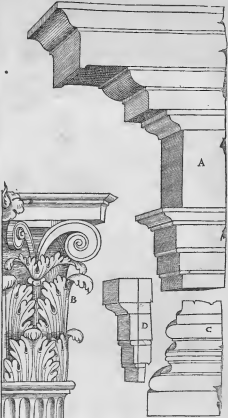
Dese nauolghende Figure representeert een deel van binnen dat Pantheon/ te wetene/ vanden pauimente tot bouen de tweedde cornice die de tribune oft dat ront welfsele draecht: oock sietmen bouen de cornice dat beghintsele vanden vierkanten cauetinghen der ghesEider tribunen: desghelijcx toont dees figure in dat benedenste deel/ de ronde van eene der sesse capellen/ vanden welcke datter twee is in figuren vā halven circle ende dander viere in formen van eenen quadrangule/ even wel zijnse alle sesse in daensicht ghelijckformich: elck van desen capellen heeft twee ronde colommen/ ende die hoecken hebben hier vier cante pilaren/ ghelijckmen inden voorgherouden gronde/ ende in dees nauolghende figure zien mach: ende al ist dat die selue niet in perspectiuen ghesedt en is/ waer duere datmen soude moghen zien/ oft het een ronde oft een viercante capelle ware. dat welcke ghelaten is/ om datse op haer maten bliuen soude/ maer niet teghenstaende so is dese voor een viercante ghestelt/ welckmen ziet aende forme vande blinde vensters die binnen dees capelle staen/ wandt dandere souden meer ommeloopen. Die dicte van desen colommen/ is vijf palmen drye menuten min: de hoochde vander basen is twee palmen eñ eenentwintich menuten: de hoochde der colommen sonder capiteel/ is veertich palmen: de hoochde des capiteels is van vijf palmen ende dertich menuten: ende alsoe coempt de gheheele colomne met base ende capiteel achtenveertich palmen te houdene. Die hoochde vande Architrabe/ phrise/ ende cornice/ is te samen dertien palmen en halue/ eñ gheheel dees hoochde is gedeelt in thienen/ wandt drye deelen zijn voor darchitrabe/ dander drye gheeftmen den Zophoro oft der phrisen/ eñ de restende vier deelen zalmen der cornicen geuen: vanden ouerblijffel der ander leden en zet ick anders gheen maten/ midts dat dese proportionalijck ouergesedt is vande principale in dees forme/ welcke daer bezijden staet met. P. geteekent. Ende inder waerheyt zoe begrypmen in dees cornice/ de goede iudicie vanden Architect/ de welcke daerinne voegende de mutilen/ en wilder die dentillen niet insniden/ om in die ghemeene erruer niet te vallen/ daer zoe vele antijcken inne geuallen zijn/ eñ noch hedensdaechs veel meer modernen. dat erruer welck ick zeggen wille is ditte/ dat alle die cornicen daer mutilen in staen/ eñ daer onder de dentillen gesneden hebben/ zijn vitioes/ eñ van Vitruuio verworpen int vierde boeck int tweedde cappitle: eñ al ist dat in dese cornice/ de forme vanden denticulo is/ diesniettemin midts dat het ongesneden is/ en machmens niet dannneren in desen geualle. Bouen dees cornice is een podium (oft maniere van borstweringe) waeraf de hoochde seuen palmen eñ ses menuten houdt/ eñ is van cleynder wtheffingen/ wandt de pilaren commen oock luttel wten muere. De hoochde der welcker tsamen met Darchitrabe/ phrise ende cornice/ is van dertich palmen eñ sesendertich menuten: welcke hoochde in vijuen gedeelt zijnde/ zo sal dat een deel voor darchitrabe/ phrise ende cornice zijn: de welcke architrabe/ frise eñ cornice geproportioneert na de groote staet daer bezijden geteekēt met. M. in dees cornice eñ oock in darchitrabe zijn de leden also wel wtgedeelt/ eensdeels gesneden eñ partie ongesneden/ dat het zijn forme niet en verduistert/ maer meer duer dat die onghesnedene leden tusschen de gesnedene onderscoten zijn/ zoe zietmen inde zelue een wonderlijcke gratie: de venstre bouen de capelle/ is om der seluer capellen licht te geuene/ dat welcke licht/ hoe wel dat het principale niet en is/ diesniettemin om dat het radialijck vande bouenste openheyt getrocken is/ soe geuet der capellen haer voegelijcke claerheyt: tusschen de pilaren ende oock bouen de venstren zijn diuersche fijne steenen ingheuroecht/ ende die frise vander eerster cornicen is van dalder fijnste profil.

M
M
P
P

Dese Figure betoont eene vanden tabernaculen die tusschen de capellen staen/ ende de pilaren vanden zijden representeren die viercante hoeckpilaren vanden capellen· hier zietmen wederom die schoone iudicie van desen Architecte/ de welcke willende darchitrabe/ frise/ ende cornice/ opden muer leiden/ ende gemerct dat den viercanten pilaer op beyden zyden staende/ met zoe verre wt den muer en heft dz men die ghehee le protecture der cornicē daerinne besluyten mochte/ soe maecte hy daer alleene die Scime / ende de reste vanden anderen leden verkeerde hy in een fascie/ waerduere dat zulcken werck gratioes is / ende verselschapt de ordine: Die twee blinde vensterkēs acht men dz het plaetsen van Idolen warē. Den voet des tabernackels is hooghe neghen palmen en de twelf menuten: de dicte der colomnen houdt twee palmen: de hoochde is van sesthien palmen sonder base ende capiteel : de basen zyn hooghe een palme : die hoochde der capiteelen is van twee palmen en halue: darchitrabe houdt een palme/ desghelycke houdt de frise en de is al vā fynen profile : maer de hoochde der cornicen houdt een palme en halue: de frontispice is hooghe vijf palmen: darchitrabe bouē de twee grootste pilarē/ houdt eē palme ende .iij. quaert: vanden anderen maten zal hier voorts naerder ghetoondt worden/ ende van desen tabernaclen zunder drij met scherpē gheuels eñ andē drye met ronden/ te wetene/ van tvierde deel des cirkels.

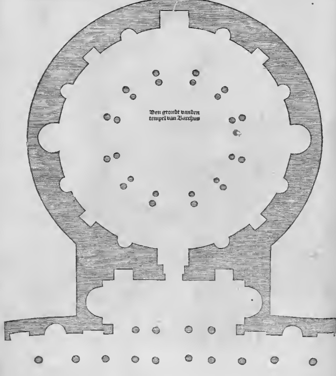

De vier figuren hier onder zunlede des tabernakels int groote, gelijck de letteren A. B. C. D. mitwijsen. Vanden maten inder hoochden is voorgheseyt ende vande reste sy dē Architect ghenoech / dat alle dinghen van lit tot lit zijn van tgroote ouer ghesedt/eñ proportionalijck met diligentien in dese forme ghebrocht / hoe wel dat by auontuerē den studenten Vitruuij dese cornice veel te hooghe schynen sal / teghen de proportie der architraben ende frisen / ende ick weet my en zoudse soe hooghe niet makē: nietтemin de zelue te siene in de plaetse welcke groote distantie heeft/eñ dat zy niet zeer hooge en staet/thoontse goede proportie. Dat capitel is verre vandē scrifften Vitruuij / want this hoogher sonder dabacus dan dat Vitruuius geeft met dē abaco: nochtans na gemeene opinie zijnt de schoonste capitellen die in Rome zijn/eñ niet alleene de capitellen der tabernaculen / maer ooc die vande cappellen syn van zulcker formē/ daer toe oock die vā dat poortael: in manieren dat ick oordeele (also ick van beghinsel ghesept hebbe) niet te hebbene ghevonden eenighe edificie ghemaeckt met meerder obseruantien der ordinen als dese: ende wilde icxe alle beschrijuen die daer zijn soe wel binnen als buyten/ ick zoude by auontueren te lanxaem schijnen: daerom sal ick vā deser woonderlijcker edificien een eynde maken volghende voorts de ander antiquiteyten.

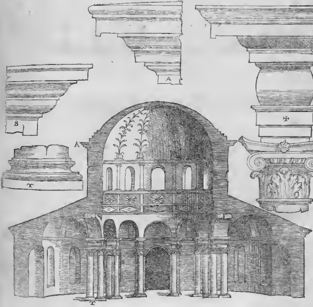

Van der Antiquiteyt.

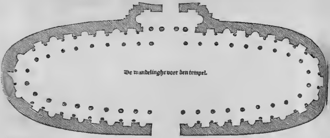
Desen tempel van Bacchus is seer antijck/eñ oock geheel genoech/ hy is oock rijcke vã wercke/vã scoonẽ steenẽ/eñ vã muzayke zo wel indẽ pauertsele als inde muerẽ/eñ ooc inde tribune oft rent welfsele ð middelt/daer toe oock in dwelfsel vandẽ omganck/ eñ na de ordine vã de cõposita gemaect: dẽ geheelẽ diametre binnẽ vã muere tot muere is lanc hõdert palmẽ/ waeraf dmiddelste corpus mettẽ colomnẽ omsedt heut.l.palmẽ : inde intercolomnẽ vindick groote differẽtie vã deene tegẽ dandere te gelijkene/ter causen dz de middelste intercolõme oft spatie tusscẽ de colõnẽ daermẽ inne comt wtẽ poortale ix palmẽ eñ.xxx.menu.hout eñ dand tegẽ ouere ta houdt maer ix.palmẽ eñ.ix.menu. de gene die tegẽ de grootste nicchẽ ouer staẽ houdẽ acht palmẽ eñ.xxxi.menu.eñ die andere viere resten intercolõnẽ houdẽ som.vii.palmẽ en.viii.menu.eñ eenige.vii.palmẽ en.xv.menu. de wijde vandẽ ingãc binnẽ/eñ ooc vand vieranter ta pellẽ tegẽ ouere/volgẽ opde intercolõnẽ: eñ desgelijx volgẽ oock de wijdẽ vandẽ.ii.grootste nicchẽ oft ronde capellẽ huer intercolomnẽ: dand nicchẽ zijn breet.vii.palmẽ eñ.v.menu. die matẽ vandẽ poortale vorẽ machmẽ nemẽ wt de matẽ vandẽ tẽple/dwelcke poortael ront gewelft is: buytẽ voer dat poortael was eẽ wãdelinge met eenẽ logẽ rontsom gemaect in formẽ vã een ey/de welcke lanck was.cccc eñ lxxxviii.palmẽ/indẽ middelt wast breet.c.eñ.xl.palmẽ/ eñ na dattmẽ de vestigiẽ siet wast seer met colomnẽ geciert/alst wter figurẽ blijct.

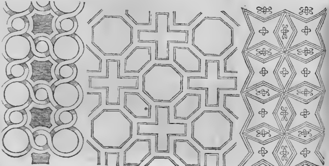
ICh heb hier voren den grondt vanden temple met den maten ghetoondt/nu salick hier onder die orthographie van binnen in te siene thoonen/wandt van buyten is hy heel ongheciert. Die hoochde vanden pavimente tot in dat bovenste vandē welffele houdt sesentachentich palmen: die dicte vanden colomnen is van twee palmen ende vierthien menuten/ haer hoochde is van tweeentwintich palmen ende elue menuten: die hoochde vande basen/houdt een palme eñ seuen menuten: de hoochde vanden capiteelen/houdt twee palmen ende een quaert: de hoochde vander architraben/ houdt een palme ende een quaert: alzoe veele houdt oock de frise: maer de hoochde vander cornicen houdt twee palmen en halue. De particulare leden als vanden cornicen/basen ende capitelien/ zietmen hier onder gheproportionneert na de groote ende tot hueren plaetsen gheteeckent/ desen temple staet buyten Roome ende is sinte Agneten ghededicert.

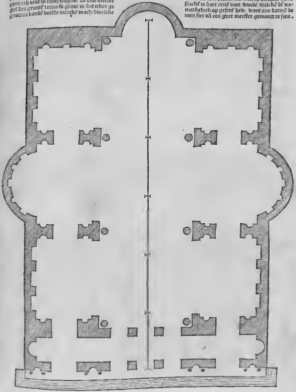
DE Ichnographie hier onder is die ghezeide wandelinghe voor den temple van Bacchus / met eender loghen rontsomme / alsomen duer sommighe seer gerupneerde liteekenen begrijpen mach : en de alcurre en tusschen e elcke intercolumnie / was een nieche gheciert met colommekens : binnen de welcke nicchen dat een ydole mach ghestaen hebben / ende alsoe ghesedt is soe was dit courtijl in forme ouael nochtans seer lanck te weten van vijfhondert achtentachtentich palmen / ende hondert en veertich palmen breedt.

DEn tempel van Bacchus alsoe ick ghesedt hebbe is rijcke van veel oornamenten / ende van diuersschen compartimenten : de welcke ick eensdeels (maer niet alle) hebbe willen thoonen / daeromme de drie inuentien hier onder gheteekent staen inden seluen temple / sommighe van schoonen steenen ende andere van musayche.

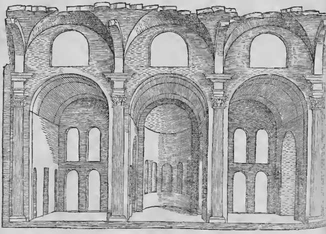

Desen temple des pais dede die keyser Vespasianus maken by de merct vā Roome/welckē tēple dat vā Plinio zeere gepresen wort/wāt hy was zeere verciert met sculpturē eñ met wercke vā stucco: eñ noch behaluē die ornamentē vā dē gezeidē temple/so dede Vespasianus na die doot vā Nero daer inne settē alle die beeldē zoe wel van copere als vā merbre de welcke de keyser Nero versaemt hadde in diversce plaetsen/welcke beeldē niet in cleynē getale en waren. Noch dede Vespasianus daer inne settē zijn eñ zijns kinderē cōterfeitsele/gemaect vā een nieu gevondē merber wt Ethiopia genaēt Bassalto/hebbeñ colenr vā ysere een stoffe die zeer gepresen was in diē tydē: indē geseidē temple stont in die principale capelle eē statue oft beelde vā witte merbre seer groot/gemaect vā veel stuckē. vā welckē reliquiē dzmē genoech vint in campidoglio/ eñ ond dander stuckē is daer eenē voet/bandē welckē dē nagel des grootē teens so groot is/dat icker ge machelyck op geserē heb/ waer ane datmē de grootte vandē beelde mercken mach/dwelcke men siet vā een goet meester gemaect te sijne.

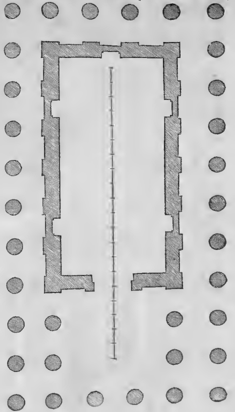

C.y.

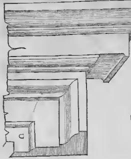
Den ghezeiden temple is ghemeten met ellen/ ende die elle is ghedeelt in twaelf portien ghenaempt oncen/ zo is dan die linie welcke inden middelt vanden gront des tempels staet een halue elle: ende ten eersten is de lingde der logen ontrent van hondert ende .xxv. ellen/ en die breedde is vyfthien ellen: de wydde vandē niechen voer inde logie/houdt thien ellen: de dicte vandē pilaren des ingancx is vyf ellen/ en tusschen den eenen pilaer en den anderen zyn thien ellen: die inghangen tot beyden zyden/soe wel des poortaels als des tempels zyn wydt sesthien ellen. de lingde vanden gheelen temple is ontrent hondert en tseuentich ellen: de breedde/ houdt hondert vyfentwintich ellen: de hooftplaetse int middelt/houdt dryentwintich ellen: de zyden vande pilasters daer die ronde colomnen teghen staen/is neghen ellen en halue: ende die dicte van dien colomnen is van vier ellen ende vier oncen en halue/en zy syn ghecanelleert/ welcker canalen vierentwintich zijn: de caue van eenen canale is wydt vyf oncen/ende zyn lyste houdt een once en halue: de breedde vande principale capelle is ontrendt tweendertich ellen/ ende is van halven circle: die vanden zyden ghetecekent .A. en .B. zyn seuenendertich ellen breedt/ ende gaen sesthien ellen inden muer/ dwelck min dan eenen halven circle is: de dicte vanden muer rontsom me den temple is .xij. ellen/ hoe wel dat hy in veel plaetsen ter causen vanden onderbogen veel dunder is: de circonferentien vanden capellen/zyn ses ellen dicke: tusschen den eenen pilaster ende den anderē is vyfenveertich ellen: van veel niechen/ende vensters/ met meer ander particulare dinghen/ machmen begrypen duer de ghezeide maten/ wande de figure is gheproportioneert. Aengaende die Orthographie dats dit naevolgende opstaende/ mids dat den gronde zeer ghedect is vanden ruynen/ en hebbick niet van onder aenden grondt totter cimen moghen meten/ maer duer zoe vele als ick begrepen hebbe wt een deel vanden gront ende oock vanden ruynen diemen daer ziedt/ zoe heb ick dit opstaende ghemaect: ick en ben niet wel zeker oft die colomnen dat pedestal onder hebben oft niet/ mids datmen den voedt vanden colomnen niet en ziet: ende al ist oock dat Plinius dese edificie zeer ghepresen heeft/nochtans zonder ou voeghelycke dinghen niet/ende altermeest de cornice bouen die colomnen/de welcke en verselscapt haer met gheenen dinghen/ maer blyft naect alleen staende.

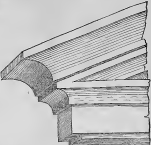

Dese edificie wordt ghenoempt den temple Pietatis/ den zelven temple is alte-male van eenen rouwen steene ghemaect den welcken datmen daer Tiburtijn noempt na den Tyber: maer midts dat den zelven steen spõgiachtich eñ ghegaet is/so was hy al met een plaestre die mẽ stucco noempt gedect/ ende hy is zeer gheruyneert/ wande mẽ en siet daer gheen liteekenen van vensters/ dies niettemin hebieze inden gronde gezedt daerse best voeghen souden: dees edificie is met een ander elle gemeten/ de welcke ghedeelt is in tsestich menutẽ/ ende die linie duer dẽ middelt vandẽ grõt dees tempels is dat derde deel vandet ghezeider ellenten eersten zijn de colomnen dicke een elle ende achtien menuten: de intercolomnie is van drij ellen en vierthien menuten: de wydde vander poorten is vier ellen ende vierthien menutẽ en halve: de dickte des muers is van een elle en twintich menuten: de lingde vanden temple/ is achtiẽ ellen en twintich menuten. de breedde des tempels/ houdt acht ellen en dertich menuten: de galerie rontsom den temple was plat ghewelft/ met viercanten perken/ maer hoe dat de wyde plaetse voer den temple ghewelft was en kanmen niet bevinden overmits de ruynen. de colomnen van desen temple en hebben gheen basen/ noch eenighe cincte/ oft protecture/ maer sy staen bloodt op haren grondt/ oock waren sy (also ghezeit is) van Tiburtijn gemaect eñ met stucco gedect/ desen temple hadde de frontispicie achter en de voren.

De hoochde vandẽ colommẽ met den capiteele is drie mẽ ut̃ min dã thiẽ ellen: haer dicte benedẽ (also geset is) houdt een elle eñ .xviij. menutẽ, eñ de dicte bouen is van een elle eñ .xv. menuten: de hoochde vandẽ capiteele is xlviij. menu. maer dat bozel eñ cincte ò colom. sijn me de getele: de hoochde vã darchitrabe is .xxxvi. menu. de hoochde vander frisen / is eẽ elle eñ .lvi. menu. de cornice / is een elle en .viij. menutẽ hooge: eñ vã daer opwaerts / is dat timpanũ hooge .ij. ellen eñ .ij. menu. die ander particulaer ledẽ geteekẽt met dẽ caracterẽ zijn in grooter formen daer besijden eñ met grooter neersticheyt nade principale gheproportioneert.

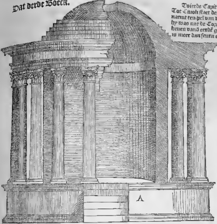

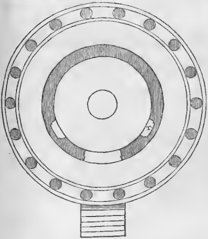

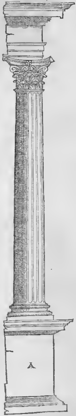

Tot Tiuoli staet desen temple op een riuiere eñ wort genaemt tempel van Vesta. eñ is dmeeste deel gheruyneert: hy was nae de Corinthia wel gewrocht: voren is hy verheuen vand eerdẽ gelijck dat basemẽt staet/ maer achter is meer dan seuen ellen muers onder dbasement.

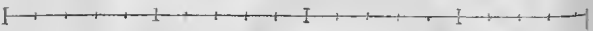

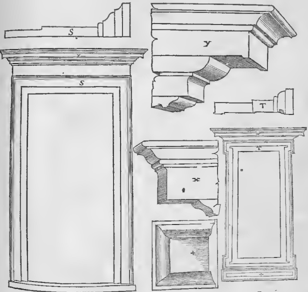

Van der Antiquiteyt.

Desen ghezeiden temple is met de laetste elle van tsestich menuten ghemeten/ ende ten ierssen zijn die colommen dicke/een elle ende seuenthien menuten: de intercolomnie houdt twee ellen ende vierendertich menuten: tusschen de colommen ende den muer/ is twee ellen en halue: de dicte des muers/ is een elle ende derthien menuten: dat pauement des tempels binnen/ houdt twaelf ellen en halue: dat pedestal gheteeckent .A. met der colommen ende haren ornamenten/ diendt tot die gheheele ordine des tempels: de hoochde vande base des pedestals is vyfenveertich menuten: ende dat velt des pedestals/ houdt twee ellen ende achtenveertich menuten: de cornice/ is seuenendertich menuten en halue hooghe: de hoochde vande base der colommen/ is achtendertich menuten en halue: den tronck der colommen is thiene ellen hooghe: dat capiteel is een elle en vierentwintich menuten hooghe: darchitrade/ frise ende cornice/ zijn tsamen ontrent twee ellen en halue hooghe: de duere hier onder gheteekent met .S.Y. houdt inder hoochden neghen ellen: de breedde des lichts onder is vier ellen en vier menuten/ maer de wijdde indt bouenste houdt drij ellen en vierenvijftich menuten/ de welcke duere bouen ghemindert is nae de leeringhe van Vitruuio: dat antipagmentum is breedt tweeenvijftich menuten en halue/ maer de supercilie (midts der minderinghe) en is maer eenenvijftich menuten: de phrise es dertich menuten hooghe/ ende de cornice vierentwintich menuten. De venstre gheteeckent met .T. ende .X. is breedt een elle en sesenveertich menuten en halue/ ende haer hoochde houdt vijf ellen en drij menuten/ en is bouen ghemindert ghelijck die duere: dantipagmentum is breedt eenendertich menuten en halue/ ende de cornice houdt oock soe vele: maer dander particulaer leden zijn in grooter formen/ met den zeluen letteren gheteekent daer by ghesedt/ ende wel gheproportionneert: dese venstre is buyten ende binnen ghewrocht.

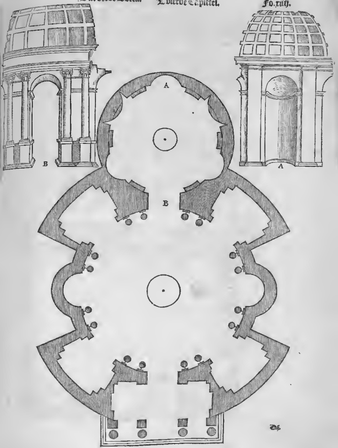
Dits dat derdendeel vander ghemeender ellen van tsestich menuten/ met de welcke dat den voorghetoonden tempel ende dit [illegible] naeuolghende mede ghemeten was.

S
Y
T
x

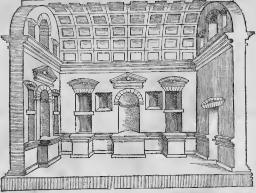
Buyten Roome staet desen zeer gheruyneerden temple / ende is den meestendeel van ghebacken steenen ghemaeckt/ oock en ziet men daer gheen van desen oznamenten inne die ick opgherecht hebbe: maer duer zoe vele alsmen wten grondt begrypen mach / ende ooch considereren die gheproportioneerde hoochde/ zoe mocht het ghewrest hebben inder manieren/ ghelijck daer die twee stucken besijden met .A. ende .B. gheteeckent staen: dus hebben wy alleene de maten vande Ichnographie oft den grondt des tempels / vanden welcken maten datmen dat werck der orthographien begrypen mach. Dese Ichnographie oft plante dan is met de oude roomsche palme ghemeten/ ende ten eersten is de duere vanden tempel wydt/ tweeentwintich palmen: den diametre van desen tempel/ houdt negenenseftich palmen en halve: de twee nicchen vande zyden/ zyn wydt ghelyck de duere: desghelyckx is de duere vanden minderen temple/ oock van dier breedden: alsoe zyn oock de vier capellen daermen inne gaet vander ghesyder wydden/ maer achterwaerts worden zy wydere/ ouermidts dat de mueren vanden zyden na den centre vanden tempel loopen: ende dese vier capellen soe veel alsmen begrypen mach/ ontfanghen haer licht vanden zyden: den diameter vanden cleynen tempel/ is lanck dryentseftich palmen: de capellekens soe wel de wtghehoelde/ als de ghehevene/ zyn breedt vyfthien palmen: maer van dees twee gheheuene capellen/ en can ick niet gheymagineren hoe datse opwaerts eynde ghenomen hebben/ wandt daer en staet zoe veel niet recht oppe / datmen daer eenich bescheet af soude moghen sien dan een beghinsel bouen der eerden: ende alsoe ick gheseit hebbe / al eest dat men daer niet en siet hoe dees edifitie bouen der eerden ghestaen heeft/ zoe heb ick metteminnaer myn goetduncken dees orthographie willen opheffen: ende daeromme dat deel op deen zyde gheteeckent met der .B. representeert een stuck vanden grooten tempele / ende dat ander deel gheteeckent met der .A. bethoont een partie vanden cleynen tempel.

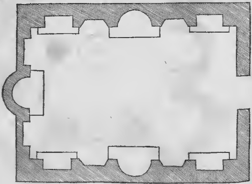
Die oude roomsche palme van twaelf vingheren ende achtenveertich minuten.

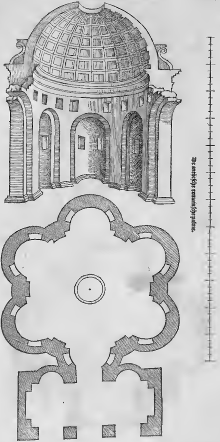
Dd.

DEn tempel hier onder is buyten Roome zeer gheruyneert/ende is dat meeste deel van ghebacken steenen/hy en is oock niet zeer groot : men can oock niet verkennen oft beuinden dat hy licht gehadt heeft dan vander dueren / ende vande vensters bouen de cornicen : alle die ander holen / waren plaetsen van Idolen oft der ghelucken : de mate van desen tempel was opden wech verloren / maer ick hebbe noch wel in memorien/dat den tempel een viercant ende een half hielt/zoe wel inden gront als inder hoochden. daeromme en settick anders gheen maten/maer de architect mach hem behelpen met der inuentien.

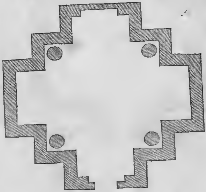

Dit tempelken is rede lijcken cleyne/gemaect van ghebacken steenen/ ende is ghemeten met de oude Roomsche palme: de lingde vanden logen houdt veertich palmen/eñ die breede daer af houdt sestien palmen: die duere is wydt thien palmen: de nicchen binnẽ zijn alle van eender wydden te wetene van veerthien palmen: de spatie tusschen de nicchen is van ses palmen: de reste is wten ghesichte ghemeten/ te wetene dat ick de hoochde vanden pavimente tot onder de architrabe statte op veertich palmen: eñ de architrabe phrise ende cornice van neghen palmen: ende van der resten docht my dat/ alsmen den ketele oft dat ronde welffele/ een palme opstaens toegãve/ so soude die gheheele hoochde in als commen van tseuentich palmen te syne.

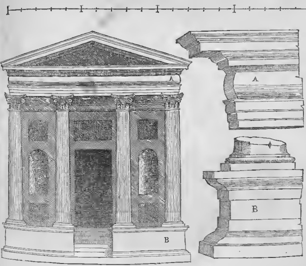

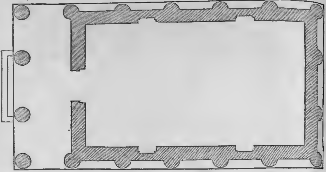

Dit teghenwoordich tempelken is buyten Roome / eensdeels van merbere ende partie vā ghebacken steenen ghemaeckt / ende is seer vervallen: men acht dathet een sepulture ghewe̅est heeft / ende is ouer alle zydē recht viercant: vanden eenen muer tot den anderen / ist dertich palmen wijdt: de dicte vanden muere / is twee palmen en halve: de wydde vanden capellen / is tien palmen: de duere / is wydt vyf palmē. die hoochde vande colommen met basen ende capiteelen / is van tweentwintich palmen en halue: de dicte vande colommē / is lutter meer dan twee palmen: darchitrabe phrise ende cornice / zyn vier palmē hooghe: van op de cornice tot int hoochste vanden welffsele / zyndt elue palmen: de hoochde van de boghen der capellen is twintich palmen.

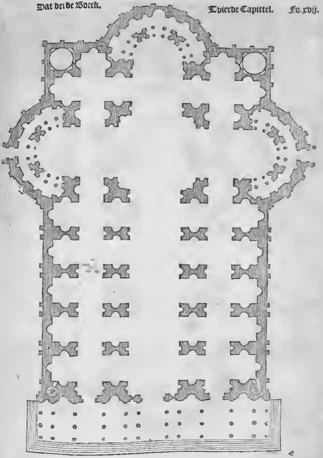
Desen tempel hier onder getoont/is A Tiuoli by de riuiere zeer veruallen/den welcken hadde de frontispicie van voren ende van achtere. de colommen vanden zyden/ zyn meer dan de helft wt den muere: de wydde des tempels vanden eenen muer tot den anderen is van elf ellen/ ende is ghemeten met der ellen daer den tempel pietatis mede ghemeten is· de lingde vanden tempel houdt achtien ellen: de dicte vanden muere/is een elle ende elf menuten: de dickte vanden colommen des poortaels/is een elle ende een derdendeel: haer hoochde met basen ende capitellen/houdt ontrent twalef ellen· die hoochde vande architrabe phrise ende cornice/is drie ellen: die frontispicie hout van op de cornice tot int hoochste drye ellen: de hoochde vanden basemente is drye ellen en halue· in de facie vorẽ en is gheen liteeken van een duere/noch oock vandẽ niechen/ ende datte ouerindts der ruynen: maer ick hebt alsoe ghereeckent tot verciersinghe/midts dat het soe mocht gheweest hebben: desghelijcx en zietmen in de mueren/noch in de zyden/noch oock van achtere eenighe vensters/ al heb ick die hier inden grondt ghesedt daert my goet ghedocht heeft: de mate vanden leden / soe vanden basemente als vande cornice bouen / en salick int particulaer niet noemen / wandt zy zyn gheproportionneert nae de antycken daermen noch sommighe stucken af siet.

Dat derdendeel vander ghesepder ellen.

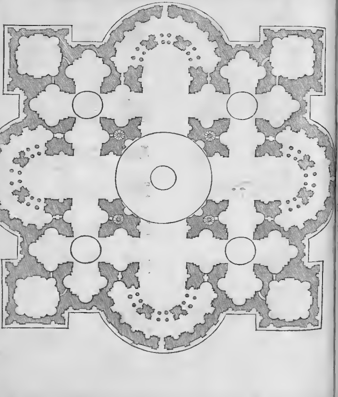

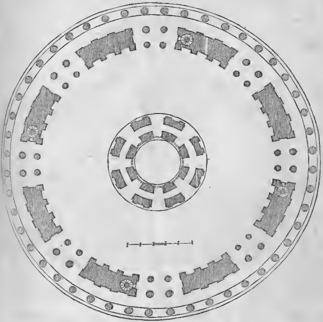
AL hebbick in dbeghinsel van desen boecke ghezeit alleenlick te tracterene vande antiquiteyten / soe en willick daeromme niet onder wy laten/te tracterene van sominige moderne dingen by onsen tyden ghemaeckt / ende aldermeest/om dat onse eeuwe soe vele schoone ingenien inde architecture ghehadt heeft. Dus was dan ten tyden van Julio Secundo P. M. een werckman ghenaempt Bramant van Casteldurante int hertoochdom van Urbyn / de welcke een man was van sulcker ingenien inde Architecture/ datmen (met der hulpen ende auctoriteyt die hem de ghenoemde paus gaf) mach segghen dat hy de goede Architecture dede verrysen/de welcke vanden antiquen af/ tot synen tyden hadde begraven gheweest/ de welcke Bramant leyde in sinen tyden het beghinsele aende wonderlicke edificie des tempels van S. Peeter in Rome: maer onder commen synde vander doot/ liet niet alleene de fabrycke onvolmaeckt maer die modelle bleef oock onvolmaeckt in sommighen deelen: waeromme dat sommighe diversche ingenien hem bemoyt hebben in sulcken zake/ ende onder dandere Raphael Durbyn schildere/ende oock seer verstandich in darchitecture (achter volghende de vestigien van Bramante) maecte dit betreck/ dat welcke nae mijn duncken is een dalder schoonste compositie/ wt die welcke dingemeus architeckt hem behelpen mach in diversche dinghen: Ick en sal u alle die maten van desen tempel niet zetten/om dat men (midts wel gheproportioneert synde) wt een deel vanden maten de reste vinden mach: den ghezeyden tempel is met de oude roomsche palme ghemeten/ende die middelste wandelinghe is breedt tweentneghentich palmen/ende die vanden zyden houden half zoe vele / wt desen twee maten machmen de reste begrypen.

Jnden tijden van Julio Secundo vantmē in Roome Baltazar Petrucio vā Sienen/niet alleenlijck een excellent schildere/maer ooch zeer verstandich inde architecture: de welcke volgende de oestigien vandē ghseiden Bramante/maecte een modelle inder formen hier onder getoont/de selue wilde dat den tempel vier ingangen hebben soude/eñ dat den hoogen altar indē middelt staen soude: aende vier hoecken ordineerde hy vier sacristien/bouē op de welcke datmē de clocktorrē makē mocht voer een ciraet/eñ aldermeest inde voerste facie siende ter stadwaerts inne. Den tegēwoordigē temple is met de oude Roomsce palme ghemeten/eñ ten ierstē/inden middelt vandē eenen pilastre tot den anderē/ zijn hondert en vier palmen: den diametre vandē circle indē middele/is .c.eñ.lxxxiiii.palmē lanck: den diameter vande vier cleyne cirkels/is vā.lxv. palmen: de sacristien zijn wijdt .c. palmen: de vier pilasters inden middelt makē vier bogen de welcke de lanterne draghē/eñ dees vier bogē zijn al volmaect/vāde welcke dz de hoochde .cc. en.xx. palmē houdt: eñ bouē dese bogē ginck eē tribune seer geciert vā colōmen/met sinē rondē welffsele daeroppe de welcke Bramāt oordineerde eer hy sterf/waeraf dē gront hier na volcht.

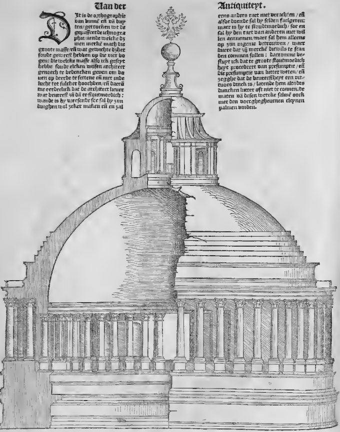

Dese hier onder gheroonde figure is den grondt vande tribune die bouen de vier boghen omneghegaen soude hebben alsoe voerseit is. duer de welcke datmen merken mach dat in sulcken sake Bramant stoutere van begrype was dan voerdachtich om deswille dat een alsulcken grooten masse eñ van sulcken gewichte/soude een ouer goet fondament behoeuen om wel seker te staue/eñ niet die te makene op vier bogen van sulcker hoochden. Eñ ter confirmatie van mynen woerdẽ/zoe zyn de vier pilasters tsamen met den bogen sonder ander gewichte daer oppe/alreede gescheen eñ gescoert in sommige plaetsen: niettemin om dat die inuentie schoone ende cierlyck is ende om den architeckt groot licht te gheuene/ zoe hebickse hier willen setten int bewerp: Nu op dat ick niet te lanckfaem en zy inde maten te verhalene/soe sal ick hier sommige vandẽ principalen setten/maer de reste sal men mogen met die cleyn palme vinden/de welcke hier onder inden grondt staet/welcke lyne dat vyftich palmen houdt: de dicte vande eerste colommen buyten/is vyf palmen: de dicte vande tweedde colommen inwarts/houdt vier palmen: ende de dicte van de derde colommen is drye palmen ende drye quaert: de wydde vande tribune binnen/is hondert en achtentachtentich palmen: den diametre vanden cleynen lanteerne inden middele houdt sesendertich palmen: de reste machmen begrypen ende meten met den cleynen palmen.

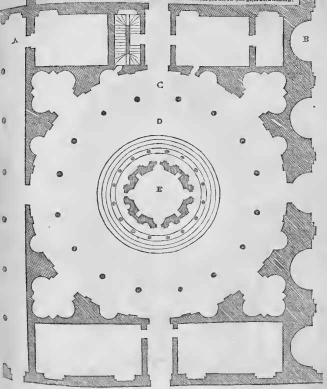

E.ij.

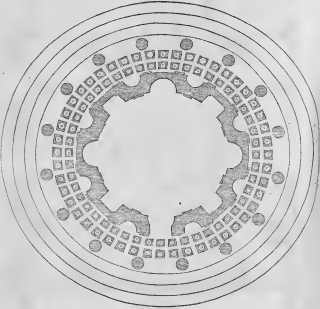
Dit is de orthographie van binnẽ eñ vã buyten/ gettrocken wt de gepasseerde ichnographie/ aende welcke dz men merkẽ mach die groote masse/ eñ wat gewichte dz het soude gewreest hebben op die vier bogen: die welcke masse also ick gescryt hebbe soude elcken wysen architect genoech te bedencken geven om bouen op deerde te settene eñ niet inde lucht tot sulcker hoochden/ eñ daerõme oerdeelick dat de architect liever wat bevreest zij dã te stoutmoedich: wande is hy vreesende see sal hy zijn dinghen wel zeker maken eñ en zal eens anders raet niet verachten/ eñ alsoe doende sal hy selden faelgeren: maer is hy te stoutmoedich/ soe en sal hy den raet van anderen niet willen aennemen/ maer sal hem alleens op zyn ingenie betrouwen/ waer duere dat zijn werckẽ dicwils te scanden commen sullen: daeromme besluyt ick dat te groote stoutmoedichheyt procedeert van presumptie/ eñ die presumptie van litter weten/ eñ zegghe dat de bevreestheyt een virtuoes dinck is/ latende hem altydts duncken litter oft niet te connen. de maten vã desen wercke salmẽ oock met den voorgheghevenen cleynen palmen vinden.

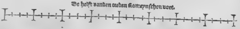
Desen grondt hier onder geteekent is oock een inventie van Bramante/hoe wel datse noyt int werck gemaect en was/de welche ginck accorderende met den ouden wercke: dat deel met B. geteekēt/is de kercke vā S Peeter in montorio buytē Roome: ēn dz deel geteekēt met. A. is een oudt cloostre. maer dat deel inden middelt oordineerde Bramant/hem behelpende met den oudē wercke: de plaetse C. beteekēt een loge met vier capellekēs inde hoecken: de plaetse .D. staet ond de lucht: dat deel. E. is een tempelkē dat welcke die genoemde Bramāt dede makē/waeraf dat die matē in veel grooter formē inde navolgēn side getoont sullē wordē: vande matē dees gronts en seggick niet met allē maer alleenlyck heb ick diē hier geset om ḋ inventiē.

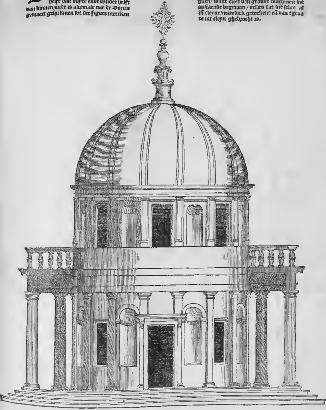
IN de laetste zijde hebbick ghesett dit tempelken van Bramante breeder te thoonen / dat welcke niet zeer groot en is / maer was alleene ghemaect in ghedenckenissen van sinte Peeter Dapostel / want men seyde dat hy op die selue plaetse ghecruist was: den gesçyden tempel is met den ouden Roomschen voet ghemeten / den welcken voet is van sestien vinghers / ende elcken vinger is vier menuten / waeraf datmen de mate vinden sal duer de roomsche palme grootende de selue vier vinghers: den diameter van desen tempel is van vyfentwintich voeten ende tweeentwintich menuten: de wydde vanden ganck rontsomme den temple is van seuen voeten: de dicte vande colommen / heudt eenen voet en .xxv. menuten. de wydde vander ducren / is drye voet en haluen: de quadraetkens met den rondekens binnen welcke rontsomme den tempel gaen / bethoonen die lacunary vanden welffel bouen de colommen; die dicte des muers is van vyf voeten / de reste vanden anderen maten can men duer dije eerste begripen.

De helft vanden ouden Romeynschen voet.

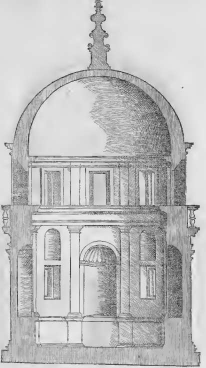
Dit is dopstaende vanden gezeiden temple/ dat welcke betoont deen helft van buytẽ ende dander helft van binnen/ende is altemale nae de Dorica gemaect gelyckmen wt die figure mercken mach: vande particulare maten salich swyghen/ want duer den grondt machmen die opstaende begrypen / midts dat dit selue al ist cleyne/matelyck gerekent eñ van tgroote int cleyn ghebrocht is.

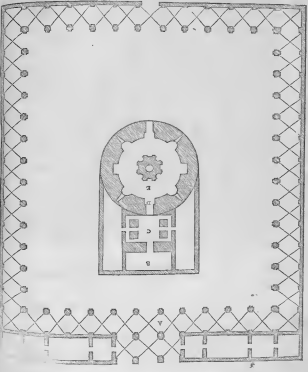
Na dat ick dat buytenste deel des tempels van S. Peeter getoont hebbe/soe sallick hier onder dat binnenste deel thoonen/dat welcke (also geseit is) gemaect is met sulcker proportien/dz den architect duer middel vandē gront alle die matē zal mueghen vinden: eñ hoe wel dat desen tempel te hooghe schijnt nae de breedde/ midts dat hy de hoochde van twee wydden passeert / dies niettemin duer die openheyt vande vensters eñ duer de niechen die daer zijn en messtaet sulcken hoochde niet/ende principalijck duer de dobble cornicen die daer rontsomme liggen / de welcke veel vander hoochde bedeckende (midts der proiecturen) soe thoont hem den tempel veel meerder dan hy in effecte is.

De helft vanden anderen voorsesen voet daer den voersz gront van desen tempel mede ghemeten was

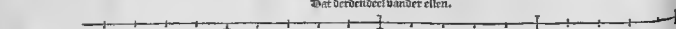
Dese edificie is buyten Romme tot sinte Sebastiaen/ ende is al vervallen tot der eerden toe/ en alder meest de logien rontsommer maer dedificie inden middelt/ midts dathet een zeer vast werck is zoe is die zelue noch al geheel/ ende is gemaect van gebacken steenen men siet daer gheen ornament met allen/ ende is doncker/ midts datter gheen licht en coempt dan vander dueren/ ende bouen de vier nichen zommighe cleyne vensterkens Den grondt van desen wercke is ghemeten met die oude Roomsche palme ende die lingden met die breedden/ zyn met roeden ghemeten/ vanden welcken een roede thien palmen houdt: ten eersten de loghe geteekent met. A is lanck neghentnveertich roeden ende dan palmen. dander twee lanxste/ houden sesentnsitich roeden ende dan palmen de breedde vander logien is van tweendertich palmen de dicte vande hoeckpilaren/ met allen bueten leden is twaelf palmen/ van welcken maten datmen de reste begrypen can aengaende dedificie inden middelt/ daer af is de plaetse B. ontdeckt/ ende houdt inder lingden seuen roeden en ses palmen ende de breedde houdt twee roeden ende vier palmen: dat deel. C. is ghedect ende houdt vier roeden int viercant de vier pilasters/ zyn dicke thien palmen de dicte des muers rontsomme de ronde edificie/ is vierentwintich palmen die plaetse gheteekent met. E. is ghewelft ende dat deel inde middelt is een masse die dat welffsel draecht/ ter middelt vande welcke een openheyt is/ oock is dees masse gheciert met nichen/ de welcke dander die inden muer staen verselscappen. aengaende der hoochden midts der ruynen en mat ick die niet/ ende principalick om datter gheen scoonheyt van architecturen en was.

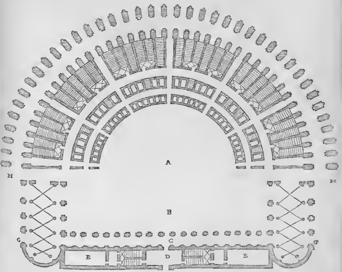

Vander Antiquiteyt.

Dit theatre dede Augustus maken onder den naem van Marcello zynen neve ende daeromme wordt het dat theatre van Marcello ghenaempt/ende staet binnen Roome : van desen theatre sietmen noch een deel opstaende/ten etene/ dat deel vander logien van buyten / ende tis alleenlijck van twee ordinen/ dats vande Dorica ende vande Ionica/ een werck inder waerheyt dat zeer ghep esen wordt/al ist dat de colommen vande Dorica gheen basen en hebben noch oock huer cinete oft eenighe proiecture onderere/maer rusten alsoo simpelijck sonder iet daer onder op dat platet vander logien. Vanden gronde deses theaters en hadmen niet te veel bescheets maer ten is niet langhe geleden dat de groote patricien van Roome een huys wilden bouwen/waeraf dat de gelegentheyt quam op een deel van desen theatre te zyne/ soe was dit huys ghe-ordineert duer Balthazar van Sienen een sonderlinghe architect/ende als hy de fondamenten dede graven/soe vantmen daer veel reliquien van diversce cornicementen dees theaters/ende men ontdecte een goet deel vanden seluen theatre: wt den welcken dat Balthazar de ghehele ordinancie begreep/ ende heuet met goeder diligentien ghemeten/ settende dat in dees navolghende forme : ende ick zelue vindende my ontrent dees tijt te Roome/ sach daer groot deel van dien cornicementen ende hadde commoditeyt om die te metene : ende inder waerheyt zoe vande ick daer alsoe schoonen formen/als ick oyt ghesien hadde in eenighe oude ruynen/ ende aldermeest inde capitelen vande Dorica / ende oock inde imposten vanden boghen/de welcke dat my zeer duncken te overcommen met de schriften van Vitruvio : desghelijcks oock de phryse / triglyphen ende methopen/ correspondeeren wel ghenoech : maer die cornice Dorica/ hoe wel datse zeer rijcke van leden is ende wel ghewrocht / nochtans vande ick die zeer verscheiden vande leeringhe Vitruvij/wandt die selue licentioes ghenoech van leden zynde/ ia van sulcker hoochden / dat teghen de proportie vande architrabe ende de phryse/de twee derdendeelen van sulcker hoochden ghenoech zouden geweest hebben. My en dunckt daeromme niet dat duer die licentie van desen oft van anderen antiquen dinghen/eenich moderne architect behoort te erreren (erreren versta ick te doene teghen die precepten van Vitruvio) noch zoe vermeten te zyne / dat hy een cornice oft ander dinck wil make nae zulcken proportie als hy ghesien ende gemeten heeft/ende daerna int werck zetten : om dat het niet ghenoech en is te segghene/ick mach dat doen want die antijcken hebbent ghedaen / sonder anders te considererene ofse ghe-proportioneert is nade reste vander edificien : noch bouen datte/al was sulcke oude architect licentioes/ daeromme en moeten wy dat oock niet zyn/ wy die behooren (alst de redene anders niet en begheert) de leeringhe van Vitruvio te houden ghelijck een gunde/ ende eenen onuerdoelijcken regle : om datmen van dien tijde der goeder antijcken tot onser tijdt toe niemande en ziet/die vander architecturen beter ende gheleerdelijcker ghescreuen heeft dan hy : ende zyn wy in elcke ander const eenen oversien / den welcken sulcken auctoriteyt ghegheuen is datmen zyn woorden vol ende ontwyfelijck gelooue gheeft / wie sal dan loochenen (is hy niet ignorant) dat Vitruvius inder architecturen den hoochsten graet besidt / ende dat zyn schriften (daer anders gheen merckelijcke oorsake en is) behooren van weerden ende onghemoleerdt te zyne / hem oock meer te ghelooven dan eenighe wercken vanden Romeynen ghemaeckt : de welcke Romeynen/hoe wel datse vanden griecken die oprechte ordinantie van bouwen geleert hadden/ niettemin daer nae/ als domineerders vanden griecken/ is moghelijck dat sommighe daer duere licentioes ghewordden zyn : maer terteyn die daer mochte de wonderlijcke wercken zien welcke die griecken doen maechten/de welcke bycans alle verdonckert ende ter neder ghewor pen zyn duer den tyt ende orloge/soude sekerlijck oordelen die griecxe dinghen verre bouen de latynsche te gane. Alsoe dan alle die architecten welcke de scriften van Vitruvio dampneren zullen/ende aldermeest in sulcken plaetsen die claerlijck verstaen worden/gelijck in de ordine vande Dorica/daer ick nu af spreke/sullen als ketters inder architecturen zyn/ loochenende sulcken aucteur / die van soe veel iaren herwaerts ende oock noch / gheapprobeert is vanden wysen mannen. Nu dan hebbende desen wtloop ghemaeckt/den welcken van noode was tot weldaet van zulcken die dat niet gheconsidereert en hadden/ keerende tot den propoeste/soe seggick dat desen gronde ghemeten was met den ouden Roomschen voet/ende ten iersten/de plaetse inden middele ghe teeckent . A. welck men Orchestra noemt/is in diameter hondert ende vierennegentich voeten/ende is van haluen circle: vanden eenen hoeck tot den anderen vander ordinen gheteeckent met . H. zyn vierhondert en seuentien voeten: die plaetse gheteeckent met . B. ghenaempt Proscenium is ghehel spatioes ende daer die . C. staet/is die loge oft galerie dat zy Porticus heeten vande Scena/in dmidden vande welcke dat het Pulpitum stondt. dat deel met . D. geteekent/was een poortael met den trappen tot beyden zyden / welcke ghinghen op de plaetsen gheteeckent met . E. hospitalia ghenaempt : de twee galerien vanden zyde gheteeckent . G. vseerden zy om te wandelen ; welcke dingen datmen niet meer bouen der aerden en siet/ midts datse met ander edificien ghedect zyn : Vanden sonderlinghen maten/ zoe vande Scene als vanden theatre ende vanden graden/en sal ick niet voerder spreken/midts dat ick in damphitheatre Colisco genoempt naerder daer af tracteren zal/vanden welcken datmen sal moghen begripen hoe dat dese gestaen hebben : maer dat deel van buyten dwelcke om dat theater ghinck/salick inde tweedde figure verhoonen ende was gemeten (voer desen gronde) met een ghemeene elle/de welcke in twaleuen ghedeelt is welcke deelen oncen ghenoempt worden/ende elcke once heeft vyue minuten/van welcker ghezeider ellen dat dit een derdendeel is.

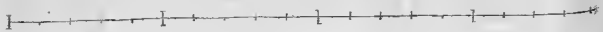
Dat derdendeel vander ellen.

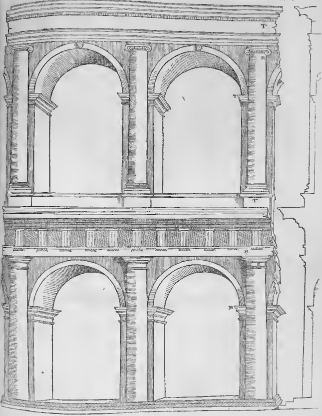

A
B
C
D
E
E
G
G
H
H

Dese naevolgende figure representeert dat deel van buyten des voorseyden theaters/ en is met der voorseyder ellen ghemeten: ende ten eersten/ soe heldt die dicte der colomnen beneden/ te weetene vander eerster ordinen/ een elle ende dryenveertich menuten in diameter: ende de dicte oft den diameter bouen onder dat capiteel houdt een elle ende sestien menuten: de hoochde vanden capiteele is vande helft der colommen dicte beneden/ dat welcke capiteel perfecter ghetekent is int vierde boeck in ordine vande Dorica in dat blat E.iii. ende dat selue capiteel is gheteeckent met . B. desghelijcx oock de imposte daer den boghe op rust is vander seluer hoochden des capiteels/ ende staet oock in tselue blat te wetene E.iii. de pilasters bezyden die colommen houden neghentien menuten. De wydde van eenen boghe/ is seuen ellen neghen menuten min/ ende de hoochde houdt elf ellen ende sestien menuten: de hoochde vander architraben/ is neghenenveertich menuten: de hoochde vander phrisen/ is een elle ende acht menuten: de hoochde van gheheel de cornice/ houdt een elle ende veertich menuten: die wydde vanden tweedden boge/ dats vander tweedder ordinen/ is gelijck de wydde van dien beneden/ maer zyn hoochde is van thien ellen en achtenveertich menuten: de hoochde vanden pedestale onder de colommen van deser tweedder ordinen/ houdt een elle ende achtenveertich menuten: de dicte vanden colommen/ is een elle ende vierentwintich menuten: de hoochde vanden seluen colommen sonder basen en capiteelen/ is van elf ellen en seuenentwintich menuten: de hoochde van dien basen/ is vierenveertich menuten: die hoochde vanden capiteelen/ te wetene binnen de voluten/ van aen dat lysken der colommen tot bouen dat capiteel/ houdt sesendertich menutē maer de volute hanct onder dastragal oft borel twintich menuten en halue/ dat welcke in als compt te zyne/ van onder de voluten tot bouen dat abacus/ sesenveertich menuten en halue: de breedde van dat abacus des seluen capiteels/ is van een elle en een halue/ maer die breedde vanden voluten houdt twee ellen: de hoochde vander architraben houdt neghenenvyftich menuten/ de hoochde vander frisen/ houdt achtenvyftich menuten: de hoochde vande cornice houdt een elle ende achtenveertich menuten/ de welcke cornice houdt inder waerheyt de helft meer danse behoorde/ ist dat wy der leeringen van Vitruuio ghelooue gheuen willen. Maer ick bidde v discrete lesere/ dat ghy my niet voor presumptie en rekent/ oft my ooc en acht voer een begryper oft corrigeerder vanden antyckschen wercken vanden welcken datmen soe vele leert: wante myn meeninghe is alleenlijck dat ick v gheerne soude doen kennen tgene dat met goeden verstande ghemaect is/ teghen tghene dat qualijck verstaen is: ende dat en willick niet doen nae myn selfs goetduncken/ gelijck oft ghy duer my ghelcert worde maer met der auctoriteit van Vitruuio ende oock vanden goeden antiquiteyten/ dat zyn die/ de welcke meest met de leeringe van dien auctuer ouercommen. De base van deser tweedder ordinen/ ende zyn pedestal daer onder/ den imposte vanden boghe/ ende daer toe darchitrabe frise ende cornice/ salmen altesamen vinden int vierde boeck inde ordine vande Jonica in dat blat K.ij. / ende zyn alle gheteeckent met T. / desghelijcx vindy dat capiteel inden seluen boeck achter op dat blat I.iiij. gheteekent met .M.

Dat derdendeel vander voorseyder ellen van tsestich menuten.

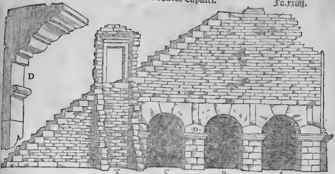

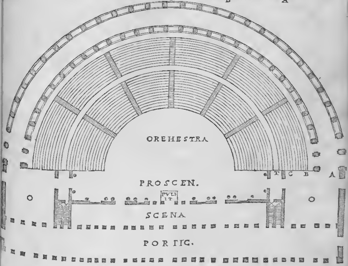
Van der Antiquiteyt .

IN Dalmatien is een oude stadt ghenaempt Pola byder zee ghelegen/ daer inder seluer stadt vindtmen een groot deel van eenen theatre / int maken vanden welcken dat hem die ingeniose architect behelp met den berghe daert ane staedt dien berch ghebruykende voor een deel vanden graden/ende inde pleyne beneden maeckte hy die Orchestra die Scena ende die andere edificien behoorende tot sulcken wercke ende inder waerheyt die ruynen ende die stucken diemen tot dier plaetsen noch siet bethoonen dat dit een daldertrickste edificie gheweest heeft van steenen ende van wercken / ende bouen al begrypende daer groot ghetal van colommen/ de sommighe alleen staende/ ende andere met pilasters/ende sommighe hoecken met viercanten pilaren ende met half ronde al in een ghebonden ende wel ghewrocht nae de Corinthia / wandt tgheheele werck zoe wel van buyten als van binnen was nade maniere van Corinthien ghemaeckt . dese edificie was met eenen moderen voet ghemeten/ den welcken voet ghedeelt is in twaelfuen ghenaempt oncen/waeraf dat die helft hier onder staet. Die nauolghende figure betoondt de Ichnographie ende oock dat profyl vanden theatre/waeraf dit de maten zyn. de wydde vande Orchestra/ welcke in haluen circkel is/ heeft in diameter ontrent hondert ende dertich voeten . de graden oft trappen rontsomme met den tween straten oft weghen/ zyn van tseuentich voeten: den wech gheteeckent .T. compt gelijck te zyne met der pleynen van dat Pulpitum der Scenen op den veerthiensten trap : die wydde van dat Porticus rontsomme dat theatre is van vyfthien voeten : ende de zyden vanden pilaren binnewaerts is van seuen voeten en halue / maer den voertooch vanden pilaren rontsomme de galerie tsamen met den colommen houdt ontrendt vyf voeten inder breedden / ende vanden eenen pilaster tot den anderen ist ontrent thien voeten wydt/ende dit is aengaende den grondt vanden ghesenden theatre. De twee grootste quadren geteeckent met .O. zyn de hospitalia/van welcker plaetsen datmen ghinck inden duerganck ghetreckent met .T. den welcken coempt opde strate tot half weghe die trappen ghelijckmen merken can wt den profile ghetreckent met .T. / ende onder dien duerganck is dat deel vanden inganck : de hospitalia zyn van vyfenveertich voeten : de breedde vande Scena / houdt eenentwintich voeten : de breedde van dat porticus oft loge voren / is van seuenentwintich voeten ende die lingde houdt ghelijck dedificie : die edificie welcke bouen den grondt vanden theatre staet beteekent dat profil dats de snede duer de zyde vanden theatre : den boghe gheteeckent met .A. bediet den omganck : die twee boghen .C. ende .B. zyn onder die trappen : die cornice bezyden gheteekent met .D. is de imposte vanden boghen : tot desen theatre en behoefden gheen opganghen om bouen te climmene / wandt den ghesenden berch gaf dat ghemack om daer op te gane/ende oock mocht men vander Scenen op dat Theater commen midts dat het met den seluen theatre vereenicht was/ maer dat theatre van Marcello is verscheiden vande Scene/daeromme waren die opganghen van noode.

Dits de helft vanden ghemeenen voete daer dit naevolghende theatre tsamen met zynen ornamenten mede ghemeten is.

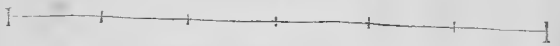

D
T
C
B
A
.D.

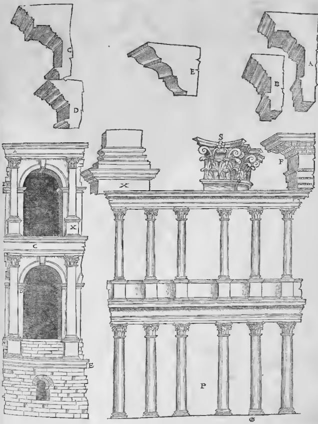

OREHESTRA
T
C
B
A
PROSCEN.
PVLP IT
SCENA
PORTIC.

Van der Antiquiteyt.

DIt theatre (alsoe ick ghesiet hebbe) was seer rijke van ornamenten al van herden steenen/ende van Corintischen wercke ghemaeckt seer wel ende rijckelijck ghewrocht: ende duer soe vele alsmen siet inde reliquien die daer verstroit ligghen/ soe was de Scena seer rijcke van colommen bouen colommen/ soe wel dobble als enckele/ende soe wel in dat binnenste deel als dat buytenste/met diuersche ornamenten van dueren ende van venstera. die binnenste deelen vande edificie zijn seere geruyneert/ende aengaende die maten van dien salick luttel bescheets gheuen / maer vanden buytensten deelen soe sallick eensdeels die maten gheuen. Deerste rustique oft boerachtige ordine inde welcke dat gheen colommen en zijn is verheuen vander eerden tsamen met gheheel die cornice gheteeckent .E. ontrent sestien voeten: die hoochde vanden eersten pedestalen/ is van vijf voeten: de hoochde vanden colommen met den basen ende capiteelen is van tweeentwintich voeten. die dicte vanden pilaren meden colommen is van vijf voeten: die dicte van dien colommen alleene is van twee voet en haluen: de wijdde vanden boghen is ontrent thien voeten/ende haer hoochde van twintich voeten: de hoochde vande architrabe frise ende cornice is ontrendt van vijf voeten: dat tweedde pedestal gheteeckent met .X. is van vier voet en haluen: de hoochde van dien colommen houdt ontrendt sestien voeten: darchitrabe phrise ende cornice is hooghe vier voeten: de maten vanden particularen leden en settick niet/ maer inde figuren hier voorts machmense begrypẽ/wantse moet nae de selue gheproportioneert zijn. vande Scene ende met den anderen deelen van binnen en gheuick gheen maten met allen/ maer alleenlijck hebbick hier voorta gheset een deel van dat porticus der Scenen dat welcke geteeckent is met .P. ende also de cornice frise ende architrabe gheteeckent met .F. was in thoochste van dien: die capitellen gheteeckent .S. stonden binnen met sommighe half ronde colommen verheuen wt sommighe pilasters/dinghen die seer wel ghewrocht waren: alle de welcke dinghen (ghelijck ick ghesiet hebbe) zijn van sulcker rijckelijckheyt soe van steenen als van consten/daese wel mochten met die van Roome gelijcken worden: de cornice frise ende architrabe gheteeckent met .A. was int hoochste vanden theatre: de cornice gheteeckent .B. is die imposte vanden tweedden boge: darchitrabe phrise ende cornice geteeckent .C. is die cornice bouen deerste bogen: die cornice geteeckent met .D. is die imposte vanden eersten bogen: de cornice gheteeckent met .E. loopt bouen dat rustijck basement rontsomme dedificie: deea linie hier ondere is eenen haluen voet vanden gheheelen voete daer dese edificie mede gemeten was/Ende en verwondert v niet beminde lesere/dat ick v alle die maten niet affirmatiuelijck ende nauwer ghesedt en hebbe/ want dese dingen van Polen waren duer eenen ghemeten/ die meer verstants van bewerpen hadde dan van maten oft getalen.

Den haluen voet daer dit mede ghemeten is.

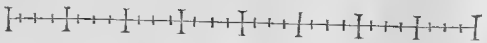

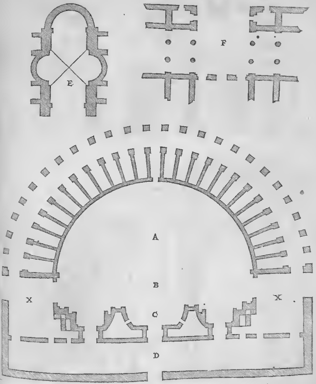

C
D
E
A
B
S
F
X
P
G

Van der Antiquiteyt.

TOt Ferenten een zeer antike stadt by Viterben ghelegghen/daer zijn noch vestigien van eenen Theatre dat zeere gheruyneert is ende oock van luttel wercx ende ornamenten zoe veel alsmen zien mach/ want daer gheen reliquien en zijn vanden welcken datmē soude mogen dornamenten begrypen: maer men siet noch dat aen het porticus om dat Theatre gaende vierkante pilaren waren / oock waren de trappen seer simpele/ hoe wel daemen nudts der ruynen qualijck ghemercken can hoe datse ghestaen hebben. de Scene van desen Theatre is seer different vanden anderen alsomen ziet inden nauolghenden gronde: oock en isser niet soe vele bouen der eerden staende datmen soude kunnen begrypen hoe dat de Scene ende dat Pulpitum ghestaen hebben : desen gronde was met den antyckxen voet gemeten/ende ten eersten sprekende vande Orchestra. A. de welcke van haluen cirkel is/die selue heeft haren diameter lanck van hondert ende eenenveertich voeten en halue : dat corpus vanden Theatre te wetene van aende Orchestre tot den uterssten der hoeckpilaren van dat porticus is vijfendertich voeten : den pilaer vanden hoecke is op elcke zyde breet vijf voeten: den inganck van dat porticus opde zyde vande Scene houdt acht voeten : de voulte vnder de trappen/ houdt tweentwintich voeten : de dicke des muers om die Orchestra is van drij voet en haluen : de hospitalia gheteekent met .X. houden inder lingden veertich voeten en half/ ende inder breedden dertich voeten : de wydde van dat porticus om dat Theatre/ is elf voeten/ zijn pilaren zijn dicke ende breedt drij voeten ende een derdendeel : die wydde vanden boghen/ is neghen voeten : die effen breedde vande Orchestra geteekent met .B. is van twintich voeten: die plaetse van dat Pulpitum. C. houdt inder lingden veertich voet en haluen/maer zijn breedde is van twalef voeten/ende zijnen duerganck houdt neghen voeten: de plaetse ghetreckent met . D. behoort dat porticus achter de Scena te zijne / nietteniin daer en zijn gheen vestigien van colomnen/maer bevonnt dat het eenen muer gheweest is die op eenen watercant staet : de breedde van deser plaetsen is neghentien voeten en halue. Buyten desen Theatre staen de vestigien van twee edificien/ maer die selue zijn soe seere gheruyneert datmen huer eyndinghen niet vinden en can/dies nietteniin dedificie .F. duer tghene datmen daer ziet / schijnet wel datse met anderen tuechvorten omvanghen was : de wydde daer de .F. in staet/ is van eenendertich voeten: de twee cleine stantien/houden op deen zyde acht voet en haluen ende op dander syde thien voet en haluen. die bogen daer die vier colommen staen (de welcke ick daer voerneme in sulcken ghevalle) zijn inder lingden seuenentwintich voeten ende een quaert/ ende inder breedden thien voet en haluen : die breedde vande edificie ghetreckent. E. is van twintich voeten. de niechen vanden zyden/ houdē seuentien voeten: de lingde van altemale is tsestich voeten/ ende staet verscheiden vanden Theatre/ hondert ende eenenveertich voeten/ende staet verscheiden van dander edificie / sesentseuentich voeten en halue.

De helft vanden ouden antiickschen voet.

G.ij.

Van der Antiquiteyt.

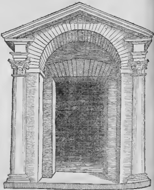
DJe figure hier onder gheteekent met .A . achte ick dathet de Scene van eenen Theatre was / ende staet tusschen Fondi ende Terracina: maer vanden Theatre zyn zo luttel vestigien dat ict niet en mat/ oock en mat ick dit deel vande Scena niet/ dat welcke al meer gheruyneert is dant hier schynt/ maer te peerde sittende teekende ick slechts de inventie: De poorte gheteekent .B . staet te Spoleten/ ende is zeer oude nade Dorica ghemaect / die en mat ick oock niet/ maer teekende dinventie ende forme . De poorte gheteekent met .C. is tusschen Foligno ende Roome buyten der straten/ ende al schynet een licentioes oft onbehoorlick dinck/dat den boghe den dwerghbanck vande architrabe/ frise/ ende cornice breect/ dies niettemin en mishaechde my die inventie niet : ick en achtede oock niet te metene dan de breedde ende lingde / de welcke is achtien voeten ende eenentwintich voeten en halve : nae myn duncken zoe hadde dit een tempelken oft sepulture gheweest / maer zy dathet wille tis zeer bevallyck der ooghen.

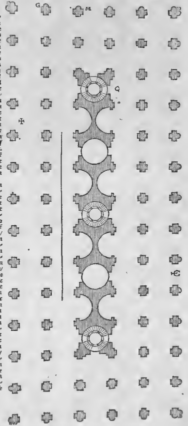
A

B

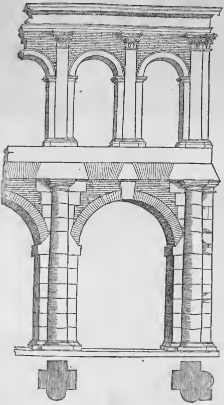
C

Men zeit dat dese edificie het porticus van Pompeo was/ andere zegghen dathet thuis vã Gratio was/ maer vander ghemeenten wordet Cacabario gheheeten: de welcke edificie nae dat men bevinden can/ was alleenlick ghemaeckt om een yeghelick zijn ghevoech te doene/ want daer en is gheen woeninghe met allen/ ende al ist dat dees edificie nu ter tijt bicans gheheel gheruyneert is/ soe wasse nochtans zeer groot ende bevinck veel plaetsen/ ghelijcmen tot veel huysen van deser edificien in deerde vint: daer die linie staet/ is als nu den wech daer men van Campo flore tot der Joden plaetse gaet: ende daer dat ✠ is/ staen als nu de huysen de Sancta Croce: daer de .G. staet/ is de plaetse der Joden: daer de .M. staet/ zijn die Stracellarij: daer de C. staet/ is dat kerckhof van Sancto Salvatore: ende daer de .E. duersneden staet/ is den voortooch vandẽ huyse van Celsie/ alsoe datmen van daer zijn grootte begrijpen mach. De drije rondicheden waeren trappen om bouen op de twee ydele rondicheden te climmene/ende om datmen in die twee gheen vestigien van trappen en ziet/ zoe machmen begrijpen dathet opene plaetsen ghe weest hebben om water te makene/ want zulcken dingen zijn vã noode: Den grout van desen wercke is ghemeten met ð selver ellen daer dat Theatre van Marcello mede ghemeten is/ de welcke mate datmẽ hier nae vinden zal tusschen die obelissen/ eñ sal een halue elle van dertich menuten zijn: ende ten eersten/ de dicte vanden pilasters is drij ellen en halue: de dicte van den colommen is twee ellen: die intercolommen zijn ouer alle zijden neghen ellen en halue: de pilasters vande vier hoecken/ zijn soe veel meerder dan dandere als die uiterste hoecken daer aen staende/ den welcken hoeck met goeder iudicien ghemaect was/ wande hy onderhoudt dien hoeck met stercten eñ met schoonheyt van wercke: ende hier af moghen veel architecten leeren hoe datmen de hoecken met den colommen ende met den pilasters tsamen gebonden maken mach/ op dat den hoeck int vierkante ghelijck den colommen come/ dat welcke gheeft den hoecke meer vasticheyts dan oft den selven hoeck lanx den pilastre ghetrocken ware: ende om dat die hoeken welcke ingetrocken zijn/ ist datmense ouercant in Diagono aensiet/ daer die twee ronde colommen den hoeck bedecken/ zoe zullent onvolmaecte hoecken schijnen/ daeromme (alsoe ick ghezeit hebbe) prijsick zeere dees maniere van hoeken/ ende aldermeest om datse van allen zijden ghesien worden.

Aengaende der Ichnographien heb ick ghenoech ghesept / nu behoef ick ernighe kennisse van zinder
formen bouen der eerden te gheuere/ hoe wel datmen daer niet veel vestigien en ziet : diesmettemin
is daer zoe vele opstaens ghevonden hoe wel verborghen/dat daer ten minsten de schorse van buyten
wt begrepen is/ de welcke inder waerheyt een ingenioese inventie is voor een vast werck/ende alder
meest in deerste ordine diemen Dorica noemen mach/ hoe wel datse noch architrabe/ noch triglyph/
noch cornier en heeft : maer daer is wel die forme/ ende die selue zeer subtylick gemaect met grooter
sterchten/ende met schoone bindinghen zoe wel van herten als van ghebacken steenen/alsoemen inde navolghende fi-
gure ziet. De dicten ende breedden voergezeit zijnde/ zoe is die hoochde vanden colommen met basen ende capiteelen/
seuenthien ellen : ende de hoochde vanden boghen is vyfthien ellen : de hoochde vanden cuneo/ dats den sluytsteen bo-
uen den boghe is twee ellen : die hoochde vanden bindinghen de welcke in plaetse van architrabe zijn/ houdt tweeel-
len schaere/ ende oock soe vele houdt de facie bouen die selue : dese tweedde ordine schijnt onverdraghelijck/om datter
een masse van eenen pilastre bouen een open gat staet/een druck dat inder waerheyt valsch is nae de reden te sprekene.
nietteman midts dat deerste ordine soe vaste ende sterck is/ende duer den sluytsteen bouen inden boghe/ oock midts den
teghensteen daer oppe, met de vaste fasete daer bouen ende duer die vrome schouderen vanden boghen/ welcke altesa-
men thoonen alsulcken stercte (ghelijck in effecte is) dat die pilastren die daer op rusten niet en schijnen alsoe dwerck
te verweghene / ghelijck zij souden waert eenen simpelen boghe met zijn architrabe phrise ende cornice / alsoe dat ick
duer zulcken redenen in dien subiecte dese inuentie niet en blamere. Die wijdde van desen boghen is vier ellen/
ende de hoochde houdt neghen ellen; de breedde vanden pilasters/is twee ellen/ende een derdendeel. die
dicte vanden colommen/houdt een elle ende een seste deel in diameter : die hoochde van dien co-
lommen is van elf ellen/ ende een achste deel met basen ende capitellen/ende zijn nae de
corinthia ghemaeckt: de hoochde vander architraven frisen ende cornice/ is van
twee ellen ende dry quaert : hoe wel dat ick vanden leden deser corni-
cen frise ende architrabe gheen particulare maten gheuen
en mach / midts dat zulcken dinghen in wesen
niet en is/ maer daer is alleenlijck zoe
veel miers/dat men daer
af de hoochde der
cornicen frisen
ende archi-
traben
begrijpen
mach.

Dat derdendeel vander ellen daer dese edificie mede ghemeten is.

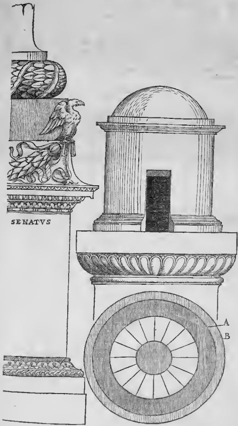

Van der Antiquiteyt.

DNder dander schoone antiquiteyten binnen Roome / zoe zyn daer twee colommen van merber al vol historien ghesneden van zeer goeder uutgrowinghen / deene wordt genaempt de colomne Antoniana / ende dander wordt genaempt die colomne Traiana: maer van dese Trayana / midts dat die de gheelste is / soe sallicker wat noticien af geuen: Dese colomne nae datmen seit / dede maken die Keyser Traianus / welcke colomne heel van merber is ende van veel stucken ghemaect / maer also wel vergadert ende aen een gheuoecht datse al van eenen stucke schijnt te zyne: ende om daeraf de particulare maten te geuene / zoe sallick aenden voet van zynen basemente beghinnen: Ende ten eersten den graet die in deerde rust / is hooghe van dry palmen: dat plinthus vander basen is hooghe een palme en acht menuten / die ghecierde oft ghesnedene base houdt oock soe vele: dat placte vanden basemente is hooghe twaelf palmen ende ses menuten: die ghesneden cornice / es een palme ende een halue hooghe: die plaetse daer dat festoen in hanct / is hooghe twee palmen ende thien menuten: die gheheele base vande colomme / is hooghe ses palmen ende achtentwintich menuten / ende is aldus ghedeelt: dat het plinthus daer den arent op een vanden hoecken staet / (versiaet op elcken hoeck eenen) is hooghe dry palmen ende thien menuten: dat thorus daer bouen / is hooghe drye palmen en acht menuten: die cincte is thien menuten hooghe: die hoochde vande colomme / te weten den tronck / houdt hondeel ende achtien palmen ende neghen menuten: dat astragal met zynen quadretten oft lystkens onder dechine / houdt thien menuten: de hoochde vande echine / houdt twee palmen en twee menuten: de hoochde van dat abacus / houdt twee palmen ende elf menuten: bouen op dees colomme is een pedestal van ronder formen / duer dwelcke datmen cruypt vanden windeltrap / ende men machet ghemackelyck rontsomme gaen / midts dat die pleine twee palmen en half breedt is: die hoochde van desen pedestale / is elf palmen in als: maer zyn base houdt twee palmen / ende de cornice daer bouen is hooghe van een palme: de cruyne bouen dat pedestal / is hooghe dry palmen en halue: die dicte van desen pedestale / is twaelf palmen ende thien menuten: de dicte vande colomme bouen / is veerthien palmen / ende haer dicte beneden houdt festien palmen: de rondicheyt gheteeckent. A. inde placte forme bethoont de dicte bouen / ende den circle gheteeckent. B. is die dicte beneden: de wydde vanden windeltrap houdt dry palmen / ende de spille houdt vier palmen: de breedde vanden basemente / is vierentwintich palmen en ses menuten: in welcke spatie zyn twee victorien ghesneden die een Epitaphie houden / onder die welcke dat veel tropheen ghesneden zyn / ende inde Epitaphie staen dese onderghescreuene letteren.

S. P. Q. R.
IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ. F. NERVÆ
TRAIANO AVG. GERMANIC. DACICO
PONT. MAX. TRIB. POT. XVII. COS. VI. PP.
AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITV
DINIS MONS ET LOCVS SIT EGESTVS.

DEes colomme (alsoe ick ghesеit hebbe) is al ghehistoriеert van zeer goeder sneden / ende is met biesen gebroken: zy is oock ghecanelleert in manieren vande Dorica ende inde canalen zyn die figuren ghemaect in sulcker manieren / dat die verheffinghen vanden figuren / de forme vande colomne ende vanden canalen niet en benemen: tusschen welcke figuren staen sommeghe vensters die dat licht opden windeltrap gheuen / ende al ist dat de selue vensters in ordinen ghesedt zyn / soe en letteuse daerom der historien niet / nochtans isser daer vierenveertich / ghelyck wi die gheheele colomme inde nauolghende figure thoonen sullen / maer dit zyn haer leden opentlycker gheteekent ende bescreuen: alle dese leden zyn met die oude Roomsche palme gemeten / ende men vintse voer by de rotonde.

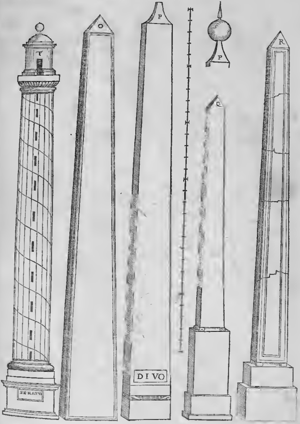

h

Ick hebbe hier voren breedt ghenoech vandt colomne Trayane ende vanden particularen maten der selver ghetracteert / nu sallick hier voorts thoonen die gheheele colomne gheproportioneert nae de selve: alzoe dan / die Colomne gheteeckent met .T. representeert die colomne Trayane. Waer wte dat de Obeliscen ghesproten zyn / ende hoe datse te Roome ghebrocht zyn / ende waer toe datse dienden / en sallick niet verhalen / om dat het Plinius breedt ghenoech verclaert / maer alleen de maten sallick hier setten ende thoonen de formen van sommighen die ick ghezien ende ghemeten hebbe binnen Roome: ende ten eersten die obelisce gheteeckent .O. is buyten de poorte Capena / ende is al ingesneden met Egypse letteren haer dicte inden voet / houdt thien palmen en halue / ende de hoochde houdt tachtentich palmen / ende dese alleene was met die antyckische palme ghemeten: maer die andere drye naevolghende waren met een moderne elle van tsestich menuten / van welcke elle dat die linie tusschen die Obeliscen staende de helft is ghedeelt in dertich menuten: die Obelisce gheteeckent met .P. staet in Vaticano data tot sinte Peeters / ende is van Egyptischen steene / in thoochste vande welcke datmen zeit te syne de asschen van Gaio Cesare: haer dicte beneden / is vier ellen ende tweenveertich menuten: de hoochde is van tweenveertich ellen en halue: dat deel bouen is dicke drye ellen ende vier menuten / ende under byden voete staen dese undergheschreuene letteren

DIVI CÆSARI. DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI.
CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO. SACRVM.

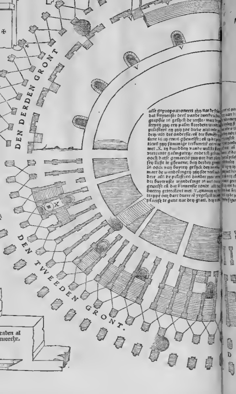
De Obelisce gheteeckent met .Q. leit tot Sinte Rochus in tmiddel vander straten gebroken in drye stucken / ende men zeit dat daer by eene dierghelijcken in deerde begrauen leit A la Augusta: de dicte benedē van die voers. obelisce houdt op elcke facie twee ellen eñ vierentwintich menuten: haer hoochde / houdt sesentwintich ellen en vierentwintich menuten: die dicte bouen houdt een elle ende vyfendertich menuten: zyn basement was al van eenen stucke: de obelisce gheteeckent met .R. is in circo Antonino Caracalla / ende is ghebroken alzoemen in haer forme ziet: de dicte vā dier obeliscen is beneden / twee ellen ende vyfentwintich menuten / ende bouen is zy dicke een elle ende dryendertich menuten: de hoochde houdt achtentwintich ellen ende sestien menuten / ende alle de pedestalen zyn nade zelue gheproportioneert: ende hoe wel datter by auontueren binnen Roome noch meer ander zyn mogen die ick niet ghezien en hebbe / nochtans heb ick die van my ghezien zyn als die bekentste willen openbaren.

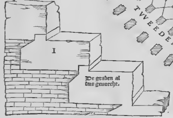
H.ij.

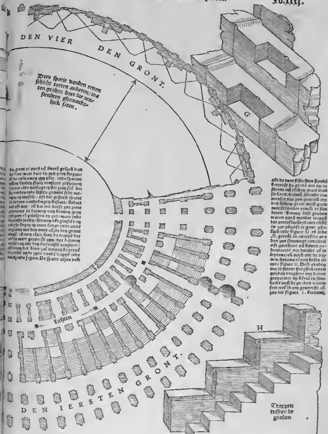

Dat amphitheatre van Roome Colisco gheheeten / dede Vespasianus de Keyser maken inde middelwaert stat/ also Augustus dat ghedefiniert hadde te makene: de Jchnographie daeraf heb ick ghedeelt in vier perceelen / (ghelijck dedificie oock van vier ordinen is) op dat de sake te bat verstaen worde / om de groote artificie die daer inne is. Desen grondt is met die antijcke palme ghemeten / ende ten iersten beghinnende aen dat buytenste deel / zoe zijn die pilastren van voren thien palmin en ses menuten breedt: de dicke vande colommen houdt vier palmen / maer den pilastre op elcke zijde houdt drij palmen ende twee menutē de wijdde tusschen die pilasters is van thien palmen / maer die vier principale duerganghen houden tweeentwintich palmen. de dickte vanden pilasters inde zijdē / is twelf palmen: de wijdde van dat eerste porticus is tweeentwintich palmen: dat tweedde porticus binnewaerts is breedt twintich palmen / ende alle beyde zijnse ghewelft de andere maten ten centre waerts in dies datse hem selven minderen en salmen niet verhalen / maer wt dese buytinste machmense begripē / mits datse

alle geproportioneert zijn nae de sch[...]
dat buytenste deel vande tweede ich[...]
graphie is gelijck de ierste / maer d[...]
leryen zijn een palm breedere / wand[...]
pilasters en zijn zoe dicke niet inde[...]
den / als die onderste / en die binnēste[...]
lerie is in cruis ghewelft: en in de p[...]
ticus zijn sommige tribunettē get[...]
met .X. in dmiddden vande welcke[...]
viercante gatmgaten / ende ick ge[...]
oock datse gemaeckt zijn om dier p[...]
sen licht te gheuene: den derden gr[...]
is oock van buyten gelijck den tw[...]
maer de wandelingen zijn soe veel[...]
dere als de pilastries dunder zijn / e[...]
dit buytenste wandelinge is met c[...]
gewelft en dat binnenste ronde all[...]
dueren geteeckent met V. gaman[...]
trappē om daer duere eē yegelijck in[...]
plaetse te gane nae den graet. den[...]

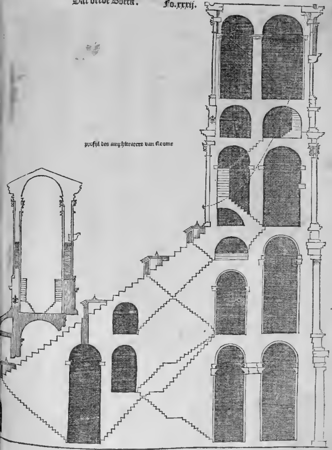
den gront is oock vā buytē gelijck dan der drie/maer daer en zijn geen bogen/ en die colomnen zijn plat. inde spatien tusschen beyden staen vensters gelijcmen hier nae inde orthographie zien sal. des sijn vierden ende lesten grondt sedt men gen in tumsele / oft die geheele spatie die de twee wandelingen beslaet/ bedect was oft niet / en dat om datse zoe zeere geruneert is datmen van binnen geen opstigen vā pilasiers en ziet/maer inde buytenste deelen/ siet men dbeginsel van enighe bogen in ctuee langr ende corte vergadert met den muer alzoe den gront bewijst en men claer kant de trappē die inden muer gewrocht zijn/ nae datmen merke can/ tot den buytenstē vensters/ alsoomen dat beter zal mogen begrypē in profil op de zyde vandē trappē inde naevolgende figure De spatie alzoe vele

als de twee schichten houdē betrekē de gradē om op te sittene/ en elcken graet was so breet/ datmē (sittende een mensce nae zijn gemack) op den selven graet noch gaen mocht sonder yemāt te hinderen. Binnen dese graden waren noch minder trappē tot gerieflicheyt/ om elckē in zijn plaetse te gane ghelijck inde figure G en inde .H. getoōt is/ in welcke graden zijn sommighe canalettē oft goetkens vā bouen nederwaerts om dwater af te leydene/ en oock om de vrynen/ derempel van desen is inde figure H. Dese gradēn om te sittene hinghen eenen goeden vinghere om datter geen water op blyuē en soude: de welcke graden waren seer wel in een gewrocht als zoe die figure I. betoont.

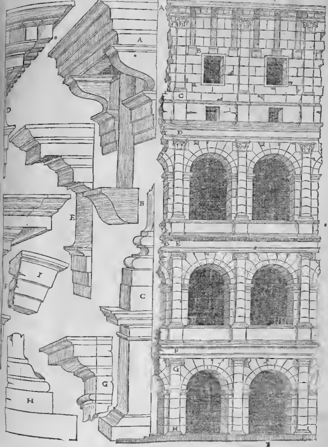
Van der Antiquiteyt.

Ek hebbe die ichnographie van dat Roomsche Colisco in vier manieren ghetoont ghelijck dedificie van vier ordenen is: nu behoorick zyn profyl te bethoonen duer den welcken datmen een groot deel vande inwendighe dinghen zal moghen begrijpen/ ende daeromme die navolghende figure bethoont gheheel dedificie bouen deerde ghelijck oftse te midden duer ghesneden ware: in welcke figure bekentmen eerst alle die graden daer die aenzienders op zaten. men ziet daer oock die secrete wandelingen hoese stonden: men begrijpt daer hoe/ ende in hoe veel manieren dat die opghanghen waren/ welcke voorwaer zeer ghen ackelijck om op ende af te gane waren/ alsoe dat in corter tyt dat amphitheatre gheuult wordt met menichte van persoonen/ ende oock veel lichtelijcker werthet ghedeelt sonder elcanderen te belettene: men begrijpt daer oock inne dat deel van buyten/ hoe die dicte vanden pilastres ende mueren opwaerts minderde/ de welcke zyn ten binnensten deelen inne ghetrocken/ dwelcke mereken gheeft der edificien grooter sterckte: ende tot eenen teeken dat het waer is/ soe zietmen daer noch op den dach van heden sommighe deelen vander facien buiten noch gheheel van bouen tot beneden/ ende nietteminn die binnenste deelen zyn gheruyneert/ ende dat heeft die mereckinghe naden centre ghedaen/ welcke dwerck steerdere ende van min ghewichts ghemaect heeft nemende van hem seluen piramidale forme. Maer dit en is inde ghemeene edificien van Venegien niet gheobserueert/ dan meer de contrarie/ om dat die mueren van buyten in perpendicle zyn/ ende minderen inwendich/ ende dit doense (midts ghebreck van erven/ om meerder spatien opwaerts te winnen. maer tgene dat sulcker fabryken helpt/ is datter gheen boghen en zyn/ noch welffels van eenigher soorten die de mueren af dringhen/ dan de menichte vanden balcken die inde mueren ghelеist ende gheanckert worden/ comen de mueren met den solderinghen tsamen te bindene/ ende alsoo onderhoudtmen sulcken edificien also langhe als die balcken dueren de welcke datmen van tyde tot tyde vernieut: dies nietteminn dese alsulcken fabryken en hebben gheen ghedurichеyt ghelijck die antycken/ ghemaeckt met der ordinen diemen ziet inde facie vanden Colisco daer ick weder comme af te sprekene. En midts dien (also ick ghezeit hebbe) dat die binnenste deelen alsoe gheruyneert zyn/ datmen niet met allen van dat inwendich deel en ziet/ welck met die linie die de schichten aen denden heeft/ afghedeelt is/ ende om datmen gheen vestigien met allen en ziet/ oft dat bouenste deel vanden oppersten trappen opwaerts tot dat buytenste al ghedeect was met dobbel galeryen/ oft dathet een Porticus alleene was/ ende dat dander open bleef: zoe hebbict in twee manieren ghemaect/ deene is ghelijckmen ziet in tselue profil vereenicht met al den wercke: ende dander maniere is die welcke daer buiten bouen de graden geteekent staet/ de welcke ordinantie haer oock tot die andere voecht/ alsmense alsoe zedt dat de twee leyen inde pedestalen staende elcanderen ghemoeten: maer duer datmen sommige vestigien van gecruiste welffsels ziet/ de welcke noch binnen aen den muer hangen alsoe den vierden gront betoont/ zoe oordeelick voer my dathet een porticus alleene was/ ende dat dander deel ondect was om tvolck te schickene: ende alsoe zynde mochte veel meer volcr ontfanghen dan oft de galeryen gedobbeleert ghеweest hadden. Nu om te keerene aen dat begrijsele vanden graden/ op dat ick gheen dinck ongheroert en late zoe vele als ick sal connē/ zoe segick dat duer die ruynen ende vervullinghen van materien de playne oft die plaetse inden middelt alsoe gheuult is/ datmen niet en weet hoe hooghe dat die eerste graden vander pleynen gheheuen waren: maer duer die notitie ghehadt van die deynde ghezien heeft/ zoe was den eersten graet zoe hooge dat die wilde ende andere onghetemde beesten/ den aenzienders niet letten en mochten: ende daer was een borstweeringhe met eender straten van voeghelijcker breedden om rontsomme te gane ghelijck betoont wordt daer de. C. staet: de twee openheden bouen den minsten ende den meesten boghe/ waren om licht te scheppene: de plaetsen verheuen staende bouen die graden welcke ghedeckt zyn ende gheteeckent met .A dat zyn duerghanghen die tvolck van buyten duer die trappen op dat Theatre brochten.

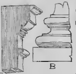

profyl des amphiteaters van Roome

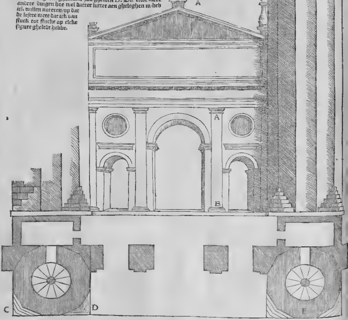
Dat buitenste deel te wetene de orthographie van dat Roomsche Coliseo/ is van vierderley ordinen ghemaect/ende deerste ordine bouen der eerden is nade maniere vande Dorica ghemaeckt : ende hoe wel dat inde phrise gheen tryglyphen noch methopen en zyn / noch oock de gutten inde epistile oft architrave/noch ooch onder de corone/de fulminen ende die gutten/ nochtans machment Dorich heeten. Die tweedde ordine is nade maniere van Jonien ghemaect/al ist dat de colommen niet ghestryeert en zyn/nochtans machment in effecte Jonica heeten: Die derde ordine/ is nade maniere van Corinthen ghemaect/ maer van vasten wercke sonder snede behaluen die capiteelen de welcke midts haerder hoochden niet delicatelyck ghemaect en zyn. de vierde ordine is Composita andere heetense Latina/om datse vanden Romeynen gheuonden is/en sommighe andere noemense Italica maer men machse voorwaer wel Composita heeten/al en waert maer duer de Mutilen welcke inde frise staen/om dat geen ander ordine de Mutilen inde frise en heeft. Vele vraghen waer omme dat de Romeynen dees edificie van vier ordinen ghemaect hebben/ende dat zyt niet al van een ordine en maecten ghelyck meer andere/te wetene/die van Veronen/dat welcke al gheheel van rustiken wercke is ende dat van Pola desghelycx: men mach daer op antwoerden dat die oude Romeynen/als domineerders ouer al/ ende aldermeest van dien volcke/ vanden welcken de dry voorseide ordinen hueren oorspronck ghehadt hebben / wilden dees drye generatien bouen een zetten/ ende bouen al de ordine Composita als van hen lieden gheuonden zetten / willende beteekenen dat zy als triumpheerders van dien volcken/wilden voch triumpheren met hueren wercken / die schickende ende menghende nae huer beliefsten : maer achterlatende dese redenen zoe willen wy totten maten comen van desen buitensten deele en orthographie. Dese edificie was verheuen vander eerden twee graden/ den tweedden graet was breedt vyf palmen/ en den eersten twee : de hoochde was weynich min dan een palme . de base vande colomne/ en houdt geen twee palme/ noch en is ooch ghelyck die Dorica. die colomne is dicke vier palmen ende twee minuten : haer hoochde / is van achtendertich palmen en vyf menuten met base ende capiteel · de hoochde vanden capiteele/is ontrent twee palmen : de pilasters op eicke zyde vande colommen/houden dry palmen ende drye menuten : de wydde vanden boghe is twintich palmen/ende haer hoochde / is van dryendertich palmen : van onder den boghe tot onder darchitrabe zyn vyf palmen en ses menuten : de hoochde van darchitrabe/ is twee palmen en acht menuten :De hoochde vander friser is dry palmen ende twee menuten/ ende die cornice houdt ooch zoe vele. Dat pedestal vander tweedder ordinen/houdt acht palmen ende thien menuten inder hoochden : de hoochde vande colomne met base ende capiteel / is van vyfendertich palmen : haer dicte is van vier palmen : de pilasters ende den boghe houden ghelyck die beneden/ maer die hoochde vande boghe is dertich palmen : van onder den boghe tot onder darchitrabe/zyn vyf palmen ende ses menuten : de hoochde van darchitrabe is dry palmen : de hoochde der frisen is twee palmen ende neghen menuten : die hoochde vande cornice is dry palmen ende neghen menuten : dat pedestal vande vierde ordine ghe heeten Composita (hier heeft onsen auctoer de derde ordine vergheten/ maer hoe dat is zoe en verschilt sy niet vele vande Jonica) dat pedestal vande Composita dan is hooghe/ twaelf palmen: die onderbase daer opstaende/ houdt vier palmen : die hoochde vande pilaren met basen ende capiteelen/is van achtendertich palmen ende ses menuten: de hoochde van darchitrabe frise/ende cornice/ is ontrent thien palmen/ ghedeelt in dryen/ een deel voer de cornice / dander voer de frise daer die Mutilen inne staen/ende dat derde voer de architrabe . Maer duer wat redenen dat de architecten die Mutilen inde phrise zettede/ dinghen die by auontueren voer die tyt noyt ghemaect en waeren/ daeraf hebbick in mynen vierden boeck myn goetdunchen ghezeit in dat beghinsel vande ordine Composita . De pilaren van deser vierder ordinen zyn plat van luttel verheffinghen/ende alle dander zyn ronde colommen/ te weten/ de dry derdendeelen wt de pilasters verheuen: de Mutilen bouen die vensters/onderhielden zommighe balcken / de welcke houten duer de gaten neder ghelaten werden/aende welcke datmen de coorden track om dat gheheel amphitheatre te deckene / zoe wel voer de zonne als over den reghen : duer wadt causen dat de colommen al van een dicte zyn / ende datse niet deen bouen dandere en minderen ghelyck tschynt dat het behooren zoude/ dat welcke Vitruuius wilt / als dat de tweedde ordine vander eerster ghemindert zyn dat vierde deel/daer af heb ick vock mynen sin ghesept in dat vierde boeck in dneghenste capittel/ in dat tractaet vande colommen langher oft corter te maken : en op dat die particulare leden beter verstaen worden moghen/ zoe heb ick die beyden dortho graphie vanden Coliseo ghe teeckent / de welcke nade principale gheproportioneert zyn / tsamen met hueren caracteren diese verglie ken.

A
A
B
B
C
C
D
D
E
E
F
F
G
G
H
H
I

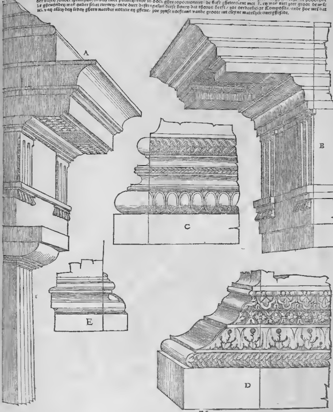
Hispello een zeer antique stadt in vlandt vā Roome heeft een poorte die zeer oudt is eñ van werke nade Dorica/ al en zyn der trighphē noch methopen oft guttē: de twee torens beydē mochtē moderne genaempt werden aengaende den ornamenten bouen/ de welcke torens beyde van eenen faetsoene zyn al hebbick den eenen afghesnedē: de ichnographie staet daer ondere/ eñ was met den antyckscen voet ghemeten/ eñ vanden eenen torre tot den anderē/ zyn .lxx. voeten: de midde poorte is .xx. voetē wyt. elcke posterne is .x. voeten wyt: de pilasters tusschē de twee poortē zyn .x. voeten breet: de hoochde en mat ick niet maer nam allēe die inventie in dbe worp om datse my behaechde: die traphens ond den torre met den grondt .E. zyn also van onsen Auctoer tot beyden zyden gemaect. maer nae zynen gront/ moesten de trappen commen gelyck zy bouen den gront .C. staen: ofte neen so moest den gront ghemaect zyn ghelyck D. Dit ende meer andere dingen hoe wel datter luttel aen gheleghen is/ heb ick willen noteren/ op dat de lesere wete dat ick van stuck tot stucke op elcke figure ghelebt hebbe.

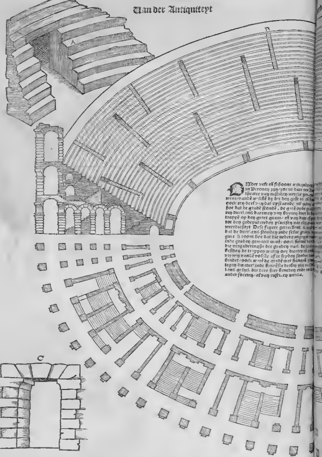

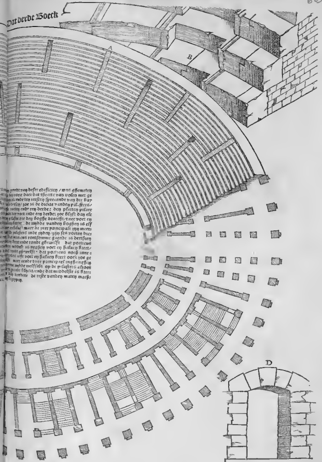
Dese cornicen basementen en basen/zijn reliquien vand antiquiteyt/en die daer geteeckent is met A. te wetene een stuck vā colomnē met der architrabe en vrisen en cornicen/en oock met den basemēte daer bouē oppe/was al vā eenē steene haer hoochde is van xi antycse voeten alzoe geproportioneert/ si was gevonde buytē Roome bydē Tyber. De cornice geteeckent met B. was inde fondamentē vā S. Peeters gevondē/en Bramāt dedtse weder begravē inde self plaetse/ alle de ledē warē oock vā eenē stucke en was ind hoochden vā iii antycse voetē/en si is nade selue geproportioneert. de base geteeckent C. is tot S. Marcus zeer wel gewrocht vā Corintischen wercke/maer niet zeer groot/ si mach inder hoochden omtrent anderhaluen voet houden en is oock geproportioneert nae de selue. dat basement gheteeckent met .D. was ghevonden inde plaetse Capranica/ zeer wel ghewrocht de hooochde der basen sonder tplinthus/is van twee palmen/ende is oock gheproportioneert de base gheteeckent met E. en was niet zeer groot de wele ke ghevonden was onder seker ruwen/ende duer dastragalus diese boven dat thorus heeft/ zoe oerdeelickze Composita/ende hoe wel dat ick van allen den leden gheen naerder noticie en gheue/ zoe zynse nochtans vande groote int cleyne mateliick overghesedt.

I.h

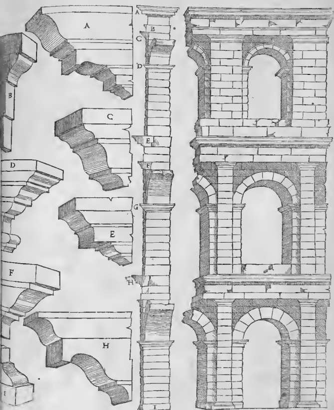

Onder veel en schoone antiquiteyt… in Veronen zijn/ zoo is daer een Am… theatre van rustiken wercke gen… arena/ vanden welcke dz dit den gront is en… oock een deel van dat opstaende/ no… hoe dat de graden stonden. de gane opde grad… ten duerlancs daermen van buyten duer de… trappen op den graet quam/ en van daer… tot den gedeputeerden plaetsen nae elcx… weerdicheyt. Dese figure geteeckent A. … dat de duerlancs stonden inde selue graden… gure B toont hoe dat die nedergangen… inde graden gemaect waren/ oock fietme… die vergaderinghe der graden was. de… besiden de trappen waren om dwater en… vuyten vanden volcke af te leyden sonder… hinder/ oock waren de graden wat hanten… tegen dwater/ inde binnenste drecken zijn… kens gesyen. die twee hier beneden ende… ander sorten/ al van rustiken wercke.

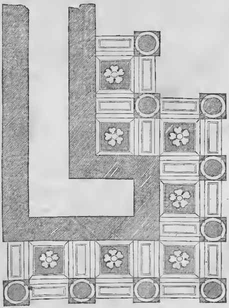
...grondt van deser edificien / mach ghemeten ...den voete daer dat theatre van vosen met ge... ende ten eersten sprekende van die buy... / zoe is de dicke vanden pilasters/ ... voeten ende een derde: den platten pilaer ... dit voet ende een derde: zoe blyft dan ele... pilastre die den boghe draecht/twee voet en ... de wijde vanden boghen is elf ... halue / maer de vier principale zijn meers ... de pilasters inde zijden/zijn ses voeten dies ... dat porticus rontsomme gaende is derthien ... breet ende rondt ghewelft dat porticus ... middelst is neghen voet en halven breet/ ... rondt ghewelft · dat porticus noch inne- ... acht voet en halven breet oock zoe ghe...welft maer aende twee principael inghanghen ... wijde welffsels op de pilasters alzoot ... grondt blyckt/ende dat middelste is breeder ... dan dander de reste vanden maten mach... begrypen.

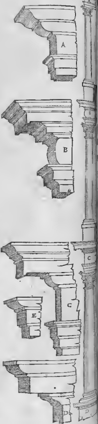
Aengaende die Ichnographie vanden voorseyden Amphitheatre/ soe hebick de principale maten ghegheuen/ ende hebbe oock eens deels van dat opstaende ghetracteert: nu sal ick van buyten te kennen gheuen/ dat welcke werck en mach anders niet dan rustick ghenoempt worden/ ende ghezeit hebbende vande dicten ende breedden/ soe en sal ickx niet meer verhalen/ maer vanden hoochden sal ick alsoe veel kennissen gheuen als ick mach. Ende ten iersten/ de hoochde vanden eersten boghe/ houdt drientwintich voeten: de hoochde vanden pilaren/ houdt seuenentwintich voeten: de forme van de architrabe/ phrise/ ende cornice/ is ses voeten hooghe: de borstweringhe bouen de cornice is twee voet en haluen hooghe. de hoochde vanden tweedden boghe is van vierentwintich voeten/ ende zyn wydde van twaelf voeten: de hoochde vanden pilaren/ is seuenentwintich voeten en haluen: de hoochde vander cornicen/ phrisen ende forme der architraben/ is vyf voet en haluen. de borstweringhe vander derder ordinen/ is vier voeten en halue hooghe: de wydde vanden boghe/ is van neghen voet ende een derdendeel: de hoochde vanden boge/ is van seuentien voet en haluen: de hoochde vanden breeden pilaren/ is van twintich voet en haluen. teghen dese pilaren soe veel alsmen ghemercken can/ waren statuen van goeder grootten ghesedt: de derde en leste cornice is vyf voeten hooghe: maer ick en sal hier de particulare maten vande cornicen niet zetten/ midts dat ick die selue met grooter neersticheyt ouergesedt hebbe nae de groote in dees cleyn forme/ welcker figuren inde nauolgende zyde die eerste zyn zullen/ ende daer beneuen zal dat profil oft die snede vanden buytensten deele des Amphitheaters staen. ende ten derden volcht daer by de orthographie van eenen stucke des voerseiden amphitheaters van buyten/ dat welcke al rustikelyck ghewrocht is/ met steen van Veronen zeer hardt zynde: maer de cornicen zyn een weynich liefelicker ghemaect/ de welcke cornicen dat diuersche ende verscheiden formen hebben vande Roomsche ende ghelyken zeer de maniere der cornicen van damphitheatre van pols. Aengaende der pleynen van desen amphitheatre dat welcke vander ghemeenten ghenoempt wort *La arena*/ ghenomen vande arena/ dat is zandt/ dwelck men daer in stroyde tot behoef van diuersche spelen ende genuechten diemen daer bedreef/ zoe en heb ick den gront niet moghen zien: maer zoe vele als my verteilt was van sommighen ouden Veronesen/ seyden dat als die spelen op den zande ghedaen waren/ soe quam daer terstont watere in presentien vanden aensienders/ duer sommige conduyten ende ouide in corter tyt gheheel de plaetse alsoe dat zy daer batallien ende steecspelen te water met schuyten maken mochten: ende als die spelen ende ghenuechten ghedaen waren/ soe verloren hem de wateren/ ende de plaetse bleef drooghe ghelyck voren. Ditte ende meer ander dinghen machmen geloouen/ ist dat wy willen de moghentheyt vanden Romeynen considereren. Maer nae dat wy vander moghentheyt der Romeynen ende der antiquiteyt van Veronen spreken/ soe zyn daer noch opde vermaerde riuiere Adix ghenaempt twee schoone antiquesche brugghen/ tusschen welcke twee brugghen dat een dalder schoonste spectacle was/ op dat welcke mocht groot ghetal van persoonen staen om de scheepspelen diemen daer inde riuiere dede te ziene/ ende dat gezeyde spectacle was lancx den cant vanden watre gheuocht teghen eenen berch: ende wat hoogere opwaerts bouen dat spectakel was een Theatre/ van welcken dat haer die Scena met den spectakel vereenichde: ende om dat (alsoe ick ghesept hebbe) het ghesepde theatre inden berch met grooter const ghemaeckt was/ zoe quam noch bouen dat theatre in thoochste vanden berghe een groote edificie te stane/ de welck alle dander te bouen ghinck: maer de ruynen van desen edificien zyn soe vele ende alzoe verworpen vanden tyt/ dat het grooten cost ende tyt verlies zyn soude die te willen vinden. maer om dat ick tot veel plaetsen van dien berghe sommighe leden daer af gesien hebbe/ so maket my een verwonderinge alleenlyck daer op denckende. Het is oock wel redene dat die Romeynen alsulcken dinghen te Veronen maeckten/ om dat het nae myn duncken de schoonste ghelegentheyt van Italien is/ so wel van playnen als bergen ende oock van wateren/ ende bouen al zyn de menschen van dier stadt zeer gemeedsaem ende vrien delyck.

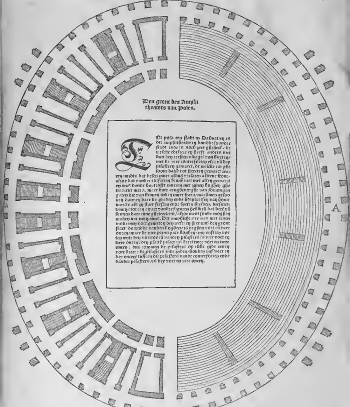

A
B
C
D
E
F
G
H
I

Van der Antiquiteyt.

Groote dingen eñ in diuersche formen maecten die vermaerde Romeynen/ vanden welcken datmẽ duer die ruyne niet begrypẽ en can waer toe datse dienden/ eñ principaelyck dees presente edificie de welcke genoempt wordt *Le sette zone di Seuero*. vander edificien sietmen noch eenẽ hoeck opstaende eñ is van drye ordinen alle van Corintischen wercke: maer men siet wel datse vanden roof van anderen edificien gemaect was/ mids dat sommige colomnen gecanelleert eñ de sommige effene zyn/daer toe en zyn die capiteelen eñ ander wercken niet alle van een maniere. De hoochde van deser edificiẽ en hebbẽ niet gemetẽ/ maer wel dẽn grondt eñ die dicte vandẽ dingen: eñ duer soe vele als ick begrypen can soe minderẽ de ordinẽ deẽ bouẽ dandere dat vierde deel/ also Vitruuius dat wilt in dbeschryuẽ vande theatren: Dees figure hier onder vertoont den gronde vander edificiẽ eñ oock den hemel oft welffsel vande lacunary bouẽ die colomnẽ/ en hy was gemetẽ met dẽ voete daer dat theatre van Polen mede gemetẽ is: eñ ten eersten de dicte vandẽ muere is dry voet en haluen. tusscen den eenen muer eñ den anderen/zyn vier voet en haluen. tusscen den muer ende die colomnen zyn vyf voet eñ dry quaert/ eñ alsoe houdt oock de spatie tusschen die colomnen: de dickte van eender colommen houdt twee voet ende een quaert. In dees edificie en sietmen gheen wonynghe met allen/ daer toe en sietmen daer gheen vestigen oft liteekenẽ van trappen oft opgangen om bouen te clummene: maer men begrypt wel dat in meerder grootten continueerde/ daer in ander plaetsen trappen eñ woeningen moch ten gestaen hebben/ eñ voortwaer dese edificie als zy geheel was/behoorde wel groote presentie te hebbene/duer tgroot ghetal der colomnẽ die daer waren/eñ costelycke ciraten.

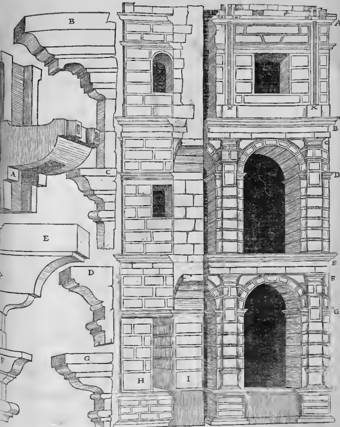
Den gront des Amphi theaters van Polen.

TOt pola een stadt in Dalmatien is dit amphitheatre in dmiddel vander stadt ende is noch zeer gheheel / de welcke edificie en heeft anders niet dan den eersten vlueghel van buyten / met de vier conterforten elck vā dry pilasteren gemaect / de welcke ick ghe loove datse tot stereten gemaect waren / midts dat desen muer aldus verlaten alleene stont / alzoe dat vander edificien binnē niet met allen gemaect en was dande buytenste mueren met zynen boghen ghe treckent met A. maer duer aengheuinghe van sommigen gaten die van binnen inden muer staen / machmen geloouen datmen daer de graden ende sidtplaetsen van houte maecte als zy huer feesten ende spelen hielden. diesmetemin / tot een ciraet vander figuren hebbick dat deel vā binnen daer inne gheteeckent / alzoe ment soude moghen maken nae myn auys. Dit amphitheatre was met eenen modernen voet gemeten den welcken hier ond' den gront staet de wydde vanden boghen / is neghen voet en twee oncen / maer de vier principale boghen / zyn vystien voeten wyt: den voettooch vanden pilasters is vier voet en twee oncen. den plattē pilaer / is breet twee voet en twee oncen: dus commen de pilasters op elcke zyde eenen voet breet: de pilasters inde zyden / houden vyf voet en dry oncen: tusschen die pilasters vande conterforten ende dander pilasters / is dry voet en vier oncen.

Van der Antiquiteyt .

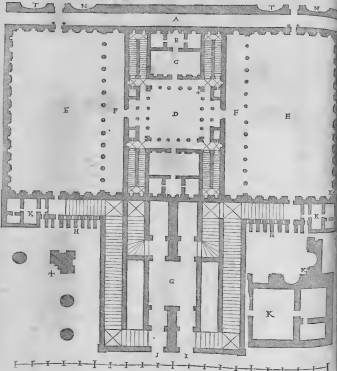
Aengaende de orthographie oft den gronde van dat amphiteatre van Pola/hebick ghenoech ghetrateert / maer nu behoef ick die orthographie oft dat opstwende te bewijsene / ende beghinnende aende benedenste deelen/als aengaende den basemente dat en heeft gheen termynen van maten : de oorsake is dat den berch met ghelijck en is/ wandt inden berch en tocnpt hem niet alleene dat pedestal te verliesene/maer ooch die gheheele ierste ordine vanden bogen met alle zijnen cornicen daer oppe waer af dat den berch de hoochde vande pleyne der tweedder ordinen is / daeromme en sollick vande hoochde des basements gheen maten met allen gheuen/maer ick zal van daer opwaerts beghinnen. Soe dan die hoochde vanden pedestale onder den pilaer/is twee voet en halven : de hoochde vanden pilare oft platte colomne met den capiteele/ is ontrent van sestien voeten ; de hoochde vanden boghe/ houdt seuenthien voet en halven : darchitrabe is hooghe eenen voet ende neghen oncen : de hoochde vander frisen is neghen oncen : de hoochde vander cornicen is eenen voet en thien oncen · de hoochde vande borstweringhe (ofter anders een is) boven de cornice/ is hooghe gelijck de cornice: de hoochde vanden pilaer/is eenentwintich voeten/ ende neghen oncen met den capiteele : de hoochde vanden boghe houdt achthien voeten ende een once : die dichte des boochs / houdt eenen voet ende neghen oncen : darchitrabe frise ende cornice/ zijn vander seluer hoochden dat de onderste is : dat basement gheteeckent .X. houdt vier voeten en vier oncen . vanden basemente tot onder de cornice is neghenthien voeten : die hoochde vander cornicen / is eenen voet en halven. Ende dit is aengaende dorthographie van den Amphitheatre/de welcke orthographie is inde navolgende zijde gheteeckent met.P. Ende om dat (alsoe ick in dat tractaet vander ichnographien ghesett hebbe) dit amphitheatre op vier zyden sommighe pilasters heeft/de welcke tot versterkinghen ende contraforten des muers ghemaeckt waren/den welcken muer sonder geselschap daer binnen alsoe alleen stondt/ soe hebbick willen bethoonen hoe datse ghestaen hebben : daeromme de figure gheteeckent met .Q. bewijst de zyden van dien contreforten/ende dat deel gheteeckent H. representeret eenen pilastre . dat deel geteeckent met .I. bethoont profil vanden muer des amphitheaters: tusschen den pilastre H.ende den muer oft pilastre.I. is eenen duerganck van drij voeten ende een derde voude/alzoe datter twee persoonen ghelijckerhant duer gaen moghen: dese conterforten hebben op elcke ordine haren gronde daer volck op staen mocht/maer daer en zijn gheen opganghen noch ooch licteeckenen van trappen maer zy worden van houte gemaeckt alzoe men mercken can duer sommighe gaten vor de vensters . Ende op dat de cornicen van deser tegenwoordigher edificien te bat verstaen moghen worden/soe hebbickze in grootter formen daer bezyden gesedt op datmense meten ende huer leden kennen mach duer de caracteren oft letteren die elcanderen roepen. De maniere van desen cornicementen is seer different vanden Roomscen alsoe men sien mach/ende ick voor my seluen en soude sulcken cornicen niet willen in myn werck maken . maer van den Theatre deser seluer stede soudick my dienen . nadts datse van beter manieren ende bat verstaen zyn : ende ick houde voorwaer dat dit een ander architect was/ different vanden anderen / het mocht ooch wel zyn dat deze architeckt een hoochduits was/ om dat die cornicen seer der duydtscher manieren ghelijcken.

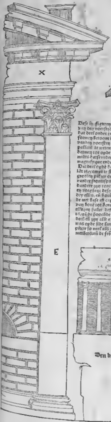
Den halven ghemeeten voet / daer dit Amphiteatre mede gemeten is.

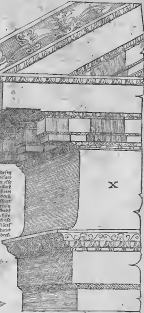

B
A
C
E
D
F
G
H
I
X
X
A
B
C
D
E
F
G

Van der Antiquiteyt.

A Monte cavallo binnen Roome/daer nu de steenen peerden van Praxiteles en̄ van Phidia staen/daer zijn de vestigē van eenē zeer costelijcken palayse/vā welckē dat deen deel opden berch stont/maer dat deel vandē opgangē was tegen dat afhangē vandē berge gevoecht gelijckmē in dat profil hier nae sien mach de ichnographie vā deser edificiē was met eender ellen gemete waeraf dat het derdēdeel hier ons staet En ten eerstē inde nicchen T. en̄ N. was gevondē de figure vā Tiberis en̄ den Nilus/die als nu in Belvedere geset zijn. de plaetse geteekēt A. is een strate vā x ellen wijt dat deel geteekēt B is xij ellen viercāt dat deel C. is xxxvi ellen ind lingde/en̄ xxiiij. ellen breet de plaetse D is xxxvi ellen viercāt: de logē rontsomme zijn .iiij ellen wijdt de plaetse tegē ouer C. is vā dier gelijcker maet de wijdde vanden .iiij trappen oft opgāgē is iiij. ellen voer elcken de plaetsen E zijn courten/waeraf dat elck inder lingdē houdert en xiiij. ellen houdt/en̄ inder breedden lxij ellen en halue de logien F zijn wijdt xiij ellen de grootste trappen om op die pleyne vanden palayse te climmene/zijn wijdt .xi. ellen de deelen by de hoecken geteekent met K zijn xij ellen en half breedt/en̄ zijn lanck .xvi. ellen en halue die deelen H zijn contraforten om de trappen te onderhoudene die plaetse C is een court welck den plaetsen van binnen licht gaf die twee duerganghen L warē om op de trappē te gane/en̄ die edificie begonste daer die trappē tegen cōmen die groote superbieuse frontispicie was inden middelst vand edificiē/vā alsulcker breeddē als dat middelste deel houdt sonder de courte en̄ zonder die galerien: die twee figurē K. en̄ . welcke buytē der edificien staen/daeraf betoont deen den hoeck K in grooter en̄ perfecter formē/en̄ dand is eenē hoeck vanden courte D.

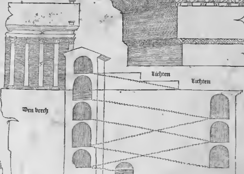

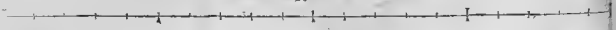
Dese ij figuren zijn leden van den voorseidē paleyse: dat deel onder in cleynder formen betoont dat profil vanden voersten deel des pallais te wetene die trappen/duer de welcke datmen tot opde pleyne vander edificie clam midts datse inden berch was en zij waren seer magnifyque ende ghemackelijck.

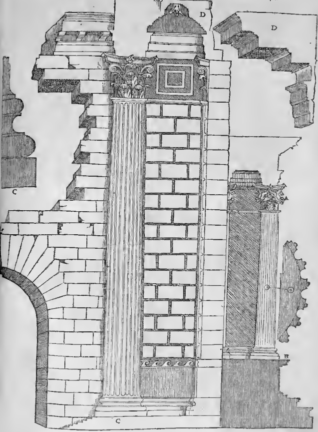
Dat deel opdē berch daer de colomme F. gheteekent is/compt te sine de side vand' geseider edificie- desen grooten pilaer oock gheteekent met F is den hoeckpilaer vander frontispitten/den welck en is viercant/maer alle dandere zijn ront/mids dat opde hoeckē gēē ronde pilarē en voeghen: desen pilaer is in dat benedenste deel breet dry ellen/en bouē is hy ij ellen en.ij derden: haer hoochde met base en capitel/is xxix ellen en is ghecanelleert van bouē tot beneden de hoochde van darchitrabe is ij ellen en halue desgelijx de phrise denwelcke fray gesnedē is/en de hoochde vā de cornice is ij ellen en een achste deel/en zijn alle geproportioneert nade grootte de phrise was opde side lanck x ellen dz cornice met de frōtispitte so veel als in mutilen bestaen/is al vā eenē stucke merbers en de frōtispitte bleef inde middelt tseste deel.

Onder die ruynen van Roome vintmen veel dinghen/vte den welcke datmen niet gemercken noch ymagineren en can wat het ghewesst heeft/ende nochtans ziet men daer vele ruynen die daer den tijt afghe worpen ende vernielt zijn/ vanden welcken datmen die grootmoedicheyt vanden ouden Coninghen begrypen mach: onder de welcke antiquiteyten dat dese nauolgende zeer wel verstaen is/dats te seggene datse met seer goeden verstande ghemaeckt is/duer tghene datmen daer noch siet staen: dese edificie is genaempt de Basilica del foro transitorio ende men mach haer grootte ymagineren vte de hoochde van dien colommen/hoe wel datmen opwarts haer eyndinghen niet en siet: want die bouenste cornice en is daer in dwerck niet/ noch daer ontrent inde ruynen en vindtmen gheen stucken met allen/waer duere datmen zoude connen begrypen wat bouen zulcken edificie ghestaen heeft. Dese ruyne was niet de gemeen oft moderne elle ghemeten/de welcke dat ghedeelt is in tsestich menuten/vande welcke dat de helft tusschen de obelisken staet: dese colommen stonden vander aerden verheuen/ seuen graden van ghemackelijcker hoochden: de dicte vande colomne gheteeckent met .C. is van drij ellen in diametre: beneden aende base/ende int dbouenste onder dat capiteel/houdt den diameter twee ellen ende veertich menuten: de hoochde vanden tronck oft bloote colomne sonder de base/ende sonder dat capiteel/houdt vierentwintich ellen ende vijfenvijftich menuten: de hoochde vander basen beneden/is een elle en halue: de hoochde vanden capiteele/ houdt drye ellen ende sesentwintich menuten: de hoochde vander architraben/houdt twee ellen ende drijentwintich menuten: de cornice tusschen de colonne ende den conterpilaer/de welcke cornice met een .D. gheteekent is/houdt inder hoochden een elle ende achtenveertich menuten/ de cornice daer bouen (alsoe ick ghesett hebbe) en vintmen daer niet: die contercolomme is plat/ ende is vander seluer proportien gelijck de ronde colomne/ende mindert vock bouen gelijck de ronde: dat capiteel is ghefaytsoneert/ghelijck de capiteelen zijn van dat Pantheon oft de rotonde: de base gheteeckent met C. is daer beyden ghesedt in meerder formen/ende is gheproportioneert van maten ghelijck de groote/ende desghelijcx ziet men daer die cornice D. in grooter formen. Jck hebbe de maten vande grootste colomne C. verhaelt/nu salick vande mindere gheteechent met B. orackeeren/de welcke colomne heeft onder haer een seer schoon basement/ vanden welcken dat de hoochde ses ellen houdt: de dicte vande ghesede colomne is in diametre beneden/een elle ende een derde/ende zij is bouen ghemindert nae aduenant vande groote colomne: haer hoochde met der basen ende den capiteele is van derthien ellen ende twee derdendeelen vander ellen: de hoochde vande base/is vander helft der colomnē dicte beneden/ende es gefaeytsoneert ghelijck de groote: de hoochde vanden capiteele/ houdt een elle ende een halue/dat welcke capiteel zeer wel ghemaeckt is/ ende zijn forme int groote vindtmen in mijn anderen vierden boeck in dbeghinsele van dordine Composita: dese colomne is ghestrijpeert oft gheca- nelleert ghelijck de figure daer bij vtwijst/zij heeft ooch een platte tsegen colomne vander seluer formen: de architrabe frise ende die cornide bouen dees colomne/houden ontrent vier ellen: de welcke cornice heeft die mutilen sonder die dentillen/ ende ghelijckt zeere den wercke van dat Pantheon/ ende duer soe vele als ick begrypen cost/soe dienden dees minder colommen voer ornament van eender poorten oft dueren vande voorseyde Basilica.

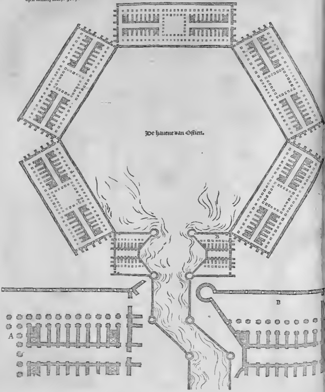
Dat derdendeel vande ghemeen elle/
daer dit mede ghemeten is.

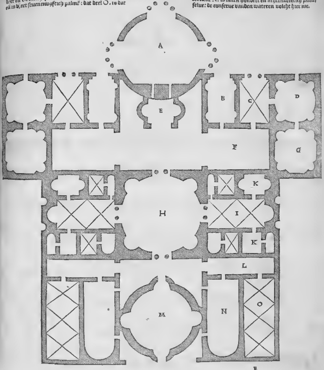

D
D
C
A
B
C

Van der Antiquiteyt.

Altijts sochten die Romeynen duer hare grootmoedicheyt dingen te maken / de welcke hare mogentheyt in allen saken zoe wel te watere als te lande bethoonen souden / waerduere dat se tot gerief vander stadt Roome dese wonderlijcke hauene van Ostien maecten / de welcke voorwaer duer die commoditeyt / en die grootte vander edificien / en bouen al duer haer groote stercte / wel mach wonderlijck gheheeten worden / si es van formen hexagonich / dat is sescantich / en elcke face es lanck hondert en .xvi. royen / en elcke roede hondert x. palmen / van dese principale mate machmen zijn grootte verstaen. elcke face hadde een ruyme wandelinghe met logen rontsomme / ende viere appartementen ooch geuangen met logen er met eender wandelingen inden middelt: en lancx den oeuere aen den watercant / waren troncken van colomnen in ordinen ghestelt / aende welcke datmen die schepen meerde en vastmaecte / ende aenden mont vander hauenen waren torrekens om die inden van noode voer de vianden te wachten / ende om datmen in de cleynen forme de appartementen qualijck kennen mach / zoe heb ick die daer ondere in grooter formen by ghesedt ende gheteeckent met A B.

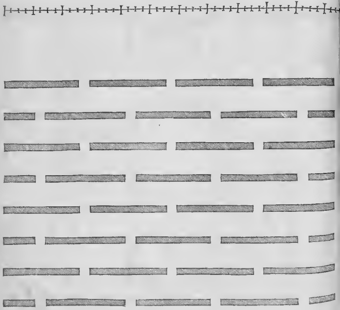
Die Thermen van Tito zyn mindere dan die andere/ daeromme wordense vandē volcke *Therme minori* genoempt/ mettertijn zy zyn nae myn duncken wel gheordineert: die ichnographie van desen thermen is met die antycksche palme gemeten/ en ten eersten soe houdt den diameter vande ronde forme geteekent A. ontrent hondert en vyftich palmen. dat deel B. houdt inder lingden tachtentich palmē/ en inder breedde eenenvyftich palmē. dat deel C. houdt tachtentich palmē inder lingden/ en de breedde hondert tsestich: die forme D. is ontrent hondert palmen in diameter/ en dat poortael E. houdt vyftich palmē: dat deel F. is lanck hondert en twintich palmē/ en de breedde tseuentich: dat achtcantich deel geteekent G. is ontrent van hondert palmen: dat ronde deel H. is hondert en vyftich palmen in diameter. dat deel I. is hondert palmen en is ontrent van twee viercanten: die twee deelen elck gheteeckent met K. houden dertich palmen op elcke zyde. dat deel L. is inder lingden van hondert vyfentwintich palmen ende haer breedde is van dertich palmen. de rondicheyt gheteeckent met M. is ontrent van hondert en twintich palmen in diameter: dat deel gheteekent N. is lanck hondert en achtenveertich palmē/ en is breet seuenentwyftich palmē: dat deel O. is dat selue: de conserue vanden wateren volcht hier nae.

Van der Antiquiteyt.

Die conserue oft de plaetse daermen dat water in hielt vanden Thermen van Tito den sone van Vespasiano/is seer wonderlijck ghemaect ende van grooter artificien: ende datte/mids dat de boghen van deser conseruen met sulcker ordinen ghesedt zijn dat staende een persoon inden duerganck vande eene/ zoo siet hy die alteenemale ouerdwaerts. ende dit is de plaetse die tvolck ghemeenlijck noempt/die seuen salen eñ dat daeromme/ mits dat de spatien in getal van seuenen zijn ende by dien sietmen ouerdwaerts achterwaerts ende voorwaerts altijts tghetal van seuen dueren: die dicke vanden mueren/is vier voeten haluen: de wydde vanden boghen is ses voeten: vanden eenen boghe tot den anderen zijn seuenentwintich voeten. de wydde vanden eenen muer tot den anderen houdt vijfthien voeten/ende zijn rondt ghewelft van voechelijcker hoochden: de mueren ende de welffsels zijn besedt met eene die alder hertste materie.

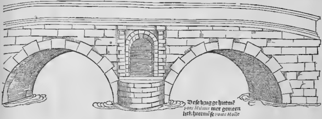
De oude Roomsche palme.

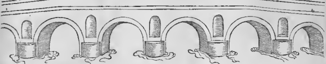

In Roome ende elders zijn veel brugghen vanden Romeynen ghemaect/ maer alleenlijck sallick die inventie van vieren hier thoonen/op datmen haer mode in dmaken der brugghen sien mach.

Dees brugghe heetmen Ponte S Angelo om datse opden Tiber by Ingelenborch staet. Byden Antijken was dees brugghe ghenoempt Ponte Elio / van Elio Adriano.

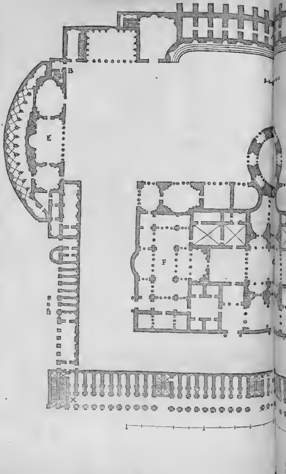

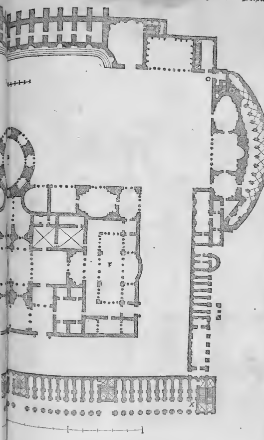

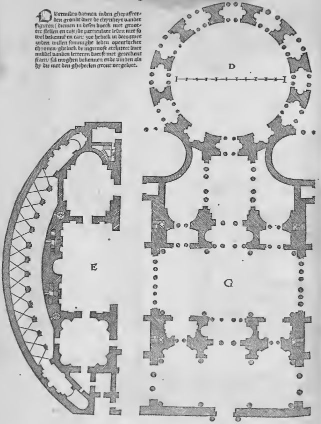
D Ader dāder Thermen die in roome zyn/so vindick dese Antoniane beter verstaen te zijne dā die andere: eñ hoe wel dat die Thermen van Diocletiano grooter zyn/zo vinde ick nietteminin dese tegenwoerdige veel schoondere versamenghen ende correspondentien in allen deelen dan in dādere/ midts datmen inde plaetse C macht alderleye spel ende triumphen maken sonder eenich belet: En de om dat de Thermen principalick ghemaect waren om te baden/ bouen datmen se tot diuersce spelen gebruicte/soe was die conserue van den wateren achter die edificie (ghetekent A) daerse diuerde aqueducten altyts ghevult dienden tot sulcken behoef.

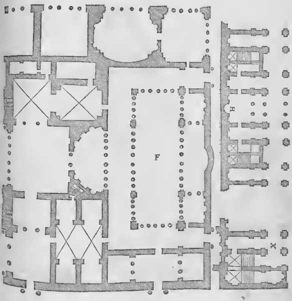

DEsen gront is ghemeten met een ghemeen elle/ vander welcker dathet derdedeel hier besiden die edificie staet: de lyne te midden inde plaetse is vā hondert ellē/duerde welcke datmen bycās alle de maten sal mogen vinden / vandē welckē om cortheyt wille dat ick op dat nauste met segghen en sal/ maer wel van den principalen dinghen: ten ierstien een van dien plaetsen vande bewaringen der waterē is dertich ellē lanck ende sestien ellen breet: dat deel. X. is lanc eenentachentich ellen/ ende breet vierenveertich: de ronde edificie D. is in diameter achtentsestich ellen: de plaetse. B. C. is seuen. c. ellen lanck: dat deel indē middelt geteeckēt G. is inď lengden ontrent hondert en (υ)yne ellen / ende inder wydden tsestich.

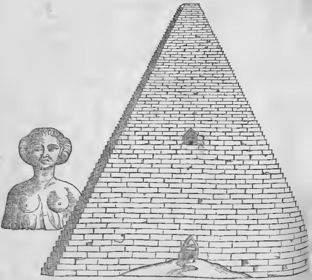
Overmidts datmen inden ghepasseerden grondt duer de cleynheyt vander figuren (diemen in desen boeck niet grootter stellen en cost) de particulare leden niet so wel bekennẽ en can: zoo hebick in dees twee zijden willen sommighe leden openlijcker thoonen/ghelijck de ingeniose architect duer middel vanden letteren daerse met geteekent staen/ sal moghen bekennen ende vinden als hy die met den gheheelen gront vergelijct.

Al staen dese figuren aldus sonder ordine ende in veel stucken/ zoo sal nochtans de voorsienighe Architect weten/ dathet leden vande ghepasseerde Thermen zyn / aensiende oock de letteren die daer inne ghestelt zyn/ de welcke verghelijckende met den anderen soo sal hy vinden wat deelen dat het zyn oock sal hy weten dat de deelen H. ende X. niet en behooren aen dat deel F. want de figuren hier ondere zyn dry besonder leden/ al zynse van noots weghen by malcanderen ghesedt : ick en heb oock die particulare maten hier niet ghegheuen/ wandt die architect sal hem weet behelpen met der inuentien van metten maten.

Ontrent seuen mylen van Alkayren vintmen een Piramide/vande welcke dat ick de forme thoonen ende oock de maten gheuen sal/alsulcks als ick die van een en edelen man van Kei egien ghehadt hebbe de welcke in persone die ghemeten/daer oppe ende daer inne gheweest heeft: dese Piramide was met stre den ghemeten/ende elcke strede coempt wat meer dan drij antycksche palmen te zyne: de base is op elcke zyde twee hondert tseuentich streden oft passen ende is recht viercant: dese is al van herden ghewassen steenen ghemaect/en men mach daer van buyten opclimmen (maer niet ghemackelyck) tot int hoochste wandt elck stuck is drij palmen en halue hooghe/ maer daer en is zoe vele pleyns niet datmen daer ghemackelyck den voet op setten mach: dat getal vanden stucke oft trappen vander basen tot de Seime oft dat hoochste/ is twee hondert ende thiene/ende zij zijn alle van eender hoochden alsoe dat de hoochde vande geheele masse zoe verle houdt als de base. Men ghelooft dat dese Piramide een sepultuere was/ om dat daer binnen een stantie is/ in dmidden vande welcke daer eenen grooten steen is/daer op men presumeert dat eenighe begrauinghe van weerden ghestaen heeft: om hier inne te gane zoe vintmen aende slincke hant eenen opganck van steene/den welcken keert hem om die Piramide van buyten duerijen welcken datmen tot der stantien coempt. Ontrent den middele van dees Piramide is noch eenen ingang maer hij is vaste ghesloten: in dat hoochste van dees Piramide is een schoon pleyne ende breet op elcke zyde ontrent acht passen/daermen bekent dat het noch de selue pleyne is die int volbringen der Piramiden gemaect was. Niet verre van daer vintmen een hooft van heeden steene met een deel vander borst al van eenen stucke/ende dat aensicht is lanck thien streden oft passen/ende in dees figure staen sommige Egipsche letteren. Van deser Piramiden ende desen hoofde schrijft Petrus Martir/ ende heeftse oock ghesien ende ghemeten/ dwelck weynich verschilt.

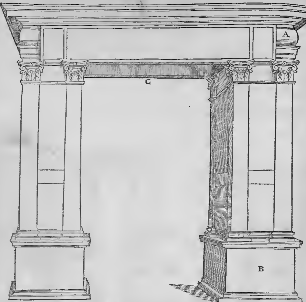

Hoe wel dat de Grieken de principale vinders vander goeder Architecturen waren ghelijck onse precepteur Vitruuius ende ander diuersche Auctoren betuyghen/ dies niettemin duer de groote oorlogen/ en dat die natien van een ander machtiger verheert zyn: soe zyn de plaetsen alsoe berooft/ datmen in al Grieken luttel goets wercx bouen der aerden ziet: maer duer soe vele als my van sommigen vertelt is/ soe zynder noch vestigien van een edificie/ de welcke soe vele alsmen begrypt/ was van hondert colommen/ vanden welcken dat de hoochde niemant met worpen reyken en can. Maer (met orlove van onsen Autoer) aenghesien dat hy die hier van hooren segghen ghemaeckt ende anders gheen mate daer af en heeft/ soe heb ick alleenlyck dat vierde deel vanden grondt by de helft vander edificien (die hy daer toe versiert heeft) ghestelt: maer wt dat de Architecte den gheheelen grondt ende die gheheele figure sal moghen begrypen.

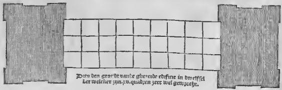

M

By S. Joris in Velabro vintmē dese presente edificie/de welcke vandē banckiers ēn vandē ossencopers gemaect was ten tijde vā Lucio Septimio Severo ēn van Marco Aurelio Antonino De welcke edificie is vā wercke Composita seer wel aen allen zijden geciert met sculpturen niemāt en verwondere hem dat de phrise ēn architrabe bedect zijn met deser taflen/om dat behoevende daer veel scripturē/de phrise niet genoech en was tot zulckē groote getal vā letteren/daerom maecktese D architect alsoe/ēn daer deure en brack hy die ordine vander architecturen niet/latende hare volcomē forme inde hoeken.

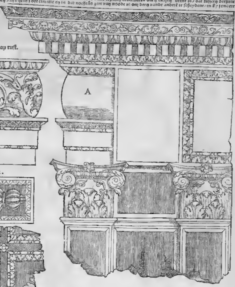

Ick en sal die maten van deser edificien niet te vollen scriven/midts datse verloren worden nae dat het afgemeten was maer my gedenct wel dat die wijdde tusschen den eenen ēn den anderen pilastre zijn anincsihe voeten hielt. de hoochde van dier wijdden was xv voeten. de dicte vanden pilasters mit alle den colomnen (de welcke plat zijn) is van vier voet en halven ende oock alzoe vele houden darchitrabe phrise ende cornice

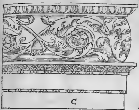

Dits den grondt vande gheseide edificie in dwelffsel het welcker zijn.xv.quadrzen zeer wel gewrocht.

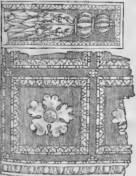
DE wercken hier ondere zijn de ornamenten vander voirseider edificien/ de welcke voorwaer alzo zeer geciert is als eenich ander weerck binnen Roome/ want daer en is gheen spatie sonder sculpture en is oock wel genoech gemaect. ooc correspondert alle dingen genoech sonder die bovenste cornice/ de welcke duer die rijkelijckheyt vander snedē zeer confuis is si is ooc vilioes vand echinen nederwaerts om u claesen deene is/ dat tusschen deeshine met den eyeren en de dentille gheen affsceyden van lijstken oft cimatie en is dat nochtās zeer van noode is om deen vande anderē te scheydene/ en bysondere als si alle gesneden zijn die andere en noch meerder cause is/ dat ond die dētillē n were seer vā eenē aerde en oock gelijck vā sneden zijn dat welcke iet. alleenlijck met makē en soude/ maer zeghe expresselijck dzhet onverdraghelijck is/ en sulcken dingen en behoort men nemmermeer te makene.

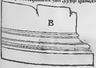
Dbinnenste deel daer den hemel op rust.

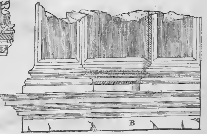

Den bodem vander architraven.

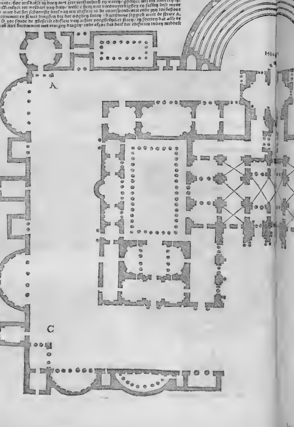
In tverhemelte zijn .xxxij. quadren.

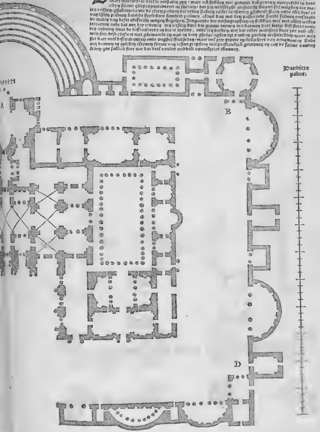

Van der Antiquiteyt

Die Thermen van Diocletiano zijn inder waerheyt een ouerrijke edeficie duer datmen begrijpt inde ruwnen diemen noch op der aerden ziet ende bouen de groote appartementen van diuersche formen daer zijnde met rycken ornamenten / ende dat groot ghetal van colommen die daer waren / ghenen groote ghetuyghenisse van haerder grootten ende sekerlijck wt die deelinghe van desen gront mach de ingenieuse Architect goet behulp nemen duer die diuersche formen daer in zijnde. Maer / men can niet gelooche nen / dat daer niet veel discordantien in en zijn / de wilcke datmen in onsen tyden niet verdraghen en souder en ditte en seggick niet om eenen alsulcken Keyser te corrigeren ende ooick alsulcken menichte van Architecten alsmen in dien tyden vandt / hoe wel datse in doen niet zeer verstandich en waren / ghelijck wel tot anderen tyden. maer segghe dit alleenlijck tot weldaet van dien / welcke hem niet veronweerdighen en sullen dese myne schriften te lesene. Tis waer dat het schoonste deel van een edificie is de correspondentie ende zijn toebehoorten / ende dat se niet becommert en si met dinghen die der ooghen letten / daeromme seggick waer de strate A. B. ghelijck de strate C D. zoe soude de gheheele edificie van achter voeghelijcker staen / in soerten dat alle de straten vry zijn souden en niet becommert met eenigen dinghen. ende alzoe dat deel der edificien inden middel getrocken A. daerlick buyten dat rechte van den muere wt staecken theatre waerts / en soude de strate niet besetten / maer daer soude die spatie tusschen dat en den theatre blyuen diemen inde andre theatren prosienium noempt en by dien manieren souden alle de straten ruym zijn / maer duere dat de dificie veel scoonder correspondentie hebben soude. ick en zal vande andere A. C. ende B. D. niet segghen / de welcke discorderen van formen / maer inde deelen van buyten zal die ingenieuse Architect wt hem zeluen wel bekennen hoe veel discordantien dat men daer vint nietttemin (alzoe voerseit is) zo zynder zoe vele en zo schoonen inuentien ende wtdeelinghen / datse den ingenieusen Architecten niet van cleynen behulpe zijn en sullen. Ende v ghy suptte neerders ende verandwoerders vande antijcke dinghen / sal believen my te houdene voer gheexcuseert / ist dat ick v lieden te nae ghesproken hebbe / want ick zedt my altijts den oordeele vanden verstandighen.

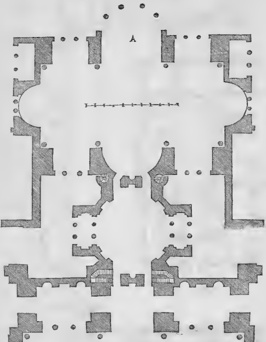

Deser Ichnographie is met de antijcsche palme ghemeten/maer om dat ick in desen grondt meer ghe acht hebbe op dinventie/dan op ander dinck/zoe en settick hier de particulare maten niet/ en soude inder waerheyt te veel te verhalen zijn / maer ick hebben met grooter diligentien onergesedt in dees cleyn forme gheproportioneert in foetzen/ dat die neerstighe architecht bicans sal moghen die maten vinden/ghebruyckende de cleyn palmen die inden halven cirkel in thienen ghedeelt staen/ende elck deel is van thien palmen dats de heele linie hondert palmen aldus dan met den passer inde handt salmen eensdeels de maten van deser edificien mogen begripen. Aengaende der orthographien en hebbick niet met allen willen teeckenen ende dat om dry redenen ten iersten duer die groote ruynen met datmen daer luttel bescheets vint: ten anderen/duer de difficulteyt van die te metene. ende ten derden/om dat inder waerheyt duer zoe vele alsmen siet/dese edificie niet ghemaeckt en was in dien ghelucklighen tyt vanden goeden architeckten/want men siet daer veel discordantien ende onghesc hicktheden/maer wel zeer groote rijckelijcheyt van ornamenten Ende om datmen in zulcken cleynen forme van ichnographien niet perfectelijck ghetoonen en can de forme vanden leden/zoe sallick hier nae dat deel vander middelt openlijcket thoonen.

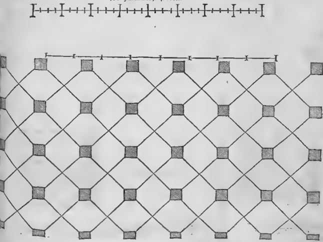
Vander Antiquiteyt.

DE N dat alsoe ick ghesiet hebbe/ den gront vande Thermen des Keysers Diocletiani overghesedt zijn in alsoe cleynen forme/ soe machmen daerinne qualijck alle dinghen van lede tot lede begrypen: en daerom hebbick ten minsten willen een deel een weynich grooter bethoonen / dat welcke hier onder is / ende coempt dat deel vander middelt te zijne ghelijck de lettere A. bethoont: ende die linie daer inden middelt is oock van hondert palmen ghelijck de andere/ waer tot dat de neerstighe Architecht sal moghen met den passer bij cans alle de maten vinden.

Die Thermen van Diocletiano (ghelyck ghenoech verhaelt is) ghebruyckte men tot diuersche openbare ghenoechten ende bouen al tot baden: daer toe datmen groote menichte van wateren behoefde / de welcke wateren datmen duer conduyten van verre daer brocht / ende daer nae werdense in sommighe seer groote cisternen ende conseruen verwaert: de conserue vanden Thermen van Diocletiano stonde in manieren ghelyck hier onder ghetoont wordt: zy was met pilasters gemaect / bouen de welcke datse met cruicen ghewelft was / met haren mueren daeromme zeer wel besedt met goeder materien / alzoe dattet noch hedensdaechs in wesene staet: de dickte vanden pilasters is op elcke zyde vier voeten: tusschen den eenen pilastre ende den anderen is twaelf voeten ende is te verstane oude Romeynsche voeten / hoe wel dat de voorseide Thermen met palmen ghemeten zyn / ende dese linie hier onder is eenen haluen ouden voet.

Den haluen Antijckschen voet.

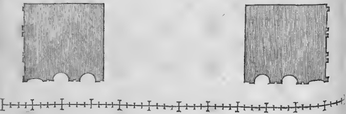

Van der Antiquiteyt.

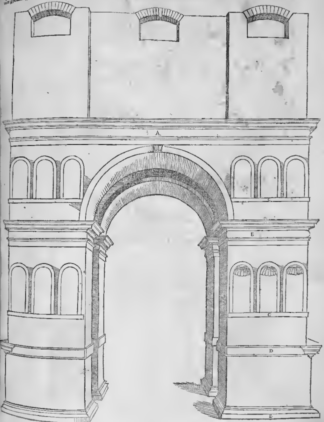
IN Roome zijn vele antijckse Archen triumphal/onder de welcke dat dees edificie vander meester menichten voor een arche triumphal ghehouden wordt: niettemin duer zoo veel kennissen alsmen daer af heeft soe waest Porticus oft loge gelijck een borse van coopliedens/ende by auontueren datse van eender natien alleene gemaect was/ ghelijck noch inde groote steden de natien besondere plaetsen hebben/hoe wel datse daeromme niet ghescheyden en zijn. Dit porticus was *Nel foro boario* ende by den antijcken wast gheheeten den tempel van Janus den welcken met de antijckse palme ghemeten is: dese edificie heeft vier poorten ghelijck den gront hier onder wtwijst: tusschen den eenen ende den anderen pilastre zijn tweeentwintich palmen: tontsomme dit porticus zijn achtenveertich niechen/ maer daer en isser maer sestiene om statuen oft beelden inne te settene ende alle dandere en zijn maer schijnsels/te wetene niet diep ghenoech inden muer ghecaueert: de welcke gesepde niechen waren met pilaerkens van cleynder wtheffinghen gecierdt/nae datmen beuindt/ende waren van corintischen wercke/maer zy es nu al berooft van sulcken ornamenten.

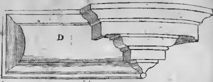
Den gront vander naeuolghender edificien.

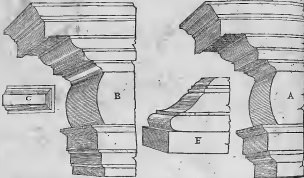

De hoochde vanden bogen is xviij palmen/ de hoochde vander basen beneden geteeckent met E. is een palme eñ een derdendeel/ de fascie D welcke inde hoecken in een cornice verandert wort/ is van gelijcker hoochden: de cirate vanden Architect behaechde my zeer wel in dat stuck/ dats dat hy gheen cornice inde binnenste deelen en maeckte/ op datse den lieden met en letteden die daer te doene hadden: de hoochden vanden anderen cornicen en zijn niet ghemeten/ maer de formen daer af neerstelyck gheconterfeyt zijnde/ volghen hier nae.

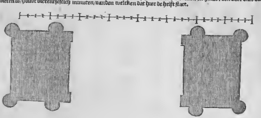

Die vijf stucken van cornicementen hier onder gheteeckent/ zijn de ornamenten van dat voergetoonde porticum; de base E. ende die fascie D. waren ghemeten (alsoe ghesezt is) ende in deser formen vanden grooten mateinck overghesetet, maer die andere waren alleenlijck wten ghesichte gecontersefyt midts der hoochden daerse staen/ ende daer is luttel differentien tusschen deene ende dandere van leden ende oock van hoochden: die figure C. is de fascie onder die eerste nicchen

Den navolghenden boge van triumphen heetmē *Larco triumphale di Tito* vanden welcken dat dit hier ondere den gront is/ ende is gemeten met den antijcksen voete. de wijdde vanden boge/houdt achtien voeten eñ seventhien minuten: de dicte vanden colommen/is eenen voet eñ sesentwintich menuten en halve: den voet daer dit mede ghemeten is/houdt vierentsestich minuten/vanden welcken dat hier de helft staet.

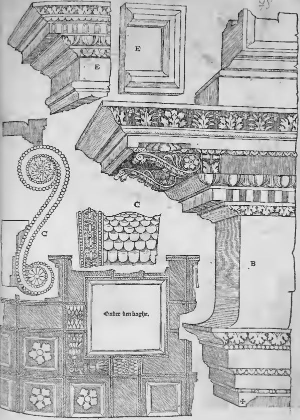
VAnde wijdden ende dicken hebbick ghesewt / nu salick verhalen vande hoochden : ende ten eersten/de hoochde vanden boghe is dobble teghen de breedde : de base vanden pedestale / is hooghe twee voet vier minuten min : de cornice van dien pedestale/es hooghe vijfendertich minuten : de hoochde vande basis der colommen is ontrent van eenen voet/en alle dese leden ende ooch dat capiteel vande colomne wel gheproportioneert van maten / staen in dbeghinsele vanden ordine Composita in mijnen vierden boeck : dat platte vanden pedestale is hooghe vier voet en halven : de hoochde vande colomne sonder base ende capiteel/is seventhien voet en derthien minuten : de hoochde vanden capiteele/is eenen voet en sevenentwintich minuten : de hoochde vander architraben/ is eenen voet ende neghenthien minuten . de phrise/is hooghe eenen voet en seventhien minuten : de cornice is hooghe/ twee voeten ende ses minuten : dat basement vande epitaphie/houde ghelijck de frise: de hoochde van dier epitaphien/is neghen voeten en twaelf minuten : zijn breedde is van drientwintich voeten : welcke leden openlijcker hier nae gheteeckent ende veschreven zijn sullen.

Onder desen boghe zijn vijfthien vierkante percken zeer ghecirert/ ende inden middele is een groot vierkant met eenen Juppiter daer in ghesneden.

Van der Antiquiteyt.

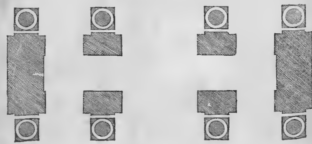
HEt soude den schrijuer ende oock den lesere verdrietelijck zijn/wildick alle de deelen van desen cornee-
menten van lede tot lede verhalen / ghelijck zy nauwe ende neerstelijck ghemeten zijn / ende dat niet
alleene met voeten ende minuten/ maer oock met stucken van minuten : maer ick heb alleenlijck den
arbeyt ghedaen om die selue met alder neersticheyt ouer te settene van de groote in dees cleyn forme/
in manieren dat de discrete lesere met den passer inde handt sal de proportien moghen vinden. Wel is
waer dat de ornamenten vanden meesten deel der Archen triumphael van Roome / verre buyten de
schriften van Vitruuio gaen : ende dit meyn ick de oorsake te zijne / dat die gheseyde boghen meest alle ghemaeckt zijn
met den roof van anderen edificien/dat is van alderande ghetaepte stucken : oock ist moghelijck dat die Archtecten
in dien tijden moetwillich waren ende datse niet zeer op de obseruantien en achteden / om dat het dinghen waren tot
ghebruyck van triumphen / ende moghelijck (ghelijckt wel te ghebueren pleecht) met haesten ghemaeckt. Dat deel
hier bezyden ghetreckent met A. is (ghelijck voorseyt is) de base van de epitaphie : dat deel B. is de hoochste cornice
phrise ende architrabe : de welcke cornice/nae mijn duncken zeer licentioes is midts veel redenen/ ten eersten is zy veel
te hooghe nae de proportie vande architrabe/ ende noch bouen datte esser te veel ghetals van leden/ ende aldermeest de
mutilen ende die dentillen de welcke ghelijck staende in een cornice van Vitruuio versteken zijn : dies nietteminsoe isse
seer wel ghewrocht ende aldermeest de Scima bouen : ende haddick een alsulcken cornice te makene (obseruerende de
rechte ordine) zoe soudick de Scime minder maken/ ende die corone meerdere/de mutilen soudick in wesen laten/ende
dat denticulus en soudick niet sniden/maer wel de cimatie : de architrabe hier af behaecht my ghenoech : die twee leden
ghetreckent met C. bethoonen de face ende dat profyl/vande mensola dats den den sluytsteen bouen den boghe : die le-
den ghetreckent met E. bethoont de inposte vanden boghe/ende dander is voor de facie tusschen de colommen : de ghe
seyde inposte E. is voorwaer rijcke van cieraten/maer oock alzoe rijcke dat deen dander verdonckert : ende waren de le-
den alzoe wtghedeelt/dat deene ghesneden ende dander effen ware/soe soudicke meer prysen/ende hier inne was de Ar-
chitecht die dat Pantheon hermaeckte zeer vidicioes/ want men ziet daer zulcken confusie in zijn ornamenten niet : de
wercken onder desen gheseiden boghe zijn seer wel ghemaect ende wtghedeelt/ende tis oock een schoon compartiment
ende rijcke van wercke. Den ghenen die duerdroncken inde Antijcse dinghen van Roome zijn/sal by auontueren dunc-
ken dat ick te stout ben/in te willen oordeelen tghene dat van zulcken verstandighen ouden Romeynen ghemaeckt is:
maer in desen ghevalle beghere ick datse myne woorden voor goet nemen / om dat alle myn neersticheyt is alleene die
tonderwysene dies niet en weten / ende die hem verneder en zullen om te hoorene tghene dat ick segghe : want/ten is
niet ghenoech de Antijckse dinghen te makene ghelijck zy staen/maer is een ander dinck het schoonste met der
auctoriteyt van Vitruuio te connen wt kiesen ende dat leelijcke verworpen . ☞ Tis waer dat het schoon-
ste deel van eenen Architecte is / dat hy hem niet en misgaet in oordeelen ghelijcker vele doen/
die welcke obstinaet in haren opinien maken alle dinghen alzoe zy die vinnen Roome
ghesien hebben/zegghende/die Antiquen hebbent ghemaect/ende decken hier
met huer ongheleertheyt/ sonder eenige ander redene vanden din-
ghen te geuene : noch isser daer sommige andere die seg-
ghen/dat Vitruuius maer een man en was/ ende
dat zy oock mans zijn ghesicht om nieu-
we inuentien te makene sonder re-
gaerdt te nemene dat Vi-
truuius belijdt dat
van zoe veel
verstandi-
ghen mannen
gheleert te hebbene/
eensdeels in zynen tijt/
ende oock duer achtergelatene
schriften ende wercken
van anderen goe-
den mee-
sters.

E
E
C
C
B
Onder den boghe.

Van der Antiquiteyt.

Beneden den Campidogho is een Arche triumphal/de welcke datmẽ duer de inscriptiẽ begripen mach datse ghemaect was ten tijde van Lucio Septimio Seuero ende onder zijnen naeme: eñ duer datmen merckt ende ghenoech beuinde / zoe is die selue met roeue van ander edificien: zy is oock zeere gheciert met goeder sneden ende wtgrauinghen: is oock ryckelijck ghewrocht zoe wel inde zijden / als van voren ende van achtere: zy was ghemeten met die oude Romeynsche palme van twaelf vingeren/ ende elcken vingere van viere minuten/welck in als coempt achtenveertich minuten te zyne: de wydde vanden boghe inden middel houdt tweeentwintich palmen ende vijfthien minuten en halue: de wydde vanden boghen ter zijden houdt neghen palmen ende dertich minuten: de dicte vanden boghe inden zijden/is drientwintich palmen ende vijfentwintich minuten: die poortkens binnen den boge/zijn seuen palmen en dertich minutẽ wijt. de breede der pilasters met den colomnen/is acht palmen ende seuen minuten: de dickte vanden colommen/ is twee palmen ende dertich minuten: de dichte vanden platten colommen/es van achtentwintich minuten. Desen boghe is als nu onder deerde tot bouen de pedestalen/alsoe hooghe is dat eerdrijcke daer ghewassen midts den ruynen: maer daer is een deel ontgrauen gheweest om te metene / nochtans en consteñse tot aen de base niet ghecommen om de mate daer af te nemene/ouermidts dat het zoe moyelijck was de ruynen te roerene.

Den grondt der Archen triumphael van Lucio Septimio.

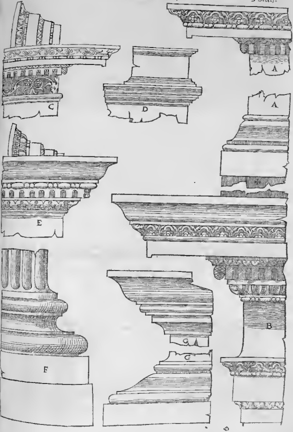
Hier vooren heb ick alle de maten van desen boghe verhaelt aengaende der Ichnographien/ te wetene de dicten en̄ die breedden/ nu sallick tracteren vanden hoochden. de hoochde vand̄e middelsten boghe is vyfenveertich palmen en̄ dry menuten. de hoochde vanden boghen bezyden/ es vyfentwintich pal men : de hoochde vanden pedestalen/ es ontrent thien palmen. de dicte vanden colommen (alsoe ghe seit is) houdt twee palmen en̄ dertich minutē in diametre beneden/ maer bouen onder dcapittel houdt se twee palmen en̄ sesthien minuten/ en̄ haer hoochde is van dryentwintich palmē en vyfentwintich minuten. de hoochde vander architraben/ houdt een palme ende dertich minuten : de hoochde der phrysen/ houdt een palme ende dry minuten : de hoochde vander cornicen/ is twee palmen ende veerthien minuten : de hoochde van dat plinthus/ bouen de cornice ghetreckent met een ✠/ is van neghenentwintich minuten · de base op dat plinthus/ houdt een half palme : de opperste cornice/ houdt een palme ende twee menuten : de particulare leden sullen hier nae claerlycker verhaelt worden ende zullen oock in grooter formen bat gheproportioneert zyn.

IMP. CÆS. LVGIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG.
PATRI PATRIÆ PARTHICO ARABICO, ET PARTHICO ADIABENICO
PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PRO
COS. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG.
PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P.
OPTIMIS, FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS
OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQ. POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQ. S P. Q. R.

Van der Antiquiteyt.

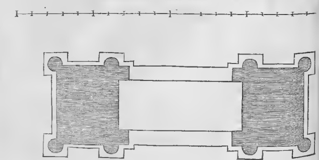
IN de ghepasseerde zijden hebbick alle de hoochden ende die breedden des booghs van triumphen van *Lucio Septimio Seuero* ghetracteert/ nu sallick die particulare ende bisondere leden verhalen: alsoe ick voorgeseit hebbe/ soe en isser gheen mate vander basen der pedestaels maer men mach denken datse ten minsten soe veel houdt als de cornice van dien pedestale: welcke cornice een palme houdt ende alsoe veel mach de base oock houden van welcken leden dat de forme hier voorts in den middelt staet gheteeckent met G. de base vande colommen staet daer by geteeckent met F. de welcke base heeft eenen steen oft conterbase onder dat plinthus: ende dit mach by auontueren ghedaen zijn/ om dat de colommen tot sulcker hoochden niet teyken en mochte alsmen behoefde. Dat capiteel en hebbick hier niet ghesedt/ om datmen eene diergelijcken vinden zal in dat beghinsel vande oordine Composita in mijnen vierden boeck/ wandt desen boghe is van wercke Composita: de hoochde vande architrabe is een palme ende dertich minuten: daer teghen is die phrise van neghen palmen ende dry minuten: de welcke phrise ouermidts datse vol van sculpturen is/ van cleynder hoochden schijnt tee plaetsen daerse staet/ oock nae de auctoriteyt van Vitruuio behoorde se dat vierde deel hoogher te syne dan darchitrabe/ ende dese is mindere. de hoochde vander cornicen is twee palmen ende veerthien minuten/ de welcke inder waerheyt veel te hooghe is nae de proportie van dander leden/ ende zy toont haer noch veel te grootere, midts datse meer protecturen dan hoochden heeft ende dit doet my besonder gheloouen/ dat desen boghe van diuerschen edificien gheraept ende versaempt is/ midts de vertempinghe der leden: de forme vande architrabe phrise ende cornice/ staet hier voorts gheteeckent met B. de hoochde vander basen bouen de selue cornice/ es een halue palme: de hoochde vande leste cornice es een palme ende twee minuten/ ende heeft alsulcken grooten protecture ende ouersteken alsmen inde figure siet: ende in zulcken plaetse en blame ick die cornice niet/ maer ick segghe datse met grooten verstande ghemaeckt is/ om dat de groote protecture die cornice veel grooter doet schynen/ midts datse van onder opwaerts ghesien wordt/ ende midts datter lutter quantiteyts van materien is/ coemptse der edificie min te verweghene: dese cornice is hier voorts ghetrekent met A. de cornice die den grootsten boge onderhoudt ghetreckent C. daeraf is die protecture veel te groot ende voer my in sulcken subiecte soudick haer veel eer min protecturen geuen danse hooghe ware/ op dat my den wtspronck tgesichte vanden boghe niet en bename: dat werck gheteeckent D. coempt die face te zijne/ welcke van colomne tot colomne bouen de twee cleyn boghen gaet/ ende dese verselt haer met de cornice C. de cornice met E. gheteeckent is die de twee cleyn bogen onderhoudt. de welcke cornice een Scima heeft die ick oock in dwerck alsoe niet misken en soude/ om dat alle cornicen vanden welcken dat die corone haer behoorlicke protecture niet en hebben/ zijn altijts onbeualllick: ende dat schoonste deel van eender cornicen is/ dat de troone van goeder hoochden zy/ ende oock van goeder protecturen: waeromme dat ick (voer een ghemeen regle) segghe dat de coronen welcke hoogher zijn sullen dan haer Scima/ ende die ten minsten alsoe veel protecturen hebben sullen als hoochden/ selen vanden verstandighen altijts ghepresen zijn/ ende dit heb ick willen vermanen om die te aduerterene/ welcke van sulcken dinghen gheen kennisse en hebben.

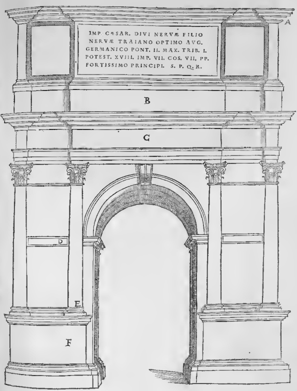

A
C
D
A
E
B
F
G
G

Van der Antiquiteyt.

In dat Coninckrycke van Napels/te wetene tusschen Roome ende Napels/zyn vele antiquiteyten/midts dat de Romeynen groote ghenoechte in die plaetsen hadden / onder de welcke dat dees Arche triumphal ghenoech bekent zynde noch al gheheel ende wel ten ghesichte staet / dus heeft my goet ghedocht die in tghetal vanden anderen boghen (welcke duer de Romeynen ghemaeckt zyn) te settene: Desen presenten boghe is tot Beneuenten op dees zyde van Napels/ende was met een moderne elle gemeten vande welcke dat het derdendeel hier onder staet. De figure hier beneden is de ichnographie vanden ghezeiden boghe/ ende te verhalen duer wien dat den boghe ghemaect was is noode/want men mach dat wten gheschrifte dat daer bouen inne ghesneden is verstaen: de wydde vanden boghe is acht ellen: de dickte vanden colommen is een elle: den pilastre onder den boghe is oock zoe breedt: de uitercolomnie houdt dry ellen: de hoochde vanden boge is bicans dobble teghen zyn breedde: de hoochde vande base des pedestaels met der onderbasen/houdt een elle/thien oncen ende sesse minuten: dat platte vanden pedestale is twee ellen/thien oncen/en ses minuten hooghe: de hoochde van zynder cornicen/es neghen oncen: de hoochde vander basen der colommen/houdt seuen oncen: de hoochde vanden colommen sonder base ende capiteel/ is neghen ellen ende vier oncen: de dicte vander colomnen beneden/is een elle in diameter/ende is bouen ghemindert dat seste deel: de hoochde vanden capiteele/is een elle ende vyf oncen en halue: de hoochde vande architrabe houdt vyfthien oncen: de frise is hooghe seuenthien oncen: de hoochde vander cornicen/ is een elle/dry oncen en halue: dat plinthus dwelcke als conterbase bouen die cornice staet/ is hooge negenthien oncen eñ een quaert. de base daer op staende houdt inder hoochdē elf oncen: de hoochde vander epitaphie/is vier ellen eñ twee oncen: de hoochde vande upperste cornice/is van een elle eñ dry minuten: de hoochde vande imposte des boechs/houdt een half elle:

Die elle daer desen boghe met ghemeten was/is ghedeelt in twaelf oncen/ende elcke once in vyf minuten/dat coempt van twelf oncen tsestich minuten te zyne/ende dit is dat derdendeel van dier ellen.

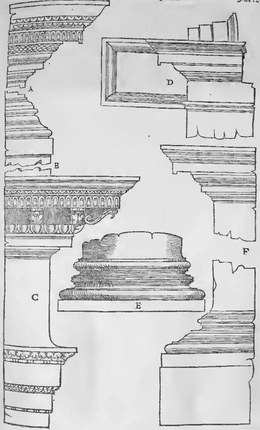

IMP. CÆSAR. DIVI NERVÆ FILIO
NERVÆ TRAIANO OPTIMO AVG.
GERMANICO PONT. II. MAX. TRIB. I.
POTEST. XVIII. IMP. VII. COS. VII. PP.
FORTISSIMO PRINCIPI. S. P. Q. R.
A
B
C
D
E
F

O.ij.

Van der Antiquiteyt.

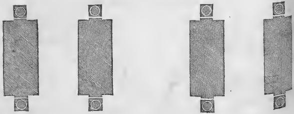
DJe ornamenten des boogha van Beneuenten/den welcken ick inde ghepasseerde zijde getoont hebbe/ sullen hier voorts mateliick ghelijck die orgenale zijn/getoont worden: De base van oanden pedestale ende daertoe zijn cornice hier voorta gheteeckent met F. zijn ooerwaer twee leden oan goeder manieren/ende schoone stucken van cornicenienten. de base van dien pedestale tsamẽ met de conterbase daer ondere/is hooghe een elle thien oncen ende sea minuten: de cornice vanden seluen pedestale is hooghe neghen oncen: de basis vande colomne/is hooghe seuen oncen/ende is geheel van Corinthischen wercke/ zeer wel gheproportioneert nade colomne ende staet hier voorts gheteeckent met een E. dat capiteel en hebbick hier niet ghesedt/om datmen (ghelijck ick voere ghesept heb) een sulcken oinden sal in dbeghinsel van doerdine e composita in mynen vierden boeck/mides dat desen boghe van wercke Composita is: die architrabe phrase ende cornice/ die bouen die colonnen gaet, staen hier voorts gheteeckent met C. de welcke leden zijn zeer wel gheproportioneert aende remanant der edificien: ende al ist dat de cornice wat hooghere is dan dordine van Vitruuio ghegheuen/diesmettemin esse wel gheproportioneert van leden: oock en is daer die vitie niet die in veel ander cornicen is / de welcke de mutilen ende die dentillen tsamen by een hebben staende. maer dees Architect daer inne ooersichtich zynde/en heeft de tanden inde dentille met willen snijden/hoe wel dat hy de forme daer af inde cornice gesedt heeft/om zulcken scande te vliedene: dese selue consideratie hadde darchitecte welcke dat Pantheon oermaeckte/inde eerste cornice bouen de cappellen rontomme den tempel van binnen. ende daeromme zy de Architeckt ghealuerteert sulcken schande te schouwene/ende dat hy hem niet en wille fonderen op de dinghen vande licentiose ende moetwillighe Architeckten / ende extuseren hem segghende/die Antijcken hebbent ghemaect/ ick mach dat oock wel maken: Ende hoe wel dat somighe argueren willen ende segghen/dat hebbende soe oele ende diuersche Architeckten in veel plaetsen der werlt (niet alleen in Italien) de cornicen met mutilen ende met den inghesnedenen denticulen ghemaeckt/alsoe dat sulcken osantie in een wet oerkeert is: zoe en soude ick dat niet obseruceren willen in mynen dingen/ noch oock ander daer toe raden. De conterbase vnder depitaphie bouen die cornice B. is hooghe neghenthien oncen en halue; de hoochde vander basen daer oppe/ is elf oncen: de hoochde oander epitaphien/is vier ellen ende twee oncen. de hoochde vander cornicen is een elle ende dry oncen: de base oan deser epitaphien prijsick met zoe lutter proiecturen om dat opsien oan ondere: maer die cornice daer ick af segghen wille/is veel te hooghe nae de proportie van depitaphie. ende waerse van minder hoochden ende dat de croone meerdere ende van meerder proiecktuten ware / zoe soudick ghelooeuen datse beter staen soude: ende ick soudse oock meer prisen dat daer niet zoe oeel sneden inne en waer/maer dat de leden alsoe wtghedeelt waren / dat deen effen ende dander ghesneden ware. Maer daer zijn vele Architeckten/ende aldermeest nu ter tijt / die om tvolck te beleuene ende haer quade Architectuer te vercierene/ brinhgen daer zoe veel sneden inne / dat zij daermede de Architecture confonderen ende nemen hem de schoonheyt vande forme. ende waren oyt by eenigher tijt de vaste ende de enckele onghesnede dinghen in extime byden verstandighen/zoe zijnse noch nu in deser tijt. De figure geteeckent met D. es de imposte vanden boghe/ ende is seer wel oerstaen voer alsulcken ledt: de selue cornice oerandert haer ooorts in een face/de welcke rontsomme loopt ghelijckmen voren ziet/ende is een half elle hooge: ende al en betoont dese imposte vanden boghe gheen sculpture/ zij is nochtans ghesneden daerse staet/ maer ick hebt verghetten te conterseyten.

A
B
C
D
E
F

Van der Antiquiteyt.

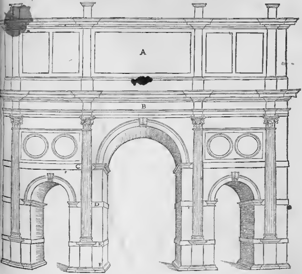
B[y] dat Amphitheatre van Roome dat vanden volcke Colifeo ghenoempt is / staet een zeer schoone
Arche triumphal/den welcken zeer rycke van ornamente/van statuen oft beelden ende van diuersche
historien is: hy was ghedediceert Constantino / ende ghemeenlijck noemptmen dyen *Larco di Trasi*.
Desen schoonen boghe/hoe wel dat hy als nv een groot deel begrauen is duer de ruynen ende wassin
ghen van deer drucke / en is nietternin van grooter hoochden/ ende zyn poorten ende duerghanghen
zyn noch ter tyt hoogher dan twee viercanten. desen boghe (alsoe ick ghesien hebbe) is seer schoone
in dooghe ende seer rycke van ornamenten ende van sneden: wel es waer dat de cornicementen met van schoonder ma
nieren en zyn/al ist datse seer rycke van sneden zyn/vanden welcken dat ick hier na tracteeren sal. Desen grondt hier
onder ghetoont is de Ichnographie vande ghezeide Arche triumphal/ende was met de oude Roomsche palme ghemeten: de wydde vanden grootsten boghe / is van tweentwintich palmen en vierentwintich minuten: de wydde vanden
minderen boghen ter zyden houdt elf palmen ende elf minuten en halue: de dickte vanden pilasters houdt neghen palmen ende vier minuten: de dicte vanden boge inden zyden houdt eenentwintich palmen en halue dus coempt de plaetse binnen den boghe bicans viercant te zyne: de dickte vanden pedestalen/ is dry palmen ende neghenentwintich minuten: de dicte vande colomnen/es twee palmen ende sesentwintich minuten/ de welcke colomnen zyn ghestryeert oft ghecanelleert van bouen tot beneden/ende zyn gheheel rondt met haren teghenpilaren daer achter.

Den gront der Archen triumphal/ vanden keyser Constantinus.

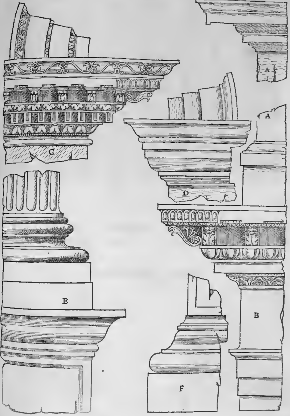

De wijdden ende dieten van desen boghe zijn ghenoech verhaelt/maer ick sal nu van zijn hoochden tracteren: ende ten eersten/De base vanden pedestale met den plinto/is hooghe een palme ende dertich minuten: de hoochde vanden platte des pedestaels/is seuen palmen en vijf minuten. de hoochde vander cornicen des pedestals / is van tweenveertich minuten: de hoochde vande conterbase / onder de base oft dat plinthus vande colomne/is tweendertich minuten: de hoochde vande base/is sestich minuten. de hoochde vanden tronck der colommen sonder base oft capiteel/is vijfentwintich palmen ende vijfentwintich minuten: die hoochde vanden capiteele/is twee palmen ende vijfendertich minuten ende is Composita: de hoochde vande architrabe houdt een palme en elf minuten: maer de phrise houdt veel min/ ende is nochtans ghesneden/dat welcke (alsoe ander tyden ghesept is) der leeringhen van Vitruuio contrary is: de hoochde vande cornice houdt een palme ende eenentwintich minuten: die hoochde vande conterbase oft der de tweedde ordine is drij palmen ende negen minuten: van daer tot in thoochste vander cornicen zijn twaelf palmen. maer de hoochde van dier cornicen/houdt drij endertich minuten: de pedestalen bouen die selue cornice en waren niet ghemeten/ ende daer oppe hebben beelden ghestaen/ende bouen de cornice gheteeckent B. waren oock beelden ghewrocht teghen de vier pilasters/ de welcke presenterden de gheuangenen daer hy af triumpheerde: de letteren welcke hier onder staen zijn bouen den boge inde plaetse gheteeckent A. sonder noch veel andere die in diuersche plaetsen vanden boghe staen.

IMP CÆS. FL. CONSTANTINO MAX. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

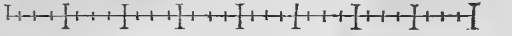
Vanden proportien ende maten der Archen vanden Keysere Constantinus hebbick ghetracteert/ ende nu zallick vande bisondere leden ende cornicementen de maten zetten : ende ten ierften / de base gheteeckent met F. is vanden pedestale des ghezeyden boochs/ de hoochde vande welcke houdt een palme en dertich menuten. de hoochde van dat plinthus onder de base / houdt achtentwintich menuten : de reste vanden leden is matelijck ghedeelt ende gheproportioneert nae de zelue. de hoochde der cornicen vanden pedestale/ welcke onder de base E. ghereeckent staet / houdt tweeenveertich minuten/ende is oock nae de principale gheproportioneert; die conterbase onder de base vander colommen (de welcke ick dencke dat daer accidentelijck ghesedt was/om die colomne te verhooghene) houdt inder hoochden tweeendertich minuten. gheheel de hoochde vande base der colommen houdt dryenvijftich minuten : vande hoochde der colommen is voren gezeyt/ ende diesghelijcks vanden capiteele / van welcken capiteele dat de forme hier niet en staet/ midts dat diesghelijck en in twierde boeck inde oerdine Composita staen : vande hoochde der architraben frisen ende cornicen is oock voren gesegt: ende die cornice is oock seer manierlijck / want daer en is die licentie niet inne / welcke in sommighe andere van desen boghe is : ghelijck daer is de imposte vanden middelsten boghe gereeckent met C. de welcke imposte grooter ende van meer leden exempt te zyne dan die groote ende principale cornice . ende zy is gheheel confuis van leden/ en dat diuersche ende onverdraghelijckheit is/ soe zijn daer dentillen ende mutilen deen bouen dandere . al en waren daer oock de dentillen niet/ zoe en behoefdemen zulcken cornice niet om eenen boghe te draghene : ende hierinne was de Architecke vanden theatre van Marcelle voorsienigher van dese/ want die imposten vanden boghen des ghenoemden theaters/ zijn de schoonste ende best verstandene imposten die ick oyt ghezien hebbe/ ende vanden welcken datmen leeren mach hoemen diesghelijcken dinghen behoort te makene . De imposte vande mindere boghen ghereeckent D. is hooghe een palme ende dryentwintich minuten en halue: de welcke imposte soude veel beter staen/ dat de twee platten tusschen dastragal bouen ende dechine ondere / verkeert waren in een pleyne alleene : dat welcke dan voer abacus dienen soude/ oft oock voer een crowne hebbende haer behoorlijcke proiecture : de base onder de tweedde ordine gheteeckent A. is hooghe sestihen minuten . de hoochde vande opperste cornice / is dryenveertich minuten: welcke hoochde te lutter zijn soude aen soe grooten distantie/ en ware dat haer gaillaerde proiecture oft ouersteken haer niet en hielpe/ om datse van onder op ghesien zijnde/ haer veel grooter thoont danse is/ daeromme prijsick zeer dees cornice in sulcken ghevalle: ende voerwaer/ alle de cornicen vanden welcken dat die corone meer proiecturen heeft dan hoochden/ responderen altijts betere/ en men mochse dunder van steenen maken/ oock lyden die edificien veel min ghewichts: nietteinin en behoeftmense daeromme van te veel licentioser proiecturen te makene/ maer men zal Vitruuio daer af lesen inde coronen vande Ionica ende vande Dorica/ wa[illegible] vert daer claerlijck genoech af.

A
A
C
D
E
B
F

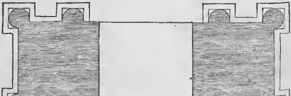
Van der Antiquiteyt.

BVyten Anconen opde hauene is een hoot dat hem een goet deel ter zeewaerts inne streckt/ dat welcke niet sonder grooten cost gemaeckt en was om de schepen te beschermene vander zee van leuanten: op deynde dan van dien hoofde staet een Arche triumphael al van merbere / ende van wercke Corinthia/daer en is noch niet ghesnedens dan de capiteelen/ de welcke met zeer goeden verstande gemaect zijn: ende inder waerheyt zoe is dees edificie van sulcker bequaemheyt ende corespondentien/ende de leden zijn soe wel geaccordeert met ghcheel den lyue/ dat een/al ist dat hy de const niet en verstaet/hem nochtans een minsten verhoecht van zyn schoonheyt / ende die ghene diet verstaen/siende alsulcken concordantien/en blyuen niet alleenlick ghecontenteert / maer dancken den goeden Architecht/die welcke onser eeuwen orcasie ghegeuen heeft te mogen leeren van deser schwonder ende wel gemaeckter edificien · inde ornamenten vande welcke is alsoe wel de ordine van Corinthien onderhouden ende gheobserueert / als in eenighen anderen boghe diemen vindt: ende duer zijn goede vergaderingen is hy noch al ghcheel/dan dat hy berooft is van vele ornamenten. Desen schoonen boge duer zoe vele alsmen begrypt/so deden maken Metua Traianus/vande welcken de statue oft figuere (nae datmen seit) in thoochste vanden boghe was sittende op een peert schynende die volcken te dreyghene welcke hy bestreden hadde/ op datse niet weder en rebelleerden. ende dees statue was van copere zeer wel ghemaeckt: daer waren oock tusschen de colommen bouen die cornice gheteeckent E. sommige coperen beelden/nae dat de letteren bethoonen tot dien plaetsen gheschreuen staende: daer zyn oock zeker lickteeckenen van gaten/ de welcke bethoonen datter festonen ghehanghen hebben van coperr oft andere dergheliicke dinghen geweest zyn. de welcke alle mogen vanden Gotten oft Wandalen oft ander vianden gherooft zyn ghewees. Dese edificie was met den Antycsen voet gemeten/vande welcke den gront hier onder staet: de wydde vanden boghe is thien voeten: zyn dickte inwewaerts houdt neghen voeten ende twee minuten: de dickte vande colommen/ is twee voeten en elf minuten: de intercolomne oft spacie tusschen de colommen/ houdt seuen voet en vyf minuten: de colommen staen wten muere eenen voet ende elf minuten. de hoochde vanden boge, is vyfentwintich voeten ende een derdendeel: ende dees hoochde al houtse meer dan twee viercanten en mestaet daerom niet/alsmen de ghcheele masse tsamen aensiet. de hoochde vanden pedestalen met allen hueren cornicen/ is vyf voeten: haer breedde is dry voeten ende vyfthien minuten en halfe: de houchde vande base der colommen tsamen met de onderbase/ zyn eenen voet en sesendertich minuten: de hoochde vanden colommen tot onder dat capiteel is neghenthien voeten ende tweentwintich minuten en halue: haer dickte onder dat capiteel/es van eenen voete en sesenvyftich minuten: de hoochde vanden capiteele/is twee voeten en vierentwintich minuten met synen Abaco: ende dat Abacus houdt thien minuten: dat ghel capiteel zalmen vinden in mynen vierden boeck in dbeghinsele van dordine Corinthia: de hoochde vander archetaben is eenen voet en twelf minuten: de hoochde der frisen/is van eenen voet en achtien minuten: de houchde vande cornice/es eenen voet ende tweentwintich minuten: de hoochde van dat plinthus bouen op de cornice/houdt eenen voet ende ses meniuten en halue: de hoochde vande base bouen dat geseyde plinthus/is dertich minuten: de hoochde vande epitaphie tot onder die cornice / is ses voeten en tweentwintich minuten / maer die cornice daer bouen en was niet ghemeten.

Den haluen ouden Roomschen voet.

Den grondt des boechs van triumphen van Anconen.

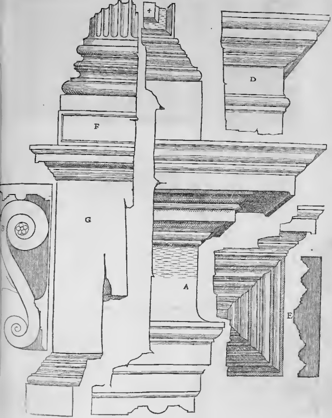
PLOTINÆ AVG.
CONIVGI AVG.

DIVÆ MARTIANÆ
AVG. SORORI AVG.

P.ij.

My dunckt dat ick aengaende den maten des boochs van Anconen ghenoech ghesept hebbe: maer op dat de leden vanden cornicementen te beter verstaen worden / soe salicxe hier voorts grooter thoonen ende eerst aende benedenste deelen alsoe die bouen der eerden in dwerck gesedt zyn: De hoochde vanden pedestale gheteeckent G. is gesent te zyne van vyf voeten/met alle zynen cornicementen: maer de hoochde van dat plinthus der basen des pedestaels is van achtien minuten. de base bouen dat plinthus/is negenthien minuten ende een derde hooghe: de cornice vanden pedestale/is hooge twintich minuten ende een derde/ ende oock zoe vele houdt den steen daer oppe gheteeckent met F. den welcken by mynen aduyse/daer ghesedt is om de colommen te verhoogene: ende en toont daerom nie niet qualick/maer meer midts dathet ghecierti is met eenen lystken ronsomme/waerduere dathet hem vanden plintho der basen affscheydt/ zy staedt zeer wel nae myn duncken: de base de welcke Corinthia is tsamen met de eincktе der colommen houdt dryenveertich minuten ender hoochden/ende haer proiecktuire houdt sesthien minuten en halue inder breedden: de dicte vanden pedestale houdt dry voet ende vyfthien minuten en halue: de dicte vanden colommen/es twee voeten ende elue minuten: ende vanden canalen staender derthiene buyten den pilastre: de wydde van eenen canale/is seuen minuten en halue/ ende dat lystken diese scheydt / houdt twee minuten en halue: de hoochde vanden capiteele/is vander colommen dickte beneden/ sonder dat Abacus: dat welcke capiteel heeft een seer schoone forme/duer de welcke dat wy moghen ghelooven/dat den text van Vitruuio ghecorrompeert is/ ende dat Vitruuius de hoochde vanden capiteele sonder dabacus verstont: om dieswille dat den meesten hoop vanden capiteelen die ick gesien ende ghemeten hebbe / zyn alle van sulcker hoochden ende oock noch hoogher: ende aldermeest die capiteelen welcke inde rotonde staen/vanden welcken datmen in dveghinsele van desen boecke een zien mach. de hoochde vande archetrabe bouen de colomme/is eenen voet en twaelf minuten. de hoochde vande frise es eenen voet en achtien minuten: de hoochde vande cornice/es eenen voet en tweentwintich minuten/dese drye zyn tsamen gheteeckent inde frise met een A. Dat plinthus bouen de cornice/ is hooghe eenen voet en ses minuten en halue. de base daer oppe houdt dertich minuten: de spatie daer de letteren in ghescreuen zyn/ is hooghe ses voeten ende tweentwintich minuten/ende is met een ✠ gheteeckent: die imposte vanden boghe is geteeckent met D. ende de hoochde houdt eenen voet en vyfthien minuten: maer de bouenste cornice alsoe ghesedt is en was niet ghemeten: de hoochde vande mensole in plaetse vanden sluytsteen gheteecken B. bouen den boghe/es dry voeten ende dertich minuten / ende heft buyten den muere eenen voet en veerthien minuten in dat bouenste deel/ende in dat deel beneden coemptse eenen voet wte: de vier tafelkens met den cornicen daer oppe de welcke tusschen die colommen staen/ machmen ghelouuen dat tot onderhoudt van haluen beelden ghemaeckt zyn/ vanden welcken dat hier besiden de forme staet gheteekent met E. ende daer is oock by dat profil van besiden/waer by datmen siet hoe datse ghewrocht zyn/ want zy zyn vol werckx tot byden centre: die hoochde vande cornicen die hier bouen staen/is tweendertich minuten: al en hebbick niet ten nauusten van lede tot lede alle de proiecktuuren ende hoochden ghenarreert / zoe hebbicxe nochtans met dalder grootster diligentien ouergheborocht vande groote in dees cleyn forme/ ende waren alzoe vande teste ghesept is/met den ouden Romeynschen voet ghemeten.

F
D
G
B
A
E

D Ola een stadt in Dalmatien byder zee gelegen is begaeft met veel antiquiteyten/ende bouen dat thea-
ere ende amphiteatre (daer vooren af ghezeit is) zoe zynder noch andere edificien vanden welcken dat
ick als nu eracktreren sal. Dus es daer een Arche triumphael van Corintischen wercke/zeer rycke van
ornamenten/ zoe van figueren als van loofwercke ende andere vremdicheyt alzoe dat vanden pedesta-
len opwaerts/daer gheen werck noch spatie en es ongesneden/ soe wel van voren in daensicht/ als van
ter zyden ende van binnen/daer toe ooch onder inden boghe/inden welcken dat vele ende diuersce were
ken van sneden zijn / alsoe datse groote spatie behoruen zouden die te willen thoonen : waeromme dat ick alleenlyck
zulcken deelen thoonen sal/als den Architeckt behoruen/byder inuentien ende maten. Den grondt vanden nauolgen-
den boghe staet hier ondere/ende was met eenen modernen voet ghemeten / van welchen voete dat de helft hier onder
staet : den boghe es wyde twelf voeten en halue : ende zyn hoochde is ontrent eenentwintich voeten : de pilasters inde
zyden binnewaerts/ zyn dicke vier voeten . de dickte van een colonne houdt eenen voet ende neghen oncen en halue:
die intercolomnie houdt twee voeten dry oncen en halue : den pilastre vanden boge is breedt/eenen voet en twee oncen:
de hoochde van dat plinthus onder de base vanden pedestale/houdt eenen voet : de base is hooge vier oncen : dat platte
vanden pedestale houdt dry voeten/ende de cornice/houdt vier oncen : dat plinthus gheteekent met D. onder de colom
men houdt viere oncen : de hoochde vande base der colommen met haren plintho/ es thien oncen ende een quaert : de
hoochde vanden colommen is sestien voet een once ende dry quaert : die hoochde vanden capiteele/es twee voeten ende
een once : die hoochde vande architeabe/es eenen voet ende een once : de hoochde vande frise/es eenen voet en twee on
cen : de hoochde vande cornice/ es eenen voet en thien oncen : de hoochde van dat plinthus bouen de cornice/ es eenen
voet en twee oncen : de hoochde vander basen des pedestaels ende ooch van dat plinthus daer oppe zyn eenen voet en
twee oncen : maer de hoochde vander basen alleene is tien oncen : de hoochde vanden platte des pedestaels/houdt twee
voeten ende een once : zyn cornice houdt ses oncen : dat cauet bouen die cornice (welck Vitruuius nae myn ghelooue
Corona lisis noempt) houdt vyf oncen : ende dit es aengaende den maten vanden nauolghenden boghe.

Den haluen ghemeenen voet.

Dits den gront der Archen triumphal van Polen.

De maten vanden presenten boghe zyn voren ghenoteert: in de navolghende syde sullen die particulare leden opentlycker ghetoont worden. Dese groote letteren hier ondere staen inde frise met .Y. gheteekent.

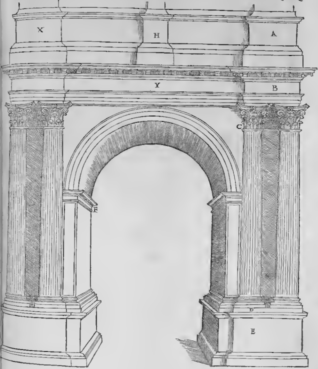
SALVIA. POSTVMA. SERGI. DE SVA PECVNIA.

Dese ondergheteekende inscriptien staen inde drie pedestalen gheteekent .X. H. ende. A.

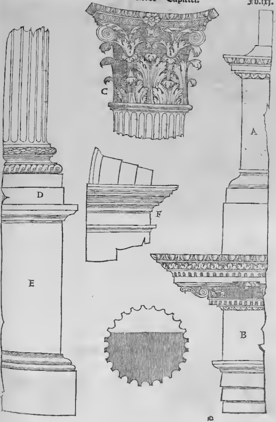
L. SERGIVS. C. F.
ÆD. II. VIR.

L. SERGIVS. L. F LEPIDVS. ÆD.
TRI. MIL. LEG. XXIX.

C. SERGIVS. C. F.
ÆD. II. VIR QVINQ.

IN de ghepasseerde zijde heb ick getracteert vanden vniuersalen maten der Archen triumphael van Pola/ oock heb ick daer af de figure ghetoont/ ende eensdeels verhaelt vanden alderschoonsten ende rijcksten ornamenten desseluen: nu sallick vande particulare maten der leden tracteren/ ende ierst sallick beghinnen aen dat onderste deel/ ghelijck dat eerst bouen der aerden ghesedt was: die hoochde van dat plinthus onder de base vanden pedestale/ is eenen voet/ hoe wel dat noch onder ditte een ander leyt van veel meerder hoochden/ maer this onder deerde: de hoochde vande omghekeerde cimatie daer bouen/ met dat astragalus is vier oncen: het platte des pedestaels is drij voeten hooghe: zijn cimatie bouen houdt vier oncen: oock zoo vele houdt de onderbase bouen de cimatie: de hoochde vande base der colommen is thien oncen/ ende is seer wel ghewrocht van sneden/ ende hoe wel dat haer forme Dorica is/ nochtans bethoonen die delicate ciraten datse voer een Corinthia ghemaect is: de colommen zijn ghecanelleert van bouen tot beneden/ ende daer commen alsoo veel canalen buyten den pilastre/ als die figure hier onder betoont: die hoochde vanden capiteele met synen Abaco houdt twee voeten ende een once/ dat welcke capiteel is hoogher dan die dickte vande colomme beneden is: nietтemin eest zeer gratioes ende beualt der ooghen wel/ oock eest alderrijckelijcst ghewrocht/ ghelijck hier voorts in zijn eyghen figure gheroont wordt: ende altijts als dat capiteel van Corinthien in sulcker proportien tegen die colomne zijn zal/ dan salt het beuallijcker der oogen achten/ dan oft het tsamen met den Abaco maer die hoochde vanden diameter der colommen en hadde: ende hoe wel dat het Vitruuius alzoe beschrijft/ die niettemin (ghelijck ick tot meer plaetsen ghesent hebe) zoe mocht den text ghecorrumpeert zijn. Die hoochde vande architrabe houdt eenen voet ende een once: de hoochde vander frisen es eenen voet ende twee oncen: de hoochde vande cornice es eenen voet ende thien oncen/ de welcke cornice zeer licentioes is/ al esse rijcke van wercke/ om dieswille dat sulcken rijckelijcheyt haer confondeert: maer tghene dat hem meest mestaet/ dats dechyne met den eyeren bouen op de Sima/ een druck dat voerwaer der ooghen mishaecht. ende dat noch meer lachterens weert is/ dats dat die ghesеide echine in dat bouenste deel duergesneden is sonder niet eenich ledt gedeckt te zijne/ op datse vanden wateren niet gheconsumeert en worde: maer altijts hebbender licentiose Architeckten gheweest ghelijckt noch zijn in onsen tijden/ de welcke om dat volck te behaegene bringhen veel sneden in hier wercken/ sonder regaerdt te nemen aen die qualiteyt vander ordinen: ende zij sullen alsoe wel inde wercken vande Dorica/ de welcke vastichheyt en grauiteyt begheren/ veel sneden setten/ als in die wercken van Corinthien/ die welcke duer haer teedetheyt diuersche ornamenten eyschen: maer die verstandighe ende iudicioese Architeckten sullen altijts dat decor verwaren: ende eest datse wercken nae de Dorica maken/ soe sullense de goede Antijcken volghen/ welcke meest met de leeringhe van Vitruuius ouercoomen: ende eest datse eenighe wercken nade Corinthia maken/ zoe sullen zij die cleeden met ornamenten ghelijck sulcken ordine behoeft: ende dit hebbick willen verhalen om die te aduerterene dies niet en weten/ want die wetende en behoeuen mijns goetdunckens niet. Nu om ten proposte te keerene/ zo is bouen dees cornice een basement dat welcke drij pedestalen wtmaeckt: dat plinthus onder dat basement/ dwelck daer ghesedt is teghen de projecture vander cornicen/ want anders soude in dopsien de base verduystert worden/ is eenen voet hooghe: bouen datte staet de base waer af de hoochde thien oncen houdt: dat platte vanden basemente is hooghe twee voeten ende een once. de cornice bouen is eenen haluen voet hooghe. de welcke cornice zeer gratioes es/ ende haer leden scheyden hem wel van malcanderen/ mids dat tusschen de twee gesnedene leden een ongesneden staet: bouen die cornice es dat ledt datmen Corona lisis noempt/ soe als ick Vitruuium verstae/ waer af dat de hoochde vijf oncen houdt:
bouen dese zijn noch sommighe steenen die gheen eynde met allen en hebben/ maer men mach
ghelooуen datter ander dingen opghestaen hebben: de hoochde van desen steenen
is thien oncen: de hoochde vande imposte des boochs/ es thien oncen:
de welcke imposte gheheel licentioselijck gemaeckt is/
ende hoe wel dat die drij leden deen bouen
dandere diuersch zijn/ soe gelijcken
zij nochtans elcanderen in
proiecturen/ waerom
datse in dwerck
gheen goet
effect en
doen: dander leden
salmen byden caracteren
inden grooten boghe kennen.

C
A
D
F
E
B

Van der Antiquiteyt.

IN Veronen zyn veel bogen van triumphen/ onder de welcke dat eenen is byde poorte van Castelvecchio/ den welcken voorwaer goede forme ende proportie heeft: desen boghe duer zoo veele alsmen begrypt/ was alsoe wel van achter e als van voren gheciert / ende oock inde zyden hadde hy twee inganghen ghelyckmen duer de vestigien bekennen mach diemen daer noch siet/ al eest dat ich maer een zyde alleene en thoone. Dese edificie was niet den zelven voet ghemeten daer den ghepasseerden boghe van Pola mede ghemeten is: de wydde van desen boghe es thien voet en halven: de dicke vande colommen is twee voet ende twee oncen: die intercolumnie es van vier voeten ende dry oncen: den pilastre oft pilaer vanden boghe/ is twee voet en twee oncen breet: de dicte vanden boge inde zyden binnewaerts/ es vier voet en halven: de wydde vanden tabernaculen tusschen die colommen/ es twee voeten ende thien oncen / ende dit es aengaende den wydden ende den dicten. Maer commende tot den hoochden zoe is de base vanden pedestale der colommen tsamen met den plintho/ hooghe eenen voet ende dry oncen: dat platte vanden pedestale/ houdt vier voeten ende dry oncen en halve: zyn cornice vandt thien oncen en halve: die hoochde vande base der colommen houdt eenen voet: de hoochde vanden tronck der colommen sonder base ende capiteel/ houdt seventhien voeten ende dry oncen: de hoochde vanden capiteele / es twee voeten ende vier oncen en halve: die hoochde vande architrabe es eenen voet en halven: de hoochde vander frisen es eenen voet seven oncen en halve: die hoochde vande cornice/ houdt eenen voet ende thien oncen. ende hoe wel dat in dees figure de frontispicie is / zoe en ziet mense nochtans inden boghe niet. wandt vander eerster cornicen opwaerts en esser niet met allen / mettemin al es den muer vanden weten gheconsumeert / zoe sietmen daer nochtans sommighe vestigien duer de welcke datmen begrypen can dat de frontispicie daer gheweest heeft: die bovenste cornice en esser niet / ende daeromme en settich gheen mate met allen der antiquiteyt aengaende: maer ich hebbe daer eene geteeckent met sulcker maten ende formen als ich die maken soude/ hebbende voor ghemeen regle dat die bovenste dingen dat vierde deel minderen teghen die beneden staen. Dese cornice dan zal dat vierde deel minder zyn dan die daer onder staet ende worde aldus inghedeelt: dat de gheheele hoochde zy in vier deelen en half ghesedt. dat half deel sal voor dastragal met zynen lysken zyn: een deel salmen der phrisen gheven: een ander deel zal voor dat ledt onder de corone zyn / dat welcke een denticulus oft een echine zyn mach / ende een ander deel sal voor de corone met zynen lysken zyn: ende dat vierde deel sal voor de Sime zyn: de projecture zy ghelyck de hoochde/ ende alsoe sal dees bovenste cornice met der voorseider redenen ghemaect zyn. Tusschen de colommen staen tabernaclen daer statuen inne waren/ vanden welcken dat de wydden twee voeten thien oncen houden: ende die hoochde houdt seven voeten/ ende zyn diepte inden muer es eenen voet ende thien oncen: de hoochde van hueren basemente / is vier voeten met base ende sime: die pilaerkens zyn op elcke zyde eenen halven voet dicke: die architrabe/ houdt vijf oncen en half. de phrise es hooge ses oncen: die hoochde vande cornice sonder de Sime houdt vier oncen: de hoochde van dat tympanum der frontispicien/ es acht oncen. boven dese tabernaclen zyn tafelkens met eender cornicen daer oppe/ de welcke tafelkens inder breedden twee voeten/ ende inder hoochden eenen voet houden: de hoochde vanden cornicen es elf oncen. de hoochde vande openheyt des boochs / hoe wel dat hy eensdeels beneden begraven is/ soe is hy niet dan tweemael soe hooghe als breet/ want zyn wydde es thien voet ende een quaert/ ende die hoochde es van vyfentwintich voeten en halve: dat capiteel onder den boge es alsoe hooghe alst breet is: dwerck van desen boghe es Composita/ ende was seer met statuen van copere ende marbere gheciert nae datmen begrypen mach inde ydele plaetsen.

Dit is den gronde vanden naevolghenden boghe.

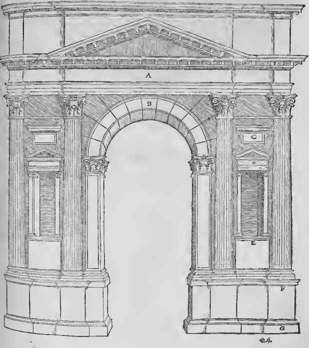

De forme der Archen triumphal van *Castel vecchio* in Veronen is ghefactsoneert gelijck hier onder getoont wordt/ eñ al eest dat daer vander phrasen opwarts gheen leeteekenen van ornamenten en zijn/ diesniettemin nochtans soe ghestaen hebben: eñ om dat de leden van desen soe cleyne zijn datmense qualijck verstaen can/ soe salmense inde navolgende zyde opentlijcker gheteekent eñ beschreuen zien. Desen boge van triumphen daer daermen in dbinnenste deel des boechs ghescreuen vindt/ willen sommighe segghen/ dat Vitruuius dien soude hebben doen maken/ maer ick en geloofs niet eñ dat om twee redenen. ten eersten en sie ick niet dat de inscriptie Vitruuio Polio. seit/ maer was mogelijck een ander Vitruuius dien dede maken. dandere opentlijcker redene is dese/ dat Vitruuius Polio in zijn scriften van Architecturê de mutulen eñ dentillen tsamen in een cornice staende damneert eñ verworpt / eñ een sulcken cornice vintmen hier in desen boghe: darromme en affirmeer ick niet dat Vitruuius (ick meyne den grooten Architect) desen boghe geordineert heeft/ maer zy hoe dat het wille/ soe heeft desen boghe een schoone forme.

Dese letteren zijn onder den tabernakel in dat pedestal.
C. GAVIO. C. F.
STRABONI

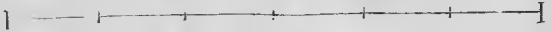
Dese letteren zijn inde binnenste zyde vanden boghe ghesneden.
L. VITRVVIVS. L. L. CERDO
ARCHITECTVS.

Dese letteren zijn oock in dat pedestal des tabernakels.
M. GAVIO. C. F.
MACRO.

D M dat ick niet te vollen beschreuen en hebbe de particulare maten der leden vanden ghepasseerden boghe/noch en hebse oock ghetoont in sulcker formen datmense wel daer wt begrypen mach / daeromme ziet mense hier voorts grootere ghetoont ende in sulcken formen vanden seluen ouergheseydt / ende ten iersten. De hoochde van dat plinthus onder die base des pedestaels gheteeckent G. es eenen voet en dry oncen : de hoochde vander basen bouen op dat selue houdt ses oncen : dat platte vanden pedestale gheteekent F. is vier voeten dry oncen en halue hooghe : zyn cornice daeroppe es inder hoochden van thien oncen ende een halue : de base vander colommen is hooghe eenen voet/dat plinthus van die base verkeert hem in een corona lisis/dat welcke dunck my zeer behaecht nudts dat ick sommighe grieckxe pedestalen alsoe ghesien hebbe : die colomne es ghestrypeert vst ghecanelleert van bouen tot beneden: de hoochde vanden capiteele van deser colomnen houdt eenen voet vier oncen en halue / maer zyn forme en is hier niet /nudts datse ghetoont is in dat beghinsel vande ordine Composita: dat welcke capiteel in effecte Compositum is/hoe wel datmen ghcheel den boge Corinthia noemen mach/ ende dit capiteel staet in die ghesey de plaetse gheteeckent met C. ende diesghelycx vintmen inde selue plaetse dat capiteel vande impostе des boecho dat welcke gheteeckent is met D. maer dat capiteelken vanden tabernaclen tusschen de colommen/es hier voorts gheteeckent met H. ende alzoe oock de cornice met der basen gheteeckent E. is die ghene die onder de tabernaculen coempt : die figure C. is die tafel bouen die ghesey de tabernaclen : ende de figure gheteeckent D. es de architrabe phrase ende cornice vander frontispitten des tabernakels : die figure gheteeckent met B es dwerck dat om den boghe loopt : die cornice gheteeckent met A. es de principale cornice bouen den boghe/de welcke in effecte zeer beualijck ende wel ghewrocht is nochtans bydtse die victe welcke andermaels van my ghesept is/dats dat die mutilen ende dentieulen die van Vitruuio gereproberet zyn niet die alder blyckelycxste redenen . maer in dees passage volcht eenen grooten roep van velen/ de welcke segghen/dat nae Vitruuius zoe veel Architecten cornicen met mutilen ende dentillen ghemaect hebben tot allen plaetsen van Italien ende oock daer buyten/alsoe dat daer nu voorts ane gheen argueren teghens en is/maer es eenen teghelucken gheorlooft in zynen wercken te makene tgene dat hy in Vitruuio ziet. teghen den welcken dat ick andwoorden mach/dat loochenende die beghinselen zoe sullen zy verwonders van alle duack zyn : maer eest datse Vitruuium willen bekennen voor eenen grooten gheleerden Architecht/ zoe den meesten deel belydt/soe sullen zy selue (lesende Vitruuium met goeden sinne) bekennen datse onghelijck hebben.

De helft vanden ghemeenen voete/ daer die Ichnographie ende die Orthographie tsamen met den ornamenten deser edificien mede ghemeten zijn.

A
B
D
F
C
E
H
G

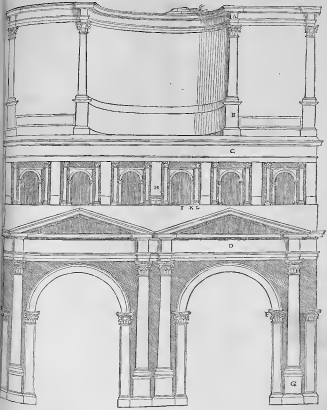
Van der Antiquiteyt.

In Veronen aende poorte *Dei Leoni*, es een Arche triumphal met twee ghelijcke overganghen dwelcke ick tot gheender plaetsen niet gevonden en hebbe maer wel niet drij boghen: welcke edificie al heeft se die figure van ses vensters bouen/ zij en zijn daeter inne niet overgaende noch oock zeer diepe inde muer: maer wt datmen begrijpen mach datter ronde beelden inne ghestaen hebben. Bouen deese cornice inden middelt es dees edificie gheeauteert in manieren van een nicche/ maer niet zeer diepe inden muer: niettemin met hulpe vande proiecture oft dat ouersteken vander cornicen soe mochten daer mensen staen eenighe officie doende die wyle datmen triumpheerde: maer want hier den Architect lietter aen ghelegen is/ zoe willick vanden maten tracteren: Ende ten eersten zoe es die openheyt vanden eenen boge elf voeten wijdt/ ende achtiere hooghe: den block onder dat pedestal/ es eenen voet hooge: die base vanden pedestale houdt drij oncen: dat platte des pedestaels/ houdt twee voeten ende een once inder hoochden/ ende zijn cornice houdt drij oncen: de hoochde vander basen der colomnen es acht oncen en halue: die hoochde vander colomnen zonder base oft capiteel/ es van twelf voeten ende een derdendeel. haer dicte es van eenen voet ende vier oncen: de hoochde des capiteels/ es van eenen voete ende acht oncen: die hoochde vande architrabe/ houdt eenen voet ende vijf oncen: de hoochde vander phrisen es eenen voet ende acht oncen/ ende oock soe vele houdt de hoochde der cornicen: vander cornicen tot der tweeder ordinen/ zijn drij voeten halven/ waer oppe dat seker mutilen zijn daer beelden moghen ghestaen hebben gheuoecht teghen die seuen pilastren/ tusschen die welcke zijn die vensterkens verciert met pilaerkens/ maer niet zeere verheuen: de wijdde van een venstre houdt twee voete ende twee oncen/ haer hoochde es van vier voeten ende drij oncen: de hoochde vande grootste colomnen/ is vijue voeten ende vier oncen met basen ende capiteelen/ en zijn plat niet zeere verheuen: de hoochde vande tweede architrabe/ houdt ses oncen en halue: de hoochde vander phrisen es eenen voet en half: de hoochde vander cornicen es thien oncen en halue: die Corona lisis bouen die selue cornice/ es hooghe thien oncen: de base vanden tweedden pedestale es van eenen voete: dat platte desselfs es hooghe drij voet seuen oncen en halue: de base vander tweedder colomnen es van acht oncen: de hoochde der colomnen es acht voeten drij oncen en halue: de dicte der selver colomnen es thien oncen en halue: die hoochde vanden capiteele/ es eenen voet ende een once en halue: de hoochde vander architraben/ houdt eenen voet ende een once: de hoochde der frisen/ es eenen voet ende twee oncen: de hoochde vander cornicen es eenen voet: opde welcke dat noch vanden muere staet/ maer men siet niet wat het wesen wilt. Desen boge en is niet zeer dicke/ noch men ziet ter die ander zyde niet verciert/ midts datmen achter desen boghe noch eenen anderen vindt alsoe nae by een staende datmen nauwelijck tusschen beyden gaen can alsoe ick hier nae seggen ende den anderen in figueren thoonen sal: de vensters en staen zoe niet in ordinen/ maer staen een luttel ongheschiet/ want die twee vensters en commen niet rechte in perpendicle op tscherpe vander frontispitten/ maer staen te zyden dat welcke der ooghen mesghaecht: ende om dat ick sulcken discordantien niet lyden en coste/ hebse in ordinen ghesedt: de capitellen van desen boge zijn eensdeels Compositen ende sommighe Corinthien alsoe ick hier nae segghen sal ende in figueren thoonen.

Beminde Lesere alzoe Carottus een schilder van Veronen desen boghe oock ghecontersept ende gefigureret heeft/ zoe en es de cornice onder dat timpanum daer niet: ende hy sedt daer sommighe ordinantien van figuren inne eustende opde architrabe/ de welcke architrabe (verstaet tusschen de twee colomnen bouen elcken boghe) oock eensdeels plat is/ ter causen vanden nauolghenden gheschrifte.

Bouen desen boghe ter rechter handt staen dese nauolghende letteren.

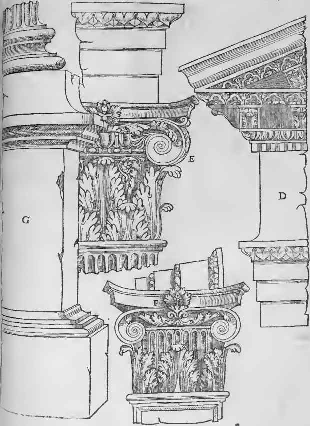
T. FLAVIVS P. F. NORICVS. IIII. VIR. ID. V. F. BAVIA. Q. L.
PRIMA SIBI, ET POLICLITO SIVE SERVO, SIVE LIBERTO MEO,
ET L. CALPVRNIO VEGETO.

A
B
C
H
I K L
D
F
G

Van der Antiquiteyt.

Hier voren hebbick
van de vniuersale
maten des voer-
seyden boechs/en-
de daer toe hebick
zyn forme gheproportioneert na de selue be-
toont. maer vanden
particularen le-
den en hebbick in soe
cleynen forme eenighe se-
kerheyt connen gheuen: van
welcken leden/mits datter vele en-
de diuersche ornamenten zyn / willen
wy in dese twee nauolghende bladeren trac-
teren. Vande hoochden ende vanden dicten en
sallick niet meer vermanen / want dat eens ghesevt is/
maer ick zal alleenlyck thoonen welck datse zyn : De figure
met der G. gheteeckent/is dat eerste pedestal niet zunder basen/ende
met den beghinsele der colommen daer oppe/de welcke ghecanelleert is/ende
alle die leden zyn gheproportioneert nae de groote : Dat capiteel gheteeckent met E.
hebbende de architrabe daer oppe / volcht op die eerste colommen/alzoe de caueringhen bethoonen:
De figure gheteeckent D. coempt darchitrabe phrase ende cornice te zyne tsamen byden anderen/de welcke bo-
uen die gheseyde eerste colommen staen: die welcke cornice duer de auctoriteyt ende duer die exemplen
welcke ick in veel plaetsen gheallegeert hebbe / sal de wyse lesere moghen bekennen oftse
vitioes oft goet is : Dat capiteel gheteeckent met F. es tghene dat den bo-
ghe onderhoudt op de viercante pilaren/ ende dees twee ca-
piteelen zyn van latynschen wercke / ende zeer
schoone : ende alsoe ick dan ghesevt
hebbe/en sallick vanden
maten niet trac-
teren/want
dese figuren nae
de principale geproporionneert/ende met grooter
neernsticheyt van de
groote int cley-
ne ghetrans-
porteert
zyn.

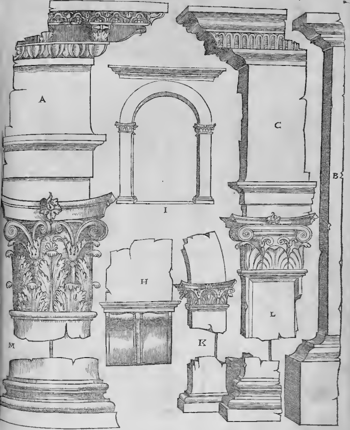
De helft vanden ghemeenen voet daer den voerghetoonden dobblen boghe/
met synen nauolghenden ornamenten mede ghemeten was.

E
D
G
F

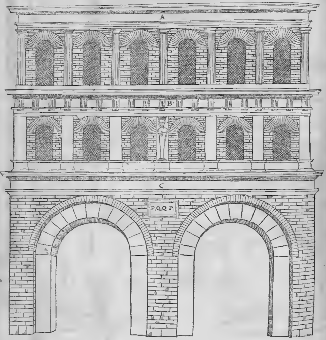
Van der Antiquiteyt.

ALsoe ick gheseyt hebbe / zoe
is den ghepasseerden doghe
zeer ryck van ornamen-
ten / ende onder soe velen
esser daer die wel verstaen
zyn / eñ daer toe esser daer
oock die vitioes ende mesmaeckt
zyn: ende inder waerheyt so
en vindick daer inne geen
dinck dat my meer
meshaecht/dan
de gepasseerde cor-
nice geteekent met D.
midts der voorgheseyder
redenen/ maer alle dandere ge
passeerde zyn van goeder mane-
ren/so wel de eiraten als de cornicen:
ende alzoe die ghepasseerde leden vander
eerster ordinen zyn/euen gelyck zyn dese na-
uolghende vander tweedder ordinen. Dat mutilua
geteekent met H. es in dbeginsel vander tweedder ordi
nen bouen die frontispicien/ op welcke mutilen (alzoe geseyt is)
waren figuren geuoecht tegen die platte pilasters. De venstre ghetee-
kent met I/ea de forme van eene der ses vensters met dat cornisȟe daeroppe/
ende staet daer rechts gheuolcht op zyn mate. Dat capiteel ende die base K. es
vande selue vensters/ghetoont in grooterder formen op dat die leden te badt mogen ver-
staen worden. Die base ende dat capiteel geteeckent met L. es dat pilaerken tusschen de pilasters
ende de vensters: ende inder waerheyt/in die twee basen/ te wetene/die van dat grootste pilaerken ghe
uoecht met der cleyndere/was de Architect seer ingenioes te accorderene deene met den anderen/alzoe dat den
grootsten pilaer soude zyn behoorlycke basen hebben/ende den minderē soude oock minder base hebben naer aduenant/
dat welck ick zeer prise: die architrabe frise ende cornice ghteekent met C. verhoont die vander tweedder or-
dinen bouen die pilaerkens: dese cornice es zeer manierlick eñ niet confuis van snede: dat pedestal ghe-
teeckent met B. verhoont dat vander lester ordinen/op dwelcke rust de base geteeckent met M.
also oock dat capiteel welck daer bouen staet/es zyn geselle/ende is pure Corinthia/dat
welcke es conformeert aen tprincipale/van wercke ende van teederheyt/ende es
zeer gratioes nae myn duncken. Darchitrabe frise ende cornice ghetee-
kent met A. verhoont de laetste cornice: darchitrabe en is niet
vitioes om datse alleen twee fascien heeft/want hadser
drye / zy souden duer de veruerringhe te becom-
mert staen: de cornice met den mutilen be-
haecht my zeer wel/midts datse de
dentilren niet en heeft/ende
es oock wel gedeelt
van leden / oock
en isse niet con
fuis van
sneden
maer heeft
een gracelycke pro-
iecture de welcke een wey
nich meer haer hoochde heeft.

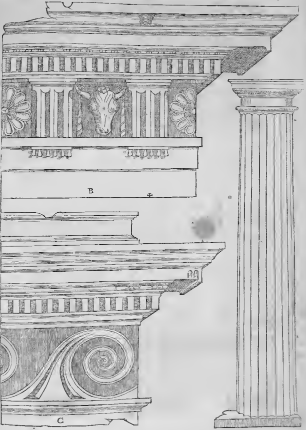
De helft vanden ghemeenen voete.

A
C
B
I
H
K
L
M

Dese Arche triumphael was werkeer dande ghepassterde ghemaeckt/dwelck dat tafelken bethoont daer in staet P VALERIVS, Q CECILIVS, Q SERVILIVS, P CORNELIVS ende men meynt datmen ten tyden van Hanibal ghemeest is. desen boghe is met der zelver maten vanden anderen boghe ghemeten. De wydde van elcken boghe houdt elf voeten/ende zyn hooghde seventhien voeten. De pilastren vanden boghen/zyn eenen voet en acht oncen breedt: tusschen die twee pilastren zyn vyf voet en vier oncen. Die siden houden elck dry voeten: die cimatie onder die C. in plaetsen van archetrabe/houdt ses oncen en halve. De hooghde der phrisen/is eenen voet seven oncen en halve. Dat lyfsken boven die phrise houdt twee oncen: die cimatie onder dat denticulus is vier oncen ende een quaert: ende die cimatie daer boven/is van een once en halve. Dastragael houdt een once. Die cimatie onder die croone houdt een once ende dry quaert. Die croone is hooghe dry oncen en halve. Haer cimatie houdt twee oncen een quaert. De scime is hooghe dry oncen en halve/maer haer lyste houdt twee oncen: de projecture van al houdt zoe vele als de hooghde. Dat bassement boven dees cornice houdt eenen voet een once en halve inder hooghden. De dicte vande ghecanelleerde colomme houdt eenen voet ende dry oncen. De hooghde zonder capiteel houdt seven voeten ende een once en halve: dat capiteel is hooghe thien oncen. Des colomme en heeft gheen base noch cincte. Caretus die desen boghe oock gheconterfeyt heeft/en zedt maer vier verckens daer historien in ghesneden zyn ende vyf colommen in dees derde ordine/ende inde tweede oorden maer vier vensters vyf pilasters ende daer boven noch vyf colommen. De derde cornice en can men niet becommen.

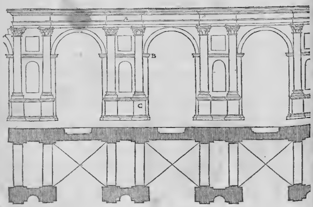

DE figure 8 is darchi trabe pyrise ens ce os niet boue vensters : de hoochde vande eerste fascie d' architrabe is vij oncen/ in quart de tweede fascie hout ix. oncen en ...see. de tenia houdt ij. oncen ...phise is hoo ...ene voet ij. once de breedde des tryglyphs houdt eene voet; ...lysten daer bouen houdt. ij. ...ert vand on- ...n dander boue ...houdt een once en i quart; de cimatie ond bedentille/ is vā ...ee oncen een quaert de hooch de der dentillen ...s vier oncen en ...quaert dat ca ...et daer bouen houteen once de ...fratalen zijn ...quaerten van ...ncen de cimas ...e bouen die ...een once/ j. quaert de hooch de der corone is ...oncen haer ...nalie is ij on- ...n de hoochde vande Scime is ...oncen haer ...ssleyn is ij on- ...en halue. de ...s cture vā al ...nt ghelijck de hoochde ghheck ...n Boghe mach ...e genoept ...onde sond den ghesneden ghira ...eel. maer dat ...yedelheyt ...eden architect ...erquant. Veel ander dingen in ...onen salick ...ergen mits dat ...teer licentioes ...en alsmeest ...e Archetrimus ...al Del Horsa ...midts dat het ...n barbarisch merck is.

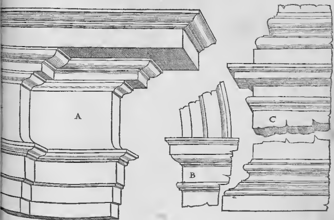

Van der Antiquiteyt.

NA dat ick van soe vele antickse dinghen ghetracteert ende in figuren ghestelt hebbe / zoe eest redene dat ick ooch sommighe vande moderne schoone/ende aldernieuste van Bramants wercke/hoe wel dat ickers niet achterghelaten en hebbe/ghetoont hebbende dat wonderlijck werck van Sinte Peeters/ ende ander dinghen etacterende vanden heylighen templen: ende inder waerheyt zoe machmen wel zegghen dat hy de goede ende perfecte Architectuer heeft doen verrysen/ nochtans duer middel van Julio P. M. zoe dat betuyghen alsoe vele schoone wercken van hem binnen Roome ghemaect/vanden welchen dese hier ondere eene is/ dese is een galerie ghemaeckt te Beluedere inde houen des Paus/in dwelcke dat men twee schoone dinghen merct: deen is haer stercte de welcke midts dat de pilastren van zoe grooter breedden ende dicten zijn street tot eeuwicheyt: dander datter soe vele schoone acompagnementen ende zoe wel verciert zijn/ende bouen die schoone inuentie esse zeer wel gheproportioneert: dit werck es niet de antickse palme ghemeten. De breedde vanden boghen es achthien palmen/ende ooch zoe vele houden die pilasters: de breedde des pilasters es ghedeelt in elven/een deel op elcke syde sal den pilastre die den boge draecht hebben/dat commen dan twee deelen te syne. ander twee deelen salmen een colomne gheuen / coempt vier deelen: twee deelen salmen den pilasterkens vanden nicchen gheuen ende dry deelen der nicchen/alzoe sullen die elue wt ghedeelt zijn. Die hoochde des pedestals sal vande helft der wydden des pilasters zijn: de hoochde vande base des pedestaels/sal een deel vande voers. elue hebben: de cornice houdt dat neghenste deel min dan de base: de hoochde der colommen met base ende capiteel/sy van neghen diameters ende daer toe noch dat seuenste deel: de base es vander helft der colommen dicten: dat capiteel es van een dickte ende dat seuenste deel voer dabacus: de hoochde van de architrabe frise ende cornice houden soe veel als dat pedestal sonder zijn base. ende dese hoochde worde in elven ghedeelt. vier sullen voer darchitrabe zijn / dry salmen der frisen gheuen om datse ongheseuden is/ende de vier salmen der cornicen gheuen: als dan den halven circle der boghen ghetrocken is/zoe sal de hoochde des lichts gedobbleert commen: ende daer nae de imposten ghetrocken op haer plaetse de welcke van halue colommen dicte es/zoe sullen de nicchen ende quadren daer bouen haer seker proportien hebben.

DEn dat ick hier besyden midts dat de figure zoe cleyne es / niet perfectelick en heb connen thoonen de leden der logien voerseyt / zoe heb ick die hier onder in grooter formen willen thoonen : dat deel C. es dat pedestal vā dier logien / oock staet daer de base vander colomnē oppe geproportioneert nade groote: de figure B. betoont dimposte vanden boghen met een deel desseluen : de figure gheteeckent met A. bethoont darchitrabe frise ende cornice bouen de colomnen : de generale maten aengaende de hoochden zyn eens gheseyt / daeromme en sallickse nu niet verhalen / wantse nade groote gheproportioneert zyn. In dees cornice hadde die Architect schoone indicie / dat hy de corone ongebroken duer liet loopen / ende dat hy de ander leden vander croonen nederwaerts liet wtspringhen / dat welcke wempt zeer gracelyck te staene / ende de croone is te sterkere ende bewaert dat gheheele werck vanden wateren : met welcker inuentien dat de Architect hem zal moghen behelpen in diuerschen accidenten : want die wtspronghen der cornicen en staen altoos niet wel / maer in zommughen plaetsen wel ende in zommughe qualick : oock zyn de wtsprongen onuerdraghelick / daer die colomnen gheen pilasters vanden syden en heeft : maer van desen wtspronghen hebbick breeder ghetracteert inden vierden boeck in dat tractaet van vierderleye simmetrie der colomnen.

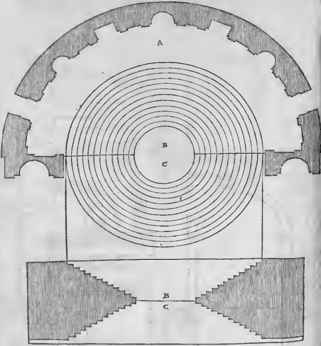

Hier vooren hebbick vanden architect Bramant een werck ghetoont/dus sallick nu noch een ander thoonen vanden zeluen meestere ghemaeckt : vande welcke de voorsienighe Architect sal moghen groot behulp nemen duer die diuersce vercieringhen die daer inne zyn. In dees logie wilde die Architect dry ordinen deen bouen dandere thoonen/te wetene die Dorica/Ionica ende Corinthia ende inder waerheyt zoe waren die ordinen schoone/wel verciert ende vergeselschapt. dies niettemin midts dat die pilastren vander eerster ordinen Dorice/te cranck waren/ende de boghen te wydt nae de proportie der pilasters/daer toe duer dat massijf vanden muere der Ionycser ordinen daer opstaende / zoe heeft dit werck in naevolghenden tyden begost te ruyneren : Maer Balthazar van Sienen een zeltsaem ende verstandich Architect repareerde sulcken ruyne makende noch teghenpilasters met haren onderboghen : ende daeromme hebbick ghesevt/dat de wyse Architecten van deser fabryken leeren moghen : leeren segghick/niet alleenlyck te imiteren de schoone ende welgemaecte dinghen/maer hem te wacherne van erroren/ende altoos in consideratien te hebbene/wat quantiteyt van ghewichte dat die benedenste dinghen te onderhouden hebben: dus zy die Architect liever vreesende dan cloeck : want ia hy vreesende/soe sal hy altyts het sekere nemen/ende zyn dingen met consideratie maken/oock sal hy raet plegen/ia van minderen dan hy is/vanden welcken datmen dickwils leert : maer es hy te groots/eñ dat hy hem te zeer in zyn const ende wetenheyt betrouwde/ zoe en zal hy den raet van anderen niet willen/ waer duere dat hy dickwyl vergaen sal / datadat zyn dinghen qualick uitcommen sullen. Nu willen wy weder tot der logien keeren vande welcke dat ick spreke / ende ghenen sommighe reglen van harer proportien : de wydde des boechs/sal in achten gedeelt worden : dry van dien deelen sullen voor de breedde vanden pilasters zyn/ ende de hoochde vanden boghe sal seschten sulcken deelen houden : den voortoech des pilasters wordde ghedeelt in vieren : twee salmen den pilastren vanden boghen ghenen. ende dander twee zullen voer de dicte der colommẽ zyn : de hoochde vanden pedestale/sal vander wydden des lichts de helft houdẽ: de hoochde vander colommen/ sal van achte haerder dicten zyn met der basen ende den capiteele : die hoochde vande architrabe phrase ende cornice/zy van dat vierde deel der colommen lingden. Die tweede ordine sal vander eerster gemindert zyn dat vierde deel/ te wetene : dat vanden paumente der ordinen Dorica/ tot aen thoochste van zyn cornice ghedeelt wordde in vieren eñ drye van dien seluen sullen zyn voer die geheele hoochde vander Ionicsce ordinen : ende alsoe sullen alle die leden in hem seluen dat vierde deel ghemindert zyn. Desghelyckx salmen oock met der derder ordinen
(de welcke Corinthia is) teghen de tweede doen/ hoe wel datse daer niet en staet / midts dat het te groot ghe-
teeckent is : maer om den Lesere niet confuys te latene met den tween colommekens die daer te midden commen/begherende te wetene hoe datse eynde nemen : zoe zuldy weten datmen een sulcken inventie vinden zal in den vierden boeck in dordine vande Dorica op de zyde H . v.
ende hoe wel dat die colommekens Ionick zyn inden ghesez den boeck/diesniet
temin salmense Corintisch moghen maken : ende op dat de Architeckt
te bat zoude moghen de leden ende ornamenten van desen
wercke verstaen/ zoe hebick hem die in grooter formen
ghetoont ende gheproportioneert nae de principale/ ick segghe vanden leden
der eerster ordinen/ want
tot die andere en cost
men niet ghemackelyck commen
om die te
metene.

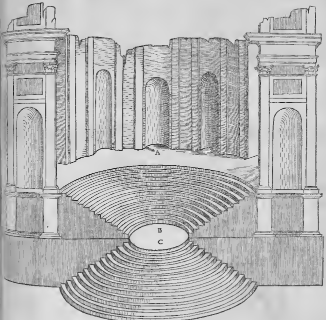

ẞ

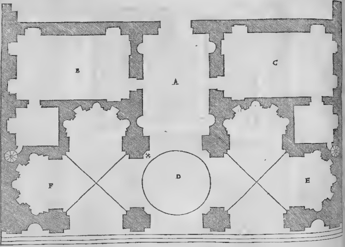
Het Beluedere aende ingancK vande woninge des Paus/duer de logie die ick hier voergetoont hebbe/ want de plaetse altyts opwaerts gaet / daer is eenen opganck die zeer schoone is / duer den welcken datmē op een pleyne compt/die de forme van eenē theatre heeft/waer af den gront hier onder getoont worde. en daertoe hebick dat profyl daer onder ghesedt op datment te badt verstaen soude: hier en heb ick gheen tekeninge vanden maten gehouden/willende alleene betoonen die inuentie vandē trappen/ eñ den haluen circkel hoe dat hy staet. Desen haluen circkel compt zeer verheuē te staene vandē eerstē hof des Paus ten palayse waerts · ende achter den haluen circle vindtmen een zeer groote pleyne met schoonen appartementē. tot welcker plaetsen datmen duer die twee poorten gaet/diemen inde zyden van desen haluen circkel siet: in welcke plaetsen dat veel schoone statuen zyn. ende onder dandere soe isser den Laocoon/ den Apollo/ den Tybre/de Venus/de Cleopatra/ende den Hercules.

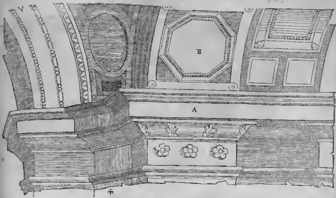
Dit es dat opstaende oft orthographie vanden g[…]oonden grondt / ende alsoe ick gesept hebbe en fallick vanden maten niet tracteren achtende alle[…] op die inventie en hoe wel dat hiet op elcke syde alleen eenen pilastre met zyn twee colomnen ghe[…]nt wort / nochtans versamen zy met sommighe logien daer voren af getracteert is/ende dat blijct [...]e dobble colomnen en de nicchen met den quadren daer bouen. Jnde plaetse van Beluedere zyn no[…]eel meer ander dinge die ick niet en bethoone/en onder andere dingen esser eenen wonderlycken [...]deltrap/inden gront vanden welcken een fonteyne staet seer overuloeyende van wateren/den welcken opganck ea[…]mvangen van colomnen in dat binnenste deel/de welcke colomnen zyn van vier ordinen/te wetene/ Dorica/Ionic[a] Corinthia/en Composita maer dat te verwonderen en alder ingenioest is/dats dat tusschen deene ende dander ordi[…]geen afscheyden gesedt en wordt: maer men gaet vande Dorica inde Ionica/ ende vande Ionica inde Corinthia/ en vande Corinthia inde Composita / met sulcker const dat een mensche niet gheware en wordt waer dat een ordine oprijst ende in dander gaet : alsoe dat ick ordeele dat Bramant noyt schoonder noch costelycker Architecture ghemaeckt en heeft dan dese.

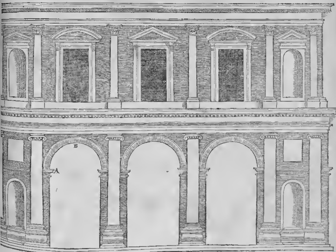

Buyten Roome/ A monte mario/ es een zeer schoon plaetse/ met alle den wercken die tot een lustplaetse behooren/ de welcke singulare deelen ick hier swygen van daer luter af seggen wille/ maer ick sal alleene tracteren en betoonen een logie met haerder facien geordineert vande diuinen Raphael Durbyn/ hoe wel dat hy andere appartementen/ en groot beginsel tot andere dingen ghegheuen hadde. dat contrarie hoe wel dat het viercant es/ nochtans hadde hy dat int ronde geordineert/ nae dat de fondamenten eensdeels bewysen. Dat vestibulum geteeckent A en die twee plaetsen B ende C. en staen in sulcker formen niet: maer om den gront te voldoene heb ick die daer zo gesedt: want dat deel C eyndet in eenen berch gelyck oock dat deel B. maer in dander zyde der logien geteeckent F, en es den haluen circkel niet en dat was gelaten om sommige appartamente niet te beruypene/ maer om geselscaps wille hebbe daer by gesedt. Voordine van deser logien es ouer schoone/ vande welcke die welfselt [illegible] verandert is: want dat middelste deel es met een ronde tribune/ en die twee ter zyden zyn cruys wys/ in welck verhemelte ende oock inde mueren Jan van Vdenen wonder van stucco ende gheschilderde grotescen met meer vremdicheyts ghemaect heeft: alsoe dat onder die schoone ende verstandelycke Architecture/ met de vercieringen van stucco ende van schilderyen/ daer toe die antycke statuen daer zyn/ desse logie wel een der schoonste mach genoempt worden. Ende daer den haluen circkel niet en respondeert opden anderen/ en alsoe Darchitect niet onghecieert laten/ maer dede daer synen discipel Julio Romano in die facie den grooten Polipheme schilderen met veel satyrens rontsomme. dwelcke werck de Cardinael de Medicis/ die namaels de Paus Clemens was/ heeft doen maken. De maten van deser logien en sal ick niet stellen/ maer de inuentie zy den Architect ghenoech/ hoe wel dat alle dinghen nae groote gheproportioneert zyn. ende hier vooren ziedy dat opstaende ende die facie van deser logien/ maer de necchen ter zyden en zyn der niet.

Ver dit naevolghende deel B ende A mach men theel welfsele vander voorseyder logien begrypen/ des welcke schoonheyt altemale inden hoeck met den cruce ghetreckent ghelegen is den welcken (verstaet oock die dry andere) heur zeer wel schict in dopsteffen vander tribunen inden middele/ ende gaet altoos bindende met die duplicatie vanden pilaren/ tot elcker facien vanden pilaster de veldt pilaren/ midts der coronen die gheheel blyft) en maken die pilasters niet breeder te schynen/ maer met sulcken brekinge des pilasters in twee pilaren/ maect een ruym opzien/ ende staet nietteminn in termyne van eenen vasten pilastre/ want de base des seluen pilasters veruolcht oock. Ende om dat inde naevolgende figure inden pilastre maer eenen platten pilaer met noch een stuck gheroont en is/ soe seg ick om te bat verstaen te worden/ dat elcke facie der pilasters van binnen der logien oft galerien/ oock in dryen gedeele is: vanden welcken datmen twee platte pilaren ende op de hoecken met een intercolomnie verstaen ende maken sal. ende al eest (alzoe ick ghezeyt hebbe) dat het twee platte pilaren met een intercolomnie zyn nochtans coempt het alsamen eenen pilastre te zyne.

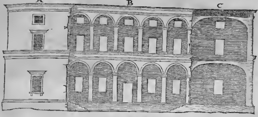

V
B
A.

B
A

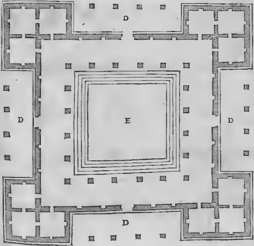
Van der Antiquiteyt.

Onder dandere steden van Italien / zoe wordt Napels *La Gentile* ghenoempt / ende dat niet alleenlijck van
groote Baronnien / heeren Graven / en ontellijcke edel mannen : maer es oock zoe wel begaeft van ho
vinghen ende huysen van playsancen / als eenich landt van Italien. Ende onder dander ghenoechelijcke
plaetsen die buyten der stadt ghelegen zijn / soe esser een palays datmen *Poggio Reale* noempt / dat welcke
de Coninck Alphonsus dede bouwen voer zijn ghenoechte / inden tijden dat (voertijts eenen gheluckich)
Italien vredelijcxt was / ende nu ongeluckich duer haer discordien. Dit palays heeft zeer schoone forme
ende es zeer wel verdeelt in sorten / datmen in elck eenen vanden hoecken zoude moghen een groot heerschap logeren :
ende datte midts dat daer sesse goede cameren zijn sonder die stantien onder deerde ende sommighe secrete camerkens.
de forme van deser schoonder edificien inden grondt ende in dopstaende es hier nae volghende : ende de maten hier af en
zet ick v niet om deswille dat ick alleenlijck op die inventie gheacht hebbe : want die wyse Architect sal moghen ymagi-
gineren / van wat grootten dat hy begheert een camer te syne / zijnde alle van eender grootten : ende dan van dier came-
ren sal hy alle de maten vande reste der edificien moghen nemen . de welcke edificie (alsoe ghesent is) die edele Coninck
vseerde voer zijn ghenoechte midts datmen de plaetsen op dlandt inden somere ende alder meest inde groote hitten ge-
bruyckt : De courte van desen palayse es omvanghen met deen galerie bouen dandere / ende inde middelste plaetse ghe-
teechent met E. gaet men met trappen nedere in een schoon pleyne ghetitast . in welcke plaetse de Coninck zijnde met
alsulcken heeren alst hem beliefde / ende daer etende oft banchetterende / dede sommighe secrete plaetsen openen / waer
duere dat in eenen oogenblick de plaetse vol waters quam / alsoe datse alle in dwater saten / ende alst den Coninck beliefs-
de dede dat water weder wech gaen maer daer en ghebraken gheen diversche cleederen om hem te vercleedene / noch
oock costelijcke bereydde bedden voer de ghene die te rusten beliefde. O Italiaensche wellustichevt / hoe zijdy duer v dis-
cordie te niet ghegaen. Vand alder schoonste cruythouen met diversche compartimenté / vande boongaerdé en boome /
van die alderley fruyten in grooter menichten / van die vyvers ende visschen / vande plaetsen voer diversche voghelen
groot ende cleyne / vanden stallen wel ghestoffeert met allen sorten van peerden / en de van veel ander schoone
dinghen / en willick niet segghen / om dat Marcus Antonius Michael edel man van deser stadt / zeer ver-
standich inder architecture / ende die veel ghezien heeft / daer af te vollen ghetrackteert heeft in
een epistole in Latyne aen eenen synen vriendt ghesonden . Maer om weder te kee-
rene aende deelen des gesevden palays / dat welcke recht viercant es / soe eest
van binnen omleydt met twee galerien deen bouen dandere : in wel-
ke vier hoecken binnen de dicte vanden muere staen die win-
deltrappen om bouen te gane . De vier logien oft
galerien buyten gheteeckent met B. en
zijnder niet / maer tot com-
moditeyt ende vercie-
ringhe der edificien
souden zy daer
wel voe-
ghen.

IN dees figure hier ondere hebick willen bethoonen die orthographie van binnen ēn van buyten: dat deel geteekent A. bethoont dat deel van buyten: dat deel B. presenteert de galerien van binnen: dat deel C. bewyst de stantien van binnen: in dees figure en hebick het dack vander edificie met geteekent/ want na mijn duncke soudick sulcken edificie willen gevlaestert hebbē/ in soertē datment voer een wandelinge vseren mochte om vlantscap te ziene.

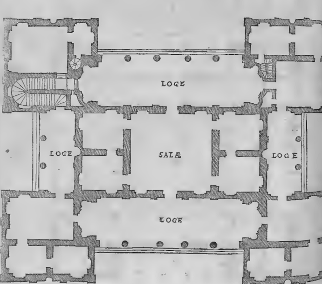

Den gront van dat Poggio reale vā Napels

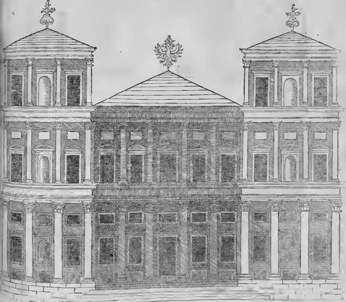

Van der Antiquiteyt.

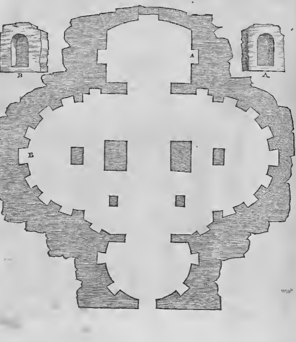
Consideerende op dis schoone edificie van dat Poggio Reale/soe es my int ghedachte gecommen hier noch een op die maniere te settene maer in ander forme van appartementen/ende by auontueren mer meer gemacks/mits dat die staurien alle van eender grootten zyn/dat welcke niet wel en ouercomt/ maer ehs van noode dat de eerste grootere dande tweede sy: in ders edificie en macstuck v gheen plaetse noch licht van binnen/om dat het een huys op dlandt is/ niet becommert zynde van eenigher zyden/ ten heeft aen alle vierde hoecken lichts ghenoech. Maer yemant mocht segghen/dat die sale met den vier cameren/mids datse gheen licht dan duer de logien en hebben donchet zyn souden/want het geenen perfecten dach en is. daer machmen op andwoorden/dat zynde dees edificie ghemaect om inde grootte hitte te vstcene/ mids datse gheen plaetse inden middelt en heeft/soe sal de sale met den vier cameren altyts coel zyn/met datter die sonne niet ane en mach/ de welcke plaetsen sullen zeer ghetieselyck zyn op den middach: ende ghenomen dat die ghesepde plaetsen zoe volcomen licht niet en hebben als de ander wonnighen/ diesnietteminn zullense wel zoe vele lichts hebben als zy behoeren/want zulcken ziemen in Bolognen/de welcke es in dier manieren/ende daertoe zynder oock van binnen plaetsen met lagen/ende worden daghelycke bewoendt. Dese edificie es alsoe gedisponeert/dat zyn de hoeckmueren van goeder dickten/zoe zal die reste sterck ghenoech zyn: ende al waren de mueren van middelbarigher dickten/ mids datse alle conterforten deen vanden anderen zyn/zoe salt noch sterck ghenoech wesen: vande maten en wil ick niet tracteren mids dat ditte gheproportioneert zynde/de experte Architect sal moghen ymagineren naeden wille des patroons/de grootte van eender plaetsen/ ende die dan deelen in zoe veel voeten oft ander maten/datmen daer niet alle de reste der edificien meten mach. eest oock dathet die gheleghentheyt vander plaetsen verdraghen mach/ soe sal men alle dinck dees edificie ghesedt worden/dat de Sonne op staet teghen den eenen hoeck op dat alle de zyden moghen vander Sonnen beschenen worden: wandt stontse met der eender facien in dooften/ ende met der ander in dwesten/ zoe soude daer wt volghen dat de noortsyde nemmermeer Sonne hebben en soude/dwelck romatyck eñ onghesont ware.

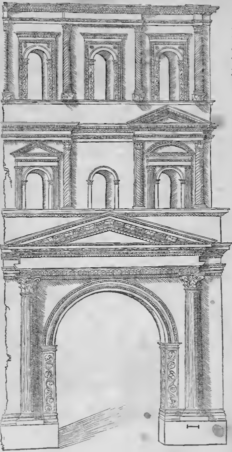
In diuersche manieren en ordinantien soudemen opden voorgetoonden gront mogen bouwen/niettemin want dat dit een plaetse van playsancen es/zoe heeft my goet ghedocht om der wellustichezt die selue nade Corinthia te makene: ick en sal my niet bemoyen int tracteren vanden maten noch hoochden/want in tvierde boeck in dordine vande Corinthia O.y. salmen een tractaet vinden dat welcke tsamen met der goeder iudicien des Architects/voer dees maten voldoen sal. Ende om dat in dese facie gheen vertoonen met allen en is/waer duere datmen de logien oft galerien en de platte oft ghesloteне plaetsen wt malcanderen kennen mach/zoe salict in scrifte setten: de twee hoochste syden op elck eynde verstaen hem met platten plaeten van deneden tot bouen: dat deel tusschen beyden dwelck neerder is/ verstaet hem twee galerien bouen een te stane/vande welcke dat die colomnen rondt zyn willen/ende dat selue verstaet hem achtere ende tot beyden zyden. Men soude oock bouen de logien een plaeütsele oft anders wel besedt tegen den reghen moghen maken met zynen ghelente wt der cornicen van deerste ordine der figuren voorseyt/ ende alzoe soude de sale inden middelt tsamen met den vier cameren der tweedder ordinen beter licht hebben: om twee saken hebbick die cleyn venstren bouen de groote vander eerster ordinen ghemaect/deerste es/dat wiltmen die vensters alsoe neder maken/dat een mensche ghemackelyck zittende daer wt zien mach/ soe blyfter dan (alsmen de vensters niet hooghere dan de duere maken en soude) te veele spatien tusschen die vensters ende die solderinghe/dat welcke doncker soude zyn/aldus dan bringhen die geseyde vensterkens meer lichts inde sale: dander respect es/dat die cameren byde sale en behoeuen van dier hoochden niet te zyne/ maer men mach daer hanghende cameren in maken/daer toe zullen die vensters te passe commen. Van veel ander dinghen soudemen moghen tracteren/ die welcke ten wille vanden Architeckt staen.

IEk en was eerst niet van zinne dat ick desen grondt / noch oock nauwelijck die edificie vanden hondert colomnen ghestelt in dblat M.i. in desen boeck te zettene/ midts dathet dingen zyn die hy (onse Auctuer) van hooren seggen gemaect heeft: dat welcke my niet weerdt en dunct by tgene dat geconterfeyt en ghemeten es te stane: nochtans op datmen niet seggen en soude dat ick den boeck ghelijck onuolmaect ende verstrompen hadde laten wtgaen/ dwelck den benijders oorsake gheuen mocht desen boeck te mespryseme: zoe eh hebbick niet alleene ditte hier by willen setten/ maer heb noch daer toe ghedaen dees andere nauolghende figure van hem vermaent in dblat R.iii. Om dan tot desen gront te keerene/ soe seit onse Auctuer aldus/ in Jerusalem (alzoe hem vertelt es) vindtmen in eenen berch wtghehouwen een edificie van goeder grootten in manieren hier onder ghetreckent: ende op dat duer de wijdde van dat middelste het welfsele niet inne vallen en soude/ zoe waren hem de twee pilasters inden middelt ghelaten / daer toe noch twee middelbare ter zyden met noch twee mindere vooren onderhoudende dat welfsele/ dwelck altsamen met instrumenten wt der rootsen ghehouwen is. Inden eersten inganck zyn vier capellekens: in dat middelste zynder achtiene/ ende achtere staender twee/ ende een ghesloten duere/ de welcke bethoont datmen voorder ghinck: de meeste capelle es wyt ontrent de lingde van eenen mensche/ waer wte datmen de grootte van dedificie begripen mach: dees plaetse en heeft geen licht/ noch men en can niet gemercken datse eenich licht ghehadt heeft/ die capellekens zyn wtghehouwen ghelijck A. ende B.

¶ Midts dat onse Auteur int blat K.iii.(also geseit is) vermaent van een arche tri umphal in Veronen staende genoemt *das t bursari*, de welc ke hy daer seyt heel barba risch eñ confus vã leden te zyne/ gelijck zy nade leerin ghe Vitruuij eñ der goeder Antyken in effecte is: dies niet te min ouermidts datse Johãnes Carottus (de welc ke onsen Auteur meynt te begrijpen) voer een cleynoot in zinen boeck der antiqui teyten van Veronen/ scher per eñ reynder dan alle zijn andere figuren (want de re ste zeer grof is) geteeckent heeft: zoe heuet my goet ge docht/ dese den nieuschierri gen lesere hier te thoonen/ eñ dat hy sien ende mercken mach (met der reglen Vi truuij voerseyt) wat goet oft quaet datter inne es: zij sal by auontueren sommigẽ van desen lande bet behagẽ dan eenighe andere / midts datse gewrõt zijn veel wercx in harẽ architecturẽ te soet kene. Eñ om dat dese figure inder formaet te groot was so en heb ic maer deen helft hier ghetoont/ ende men sal ande andere zyde noch een ander helft verstaen/ te we tene/ noch een poorte oft bo ghe/ met veinsters ende ande ren ornamentẽ gelijck dese: den voet van Veronen daer dese teghenwoerdige edifi tie niet gemeten was/ staet hier besiden half: van welc ken voete dat eenen cleynẽ ut pedestael ondẽ de groot ste colomne staet/ waer due re datmẽ die maten bycans begrypẽ mach/ want de ge seyde Carottus en gheeft vã alle synen figurẽ anders gheen bescheet: wtgenomẽ vande figuere des wonder lijckẽ spectakels tsamẽ met eenẽ theatre daer bouen/ eñ bouen al (midts dopgaẽ des berchs) noch eenen tempel vã Janus/ gelijck onse Auc teur vermaẽt achtere in dat blat I.iii. in desen tegẽwoer digen boeck: vã deser gesei der edificiẽ geeft de geseide Carott⁹ meer bescheets dã van allen dẽ anderen/ eñ op dat ick den Lesere valdoen mach vã al dat in desen boe ke vermaent wort / zoe heb ick die geseyde figure allee ne ghedruct / om dat zy te groot (eñ na mijn duncken) te grof was om hier by te settene. Vale.

Den halven voet van Veronen / daer dese edificie mede ghemeten is.

☞ Met Keyſerlijcker Priuilegien ende Gratien.

Ghedruct inde vermaerde coopſtadt van Hantwerpen/ duer Peeter Coeck van Aelſt/ inden Jaere ons Heeren M.D. ende .xlvj. in April/ by Gillis van dieſt boeckprenter.

Regiſter der bladeren des boecx.

A.B.C.D.E.F.G.H.J.K.
L.M.N.O.P.Q.R.S.

Alle zijnt duernen/ behaluen S. een treterne.

Reglen van

Metselrijen/op de vijue manieren vān Edificien/te wetene/Thusca na/Dorica/Jonica/Corinthia/eñ Composita: Ende daer by gesedt die exemplen vanden Antiquen/ die in dmeeste deel met de leeringe van Vitruuio ouercommen. Met noch toegesedtte Figueren die int eerste niet en waren/ ende sommige texten vanden Aucteur gebetert hieroock by gesedt.

Met Keyserlijcke Priuilegie.

¶ Men vindtse te coope Thantwerpen op de Lombaerde veste inde schiltpadde.

ANNO·M·D·XXXXIX·

Den beminders der Architecturen.

Also Vitruuius seyt/dat de gene die sonder letteren ende geleertheyt gebout hebben/al hebbense oock vanderhant meesters geweest/en hebben geen vermeert werck connen gemaken so en hebben oock andere geen hantwerckers synde / ende die hem alleene opde letteré verlaten hebben/ maer den schyn geuolcht/eñ niet dat beproefde : der welcker sommige / al hebbense Vitruuium voorgenomen te cõmenteren eñ figureren/so en hebbense midts duitsche texten diemen daeraf oint/ haer reglen niet connen gelyckelyck besluyten / maer hebben veel dingen in twyfel gelaten/ eñ dat meer is/ hebben voor goet aengesien/tgene dat int werck niet staen en mach : Eñ de oorsake van dese dolingen is/dathet leste boeck desselfs Vitruuij inhoudende de figuern/verlozen is/ waerby datmen syn meyninge te vollen bekent soude hebben. Hieromme schynet dat sommige Antiquen seer bloode geweest hebben in haer wercken/eñ besondere inde ordine vande Dorica : want / om dat Vitruuius geen Dorice base en noempt/ maer wel in die plaetse/van een Attica tracteert (mogelyck niet aensiende dathi daer geen ordine van Attica en beschryft) so en hebbense der Dorischer colommen geen basen dorren maken : ter contrarien andere/mogelyck de duysterheyt vanden texten verachtende/ oft oock duer ongeleerthe yt/syn so verre buyten streuen gegaen in oele dingen/datse niet alleene de redene eñ exemplen der goeder Antiquen en hebben verlaten/maer hebben bouẽ datte haer werck monstruens eñ onbeuallyck der oogen gemaect/ gelyckmen dese errozen inden Antiquen sien mach. Waerduere beminde lesere dathem veel Architecten in beyden geleert synde/ daerouer becõmert hebben/eñ bysondre in desen onsen tyden Bramant van Casteldurãte/Balthasar van Sienen/eñ mere andere/midts dat/so duer Julio.ij. P.M./als duer andere/de Architecture grootelyck opgestaen is tot haren tyden : dewelcke dan/na lange disputeren eñ ondersoecken/so ouer menigerley texten/als cõmenten/tsamen metden exemplẽ der goeder Antiquen/ hebben met autoriteyt (om der saken een eynde te makene) niet alleene de spies attica/ der Dorica toegeuoecht / maer oock so veel oerdinen alsser int gebruyck syn/ beghinnende aende Thuscane als de grofste/tot aen dalder tederste/dieselue in een gemeen regle eñ sekere forme gesedt/met haren ornamentẽ eñ maten : dewelcke reglen/Sebastiaen Serlius Architect eñ discipel des genoemden Balthasars/beschreuẽ eñ in figuren gestelt heeft/also dat wy/achterlatende de duysterhede Vitruuij/hier duere mogen een onstraffelyck werck maken. Gemerct dan dat alle lief hebbers der Architecturen geen Italiaens en verstaen/so hebbick dese (na myn oerdeel) alderseckerste eñ claerste Reglen wt den Italiaensche in nederlants ouergesedt/ behaluẽ de namen van allen porceelen/der basen/capiteelen/cornicen ꝛc. die en hebbick niet verduyst/hoewel dat Bastiaen byde vocablen Vitruuij de geuseerde moderne vocablen van Italien sedt / der welcker wy sommige so qualyck verstaen souden als de Latynsche : waerõme dat ick prysen soude/aengesien datwy beeds manere van Vitruuis in scrifte ontfangen hebben/ datmen hem der namen Vitruuij gewende/ op dat de geleerde vanden werckman eñ de werckman vanden gheleerden verstaen worden . Oock op dat den gemeenen man leselycker syn soude/ so hebbicken in brabantsche lettere gedruct. Eñ hoewel dat desen vierden boeck van seuenẽ eerst wtgegeuẽ wort/ midts dathi den oerbooerlycksten is/ so en syn nochtans die andere niet min behulpich totter Architecturen oft cause van metsselryen/gelyckmen inde nauolgende voorrede sal mogen vernemen.

COR. GRAPHEVS LECTORI.

Pictores,Statuarii,Architecti,
Et vos ò Latomi, ò Fabri, expetitam
Quotquot Symmetriam probatis, eia
Huc adeste alacres,nouum hunc laborem
Spectate, huncce nouum videre læti
Thesaurum, exiguoq; comparate
AEre has diuitias, bene æstimandas
Ingenti precio: hic meridiano
Phœbo lucidius queat videri,
Quicquid toto opere in Vitruuiano
Aut sit difficile, aut male explicatum,
Aut non sufficiens, minusq́; nostris
Aptum temporibus : nihil deest iam,
Nil iam difficile, aut tenebricosum
In libris legitur Vitruuianis.

TSELVE AENDEN LESER.

Scilders,Beeldesnyders,Architecten vroet,
Ende oock ghy Steenhouwers,ghy Smeden sterck
Liefhebbers der Symmetrien conste soet,
Compt hier,compt besiet dit costelic niewe werck
Besiet desen nieuwen schat in dees boecx perck,
Coopt desen ruckdom om eenen penninck cleyn,
Hy is nochtans seer dierbaer voer leeck oft clerck
Hier in suldy vinden claer als den dach reyn
Waer in ons Vitruuius dat edel greyn
In de geheele fun constige boecken
Schiint swaer te sine,en int verstant niet pleyn,
Oft niet volmaeckt in al siins scriuens hoecken,
Oft tonsen tiiden niet nut,Spaert nu tsoecken
Daer 'nes niet meer swaers,niet duysters ouer al,
Hy is nu luchtich en claer, so breet so smal.

Sebastiaen Serlius totten lesers.

Goede leser/nadien dat ick bereydt hebbe eenige regulen inde Architecture/meynende dat niet alleenlick de hooge sinnen en hebben te verstane / maer dat oock elck middelbarige verstant die mach syn begrypende / na dathet meer oft min sal geneycht syn tot sulcken conste : de welcke regulen syn in seuen boecken gedeelt/ sa hier onder sal beteekent worden. Maer midts dien dat dese const dat eyscht/so hebbick willen beghinnen desen vierden boeck wt te geuen/den welcken is meer tot propooste en nootsakelycker/dan de andere/om de kennisse van menigerleye manieren van Edificien /ende cieretheden der seluer. Ten eynde/dat een yegelyck mach hebben eenige kennisse van deser conste/de welcke niet min genouchlyck en is den sinnen die dencken op tgene datter te maken is /maer oock voerde oogen als sy gemaect is. Welcke const duer de cloeckheyt vanden besacnden en excellenten geesten nu sinde/ so bloeyt in dese onse tyden / gelyck de Latynsche sprake/ten tyde van Julius Cesar ende Cicero/dede. Neempt dan niet blyder en edelder herten/ten minsten den wille (oft deffect niet en volcht) dien ick voerwaer seer groot gehadt hebbe om v te voldoene inden desen arbeyt.

Inden eersten boeck sal ick tracteren vanden beghintselen der Geometryen /en van diuerschen duersnijdingen der linien /also vele dat de Architect sal mogen goede redene geuen van al tgene dat hy wercken sal.

Inden tweeden/ sallick betoonen int beworp ende in woorden so vele vander Perspectiuen / dat willende /hy sal mogen openen syn concept oft voernemen in een sienlyck beworp.

Inden derden salmen sien de Ichnographie dats den gront/ de Orthographie dat is dopgerechte van voren/ de Scenographie oft Sciographie dats het insien duer tvercortten vanden meestendeel der Edificien die in Romen syn/in Italien/ende daer buyten/neruslelyck gemeten/en daer by in schrifte gestelt die plaetsen daerse syn/ ende haer namen .

Inden vierden die desen is/salmen tracteren van vijue manieren van Edificien/ en van haren ornamenten/als Thuscano/ Dorico/ Ionico/Corinthio/ ende Composito/dats te seggen/gemengt . En met dese wort bina ombangen de heele const/duer de kennisse van diuerschen dingen.

Inden vijfsten sallick seggen van veelderleye manieren der Tempels/geteekent in diuersche formen /te wetene/rondt/viercant/sescant/achtcant/eywijs/ende cruyswijs/ Met haren grouden/hoochden/ende vercortten/ neerstelyck ghemeten .

Inden sesten sullen wij seggen van allen woningen diemen hedendaechs gebruycken mach/beghinnende van aen tsnoosie huysken oft huetcken so wijt noemen willen / en van grade tot grade veruolgende tot aen dalder cierlycste palays van Princen/ so wel op tdorp als int stadt.

Inden seuenden en lesten/sal besloten worden veelderley accidenten oft toevallen/die den Architect gemoetē mogen in diuersche plaetsen/en vremde manieren der gelegentheit / en int hermaken oft repareren vandē huysen ende hoe wy te doene hebben om ons te behelpene met die andere Edificien /en dier gelycke dingen die in wesen syn/en die oock tander tyden int werck gestaen hebben.

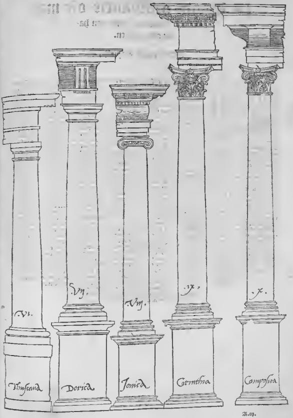
Nudan/om dat voorts te gane met redelycker manieren / sallick beghintsel gheuen vande groofste en minst gecierde ordine/dat is/vande Thuscane /die de boerachtichste is/en de sterxste/oock van minder teedertheyt ende gracelyckheyt.

Die Antiquen (so ons Vitruuius leert) dediceerdē de Edificien den Goden/die hun toevoegende na huer nature/sterck oft teeder. en also is de forme diemen heeet Dorica / toegescreuen den god Juppiter/ den god Mars/en den stercken Hercules: dese sulcken forme van eenen stercken man nemende. En de forme diemen heet Ionica is toegescreuen der goddinnen Diana/den god Apollo/en den god Bacchus: dese nemende vande mattonale forme dat is van eender cloecker vrouwen die deel heeft vant stercke en teedere. want Diana midts vrouwelycker natueren is teeder / maer duer dexercitie der iacht/isse sterck : desghelyex Apollo duer syn schoonheyt is sachte/ niettemin is oock sterck/midts dat hy een man is. tselue seggick van Baccho. Maer de maniere der Corinthia/genomen vander maechdelycker formen/ wildense toegeschreuē hebben der goddinnen Vesta/een ouerste der maechden . Maer in dese tegenwoordige tyden dunct my goet te procederen duer ander maniere/niet veruremdende daerom vanden Antiquen voetē . Myn meyninge is (achtervolgende de costumen van onsen keestenen) dat ick (also verre als ick vermach) sal toeschrijuen de heylige Edificien na yegelyx wesen/ Gode en synen heyligen : En de profane/dats dongewijdde edificien/so publique/so priuate/sallick toeschrijuen den menschen/na yegelyx staet en professie . So seggick dan dat de maniere Thuscana (na myn duncken) behoorlyck is tot sterccten/als tot poorten van steden/tot casteelen/tot plaetsen om schatten/munitien/en artiglerien te bewarene/tot geuangenissen/tot hauenen der zee/en andere dier gelycke totter oirlogen dienende. het is wel waer dathet boersche werck te wetene/dat met duersche bindingen van steenen ruwelyck gebootseert/ ende sommige oock van desen gemaect met eenige teedertheyt/tot behagen dat de steenhouwers daer in gehadt hebben /is somtyts byden ouders gemengt geweest onder Dorica / ende oock somtyts onder Jonica end Corinthia . Nittemin midts dat (inder waerheyt) de Thuscana de ruste ende minst gecierde van allen den anderen is/ so dunct my dat de dorpsche meer ouercompt ende gelyckenis heeft metder Thuscana dan met eenighe andere: het welcke men claerlyck merct onderhoudē geweest te sine vandē Thuscanen/also wel binnē haer liever ouerster ende principaler stat Florentsen/als buyten opde dorpen/in so grooten ende schoonen edificien ende

Den Aucteur tot den lesers.

so casteelijcken fabrijcken ghemaeckt opde boersche maniere/alsmen sien mach in gheheel kerstenrijck/ghemengt (nochtans) met sulcke boersche ende teedere maniere als den Architecten belieft heeft: waer duer ick seggen wil dat dier ghelijcke edificien meer overeencomen metter Thuscana dan met anderen specien. Daerome veranderende sommige vanden antyken/ende sommige andere vanden onsen/ so sal ick bewijsen in diversche manieren van sulcken wercke/hoemen mach maken poorten van steden/ende sterten: ende oock in publique ende private plaetsen/huysen/logien/galerien/vensteren/nicchen/brugghen/waterleydinghen/ende dierghelijcke diverse ornamenten die eenen Architect moghen toecomen. Men sal oock moghen (niet gaende buyten tghene dat de ouders ghemaect hebben) mengen/ende vereenighen de boersche maniere met de Dorica/ende oock met Jonica/ en somtijts met Corinthia/totter believen vanden genen die zijn fantasie soude willen contenteren/ dwelcke men bat seggen mach dathet meer is by gedooge dan by redenen: en dat daerom/want die Architect behoort te procederen metder grooter behoorlijker manieren ende vasten verstande/aldermeest in publique en treflijke wercken/inde welcke seer lofelijck is de redelijke behoorlijcheyt.

Jck hebbe willen int beghinsel van desen boecke navolgen de Comicos/dat is/die Comedien plegen te schrijven: onder de welcke eenige willende reciteren oft spelen een Comedie/hebben eenen bode voorgesonde/ dewelcke met corten woorden den toehoorders gaf verstant van al tgene datmen inde selve tracteren soude. Daerom ick willende in desen boeck tracteren vande vijf manieren van Edificien/te weten/Thuscano/Dorico/ Jonico/Corinthio/en Composito/ so heeft my goet gedocht datmen int beghinsel siet de figuren van allen den specien diemen tracteren sal. En hoe wel dat inde Colomnen en haer ornamenten met en sijn alle de proportien en maten geteekent/dan alleenlijk de principale by generale regulen/nietteminn des en sal niet gebreken tot sunder plaetsen ten sal al punctelijker geteekent worden. maer dit is gedaen/so ick geseyt hebbe/ om te betoonen een generale regule tot een opsien alleenlick. En om bat verstaen te worden van een yegelijck/salick stellen in de beghinselen vanden ordinantien/de vocabulen van Vitruvio/met a. b. c. opden cant geteekent/ also datse elckerlijck kennende sal mogen noemen na sons lants aert en maniere. En ten eersten den stilobato oft pedestalo Thuscano/ ick meyne/het platte (sonder corone en base) sal sijn een vierkant perfect: Den Pedestalo Dorico sal so veel meer sijn als het trecken eender linien van hoecke tot hoecke vanden vierkante perfect/die stellende rechtoppe: Den pedestalo Jonico sal van een vierkant en een half sijn: Den pedestalo Corinthio sal sijn een vierkant ende twee derdendeelen van tselve vierkant: Den pedestalo Composito salmen van twee perfecte vierkanten maken. Oock en verwondert u niet/dathet navolgende Capittel sal sijn het vijfste/ dwelcke andere voor het eerste verwachten souden: overmidts dien dat den eersten boeck sal inhouden een Capittel vander Geometrien; ende den tweeden vander Perspectiven/salder twee houden: ende den derden vander Antiquiteyt salder een houden/dewelcke maken vier capitulen/ soo dat om dier redenen wille het navolgende sal sijn het vijfste.

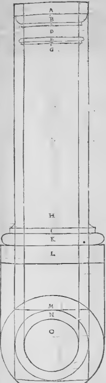

.vi.
vij.
viij.
.ix.
.x.
Thuscana
Dorica
Jonica
Corinthia
Composita

A.iij.

Vande ordinantie oft maniere der Thuscana / ende van haren ornamenten.

Dat vijfste Capittel.

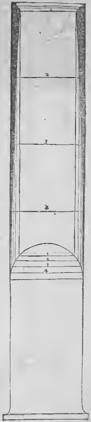
MEn vindt in de scriften Vitruuij int vierde boeck int .vij. Capittele/ datmen de Colomme Thuscane van seuen deelen hooge met Capitel ende Base behoort te makene/welcke mate neemptmen aender Colommen dicte beneden: de hoochde vande basis oft basement sy vander helft der Colommen dicten/ende gedeelt in twee ghelijcke portien/een sal eplinthus syn/dander ghedeelt in drijen / sullen de twee dat thorus syn/therde de cincta: De protecture der basis salmen dus maken/eerst maect eenen circule so groot als de colomme beneden dicke is/ende setten in een vierkant / ende buyten dat vierkant noch eenen circkle ghetrocken rakende de vier hoecken/dat sal de protecture oft vtspronck syn: Ende al hebben alle ander basen huer plinthen vierkant / niettemin behoort dese Thuscane ront te wesen na den text Vitruuij. De hoochde des capitels sy ghelijck de basis/ ende dat gedeelt in drijen/een deel sal dat abacus syn/dat andere salmen in vieren deelen: drij sullen den echino gegeuen worden/ tvierde den annulo oft cincta/datmen riem oft bant oft lysiken verduytschen mach: dat derden deel restende sal voer dat hypotrachelium oft phrise syn: dat astragal met de cincta sy van de helft der phrisen/ maer dat gedeelt in drijen/twee sullen voer et ront syn/ende tderde syn lysiken / den vtspronck sy als de hoochde: ende hoe wel dat dit lysiken hier metden Capiteele genoempt wordt ist nochtans een deel der colommen/ de welcke colomne behoort bouen gedunt te sine dat vierde deel: ende oock het Capitel int bouenste deel en sal niet grooter syn dan de colomme beneden. De maniere om de colomne te minderen sal dese syn/dat den tronck der colommen sy gedeelt in drijen/ dat derddendeel beneden sal op syn loot hangen/ ende dander twee derdden deelen salmen in so veel gelijcke deelen setten alsmen wilt: daer nae op dat derddendeel der colommen geleidt eenen haluen cirkle/ende van aende linien die daer hangen vanden vtersten hoecken des capitels innewaerts gemeten dat achste deel/ dwelck in als sal wesen dat vierde deel/so geseyt is. Van onder tcanthen (daer de colomne dunst is) salmen twee linien op syn loot trecken tot opden haluen circule/ende de deelen des cirkels tewaerts salmen tot beneden in so veel gelijcke portien setten/als de twee derdendeelen der colomnen inhouden/ dat gedaen synde tot beyde syden/so worden vanden eenen punct des haluen cirkels totten anderen so veel paralellen oft dwerse linien getrocken/ende op elcke linie geteekent synde tgetal van bouen nederwaerts/ende desgelijx op de linien die de colomnen deelen/tselue getal in ordine gesedt synde/so ist seker dat de eerste linie sal accorderen met dat dunste der colomnen bouen: daer na neempt de tweede linie des haluen cirkels/ende sedtse op de tweede linie der colommen/daer na de derde op de derde/ende de vierde op de vierde: ende als dat gedaen is/van aende basis des haluen cirkels tot aende linie 4/ wordde een linie getrocken/ ende van aende lini 4 tot de lini 3 noch eenen treck/ ende vande 3 tot 2 noch een linie/ende vande 2 tot 1 noch een linie: ende also dan van de twee syden der colomnen/hoe wel dat de linien elck in hemseluen recht syn / scheppen nochtans een cromme linie/ welcke daerna de neerstige consienate duer thanewerck weet te verdrijuen ende te modereren alle de canten inde vergaderingen der linien. Ende al is dese regule gemaect tot de colomne Thuscane (de welcke is bouen dat vierdedeel gemindert) niettemin machse oock dienen tot alle de sorten van Colomnen/ Ende hoe dat de deelen der Colomnen en des haluen cirkels in meerder getal syn so veel sal de mindeeringe haer verliesen.

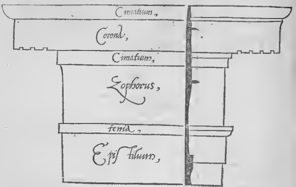
A Abacus oft tailloer
B Echinus
C Annulus oft Cincta
D hypotrachelū oft Phiſe.
E Astregalus
F Annulus oft Cincta.
G Dicte der colommen bouen.

H Dicte der colommen beneden.
I Cincta
K Torus
L Plinthus

M Proiecture oft wtspronck vande Base.
N Dicte der colommen beneden.
O Dicte der colommē bouen.

De colomme volbracht sijnde met capitel ende base/so sijn de architrabe/phrise/ende cornice daerop te setten. Dat epistilium oft architrabe sy vander hoochden des capitels / ende de tenia oft lijste van dat seste deel desselfs. dat zophorus oft phrise sy vander seluer hoochden/ desghelijcx oock de cornice met haren leden. Ende die selue ghedeelt in vieren/een deel sal voerde cimatie sijn/de twee deelen totte corone/ ende dat leste totter cimatien oft fascien onder de selue. de proiecture oft wtspronck van allen/sijten minsten ghelijck haer hoochde. Ende onder inde corone salmen canaletten maken groot oft cleine na dattet werck is/ende tot wille des werckmans. Maer om dat dit werck grof en simpel van leden is/so machmen na mijn duncken/wel orlof nemen eenighe deelen daer toe te doene/die totten seluen schijnen te behooren/ende dit sal sijn alsmen dwerck sal willen lieflycker maken/ghelijckmen hier onder siet in die afghedeelde. Noch principal de Coronen die meest proiecturen oft wtspronck buyten huer vierkant hebben/ bysonder als de steenen daer toe oerbaerlijck sijn hem seluen te draghen. De welcke proiecturen brenghen commoditeyt ende vercieringhe : commoditeyt/ ist datter wandelinghen bouen commen salse te ruymer sijn / ende oock salse dwerck beschermen vanden wateren: de vercieringe oft bequaemheyt/alsmen dwerck van behoorlijcker distantien aensiet/ salt te grooter schijnen/ende daer den steen ghebreken sal midts der cleynheyt/sal de proiecture voldoen int grooter schijnen.

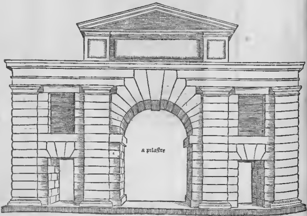

Hoe wel dat ick voergeseyt hebbe/ dat de colomne Thuscane na den eerst Vitruuy behoort te zyn van seuen diameters met basis eñ capitteele/ welcx proportie eñ forme sekerlick goet ende gheprobeert is nietteміn om dat de eerste colommen (also ghy oock in mijn cleyn boerxken gehoort hebt) waren ghemaect van ses deelen/ nemende die mate vanden voet des mans/ den welcken is dat seste deel des seluen: Ende oock vin dat die colomnen te weten Dorice nv van seuen deelen zyn/ hebbende haer de Antiquen totter verheffinghen een deel toe ghesedt so dunct my duer sulcken auctoriteyt/ ende midts dien dat dese colomne robuster is/ datmense in haer seluen behoort leegher te maken dan de Dorica/ waerom datmense by mynen aduyse van ses deelen maken sal met basis ende capitteel/ende dit al voor een ghemeene regle. Ende om dat Vitruuius/noch ander Architecten so als icker ghesien hebbe/noyt regle vande Stilobati oft pedestali ghegheuen en hebben/aock inde antiquiteyten so veel als men siet/werdense vanden Architecten ghemaect na dattet behoefde/tsy tot verheffinghen der colommen/ oft tot eenen opganck met trappen aende galerien oft duer ander ghelijcke toevallen. Die wyle dan dat wy niet duer noot ghedwonghen en zyn/ sondick verdeelen datmen elcker maniere van colomne haer voeghelijck pedestal met eenege goede redene gaue. Het is kennelijck dat eet pedestal ten minsten wilt viercant zyn te veestane het lyf sonder base oft cima: zynde dan de colomne der thuscanen de vroemste van alle den anderen/ so sal zyn Pedestal van een perfeckt viercant zyn/ welcx voortooch behoort breet te syne gelijck dat Plinthus vande basis der colommen/ zyn hoochde si ghedeelt in vieren: een sulcken deel salmen onder aen setten voor dat Plinthus/ ende oock een totte cima/welcke leden sullen ongesnedē zyn/ ende alsō dan de colomne van sesse deelen is/sal dat Stilobatum oock in hemseluē van sesse deelen zyn gheproportioneert nade colomne.

Van de Thuscana.

Ick heb gheloeft in desen boeck te tracteren alleene vanden ornamenten ende differente manieren van edificien/ daeromme en sal ick nu niet seggen hoemen de poorten van steden ende fortressen setten sal/ met haren syden/ canonnieren/ en andere circumstantien tot beschermenissen/ latende sulcken sorghe den Architect der orloghen nade gheleghentheyt en accidenten die daer op loopen. Maer ick sal seggen/ als de poorte der stadt oft fortressen gheset is/ de maniere hoemense na myn advys te vercieren heeft/ toonende daertoe sommighe figueren. Elcke poorte der stadt (verstaettet na de maniere van Italien) heeft van noode te hebben de posternen diemen heedt poorten van secourse/ dat zyn de cleyn poorthens ter syden. Maer om te houden die Symmetrie/ dat is een voeghelycke mate / behoortmen te maken een ordinantie aldus. De mate der poorten is/ dat sue veel als de wydde des lichts zyn sal / de helft daeraf wardde noch totter hoochden ghedaen. De breedde des lichts sy gedeelt in ses/ ende een deel daeraf sal den pilastre ter rechter ende oock ter slincker syden breet zyn: het platte der pilaren sy breet van dat derdendeel des lichts/ ende haer hoochde vyf deelen met capitellen en basen. De hoochde der basen sal van dat derdendeel der breedden des pilers zyn/ alsoo oock de capitellen/ observerende nochtans de Regle inde eerste colomne ghegheven. Dat Epistilum/ Zophorus/ ende Corona/ sy tsamen van sulcker hoochden als de breedde des pilers/ met de voerstreven Regle. Tusschen den eenen ende den anderen pilaer/ sal de posterne zyn/ haer wydde sy ghelijck de breedde des platten pilaers: de hoochde gedobbeleert na de breedde: zyn pilasteen sullen van dat derdendeel der selver posternen zyn. De elevatie oft verheffinge boven der poorten/ sal tot wille des Architects zyn. Maer de proportie der fastigien oft frontispicien (dwelckmen hier ghespan/ dack/ oft gheuel segghen wilt) sullen wy in twee manieren toonen in dordine vande Dorica.

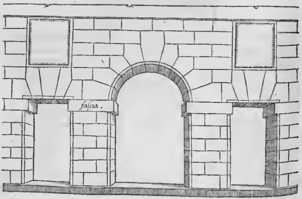

Ende om dat de Architeet behoort overvloeiende van inventien te syne/ om hemselven ende andere te voldoene/ soe machmen noch in dees andere maniere de poorte der stadt oft fortresse vercieren/observerende dees regle/ dat soe breet als den duerganck der poorten is/ soe sal de hoochde anderhalfmael soe vele/dats twee deelen inde breedde ende drye inde hoochde zijn. Haren pilastre sy dat achste deel vander wydden der poorten/ende de colonne (verstaet voor de ronde/colomne ende voor de platte/pilaer) dat vierde deel der poorten. Maer om dat de colomne dat derdedeel inden muer ghemetst ende metten anderen steenen gebonden is/ meer tot vercieringen dan tot draghen/soe salmense van seven deelen hooghe maken/ ende oock van achten in sulcken val als darchiteet de poorte sal willen gracelycker maken. De wydde der posternen sy vande helft der middelpoorten/ haer pilasteren ghelijck vander grooter. Haer hoochde sal zijn dat de fascie die den boghe draecht/ haer supercilie oft architrabe (so wy dat noemen willen) sy/ ende vintmen gheenen steen van eenen stucke tot sulcken wercke/ soe salmen de cunei oft penanten maken alsomen inde figure siet. Ende aldus sal de proportie van dien posternen zijn van drye deelen inder wydden/ende vyue dergheliicke deelen inder hoochden. De cunei oft penanten vanden boghe sullen vyfthien zijn/ ende inde basen/ capitellen/ architrabe/phrise ende cornice/ salmen houden de voorscreven regle: desgheliicx sal oock de elevatie der middele tot wille des Architects zijn ghelijck van dander ghesept is/ ende alsulcken wercken hoese grover ghebootseert zijn/ hoese bequamer ter sterccen zijn sullen.

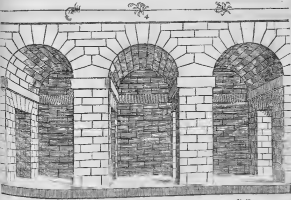

Van de Thuscana.

In ander manieren slechter en stercker/ machmen de poorte van een stadt oft casteel maken volghende dordinantie hieronder geteeckent/ende die proportie der wydden vande poorte/sy so veel als de hoochde is tot onder aende fascie die dwelfsel onderhoudt/ ende vande fascie opwaerts soe veel hoogher als den halven cirkle/ maer altyt nawille des Architects te meerderen eñ minderen/ende bysonder als hy duer eenich accident benaut wort : ende de twee posternen zyn te maken also vanden anderen ghesegt is. Haer wydde sy vander helft der middelpoorten/ende oock soe veel massyfs/oft muers worde tusschen de groote poorte ende de twee cleyne ghelaten/ welcker hoochde wort ghedobbeleert metter breedde/ende de fascie die den boghe onderhoudt/sal oock draghen de cimei vande cleyn poorten. Eñ noch mochtmen maken dat de fascie duer schietende sonde de superficie syn/dwelcke/also geseyt is/mach verandert worden nae goetduncken des Architects sonder van deser ghesetter figuren te verwremden.

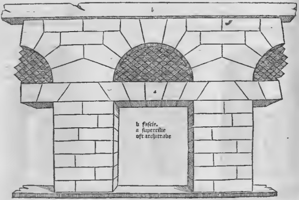

Die diversche ordinantien doen den Architect somtijts invallen dinghen die hy by avontueren noyt ghedacht en soude hebben. Daeromme sal den Architect dese naevolgende figuere seer behulpelijck zijn inden Edificien/ na de accidenten die hem mochten aenvallen/ ghelijck inden muer van een fortresse zijn soude. Al waer de muer van goeder dicken maliende dit werck van binnen/ soude ten eersten dienen tot een logie om int droeghe te stane/ oock soudet de wandelinghe boven breeder maken ghemackelijck totter defentien in tijden van orloghe/ ende tot meerder versekeringe mochtment binnen al met eerden vullen. Tmocht oock somtijts den Architect ghevallen te bouwen ontrent eenen berch/ eñ om hem daer af te bevrijden/want de wateren die altijt vanden reghen daer af loopen/bringhen oock dat eertrijcke beneden/soe is van noode met verghelijcken Edificien hem teghen sulcken berch te setten/ duer de welcke datmen hem niet alleen versekeren en sal van sulcken suspitie/ maer sal oock groote vercieringe zijn totter fabrijcken. Ende alsulcken inventie heeft Raphael Urbijn gebruyct A monte Mario een luttel boven Rome inden wijngaert Clementis Septimi/ dan hem beghonst int Cardinalaet Jeronimi Genga: ende buyten Pesera tot een beschermenisse der wateren tegen eenen berch/ heeft hy oock sulcken ordinantie ghebesicht.

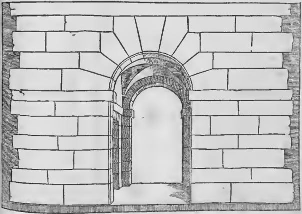

Van de Thuscana.

Die Antiquen hebben in dit bocrachtich werck diversche manieren van bindingen ghevseert/ alsomen hier onder siet/ daermet hem de Architect sal maghen behelpen in veel dinghen na dattet van noode zijn sal. Haer mate sal zijn/ dattet licht een perfect vierkant sy/ eñ het massijf (dats den muer) tusschen beyden sal dat vierdedeel smalder zijn. Dat Supercilium oft architrabe/ soe wie noemen willen/ sal vanden lichte dat vierdedeel hebben/ ende sal ghemaect worden van penanten die opden centre loopen in onpaer ghetal: Ende boven dat Supercilium wordde gheleydt eenen halven cirkle ghedeelt in neghen ghelijcke deelen/ die linien oock al opden centre getrocken. Die cunei oft boechsteenen ghefoermeert zijnde/ ende de drie stucken daer tusschen gheleyt met de fascie daer boven/ sal aldus een eeuwich onverganckelijck werck zijn. Maer op dat de cunei van de architrabe vaste ligghen/ sal van noode zijn den halven cirkle te vullen met eenighen ghebacken steenen: Ende tot meerder cieragie/ machmen ruyten alsoe de Antiquen vseerden/ ghelijck men noch siet in Rome tot S. Cosmas eñ Damian, dwelck hoe wel dattet vanden oudtsten is/ noch seer sterck is.

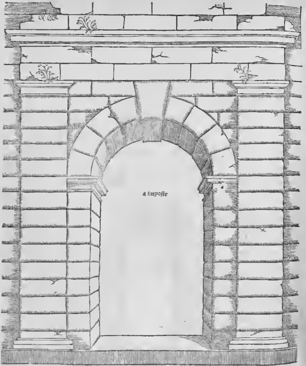

GElück van beghinsel genoech gesept ia/mach de Architect aock dese poorte in diversse plaetsen gebruyken/maer niet tat fortressen/want den duerganck en dient niet tot artiglerie oft groote ghereetschap van orloghente handelen/ nettemin van buyten mache dienen tot eenigher poorten. Welcr proportie sal zyn/ dattet licht oft opene tweemael soe hooghe sy als breet. De boechsteenen des halven circkels sullen neghen zyn ghetrocken opden centre des circkels. De fascie onder den boghe sy van dat sevenste deel der poorten. Vander fascien nederwaerts totten paumente/wordet in seven en half gedeelt/ende sullen sea laghen steena zyn/ de drye daeraf sullen elck van een deel ende een half zyn/de ander drye van eenen deele: aldus sullen de seven en half we ghedeelt zyn. De hoochde des middelsten boechsteens oft den sluytsteen hoemen wilt/sy vande helft der wydden vande poorte. De fascie bouen de boechsteenen sy breet ghelock den voet/data het dunste der seluer steenen: Maer den middelsten boechsteen ende ooch sinen voet andere sal tvierde deel dreeder zyn van de andere.

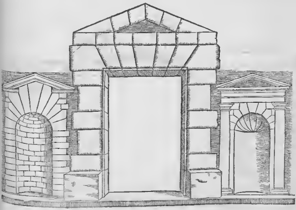

Van de Thuscana.

DE proportie van deser poorten/ te wetene/ de openheyt/ is tweemael so hooghe als breet : den pilaster ende den boghe/ zijn breet van dat vijffste deel des lichts : den grooten pilaer sal noch eens soe breet zijn: ende zijn hoochde van ses breedden. De hoochde vande base sal van tvierendeel zijn/ ende dat capiteel van dat derdendeel: also groot sal de imposte oft capiteel onder den boghe zijn. De fascie inde plaetse van darchitrabe/ zy vander hoochden des capiteels : desghelijcx de frise : ende ooch de cornice/ achtervolghende de voorgheghenen reglen : de reste machmen metten passer vinden.

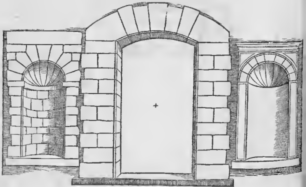

AL is dese poorte/hier onder gheteeckent/seer verscheyden van dander manieren/niettemin/mides dat tet een werck is dienende totter Thuscane/ ende oock om datse Antyck is/ hebbicxe na mijn aduys hier willen setten: de welcke in voortijden tyden was in Rome *In Capo de la militia Troyana*, hoe wel dat mense overmidts ruynen nv niet en siet. De twee Nichen die daer besyden staen/ zijn inr haerder plaetsen/ de welcke den voorsienighen Architect sullen moghen dienen als hy die sedt daer sij behooren . haer proportie duer de voorgheghenen regle/ sal de Architect lichtelyck tot sinen wille hebben. Eñ vande poorte in haer seluen en wil ick gheen mate met allen setten/want alsulcken mate is lichtelyck te vinden.

Van de Thuscana.

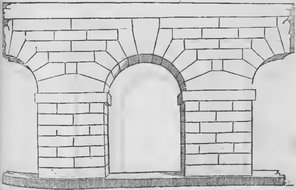
DEse ander maniere van poorte/is ghedeet van dat seste deel des cirkels/ eñ es seer sterck werck/nietmin/ de penanten en moghen hem niet versellen met ander bindinge van steenen . waerom dat/wil lende sulcken werck maken/soude hem wel houden in eenen muer van gebacken steenen. Tot haerder proportien en willick my anders niet strecken / om dathet een lichte sake zyn sal metten passer inde handt haer maten te vindene. Maer de nicchen die daer by ghesedt zyn om tweldt te vullene / sal de Architect tot synen believene moghen setten/daerse hem best te passe comen sullen: ende niet alleenlijck en sullense moghen dienen tot nicchen/ maer ooch tot vensters . Ende ist sake datse ommers tot nicchen ghebruyct worden/om eeneghe beelden daerin te stellene/ so salt altyt wel voeghen dat de hoochde de dobble proportie passeere oft te bouen gae/op datse alsmen daer eenege staende beelden inne gesedt heeft dat correspondeeren/welche sake men altyt laet tot vonnisse des Architects.

Het heeft voertijden den ouden Romeynen bevallen/te menghen metten boerachtigen niet alleenlick de Dorica/ maer oock de Jonica/ende daer toe de Corinthia: Waerduere dattet gheen dwalinge zijn en sal/ ist datmen van een maniere alleene ein menghinge sal maken/ voerghevende inde selve eensdeels dwerck der natueren/ ende eensdeels dwerck der const: om dat de colommen ghemengt met boerachtigen steenen/ende oock Darchitrabe ende Phrise gecorrumpeert duer de penanten/ bethoonen werck der natueren: maer de Capitellen ende een deel der colommen/oock de Cornice/daer toe de Frontispice oft den gheuel/ bethoonen dwerck der handen. De welcke menghinge na mijn duncken/is seer bevallick der ooghen/ende toont in haer selven groote sterete: daerom soudicxe meer ordeelen te dienen tot een fortresse dan iet anders. Niettemin/ in wat plaetse der boerachtiger Edificien sy ghesedt wordt/sal altijt wel voeghen. Ende in sulcken minxsel heeft Julius Romanus meer genoechten gehadt dan eenich anderr/ ghelijck Rome dat betuycht in veel plaetsen/ende oock Mantua/ende daer buyten int schoone pallays geheeten/vulgariter El t e. Een exempel waerachtelijck in onsen tijden van Architecturen ende schilderen. De proportie van deser poorten is aldus te makene/dat de wijdde van dobbel proportie sy/ dats twee breedden inder hoochden vaste onder den boghe. den pilastre sal van dat sevenste deel der wijdden zijn/ ende de Colomne tweemael soe dicke als den pilastre/ haer hoochde metten Capitelle sal van acht deelen zijn. Dat Capitel/Architrabe/Frise/en Cornice/ gelijck voren ghesept is/ sullense gemaect worden: also oock sal dat fastigium/frontispicium/ oft den gheuel ghetoont worden/ ghelijck geseyt is/inde Dorica. Den halven cirkle des boechs sal in elfve ghedeelt worden/voor de boechsteenen/maer den sluytsteen sal wat grooter zijn/ ende believet den Architect/ hy mach oock wat uithanghen. Die fastie die den boghe ondeehoudt/ sy vande halve colommen dicte: van daer nederwaerts salment in neghen deelen/ vanden welcken sullen de twee zijn voor dat nederste deel der Colommen: die ander seven ghelijck ghedeelt/ sullen de steenen zijn die de Colommen binden ende dwers overtrecken Ende hoe dit werck eyuder ghebootseert worde (nochtans met consten) hoe dat in sulcken ordine werckelijcker staen sal/ besonder de steenen die de Colomme omvanghen/ ende oock de penanten.

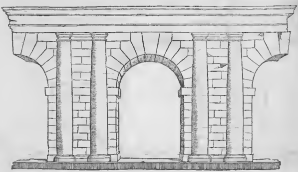

DEn is niet ghenoech dattet werck van goeder sterckten sy / maer tbehoort oock met consten ghemaect te zyne / dathet der ooghen contentere : Waeromme dees bindinghe van steenen niet alleene seer sterck en is / maer oock ingenieus ende den sienders aengenaem : van welcker inuentien de Architect sal moghen ghedient worden aen veel dinghen. Haer proportie sal zyn / dat de openheyt inde breedde / eene ende een halue inder hoochden sy. Den halven cirkle worde ghedeelt in neghen en een vierendeel / om dat den middelsten steen dat vierde deel breeder dan dander zyn sal : De hoochde desselven sluytsteens sy vander helft der openheyt des lichta. Die platte fascie onderhoudende den boghe / heeft van den lichte dat seuenste deel. Vander fascien nederwaerts / worden seuen deelen gemaect. De fascie bouen de penanten sal breet zyn gelijck den sluytsteen onder is / den welchen machmen ander wt maken hanghende dat achtste deel zynder breedden. Aengaende de bindinghe der anderen steenen metten penanten / sietmen merckelijck inde figure.

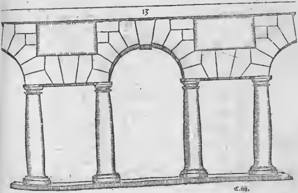

Van de Thuscana.

DOm dat die geriefflicheden bekeert zijn in vercieringhen/eñ samtijts de ornamenten passeren de noodsakelicheyt/om de const te toonen/ende oock den rijckdom des gheens die doet bouwen. Soo is dese inventie gemaect voor gherief/voor sterckte/eñ voor cieraet: tot gherief/aenghesien die openheden der seluer: tot stercte/om dat tusschen beyden veel massifs oft muers is ende wel gebonden. en tot cieraet/ om datse rijcke van ornamenten is. Met welcker inventien (also geseyt is) hem de Architect sal connen behelpen in diuersche wercken. De proportie daer af sal wesen/ dathet ghesloten oft massijf soe wijdt sy als dopene/ de welcke openheyt wordde tweemael inder hoochden gesedt. De pilasters sullen vander wijden zijn dat achtste deel/ende de Colommen dat vierde deel. De intercolomne (dats de wijdde tusschen de twee Colommen) sy van een colommen dicte: De hoochde der Colõmen met Base eñ Capitel van acht deelen. Jnde Architrabe/Frise/Cornice/Base/ende Capitel/ wordde gehouden de voorscreuen regle. De penanten eñ ander bindingen siet men inde figure. Ende hoe wel dat die Colommen noch twee deelen ouer de voorgegeuen regle gaen/ nochtans om datse na by een staen/ ende eensdeels inden muer ghemest/meer ghesedt tot vercietingen dan tot stercten/ mach dat in sulcken ghevalle wel gheschien duer Dauctoriteyt van veel Antycxse wercken.

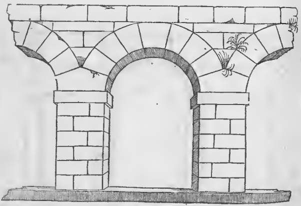

Is een schoon sake den Architect te sine ouervloeiende van inuentien/ om de diuersche accidenten die den bouwenden ouercommen/ want somtijts salmen goet ghetal van colommen vinden/ maer so nedere oft cort datse niet dienen en sullen tot tghene daermense behoeft/ ten sy dat darchitect raet vinde om hem te behelpene. Waeromme/ eest dat de Colomme niet soe hooghe en is datse reyken mach tot onder de fascie die ghelijcx den solder leyt van desee logien / soe salmen moghen met deer maniere van penanten clinmen tot bequamer hoochden. Die wyle dan dattet ter rechter ende ter luncker syden goede contreforten oft schouderen hebbe/ aengaende tgewichte van bouen salt seer sterck zijn. Maer om te weluen souder binden met ijseren oft metalen gheerden/ en soude niet seker zijn. Min vreesen soudet zijn waer de logie niet soe breet datmense met steenen van eenen stucke decken mochte/ oft oock te versiene met goeden balcken. &c. Die proportie hier af sal wesen/ dat de wijdde des boechs houde de spatie van vier Colommen dicten/ ende de hoochde tweemael soe vele: die minder spatien tusschen die colommen sullen van twee colommen dicten zijn: ende de hoochde van ses colommen dicten: en also sal elcke wijdde noch eens so hooghe zijn als breedt. En de colommen want se grooter last draghen/ sullen vander eerste gheseyder maten zijn: de eeste sietmen seer claerlijck inde figure/ maer van Basen ende Capitellen is eens voer al gheseyt bijde eerste Colommen.

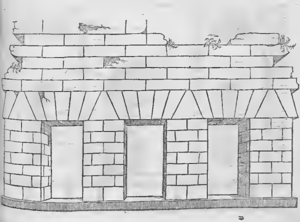

Van de Thuscana.

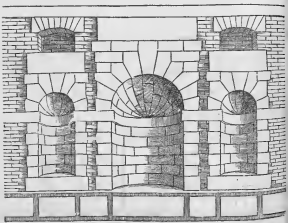
Hoe wel dat desen boghe seer sterck is/ midts de concordantie der bindinghen/ so is hy daertoe oock ingenieus ende bevallick der ooghen. De welcke inventie niet alleenlick en sal moghen dienen tot logien oft galerien van sulcken wercke/ maer aen brugghen van rivieren ẽñ beken/ om oock water te leyden van den eenen berch totten anderen oft tot een aqueducte. De proportie is/ dat te wydde van den eenen Pilastre totten anderen/ oock de hoochde sy tot ander de Fascie die den boge draecht. de Fascie sy van dier wydden oft hoochden dat sevenste deel. vander fascien nederwaerts wordet gedeelt in sessen: den halven cirkle sy ghedeelt in neghen ẽñ een quaert/ want den sluytsteen is dat vierdedeel meerder dan dander/ de reste vintmen metten passer.

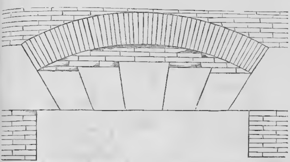
DEt macht somtuts geuallen/datmen in eenen grooten muer veel gaten behoeuen soude tot gherief der Edifitien/daer dit werck/om alle gewichte te draghen alder sterert toe zyn soude: ende oftmen niet so veel lichts en behoefde/machmen de sommige met gebacken steenen vullen. Welcker propoztie zyn sal/dat de spatie des lichts/eñ des massufs euen breedt sy/ende tweemael so hooge als breedt. hoe wel dat sulcken dinghen te meerderen eñ te minderen zyn/ na goetduncken des Architects. Eñ dierglycken wercken sietmen noch in Rome/niet alleenlyck die seer audt zyn/maer noch heden alderstercksste. Dexempel hier af is tot S. Cosmas ⁊ Damianus.

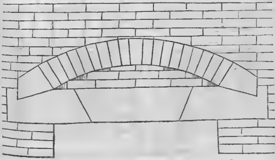

MEn seyt/dat aensien doet ghedincken/waer dieer dat dickwils ghemaect wordt dwelckmen niet maken en soude/hadment nerghens gemaect gevonden. Alsa salmen somtuts in eenen hof oft ander plaetsen/een syde muers vinden die duere noch venster hebben en sal/ ende nochtans wel behoeven gheciert te zyne op dese ruyde maniere/eñ boerachtich werck/ daer hem de voersienighe Architect sal moghen behulpen met deser inventien. In welcken plaetsen datmen beelden/eñ ander reliquien van Antiquiteyten setten mach. Van de proportie eñ van haren maten/ en sallick niet setten/ want tsal inden wille des Architects zyn/ die te verhoogen oft verbreeden nade accidenten.

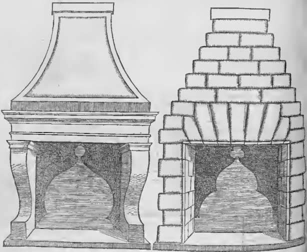
Ende om dat den meesten hoop der Supercilien oft Architraben so wijse noemen willen/ die bouen poorten oft ander winckels ghesedt zijn/ duer de wydde (ist dat den steen niet van goeder grootten en is) en moghen resisteren aen tghewichte/waer duere datse in toecomenden tijden commen te breken/alsomen in seer veel plaetsen sien mach. So salmen mogen al ist in grooter distantien (ommer dat de schouderen ter syden sterck zijn) maken sulcken werck van stucken/als hier onder in twee manierẽ geteekent staet/ twelck sonder twyfel sal seer sterck zyn/eñ hoe den last bouen swaerder is/ hoet gedueriger zyn sal.

Van de Thuscana.

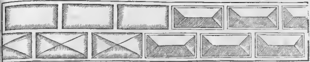
Hoe wel datmen inde scriften van Vitruuio/gheen noticie en heeft/in wat manieren dat de Antiquen in palaisen ende sonderlinghen plaetsen dat vier gebruyketen om te wermen. Men vindt oock inde Antycke Edificien verscheyninghen van schouwen/om den roock wtganck te gheuene. Noch duer eenighen Architect/ en hebbick oyt connen de waerheyt vernemen van sulken sake: nietterm/ want men van veel iaren herwaerts gheoso meert is/niet alleen vieren in salen ende cameren te maken tot ghemack der menschen/ maer oock ghewent diuersche ornamenten in sulcken plaetsen te makene. Als ick dan tracteren wille in dit volumen/ van allen den ornamenten die den Architect ende der Fabryken mogen toeuallen/ so en sallick niet laten te thoonen sommige formen van scouwen oft heerdsteden soomense noemen wilt/ de welcke voeghen tot de Thuscaense maniere/alsmense behoruen sal in sulcken Edificien. De eene is delicaet buyten den muer/ dander van vorrachtighen wercke heel binnen de dicte des muers.

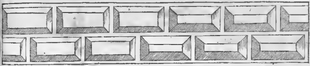
De eerste boerachtighe werchen/ waren in dese maniere ghemaect/ dat is stucken van steenen rouwelijck gheboosseert/ maer haer vergaderinghen zijn met diligentien ghemaect.

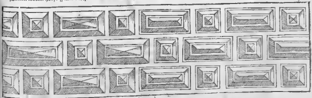
Daerna hebbense met meerder liefelijckheyt/de steenen ghedeelt met dit plat diese scheydt/ende noch naderhant tot meerder verciersinghe/ die cruycing daer over ghemaect.
Ander Architecten/willende daer ghewrochte diamanten in brijnghen/ hebbense op dees maniere met meerder reynicheyt ghemaect.

Ende also van onder tot onder eest ghecommen altijt veranderende/ datmen voor Diamanten platte tafelen ghestelt heeft/ende oock meer verheuen alsoomen hier onder siet gheteeckent.

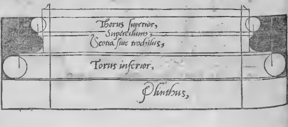
Sommighe ander Architecten hebben meer sonderheyts ende gheschicter deelinghe willen ghebruycken/ niettemin/al sulcken werck heeft synen oorspronck vande Rustique/datmen noch gemeenlijck met puncten van Diamanten heedt.
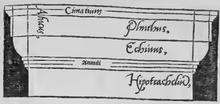

¶ Hier eyndet de maniere vander Thuscana / Ende volcht de ordine vande Dorica.

Van de maniere der Dorica met haren ornamenten. Dat seste Capittel.

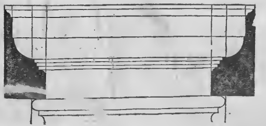
DE Antiquen (also ghy ghehoort hebt) aensagen den staet der Goden/en ordineerden de Dorica tot Juppiter/Mars/Hercules/en ander robuste goden. Maer wy/willende Christo Paulo/Petro/Georgio/oft ander sulcken heylighen eenige templen bouwen die niet alleene souldaten geprofessit zyn gheweest/maer manlicheyt en cracht ghetoont hebben in haer leuen te strecken voor tgeloue in Christo. Alsulckenen behoort de Dorica. Ende niet alleen aen goden/ maer oock lieden van wapenen en van sterckten/tsy groote personagien/middelbare/oft cleyne/wat Edificien datmen haer maken sal behoort toe dese maniere van Dorica. En hoe de personagie vromer is/hoe dat hem vaster werck toe behoort. hoe sulcken oock teerder is/hoemen dwerck keffelycker maken sal/also wy op zyn plaetse seggen sullen. Commen wy dan weder totten particularen wercken ende haer proportie. Van dese Dorica tracteert Vitruuius int vierde boeck int derde Cap. maer vande Basis totter colommen heeft hy getracteert int derde boeck/ hoe wel dat de opinie van sommige is/dathet de Basis vande Corinthia zyn soude/midts datmense vele aende colomne Corinthie/ en Ionice/gebruyct heeft. Oock dunct den sommigen dat de colomne Dorica gheen Basis en hadde/hebbende regard aen veel Antike edificien: gelyck aent Theatrum Marcelli. een dalder schoonste werck/en vander middelt nedertreto Dorica/ welcker colommen geen Basis en hebben/ mer siet den tranck rusten op eenen trap sonder iet anders. Daer is noch Al carcer Tulliano dat liteecken eens tempels Dorice/waeraf de colommen sonder Basen zyn. Men siet in Veronen oock een Arco Triumphale Dorice/daer de colommen sonder Basen zyn. Niettemin om dat de Antiquen de Basis Corinthie / in ander manieren ghemaect hebben/gelyck ick in zyn plaetse toonen sal. So seggick de Basis Atticurga/van Vitruuius int derde boeck bescreuen/de Dorica te sijne : en dit sietmen Bramante geobserueert te hebben in zyn fabrijken van hem binnen Rome gemaect. Den welcken Bramant/geweest zynde dlicht en inuenteur der goeder en warachtiger Architecture/de welcke vanden Antiquen af tot sinen tyden/ onder Julio .ii. P. M. begrauen hadde gheweest/behoortmen volle geloue te gheuene. Die Basis vande Dorica dan sal hooge zyn een halue colommen dicte/en Tplinthus van ederdendeel zynder hoochden. van de reste worden vier deelen ghemaect/ een sal voert Thorus bouen zyn/ dander drie worden in twee gelycke deelen gesedt/deen voer dat Thorus beneden/en dander salmen den Trochilo/Trochille oft Schotie geuen : maer die selue gedeelt in seuen/een sal tbouenste lestken syn/en een ander voor donderste. De proiecture oft wtspronck vande Base / sy vander helft der hoochden/en also sal Tplinthus op elcke fascie houden een dicte en een halue der colom. En staet de Basis beneden ons gesichte/dat cantken onder tbouenste Thorus (vanden seluen verduystert synde) behoeft wat meerder te syne dan dander : maer staet de Basis bouen tgesichte/het cantken bouen tbenedenste Thorus oock vanden seluen verdonckert/ sal grooter dan dander syn . daer toe oock de Scotia verduystert vanden Thoro/in sulcken gevalle salmen meerder maken dan de gegeuen mate . en in sulcken accidenten moet de Architect voer hem sien/waerom dat Vitruuius begeert datse inde Mathematica gheinstrueert zyn/die in zyn boecken studeren sullen.

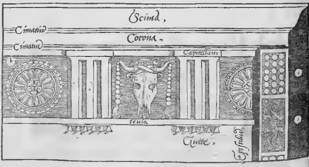
Ende om dat Vitruuius dese ordine vande Dorica wtgedeelt heeft in Moduli oft Modellen/makende de colomme van twee Modellen inder dicten/eñ haer hoochde met Capitel eñ Base van.xiiij.Modellen/also compt dan de Basis hooge te zijn een Modulus: den tronck der colommen sal van twelf Modellen zijn/ ende dat Capitel van eenen Modulo/compt in als.xiiij. De hoochde des Capitels wort in drye portien gedeelt/vanden welcken een sal voor Tplinthus oft Abacus zijn. in dwelcke verstaetmen oock de Cimatie: dander den Echino met de Annuli: dat derde wort den hypotrachelio/oft der Frisen gegeuen/ van welcken hypotrachelio de dicte/sy dat seste deel minder dan de colomme benedẽ. De breedde des capiteels int bouenste deel sy op elcke facie twee Moduli eñ dat seste deel van eenen Modulo.eñ dit is noden text Vitruuij.hoe wel dat ick my te verstaen gheue/dat den text gecorrumpeert is aende proiecture/dewelcke in effect compt seer ernielick by tghene datmen vande Antiquen siet. eñ daerom na dit capitel salick noch een ander maken na mijn goetduncken/met sijn particulaer maten naerder bescreuen/midts datse Vitru.metter cortsten ouerslaet.

Als dan dat Capitel in dryen gedeelt is/gelijck voerś is/soudick seggen datmen Tplinthus oft Abacus oock in dryen deelen soude: een deel voerde Cimatie met haer regle/lijste/oft filet: maer de selue dicte gedeelt in dryen/een sal de lijst zijn/ende de twee ander de cimatie. Dat Echinus sy desgelijcx in dryen gedeelt/ de twee derdendeelen zijn voer dechinus: eñ dat restende voer de Annuli salmen oock in dryen deelen geuende elcken een. Dat hypotrachelium oft Frise sy gelijck van dander gheseyt is. De Proiecture van elcken deele sal gelijck sijn hoochde zijn: also doende salt met proenlijcker redenen ghemaect zijn/ eñ den ooghen des aensienders beuallen.

Van de Dorica.

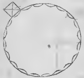
Op de Capitellen sedtmen de Epistilia oft Architraben/welcx hoochde sal van eenen Modulo zyn/ende die ghedeelt in seuen een sal de tenia oft lyste zyn/ de gutten met de lystkens onder de tenia (welcke Vitruuius subtenia noempt) zyn tsamen van eenen Modulo dat seste deel .welcker hoochde ghedeelt in vieren/ de drye portien sullen de gutten zyn/ende dander dlystken. De gutten sullen sesse int getal zyn/hangende onder de triglyphen. De hoochde vanden triglyphen oft trigliffen sal een modulus eñ een half zyn : eñ de breedde een modulus/ welcke breedde ghedeelt in twelfuen / op elcke syde sal een ghelaten worden tot de halue canaletten : ende vande thien ouerbliuende deelen/salmen de sesse den platte der triglyphen gheuen/eñ de viere voor de canaletten inden middelt. Eñ van dat een triglyph tot aen dandere/sal de spatie van eenen modulo en half zyn/de welcke spatie sal recht vierkant commen/ eñ wordt van Vitruuius Methopa ghenaempt. In welcke spatien alsmense vercieren wilt salmen daer in snyden/ossen hoofden ende schotelen niet sonder beteekenissen : want de Antiquen als sy Sacrificie deden van stieren/gebruycten daer oock schotelen oft platteelen toe/eñ sedtten dan sulcke dinghen rontomme huer templen tot cieraet. Opde Triglyphen sedtmen huer capitellen/ de hoochde daer af sy dat seste deel van eenen Modulo. Bouen de triglyphen oft huer capitellen/wordde de Corone ghestelt met de twee Cimatien/ deene bouen/ dander ondere : ende tsamen ghedeelt in vyuen/ de drye sullen voor de Corone zyn/eñ de ander twee voor de Cimatien : maer de hoochde van al sy van eenen haluen modulo. Opde Corona wordde de Scima gesedt/welcker hoochde sy een half modulus/daer toeghedaen noch dat achtste deel/voor zyn lyste bouen. De protecture vander Coronen sal van drij deelen de twee houden van eenē modulo. Inden gront der Coronē recht bouen de triglyphen/wordden de gutten in ordinen ghesedt/also ghy inde figure besyden hangende siet. Ende oock tusschen de Triglyphen snydtmē Fulmini/dat zyn die gevlogelde blixemen/oft men mach de spatien ydel laten. De protecture oft den vutspronck vande Scima/ sy gelyck haer hoochde . eñ also elck deel/ vutgestelen de Corone/ sal zyn protecture hebben gelyck de hoochde is. Maer so vele als de coronen meerder protecture sullen hebben/ by aldyen dat het de steenen vermogen/sullense hem statigher verthoonen . Eñ dit sietmen de oude Romeynen gheobserueert te hebben/also ick in zyn plaetse verthoonen sal in figueren eñ maten.

INdien datmen de colomme ghestrieert/oft met canalen make wilt/so sullender.xx. in ghetale zyn in manieren ghecaueert / dat vande een syde totter ander in de spatie der strien / wordde een rechte linie gettrocken/de welcke sal de syde vā een viercant zyn. Eñ tviercant geformeert zynde/in welcr centre settende dē passer metten eenen voete/eñ metten anderen voete rakende den eenen ende den anderen hoeck der linien/ende dien amtreckēde sal zyn oprechte cauering maken/de welcke sal tvierde deel van eenē cirkle zyn also onder getoont wordt.

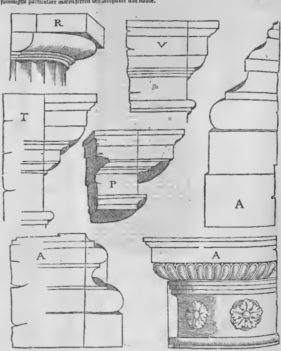
ENde oft tot verheffingen der colommen/oft om ander saken van noode ware/dat Stilobatum oft Pedestal / niet hebbende te obedieren aen eenige sake/van meerō oft minder hoochde/so sal dat platte van desen Stilobato gelijcr den Plintho vande Basia der colommen zyn/ eñ de hoochde/ te weten het effene oft platte/sal wesen/dat van dier breedden sy ghemaect een perfect viercant/ eñ vanden eenen hoeck totten anderen een linie gettrocken voer Diagonus/so veel als dē Diagonus lanck is sal de hoochde des plats zyn ghelyckmen hier beneden siet/dat welcke gedeelt in vyuen/salmē een deel bouen toe setten voer die Cimatie met zyn toebehoorten/ noch een deel salmē der Basen geuen/eñ also sal dit Pedestal van seuen deelen zyn gelyck de colomne. Eñ hoe wel dat dese tegenwoordige proiecture des capitela/vetre buyten den regle Vitruuij gaet/mids datse perpendiculaer is metten Plintho der Basia/niettemin om dat icker ghesien hebbe in sommigen Antiquen/eñ noch int werck hebbe doen stellen vā sulcker sorten/heeft my gedocht dat ickse hier setten wilde tot belieuē des geens diese besigen wilt/hoe wel dat de Vitruuianē (sonder ander a de Antiquen gehandelt te hebben) sullen dese opinie loochenē/ mer willēse regardt nemē aen de Abaci vande Corinthia/ welcks proiecture is ghelycka hangheende aen dat Plinthus der Basis/ en sullen niet so haest sulcken proiecture verworpen.

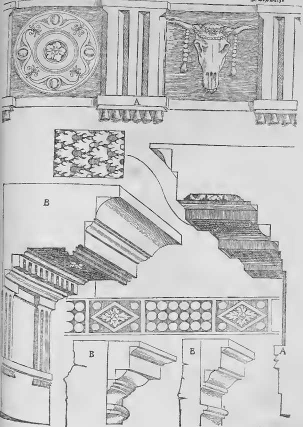

Van de Dorica.

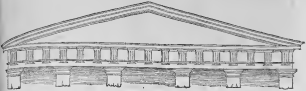
DEn dat ick groote differentien vinde tusschen de scrifte van Vitruuius ende de dinghen van Rome ende ander plaetsen van Italien/soe heb icker sommige willen toonen diemen noch int werck siet. en hoe wel darse van cleynder formen zijn sonder ghetalen en maten/ niettemin/zijnse gepropoortioneert nade grootte/en met grooter neersticheyt int cleyn ghesedt. Dat Capitel R/was gevonden buyten Rome aen een brugge vanden Tyber. Dat Capitel V/ is in Veronen op een Arco triumphael. Dat Capitel T/is in Rome aen eenen temple Dorice *Al carcer Tulliano*. Dat Capitel P/was gevonden tot Pesara/ met meer andere loffwerdige Antijken. Den oirspronck desselfs/ hoe wel dat hy groot is/ niettemin hy is den aensienders bevallijck. Dat Basement/de Basis/ende tcapitel A/zijn in Rome *Al foro boario*. De Cornice/tcapitel/ende de imposta van eenen boghe B/zijn aent Theatre Marcel. De cornice/frise/en architrabe A/ zijn oock in Rome *Al foro Boario* Welcke ick ghetoont heb/op dat Darchitect kiese dat hem best bevalt. Voorts sallick hier op volghende sommighe particulare maten setten den Architect van noode.

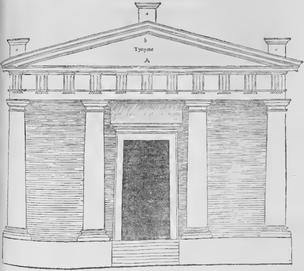

A
B
B
B
A

Van de Dorica.

S Jinde de deelinge der Triglyphen ende Methopen in dese ordine ongheteet nochtans seer van noo-
de/ so sallick arbeydē om die te verclaeren so vele als in my is. So segghick ten eersten/dat hoe wel
den text Vitruvij seyt/ dat de Modellen vanden wercke hexastilos/dats van sesse colommen/ willen
ghedistribueert oft uutgedeelt zyn in .xxxv. / soe en vinde ick daerom niet dat de deelinge also staen
mach/eñ dat daeromme/ want willende de middelste intercolomne vier Methopen geuen/eñ dander
spatien drye/ dat ghesepde ghetal en machs niet uutmaken / maer so vele als ick considerere/willen-
der .xlvj. zijn/ soomen in dese naevolgende figure sien mach eñ rekenen. Also oock int werck Thetrastilos/ dats van
vier colommen seyt den text/ dat den voettooch vanden geheelen wercke/soude ghedeelt zyn in .xxiij. / dwelcke soe
niet staen en mach/willende der middelster spatien vier Methopē geuen/eñ dander twee elck drye Methopen: maer
by minen aduyse/ behoorender seuenentwintich te syne/ gelijckmen inde volghende figure oock sien mach.
Als dan dat voerste des Tempels in seuenentwintich gedeelt is/ twee modellen sal de colomme dicke zijn. De mid-
delste intercolomnie sal van acht Modellen zyn/ dats van vier colommen dicte : die intercolomnien besyden
sullen elck van vijf en haluen zyn/dats twee eñ een quaert eñ een half quaert : eñ also sullen de seuenen-
twintich ghedistribueert zyn. Ende bouen elcke colomme zyn Triglyf ghesedt zynde/eñ de Trigli-
phen met Methopen gedeelt nade voer gegheuen regle/ so sal de middelste spatie vier Metha-
pen hebben/ ende die ter syden sullender drye hebben. De hoochde vande colomme/Ca-
pitel/Archetrabe &c. sullen nade voers regle gemaect worden. Maer de hoochde
vanden fastigio/ oft gheuel / sy dat neghenste deel vande lingde der Cima-
tien die bouen de Corone is. settende de mate onder die A.tot bouen aen
de onderste cimatie der Coronen b. Die Acroteria oft pedestaelkēs
geteekent s/op dat fastigium/ sullen hooge zyn vande helft
des Fastigij oft gheuels/te wetene/van het effene oft
platte dat Vitruuius Timpanum heede : voet sul-
lense breet zyn gelijck de colomme bouen is/
eñ de middelste sy dat achtste deel hoo-
gher dan dandere. Ende om dat
die duere oft poorte vā de-
ser Dorica oock quaet
te verstaē is so sal
ick in scrifte
eñ figu-
ren
toonen
so vele als icker
af verstae. Den text
Vitruuij seyt dat van den
paumente tot de lacu
naen dat is van
opdē terdt
der
galerien
tot ond dat welf-
sel oft den hemel ond A.
gedeelt worde in drij deelen
en half/ eñ twee deelē sullē voerde
hoochde des lichts zijn / also seyt den text
na mijn duncken. Maer om dattmē in cleyne fi-
guren niet so wel toonē en mach de particulaer matē/
soe sal ickt int nauolgende blat grooter eñ perfecter setten.

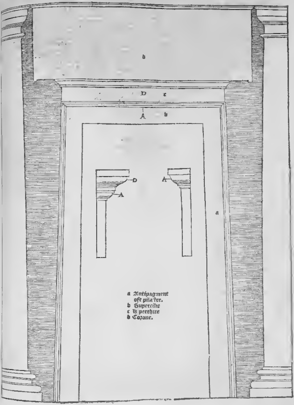

a
b
Tympane
A
a
a

Ghemaect hebbende also geseyt is drie deelen en halue van beneden tot bouen/ twee deelen sullen voer de hoochde des lichts zijn/ welcke hoochde gedeelt in twelfuen/ een deel sal dat Antipagmentum oft den Pilastre breedt zijn/ en vijf deelen en halue sal dat lichte breedt zijn: en is dicht onder van sesten voetk/ in dat bouenste deel salt dat derdendeel des Pilasters gemindert worden/ en den seluen Pilaster worde bouen oock ghedunt zijn veerthienste deel. Dat Supercilium oft Arthitrabe sy vander seluer hoochde/ inde welcke is te maken dat Cimatiū Lesbium metten Astragalo: welcke Cimatie/ sal vanden sesten deele des Supercilij zijn/ Ick meyne dat Astragalum Lesbium/ also getoont wordt inde figure A. Het schijnt wel dat den text alleen de Cimatie bouen dat Supercilium meyndt/ maer also ickt inde Antijken ghesien hebbe/ soe heb ickt omme Dantipagmentum willen maken. Op dat Supercilium/ in plaetse van Phrise salmē dat Hyperthirum setten oock also hooge: int welcke/ seyt den text/ vindtmen dat Cimatium Doricum/ ende dat Astragalum Lesbium/ inde Sima sculptura/ welcke passaige seer confuys is. Maer hier in gheue ick my seluen te verstane dat den text geororrumpeert is: en daer hy seyt/ Sima Sculptura/ dat hy seggē wilt/ sine Sculptura/ dats sonder Sculpture oft snede/ te wetene dat Cimatiū Doricū/ en dat Astragalum Lesbium/ waeraf de forme en proportie inde figure A. en D is. Ende om dat den text oock seyt/ dat de Cimatie vande Corone si vergheleken/ oft van hoochden ghelijck dbouenste des Capitels/ eest also/ so compt de Corone seer groot te syne/ dee welcker ick (naden text) so veel proiecturen ghegheuen hebbe/ als de hoochde des Supercilij is. Hoe wel dat sulcken croone nimmermeer in werck voegē en soude/ niettemin/ om te tracteren vandē ornamentē/ hebbick hier willen mijn goetdunckē seggen en in figuren vethoonen.

Correctie S. Serlij op tghene des voers is.

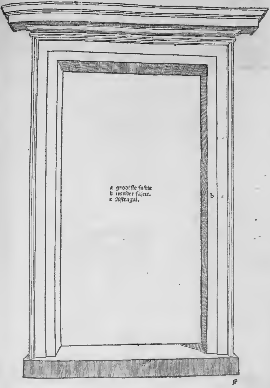
Ick heb die passagie van Vitruuio naerder ondersocht ende ouersien/ daer hy seyt vande Cimatie Dorique/ en Dastragali van Lesbien/ inde Sima sculptura: also dat ick beuinde dat Sima sculptura/ wilt verstaen zijn van plattet sneden/ niet seer verheuen; en midts dat ick vele dergelijcken inde Antijken gesien heb/ te wetene/ dat die Astragalen/ bladeren ende eyeren ꝛc. seer lutter proiecturen ende oock verheffingen hebben/ so houdick daer oock voere naerder correctie des ouersetters aengaende der dueren.

☞ Midts dat onse Autteur dese correctie ouer de Cimatie en Dastragal hier geset heeft/ daer na mijn dunckē lutter aen leyt: soe duncke my goet den text noch wat te helpene aengaende der dueren/ daer meer aen gelegen is: want daer Vitruuius seyt/ datment vanden paueytsele tot onder de Lacunaris/ in drien en half deelen sal/ dat machmen verstaen tot bouen dat Timpan geteekent b: ende dan soude de duere wel commen/ ende de croone soude moghen den Plintho vanden Capiteele gelijcken: ende midts dat de texten in ander plaetsen oock soe verscheyden zijn/ gelijck int duitdeelen vanden Modellen/ daeraf dat Cesarianus seyt. hoe dat hy wel drie oft vierderley ghetalen vonden heeft/ so machmen te min twijfelen/ dit en is oock qualick verstaen. Dit heb ick/ met oorlove/ willen hier by setten op datmen de edificie niet onvolmaect en late/ ghelijckse ons Autteur verlaet/ want hoe wel dat hy meer ander dueren figureert/ soe en seyt hy niet hoese inde voergaende edificie staen sullen.

a
d
D c
A b
D
A
A
a
a Antipagment
oft pilastre.
b Supercilie
c Hyperthire
d Corone.

Van de Dorica.

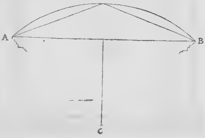
DEn datmen voerwaer in onsen tyden/ die bouen gheminderde poorten oft dueren niet en costumeert ghelyck de Antyken deden/ dwelcke ick om sekere redenen niet en blamere/ niettemin/ sommige verstandighe Architecten hebbender ghemaect de welcke der meester menichten niet bevallen en zyn. Wilt dan de Architect een Thyromatum oft duere simpelyck met lutter verceringen maken/ nade maniere der Dorica/ so mach hy die ordinantie ende mate van dese nauolgende figure houden. Vande welcke dat licht/ oft tghene datter open is/ sal tweemael so hooge zyn als breedt. Dat Antipagmentum oft den pilastre/ sal dat seste deel der breedden des lichts zyn: buyten om Dantipagmentum/ salmen een Echine maken met twee lysikens/ die welcke sal van dat vyfste deel des Pilasters oft Antipagmentum zyn/ hoe wel dat het aen de ghepasseerde poorte van dat seste deel is/ niettemin/ om dat ickt int Antycx ghesien hebbe aen een middelbare poorte van tvyfste deel/ soe hebbicht hier oock ghevolcht. Ende also voerseyt is/ dit Echinus en salmen niet maken van dat vierde deel des cirkels/ maer de helft platter oft leegher/ welck ghelijde Vitruuius Cimatium Lesbium heedt. De reste vanden Pilastre sy in neghen ghedeelt/ ende de vyf sullen der grootster Fascien ghegheuen worden/ ende de vier der minster fascien. Bouen Dantipagmentum (te weten dat Supercilium) worde de Cornice ghesedt/ van sulcker hoochden als dat Supercilium is/ ende worde in drye ghelycke deelen gesedt: dat eerste deel sal voer de Cimatie met den Astragalo zyn/ dat tweede deel voor de Corone met haer Cimatie/ ende dat derde voer de Scima. Maer daer worde noch dat achste deel toe ghedaen/ en de projecture/ fallie/ oft dat ouersteken/ sy nade voergheghenen regle int beghintsel van deser ordinen.

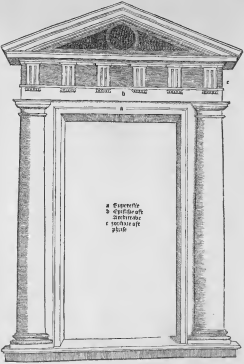

a grootste fascie
b minder fascie.
c Astragal.
b
a
F

Van de Dorica.

Al eest dat Vitruuius inde ordine der Dorica/ alleen van een poorte oft duere mentie maecht/ en donckerlyck ghenoech (na myn duncken) also voor gheroont is/ so duncket my redelyck te syne/ datmen niet alleene een sorte vseren en sal/ maer velderhande maneeren/ om een werck te vercieren/ en diuersche gheesten te payene. Daeromme alsmen eenege degelycke poorte wilt maken/ mach men dese maniere volgen/ obseruerende dees regule/ die is Datmen de breedde des lichts tweemael ind hooch den sette ende haren pilaster wordde van dat achtste deel des lichts gemaect/ en de colomme van dat vierde deel der breedden/ de welcke datmen negen mael inder hoochden setten sal/ hoe wel dat het meer dan de geghenen mate is/ en isse daer om niet valsch/ mids datse eensdeels inden muer gemetst is/ en oock aengemeret sommige Antyken die in sulchen val noch teerder zyn: op de Colomnen sedtmen de Architrabe/ vander hoochden des Pilasters oft Supercilii. de Phrise sal dry quaert der colom. diete houden/ en bouen elcke colomme wordde een Triglyf ghesett/ en vanden eenen Triglyphe totten anderen wordden drye Triglyphen en vyf spatien wtgedeelt. Die andere particulare leden ghelyck Base/ Capitel/ Phrise/ Triglyph/ en Cornice/ volghen de voortgegeuen regule. En om dat sommige Fastigien/ Frontispicien/ daken oft gheuels/ hooger zyn dan die Vitruuius beschryft/ haer gemeene regule sal zyn/ datmen de Cornice vanden eersen hoeck totten anderen/ gelyck van .A. tot .B. in tween deele/ en de helft sal inden middelt nederhangen op zyn loot tot op .C. / ende als dan den eenen voet opden punct .C. gesedt/ en met den anderen voet van aenden hoeck .A. omtreckende totten hoeck der Cornicen .B. Dat bouenste vande circulaer linie sal de behoorlycke hoochde des Fastigy oft gheuels zyn.

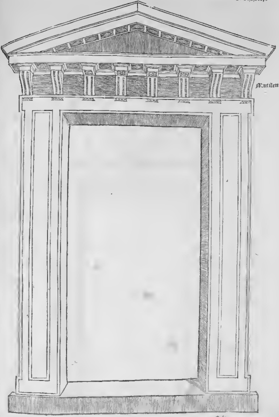
Dat vierde deel des cirkels.

a
b
c
a Supercilie
b Epistilie oft Architrabe
c zophore oft phrise

Van de Dorica.

EEn veranderinghe/valt somtijts lieffelijcker int aensien/dan een puere simpelheyt in haer eyghen natuere/ waeromme dattet dan te loffelijcker is/ als van diverschen leden nochtans van ghelijcker natueren/ een stuck wercx ghemaeckt worde/ ghelijckmen inde navolghende figuere sien mach: inde welcke zijn Triglyphen en Mutilen in een ordine/dwelck ick in effecte noch int Antijck/noch schrifte gevonden en hebbe. Maer Balthasar van Sienen/ een dalder wetste ondersoecker der Antijcken/ mach daer by avontueren iet af gesien hebben/oft is selve de vinder gheweest/settende de Triglyphen boven de duere om datse min laden/ ende de Mutilos/boven dat vaste der pilastren/de welcke draghen al tghewichte des fastigij. Dwelcke na mijn duncken voeghelijck is / ende was seer ghepresen van Clement. VII. de welcke sekerlijck die alder verstandichste was in allen consten. Dese poorte sal dicht oock dobble geproportioneert hebben/maer den pilastre sal van dat sevenste deel der hoochden zijn/en dat Supercilium de helft daer af. De breedde vande Triglyphen ende Mutilen/ is vande helft des Supercilij / ende de hoochde een dobbel breedde/makende also twee Mutilen op eenen pilastre/ende vier Triglyphen boven de duere; de spatien sullen al tsamen vierkant zijn. Boven de Mutilen en Triglyphen / salmen de Capitellen oft Abaci setten/ welcker hoochde oft dicte sal twierdedeel minder zijn dan dat Triglyph breet is/ en de Cimatie dat derdedeel van Dabacus. De hoochde der Coronen met haerder Cimatien sy ghelijck dat Triglyph breet is/ ende de Scima oock also vele: dat overstekén der coronen voren/ sal so vele houden als de spatie vanden eenen Abaco totten anderen/ also dat inden gront perfecte vierkanten commen. Maer de protecture oft oversteken ter rechter ende ter slincker syden / sal half soe groot zijn als voren; de protecture van de Scima ende die Cimatie sullen elck gelijck haer hoochde zijn. Dat fastigium sal uit bovenste hooghe zijn dat vijfste deel der winden/vanden eenen hoeck der Scimen/ in rechter linien tot den anderen.

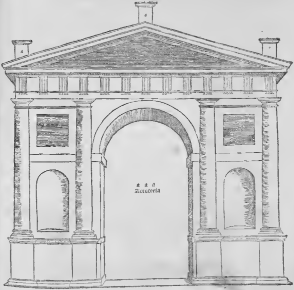
F.iij.

Van de Dorica.

HOewel datmen in dese Dorica veelderley manieren van poorten maken mochte/niettemin/om datmē hedensdaechs de nieuwicheyt begheert/bysonder alsse met redenen gemaect is/al ist dat colomne/frise ende ander leden metten boerachtigen gemengt syn/nochtans fietmen al haer fo.men daer inne. Eñ al hebbick geseyt/datmen dat Rustick aende fortressen ghebruycken soude/nochtans mochte dit dienen om een veranderinghe/maer buyten niet om tvatten des geschuts ꝛc. Dat licht hier af is ooch dobbel inder hoochden . de Colommen tweemael so breet als den pilastre/hooge veertien modellen. Met Capitelle/triglyphen/fastigium ꝛc.doet also voerseyt is. Voorts latict den leser te wille/want my dunct datter luttel aenhangt/ eñ is voren genoech geroert.

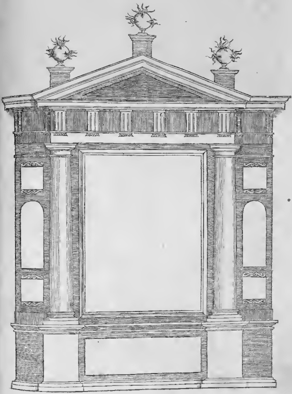
MIn gedachte was int beghinsel/dat ick in dit vierde boeck alleen vande ornamentē der vijf manierē van Edificien tracteren soude/als van Colom. Pedestal Epistilophs. Comi pooꝛten/vensteren/nechen/en sulcken stucken Maer daer na benick gedelibereert (om dit volumen te cieren) te toonen diuersche facien oft aensichten van edificien/als templen/husen/palaisen ꝛc. Eñ want de Colomnē als si beneden opden gront staen/pꝛoseliert sijn/ so cōmet nochtans sometijts datmen de colomne niet dick eñ lanck genoech en heeft na sijn begeerte/also dattet van noode is het pedestal daer onder te setten: Daerom hebick dese nanolgende oꝛdinantie gemaect/welc pꝛopoꝛtie sal sijn/dat de wijdde doubel inder hooch den gesedt woꝛde: den pilastre metten boghe houde vande wijdden een twelfste deel. de colomne noch so dicke: die intercolomnie vande helft der wijdden des liches: de wijdde der niechen twee colom. dicten/en vier inder hoochden: dat pedestal hooge vier colommen dicten. zijn bꝛeedde eñ reste also voerſ is: de colom. met base eñ capiteel/sal negen deelen hooge zijn. depistilium de halue colom. dicte/ oock dat triglyf vander seluer bꝛeedden/ eñ twee mael so hooge met den capitel: de triglyphen gesedt also ghy siet/de coꝛone eñ reste sullen maken ghelijck voerſ is. De hoochde des geuels gaet wat buten Vitruuius. want sulcken ende hooger heb ick in Italien ghesien/ sy is gemaect van tseste deel der coꝛonen lingden. Dacroteria sullen bꝛeet eñ hoogh zijn gelijck de colomne bouen is/sonder coꝛnicen/ eñ drudderste tseste deel hoogher/al is oock de colomne van negen deelen/sy is inden muer ghemetst.

Van de Dorica.

Dese navolghende figuer mach de verstandige Architect gebruicken tot diversche dinghen/ eñ wachse veranderen nade accidenten die hem overcommen. Sy mocht oock dienen om een schilderie te vercieren op eenen outaer/ ghelyckmen no in veel plaetsen van Italien vseert. Voor een Arco triumphale machtse oock dienen alsmen dat basement inde middelt wech name. Dergelycken mochemſe een poort daer met vercieren sonder de vlueghelen ter syden/ende oock met de selve/ eñ somtyts voor cieraet van een venster/ oft van een nicche/ oft cabernacle/ oft dergelycken dingen. Welcke proportie salmen aldus makẽ/ dat de openheyt oft het ledighe inde wydde wordde gesedt in vyf deelen/ ende een van dyen sal de dicte der colomnen syn. de Fascie oft lyst rondomme sy vander helft der colomnen dicte. de hoochde der openheyt sal van seven colomnen dicten syn. ende also/ syn Base ende capitel tsamen een colomnen dicte / salse in als van acht deelen inder hoochden commen te syne. Dat pedestal sy hooge dry colomnen dicten/ eñ de breedde oft voertooch gelyck dat plinthus onder de colomnen. De intercolomnie vander syden sal van een colomnen dicten syn/ ende inde hoecken sal twierdedeel van een colomne staen. De vluegelen ter syden daer de nicchen in commen sullen van een eñ een halue colomne syn/ maer de nicchen een colomne breet/ ende dry hoogh. Darchitrabe sal de halue dicte hebben: eñ dat triglyph oock so breet/ maer syn hoochde sonder dat capitel sal een viercant syn eñ twee derdendeelen/ waer duere/ ende de triglyphen ter rechter en ter slincker syden recht bouen de colomnen/ eñ tusschen beyden noch vier triglyphen eñ vyf methopen/ de wtdeelinge oprechtelick commen sal/ te weten dat de spatien sullen recht viercant comẽ. De Corone en de Frontispice/ ende alle de ander leden/ so wel beneden als bouen/ sullen gemaert worden gelyck van beghintsel geseyt is. Ende om dat de Triglyphen op de syden hem verzemden vanden scriften Vitruuy/ hoe wel dat icker vanden Antiquen ghesien hebbe opde hoecken staen / dit sy nochtans totten believene des Architects/ die te makene oft niet. Ende al en was ick niet van sinne in dit vierde boeck eenege granden oft platte formen te setten midts dat ick in dander boecken daer af tracteren sal/ nochtans aen sulcken voertooghen die swaer te verstaen syn sullen/ salick haer ichnographie oft plante daerby setten tot meerder verlichtinge.

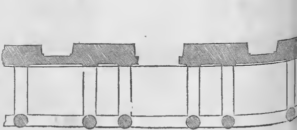

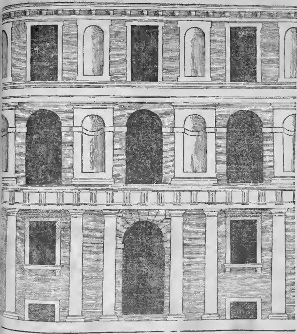

G

Van de Dorica.

Ick en hebben de Antijken (so veel alsmen siet) als sy de Epistilia op de ronde Colommẽ gesedt hebbẽ/ niet anders dan dat Fastigium daer op gesedt/ vserende sulcke ordinantie alleene aen templen ẽ aen andere edificien niet/ so en willick nochtans niet laten eenege maniere van huysen sonder bogen te makene. Want willen wy bogen maken met haren viercanten pilaren/ ẽ de ronde colom. daer voore tot meerder vercieringe/ begherende dan een lichte galerie/ de pilaers nietten boghen souden te veel lichts benemen. Ẽ willen wy alleen op de ronde colom. de bogen setten dat sal valsch zyn/ om dat de vier hoecken des boochs dat ronde oft vlof der colommẽ passeren sullen. Ẽ daeromme/ niet alleene van deser ordinen/ maer oock vanden anderen/ meyninck/ sommige huysen ẽ ander Edificien sonder bogen te maken. dese sal dan aldus gemaect worden/ Dat de grootste intercolumnie van vier colom. dicten sy/ ẽ de clepsiste van eene ẽ een halue: de hoochde der colom. sal van negen deelen zyn met basen ẽ capitellen: de Architrabe/ Frise/ Cornice zc. sullen naden ouden reghel gemaect worden. De wydde der vensters/ sy van twee colom. dicten: de hoochde een viercant ẽ twee derdendeelen/ ẽ haer pilasters van dat seste deel des lichts/ hebbende de Cornier bouen gelyck metten capiteele. De duere sal breet zyn van drye colom. ẽ haer hoochde van seuen/ also sal dlicht der vensters ẽ der dueren van gheLycker hoochden zyn. De Triglyphen ẽ Methopen sullen gedeelt zyn alsomen siet. De tweedde ordine sal minder oft corter zyn dat vierdedeel/ (nade leeringe Vitruuio) ẽ also sullen Architrabe/ Frise/ ẽ Cornice/ oock dat vierde deel geminderr worden: de vensters daeraf met den pilasters/ sullen breet zyn gelyck de benedenste: de ornamenten der niechen sullen in perpendicule der colommen staen/ ẽ also sal dat holle der niechen breet zyn gelyck de intercolumnie: haer hoochde sal van twee viercanten ẽ een half zyn. De derde ordine sal corter zyn dat vierdedeel dan de tweedde. de Architrabe/ Frise/ Cornice/ na aduenant: maer tsamen in dryen gedeelt zynde/ een sal voer darchitrabe/ dander voer de Frise met den Mutilen oft modighons/ ẽ tderde voer de Cornice zyn. Hieraf suldy de particulare maten achtere by de Composita vinden. De vensters sullen oock breet zyn gelyck de benedenste/ maer de niechen sullen dat vierdedeel minder dan dander zyn. haer hoochde van twee viercantẽ en half/ de reste suldy lichtelyck vinden.

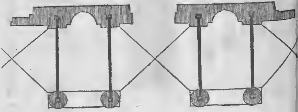

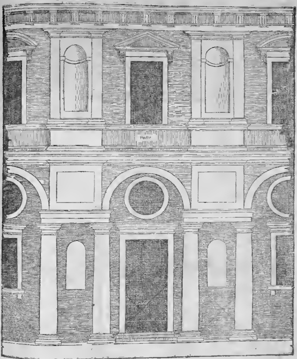

G.ij.

Van de Dorica.

HOe wel dat ick in dordine Thuscane inde facie.13. geteekent/getoont hebbe een sulcke inuentie/ dese is daeromme different/om dat dees logie ofte galerie wilt tout gewelft sijn/en daer de bogen sijn/willen die crocicten gemaect worden also ghi inden gront siet. En om dat de colomnen die sijden welcke alcijt afdringen/niet en souden mogen onderhouden/ so salmen bouen de colomne inde sijden yseren greeden leggen/also ghi inde platte forme siet . maer van metale sullense geduetiger sijn.
De proportie van dese facie salmen aldus maken/dat de grootste intercolomnie van vier colom.dicte sy/en de minste van twee.De hoochde der colomnen met base en capitel/sal seuen dicten hebben. Tepistilium van dien quaert der colom.dicte / bouen dwelcke sal gemaect worden eenen haluen circkle/en die sal voor breet sijn een halue colom dicte. opde bogen sedtmen de Corone vander hoochde des Epistily.Tusschen beyden de bogen sy een maniere van venstre gemaect welcx wydde gelijck die intercolomnie daer onder zijn sal/en de lyste oft boort/vander breedden des boegs. Dat cauet oft trochille en dechune bouen de vensters een deel der Cornicen/ sullen nochtans tot versieringen bouen de vensters wat wtspringen. De wydde der duere sal van twee colom.en een quaert zijn.Den pilastre oft dantipagmentu sal van dlicht hebben dat seste deel ; de hoochde des lichts sal den Supercilio volghen tot onder tcapitel der colom. welcke forme van capitellen sal bouen die duere en die vensters volge. Die vensters sullen breet zijn int licht twee colom.dicten/ maer dees dicte boue genome ut desen val : de lengde des lichts sal een vierēart en een half zijn: die nicchen sullen ooch vander seluer hoochde zijn Die ordine boue/oft die tweede stagie so wy seggen willen/sal minder oft corter zijn dat vierdedeel gedeelt in dees maniere : Dathet Podium oft borstweringe van een colom.dicte en een halue hooge sy/de reste wordde in ogue gedeelt/een van dien sal Architrabe/Frise en Cornice sijn. Die nicchen metten ornamenten sullen in perpendicule commen bouen die vensters tusschen die bogen/maer vander breedden vijf deelen ghemaect/de twee sullen de colom.hebben/de reste sal voer de nicchen metten pilasters zijn. Die Cornice bouen die nicchen houde ghelijck eene van dien colom.breedt is / en die Basen vander helft. Die venstren tusschen die nicchen sullen int licht dat vierde deel min houde dan die duere/en van dobbel hoochde/maer vande reste der ornamenten (om dat dit werck wat gemengt is) salmen byde Jonica en byde Corinthia meer bescheets vinden. Die Trigliphen in dees compositie/tusschen deen en dandere/en sullen haer Methope niet recht vierkant maken/om dat ick bouen elcke venstre en elcke nicche drij Trigliphen heb willen setten/ gelijckmen sien mach inde figure/ende gebreecter eenige ander mate/altoos gedraghick my aen die Regle inden beghinne ghegheuen.

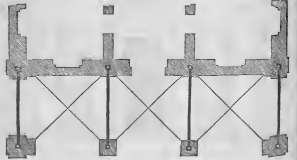

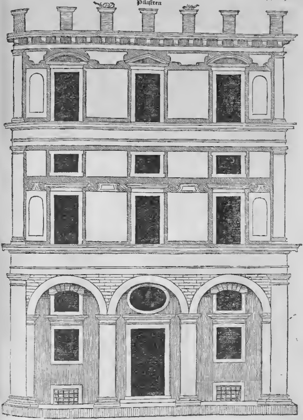

G.iiij.

Van de Dorica.

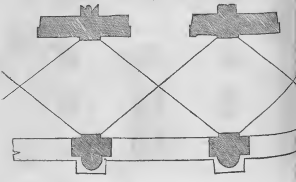
DN dat somtijts iemant sal willen altemael bogen inde logie hebben/eñ om dat wij voze gesept hebben dathet confuys is/bogen op ronde colommen te setten/so machmen daer wel vierkante pilaren onder maken met Basis eñ Capitel gelijck dandere. Eñ hoe wel dat dit huys geheel is/dwelck lutter ware voer eenen die veel eruen hadde/so machmen tot setten in vijue eñ sointyta in seuen bogen Welcx dee linge zijn sal/dat elcke intercolomnie van vier dieren sy/de hoochde der colom.met base eñ capitel/van sea deelen/eñ daer bouē den boge gesedt breet vozen vande halue colomne/het opene sal in dobbel proportie commen. Bouen die bogen sermen Architrabe/Phrise eñ Cornice: de hoochde van al sal van twee colom.zijn/ Eñ gedeelt in drij deelen en halue/een sal Darchitrabe zijn/een en halue voer de Frise/eñ een deel tot die Cornice. Vande ander leden salmen de voorgegeuen Regle volghen. Die duere sal twee colom.wijt zijn / den pilastre van dat seste deel des lichts : maer die cornicen der dueren eñ venstera sullen die forme eñ hoochde vanden capitellen hebben. De venstera sullen een colomne eñ een half wijt zijn/ eñ haer lingde oft hoochde worde in Diagona genomen. Die hoeckcolomne sullen breet zijn gelijck dandere/maer haer hoochde sal vā acht deelen en half zijn. De tweede ordine bouen dese sal dat vierde deel minder zijn. de hoeckcolom.met Architrabe/Frise/eñ Cornier/gemindert na aduenāt: de vensters bouen die boghen met den pilasters/sullen wijt zijn ghelijck dandet beneden/ maer de hoochde van twee vierkanten/die Frise bouen die selue sal breet zijn gelijck dat Supercilū/eñ die Cornice oock so vele. Die cleyne vensters daer bouen zijn gemaect om twee saken/ten eersten is die stagie also hooge gelijckse van buyten schijnt/so sal de camer eñ oock dat welffsel te lichter zijn/ten anderē willende tot gherief eenige hangende camerē daer in maken/so soudemen dlicht daer duer scheppen. De derde ordine oft stagie sal minder dan die tweede zijn dat vierde deel/eñ daerna die selue in vijue ghedeelt/een deel sal voer darchitrabe/phrise/eñ cornice zijn gedeelt in drijen/ gheuende een deel der architraben/een der phrisen/dat derde der cornicen/Eñ inde Phrise sullen die Mutalen oft modiglions ghedeelt zijn alsomen siet. Dat licht vande venstera sal zijn gelijck die andere/ maer so sullen dat twelffste deel hoogher zijn/inddeꝛ datse vooꝛder van tgesichte zijn. De pilastera/phrise/eñ cornice/ sullen zijn gelijck dandere. De Frontispicen eñ bogen salmen maken gelijck byde dueren der Dorica gesept is. Tot vercieringe eñ om noch een ordine bouen al te voegene/so machmen dees Acroterien oft pilaerkens daer op setten/eñ die best te passe commen machmē tot toockgaten nemen. Die spacien tusschen de vensters die wit bliuen/ zijn gelatē om daer in te schilderen na wille des Architects eñ des patroons vanden huyse. Ende tot meerder sekerheyt der Fabrijcken salt goet zijn die yseren geerden daer in te leggene ten minsten dwers ouer de galerie oft logie/ gelijck ghesept is.

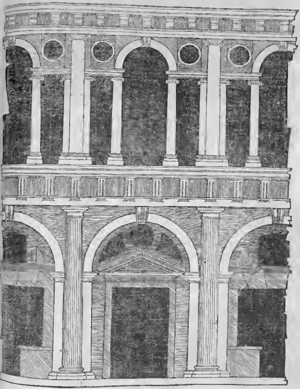

Pilastren

Van de Dorica.

Inde edele stadt van Venegien/om datse nauwe gehuyst zijn/moeten haer licht scheppẽ waer datse connẽ/ also dat haer timmeeringe seer different is by die van Italien. Nochtans also ghy sien moecht/machmen hem lichts genoech geuen/obseruerende dauttuck/welcx deelinghe sal aldus zijn. Datmen die wydde van eenen boghe in twee en half deele/ende een deel sal voor de breedde des gheelen pilaers zijn welcx dicte sal vander helft zijn/ eñ die ronde colom. oock soe vele. Die hoochde des boechs sal van een viercant eñ twee derdendeelen zijn: oock machmense van twee viercanten maken hougende die eeste na aduenant. Die imposta/oft capiteel onder die bogen sal de halue dicte der colom hebben/ besegghende die selue welcke voor ghetoont is vant Theatrum Marcelli. Die duere sal den colom. dicten wijt zijn/ eñ die hooghde een viercant met twee derdendeelen: den pilastre oft antipagmentum van dat achste deel des lichts: de corone sal gelijcx den capitelle commen/maer de Scima daer op ghesedt zijnde/ salmen dat Fastigium maken gelijck geseyt is: eñ daer bouen meer oft min lichts geuen na behoef der Fabrijken. Eñ staet het inden lijde oft aen eenege opene plaetse/so machmen ter syden winckels maken/also ghy siet cesponderende aende fabrijke. Bouen die colom. wordde dat Epistilium gesedt vã half de colom. dicte: de breedde der Triglyphen oock so vele: de hoochde salmen meer oft min maken dat die spatie viercant wordden/op die welcke salmen die cornice setten van dat seste deel haogher dan depistilium/ die particulaer deelen salmen na die voorgegeuen regle maken. Die ordine daer bouen sy dat vierdedeel mindere/maer makẽde een plinthus onder de colom. van sulcker hoochden als de protecture der cornicen bed-aecht/ so wordt de erste gedeelt in vijue/ een deel sal Aechitrabe Phrise eñ Cornice zijn/die welcke (als voorß is) sullen oock in drijen gedeelt worden. Die colom. die daechitrabe onderhouden sullen negen deelen hooge zijn/ de minder colom. die de boge onderhouden zijn dunder dan dandere dat derdedeel. Die spatie inder middelt onder den boghe/ sal tweemael soe wijt zijn als die syden/also dan die Cornicen welcke den boge dragen op die colom. geset zijnde/eñ den haluen cirkle gemaect tot onder die Aechitrabe/ oock die oogen besyden den boghen/so salt weeluelcken licht zijn. eñ daerinne een camer behoeft machmen dmiddelste licht sluyten eñ die syden sullen tot vensters dienen/dies niet te min sal dordinantie van buyten bliuen eñ binnen en salt niet messtaen/want die geslotẽ plaetse sal voor de schouwe oft herdtstede zijn/de welcke men seyt datmense altijts tusschen twee vensters maken soude na des menschen aensicht/ dat die vensters dooghen eñ die schouwe den niese zijn soude/die altijt den rooch op treet.

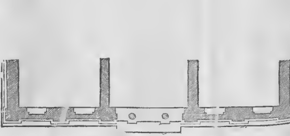

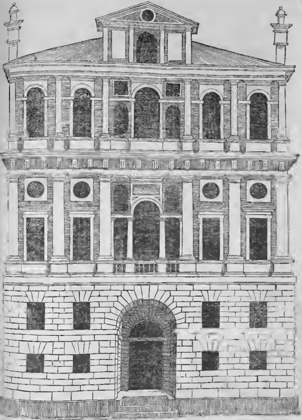

h

Van de Dorica.

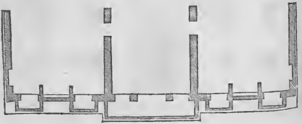
DIe dese presente facie te deelen/ seythy (want anders en maer hy gheen prologe) salmen de breedde deelen in .xiiii. / eñ een van desen deelen sal voer een colomme zijn/ de middelste intercolomme sal van sea deelen zijn/ dandere sullen elcke van drijen zijn: die vensteea sullen een colomme eñ een halue houden de hoochden sullen twee viercanten en half zijn. die pilasters van dat seste deel dea lichta: de vensters in deerste ordine zijn vander seluer breedden/ die benedenste sullen een perfect viercant zijn/ ende dandere van een viercant en half. De poorte sal vijf colõmen dicken wijt zijn/ op dat die colom. een vast fondament hebben mogen/ de hoochde der poorten is van een viercant eñ twee derdendeelen/ maer die boechsteenen eñ de eeste sietmen genoech inde figure. Van beneden onder den boghe tot bouen die fastie sullent twee colommen dicken zijn. Eñ al ist dat alle andere ordinen bouen ordinẽ willen altijt dat vierdedeel gecort zijn/ in desen val (na mijn aduijs) om dat de compactitie der colom. bouen op dit boerachtich werck beghint/ eñ op dat het grouе niet te veel plaetsen en beneme/ oock want het steeck genoech is/ behoorlse vander seluer hoochdẽ te sijne. Bouen deerste ordine dan salmen een Podium maken/ hooge van een colom. en halue/ op de welcke datmẽ die colom. setten sal inder ordinẽ alsoo ghesegt is: de hoochde sonder dat Podium wordde in vijuen gedeelt/ de vier daeraf sullen voer de colom. zijn/ eñ dander voer haer ornamentẽ/ waer af de Tergliphen sullen gedeelt wordden alsoomen siet/ obseruerende de voerghegeuen regule. Die middelste spatie wordde also gedeelt/ dat de cleyne colom. vander helft der grooter zijn/ eñ die middelste intercolomnie sal noch so breet zijn als die ter syden staen/ de welcke sullen gelijck der oogen vanden vensters zijn. Bouen die vensters om dlicht te meerderen salmen de oogen maken/ eñ bouen de cleynste spatien der middele salmen maken tgeen datmen hier siet/ oft van geselscapa wegen de selue oogen. Eñ al resten hier nach particulare deelen/ die salmen altijt voorwerts soecken. De derde ordine metter toebehoorte sal oock dat vierdedeel ghemindert wordden: maer de venstren sullen breet sijn gelijck de benedenste/ eñ also oock haer hoochde: die ander dinghen machmen metten passer lichtelijck vinden. Die aerheffinge inder middelt sonder dat frontispitium/ sal vander helft der derder ordinen hooch sijn: vander resten mach de Architect af en toe doen alsoot hem beliest.

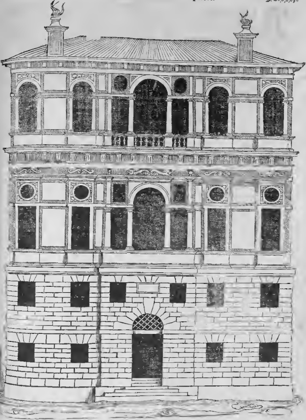

Van de Dorica.

Hier achter hebick ghetoont in twee manieren hoemen de facien oft voertooghẽ maken mach op de Venetse maniere/maer om datse in sulcken wercken gheerne sommige ouersteckingen hebbẽ/de welcke meest op de canalen gemaect worden om die versche lucht des waters/ waerop den meesten deel der huysen haer toouliechte syde oft facie hebben/oock om die triumphen te schepe die daer dicwils ghescien/bringen die ouersprongen groot gemack in daenschouwen/ eñ zyn nietteminn onbehoorlicke dingen/die welcke anders gheen onderhouden en hebben dan de Modiglions. Oock sulcken dinck dat syuen stant niet vaste en heeft/beschadicht den muer/daer die Antyken wel toe gesien hebben/dotse noyt sulckẽ ouersteken gemaect en hebben dan de Cornicen: Waerom seghick/Wiltmen in sulcken timmeringen desgelijcke dingen met eenige redenẽ makẽ/so sal van noode zyn dat den eersten muer sulckẽ dicte hebbe/ dat hy voor so vele wtstaen als dat platte des ouersteken behoeft/ alsoomen inden gront siet. ende om dat den middelsten muer meer wtstaet von de syden/wiltmen hem niet so dicke maken/so machmen van binnen eenen stercken boghe setten die dmiddelste onderhoude/hoe wel dathet ledich eñ van lutter gewichts is. Dese plante is te verstane bouen de facie oft staige van den Rustico. Dese dan gemaect zynde also getoont is/so sal die compartitie der facien bouẽ dese zyn/dathet middelste deel van dry portien/eñ de syden van dry en haluen zyn/ick meyne binnen de muerẽ also den gront wyst. De hoochde van deser tweedder ordinen sy gelyck donderste byder voors redenen. Eñ men sal ten eersten dat Podium makẽ van gemackelycker hoochdẽ om te lenen/ datter blijft worde in vyuen gedeelt/een van dien sal depistilium metter testen zyn gedeelt gelijck dicwils geseyt is: de wydde des middelstẽ deels wordde also/dat die openheyt metten boge noch so groot sy dan de syden/eñ de hoochde gedobbeleert eñ also die Architraben op de colõnen gesedt tot onderhoudẽ des boochs/so sullen alle die vensters op die rije gaen/oock om meerder cõmoditeyt des lichts eñ tot verciering/sullen die oogen eñ de viercante vensters gemaect wordden: Die ornamentẽ van veel dingen/wiltmense (om des costs wille) niet maken van merber oft ander steenen/die machmẽ metter schilderien voldoen. Die derde ordine sal oock dat vierdedeel minder zyn dande tweede/eñ also oock elck deel na advenant volgende de voorghegeuen regle: eñ al wordt de Ionica bouen de Dorica gesedt/dwelck die Antyken wel sumtyts gedaen hebben/de proportie daer af suldy hier na vinden op zyn plaetse.

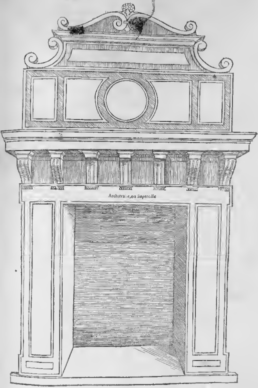
150

H.iij.

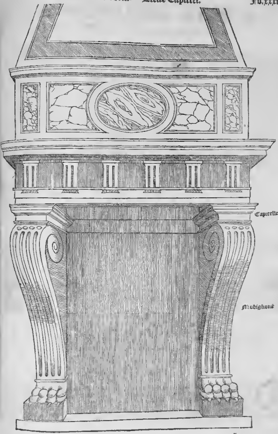
Van de Dorica.

AL heeft de Architect so verlderley inventien in dese ghepasseerde dingen der Dorica ghesien/ ende sal hem met de selue connen behelpen tot diuersce ordinantien van schouwen/ nochtans sal icker van deser ordinen twee setten/ een middelbarighe heel inde dicte des muers/ tot een cleyn camere oft huysinghe/ dandere om een grooter plaetse buyten den muer ghetrocken met haren Modighonen. Ende om dat een cleyn camere somtyts becommert zyn soude met eender schouwen/ so isser van noode gheheel binnen de dicte des muers te makene/ ende de hoochde der openheyt na ghelegentheyt der plaetsen ghemaect zynde/ worde in vier deelen en halue ghedeelt/ een sal den Pilastre breedt zyn/ maer die Architrabe sal die helft houden: die Tenia/ oft lyste rontsomme gaende sy van dat seuenste deel/ oock zyn alle dander lysten vander seluer breedden. Die Triglyphen ende Modighonen sullen die halue Architrabe breedt zyn/ maer haer hoochde salmen dus nemen/ Dat soo de Mutilen bouen de Pilasters staen/ ende tusschen beyden oock die Triglyphen wtghedeelt zynde/ de Methopen moghen haer vierkant vander breedden der Architraben hebben/ maer de Methopen oft spatien tusschen de Modighonen en sullen daeromme niet vierkant commen. Die Capitellen vande Mutilen ende Triglyphen sullen hooghe zyn als half de breedde vanden Triglyphe: die Corone met Cimatie ende Scima/ sullen hooghe zyn gelyck de Architrabe/ en ghedeelt synde in twee/ een deel sal voor de Corone zyn/ van dander salmen dry deelen maken/ een voor de Cimatie metter lysten/ dander twee sal de Scima met haer lyst hebben. Dat ouersteken der Coronen sal soe groot oft cleyne zyn/ dat die spatien tusschen die Capitellen der Triglyphen inden gront der Coronen mogen vierkant commen/ om dat/ ofmen daer roosen in setten wilde/ sy haer geschicte plaetse hebben mogen: de proiecture der Scimen met ꝺ Cimatien salmē makē gelyck de hoochde: tghene datter bouen staet is nawille des Architects. Maer is de schouwe oft heerdtstede seer cleyne/ tot een cleyn camere/ so salmen den pilastre van dat seuentste deel der hoochden van der openheyt makē/ ende de reste also ghesept is.

Architrabe,ou Supercille

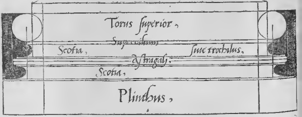
Dese andere heertstede buyten den muer salmen aldus maken: dat/ als de hoochde ende wijdde ghevonden sijn nae gelegentheyt der plaetsen/ wordde sulcken hoochde van opden gront tot onder de architrabe gedeelt in vieren / eñ een deel salmen der architraben/ phrisen/ eñ cornicen gheuen / haer deelen gemaect nae de voor gegeuen regle/ eñ hoe wel datse grooter schijnen/ so compt dat om datmer se vã onder siet. De breedde vande modighonen sal van dat seuenste deel haerder hoochden sijn. De capitellen vander helft dier breedden/ ende wordde gedeelt gelijck vanden capitellen Dorice geseyt is. Sommige minderen de breede onder van desen Modighonen dat vierde deel / op dat den voet wederom wtspringe een vierdedeel/ also dat het Pluthus onder den voet compt breet te syne gelijck dat bouenste deel/ mer wildemen sulcken Modighon al van eender breedden maken/ dat soudick prijsen in een groot werck/ midts dat het onderste treckende naden muer eñ vanden ghesichte ghaende hem van selfs vercleynt. Ende [?] dat het deel dwelck den roock ontfanct de piramide volcht/ dat in een groote hoochde niet wel staen en soude/ so machmen dees ordine op die eerste Cornice setten / hoogher ofte leegher soomen wilt/ ofte na ghelegentheyt der plaetsen. Dees maniere van schouwen machmen houden in grooter formen/ maer wiltmense cleyn maken so salmen de hoochde van aen dat pauiment tot de architrabe in ouuen [?] deelen/ waeraf een sy voer de Cornicen/ ende de breedde der Modighonen sal van dneghenste deel haerder hoochden zijn/ tcapitel vande helft der breedden/ dus salt in middelbaer formẽ gracelicker vallen. Dit segghick by experientien om dat ick dees grootste mate in cleynen formen gehouden hebbe int maken van sommighen schouwen / maer sy zijn te grof ghecommen.

¶ Eynde der Dorica/ ende volcht die Ionica.

Capitellen
Modighone

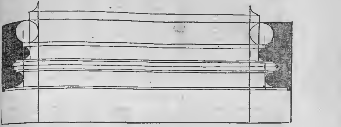
Van de ordine der Jonica met haren ornamenten. Dat seuenste Capittel.

VAn dese Jonica tracteert Vitruuius int vierde boeck int eerste capittel/ende also ghesegt is/ namense de Antiquen vande forme der vrouwen/eñ toechdense tot Dianen tot Apollo eñ Bacchus.ꝛc. Maer wy Christenen hebbende van deser ordinen eenẽ tempel te makene/dien sullen wy dediceren sulcken Santen oft Santinnen die tusschen dat robuste eñ teedere geweest zyn/ desghelycx in gemeenen wercken ist voer geleerde stille luden welcke noch robust noch teeder en zyn/dien sal dese ordine oft maniere dienen. Cõmen wy nv totten maten. Die Colõme Jonica voer een gemeene regle salmen van acht deelen maken met Capitel eñ Base: hoe wel datse Vitruuius van acht en haluen bescreuen heeft/so salmense somtyts van negen eñ meer makẽ by voergehoorder redenen. Maer dese also ich ghesegt hebbe salmen van acht deelen maken/ een vanden welcken sal de dicte beneden zyn/eñ also sal haer Basis vande helft dier dicten zyn/ welcke Base Vitruuius nerstelyck bescryft in tderde capittel des derden boecks in deser manieren. Dat de voerẽ Base sy vande helft der colommen dicten/ maer dat plinthus sy daeraf dat derdedeel: tplinthus afghenomen/salmen vande reste seuen deelen maken/ dry daeraf sullen dat Thorus zyn/eñ de vier sullen voer de twee Scotien oft Trochillen zyn met haren Astragalen eñ lystkens/also dat elcke Trochilus zyn Astragalũ hebbe. Die Astragali sullen dat achtste deel van den Trochilo zyn: die ranthens oft lystkens vander helft des Astragali. Eñ hoe wel dat elcke Scotie metten toebehoorten van eender hoochden is/nochtans sal donderste grooter schynen want tsal onder wtschieten totten wtersten van tplinthus. Die protecture sal aen elcke syde dat achtste eñ een sestienste deel zyn/ also dat het plinthus ouer alle syden dat vierde eñ dat achtste deel meerder zyn sal dan de dicte der colõmen. Eñ om dat de cincte oft lyste gheoccupeert is van sulcker grootten des Thorus/ so dunct my datmense de helft grooter dan dander maken soude/ obseruerende in alle die leden sulcke discretie als byde Dorica ghesegt is.

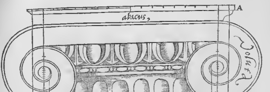

DEn dat die Basis vande Jonica duer Vitruuio bescreuen der meester menichten niet en contenteert/ midts dathet Thorus seer groot is/ ende die Astragali seer cleyne onder so grooten lidt/ na duerdeel van vele verstandige die dickwil op sulcken dinghen ghedisputeert hebben/ so sallick met reuerentien ende groot aensien van sulcken Auctoer/ hier na minen goetduncken een formeren. Dat Plinthus dan ghemaect zynde also ghesegt is/ de reste worde in dryen ghedeelt/ eñ een deel salmen den Thoro gheuen/dander onder dat Thorus ghedeelt in sessen/een van dien sal voer eenen Astragalo zyn/ende zyn cincte van

..er helft: de cincte oft tsupercilium onder dat Thorus sy soe breedt als dastragalus/ de reste is voerde Scotie oft Trochille. dander derdendeel datter blenen is sal oock in sessen gaen/ een totten Astragal/een helft totter cincte/en de onderste oock desghelijcx/ de reste in voer de Scotie onder wecomende/alsoo ghesept is.

Dat Capitellum Jonicum salmen op dees maniere maken/ dat de hoochde van dat derdendeel der colommen zijn sal/ende dat voerste des Abacus breedt een colommen dicte/ende daer toe noch ghedaen dat achtienste deel dwelck sullen in als neghentien deelen zijn/ maer innewaerts een deel en half op elck eynde worde de linie gheheeten Catheta getrocken; de welche sal negen deelen en half houden/ dat compt opde helft vander breedden des Capitels/ een deel en half sullen voer dabacus zijn/ welcr hoecken ghy maken mocht nade rechte oft flincke syde/want beyde zijnse Antick/die acht deelen die onder dabacus hanghen/sullen voer de Voluten zijn. Ende om dathet moyelijck zijn soude in dees cleyne figure/bisondere inde noghe de ghetalen te setten/daeromme sal ick in dit nacommende blat int groote meer bescheets daeraf setten/daer by oock de maniere vanden strien der colommen te maken/met de figure vande syde der Voluten en des capitels. Maer is de colomme van vyftien voeten nederwaerts/so salsy bouen gemindert worde tseste deel/in manieren als byde Thuscane ghesept is: ende salse van vyftien voeten opwaerts zijn/ so leest Vitruuius int derdde boeck Cap.ij.

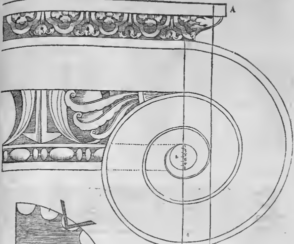
Van de Jonica.

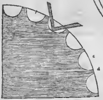
ALs dat Capitel van dese Jonica eensdeels ghemaect is/soo rest hier noch de Volute te bescriuene/die welcke sal gemaect worden op die linie geheeten Catheta/dat wy hier seggen/het recht laat: en als men van onder dat Abacus af vier deelen laet/so sal dat vyfste deel voerde ooge zyn/so blijuender vanden oogen nederwaerts noch drye deelen/dus commense in als acht te syne/also geseyt is. Die ooge sal in sessen ghedeelt worden/ende daer inne die getalen ghesedt zijnde alsoomen siet/so salmen den eenen voet vanden passer opten punct .1. setten/ ende den anderen voet onder dat Abacus omtreckende nederwaerts tot aende Catheta op dat achtste deel. Latende dan daer den seluen voet des passers staen/bringt den anderen voet op den punct .2. ende drayt wederom opwaerts teghen die Catheta. Houdt dan daer ooch den voet des passers ende bringt den anderen voet tot op.3.drayt dan wederomme nederwaerts tot aende Catheta. En houdende daer ooch dien voet/so bringt den anderen op den punct.4. / dan wederom drayende tegen die Cathete en den passer daer houdende/bringtmen den voet op.5. / ende alsoo omdrayende doetmen met .6. desgelijcx/en dan commet met er ooghen te sluytene/daer machmen een rooseken maken wiltme. Die ander particulaer maten machme metten passer lichtelijck vinden. Die stenen der Colommen diemen canalen heedt/ sullen vierentwintich zyn/en een van desen salmen in vijuen deelen/daer of de vier sullen voer de goten oft canalen zyn/ dat vyfste voerde lyste geheeten strix van Vitruuio/ende also van aenden eenen cant des plats der lysten tot den anderen/salmen een rechte linie trecken/daer af den middelt sal den centre vande wtholinghe zyn. Maer wiltmen somtijden een dunne Colomne maken dicker te schijnen/soe sullen der strijen achtentwintich zyn. Dat Abacus van desen capitelle is op die syde also breedt als voren/welcx syde is gheproportioneert na tghene dat voergegeuen is. Discrete leser/ick hebbe des volute geleyde na dat mijn simpel verstant vermocht heeft/om dat den text Vitruuij swaer te verstaen is/en dat weet is/gelouede die selue de figure hier of inden lesten boeck te samen met meer ander schoone dingen/welcken boeck men niet en vindt.

S. Serlius volghende op twoerk.

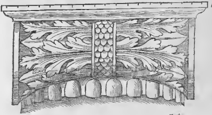
DIscrete Lesere/ daer zijn veel dinghen diemen niet al op dususte in figuren betoonen en can/ ten sy dat hem de Architect practiserende behelpe/gelijck vande cincte oft den bant van desee Voluten, den welcken/ist dat het Capiteel seer groot is/salt wel staen/dat zijn breedde dat vierendeel vander ooghen houde: ende indien dathet Capiteel middelbarich is/so salmense van tderdendeel der oogen maken: ende is tcapiteel cleyne/so machmen de helft vander oogen nemen/alties na discretie des Architects. Want hoe vele dat icker inde Antyken gesien hebbe/ alle zijnse different. De diete dan geteeckent zynde bouen onder dabacus / so sedtmen den passer een weynich neerder dande .1. drayende van bouen aende Cathete tot beneden : dergelijcken sedtmen den passer een weynich bouen de .2. drayende van onder tot bouen teghen de Cathete : desgelijcx sedtmen den passer voorts beneden.3.ende voorts bouen de .4. &c. ghelijck dat hem seluen wijsen sal.

☞ Aengaende daer ick bouen ghesept hebbe datmen den lesten beloefden boeck van Vitruuio niet en vindt/ daeraf zijn diuersche opinien/sommige seggen dat ten tyden van Vitruuio veel ongeleerde Architecten waren/gelijck oock nv ten tyden/ die meer ghelucx dan verstants hadden / ende midts dat de vermetelheyt sulcker vande onwetenheyt alsulcken ghehoor heeft onder den gemeenen man dies niet en verstaet/dat daer duer de verstandige veracht en van lutter weerdden gehouden worden: dus meyntmen dat Vitruuius daerom ghelaten heeft desen boeck topenbaren/ om de ondanckbare en verachters niet te leerene. Andere seggen dattet hem te swaer viel om in figuren te stellene/dwelck ick van so sulcken Auctoor niet en geloove. Maer dat sommige seggen/ hoe dat desen lesten boeck so behsechlijck was midts de voldoeninge met den figuren/dat hy duer te veel nauwe bewaren/met anderen schatten gerooft en vanden onwetenden vernielt is/dat gheloove ick best: ghelijck den eeuich/ viant van alle goede consten noch dagelijcx doet ; ende dit is sonderlinge te beclagen/ midts datmen duer de figuren/so veel diuerschept van texten/soude moghen opden rechten wech setten hebben.

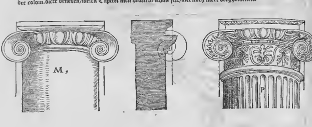

a Cathete.
b Ooghe.
c Canalen/goten oft struen.
d Strix/oft fillet.

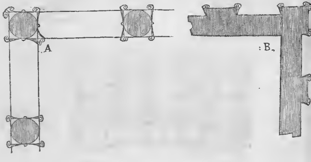

Vande Jonica.

Hier achter hebick ghetoont naden text van Vitruuius dat Capitel vande Jonica/te makene so vele als ict versta/ nv sal ick toonen hoe daer sommige vanden Antycksen Romeynen ghemaect staen. Dat Capitel .M. staet noch aent Theatrum Mar. daeraf salich sommighe generale maten setten. Dat voorhooft des Abacus is ghelijck de colom.beneden. De Voluten springen tseste deel des Abacus wte/eñ hangen tot de helft des Abacus. Die hoochde des Capitels is dat derdendeel der colommen beneden/maer om dat sulcken capitellen sommigen Architecten soberlijck geciert dochten/hebbense die Frise soomẽ int Capitel.P.siet daer toe gedaen/makende die hoochde des Capitels van twee derdendeelen der colom.dicte beneden/welck Capitel men heden in Rome siet/met noch meer derghelijcken.

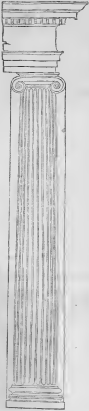

Ende om dathet somtijden mochte den Architect ghevallen/een viercante slutinge met Jonicxse Capitellen te makene/ also dathet sommigen Architecten mesvallen is int setten vande Voluten/ maer om die ervaren te vindene/ sal hem van noode zijn de hoeckcapitellen te makẽ alsomen in desen gronde siet/eñ van sulcken Capitellen was een te Rame gevonden/ dwelck menighen te dencken gaf/ om te wetene waertoe daetet ghemaect was/in sulcker manieren datment tcapitel van confusien hiet/ ten lesten na veel disputatien werdt besloten/dathet in eenen doorluchtigẽ hoeck gestaen hadde/slutende die ordine der colommen geteeckent .A. / ende heeftmen platte colommen te setten/teghen den muer aenden hoeck op dat de Voluten tot beyden sijden gelijck cõmen/machmense maken gelijck inden grondt.B. geteeckent is.

Dat Epistilium oft darchitrabe is aldus te maken: Ja de colomne van twelf voeten tot .xv. hooghe/ darchitrabe sal vander helft der colom. beneden zijn; isse van .xv. tot .xx. voeten hooge/ so salse gedeelt worden in .xiij. / eñ een sal de hoochde der Architraben zijn: noch van .xx. tot .xxv. voeten sal de colomme in twelf en halven gedeelt worden/ eñ een deel salmen der Architraben geuen: eñ ia de colom. van .xxv. voeten tot .xxx. hooge/ so salmẽ Depistilium van dat twelffste deel ð hoochdẽ maken: eñ also/ hoe de colommen hoager zijn/ hoemen de Architraben na aduenant meerderen sal/ want hoe een dinck voorder van tghesichte gaet hoe dathet meer van zynder grootten verliest. Die Architrabe ghemaect dan van zynder behoorlicker hoochden eñ ghedeelt in seuen/ een sal de Cimatie zijn ende haer protecture oock also vele: daeter ouer blijft deelmen in twelfuen/ de drye salmen der eerster fascien geuen/ de vier der tweeder/ eñ de vijf sullen der derder ghegeuen worden. Die dicte der Architraben sal onder zijn gelijck de colom. bouen int duntste is/ maer de dicte der Architraben bouen/ sal gelijck de dicte der colom. beneden zijn. Die Zophore oft Frise sal haer mate hebben na ghelegentheyt des wercx: want/ heeftmen daer iet in te snijden/ so salmense dat vierdedeel hooger dan darchitrabe makẽ: maer maectmense sonder sculpture oft snede/ so salmense dat vierdedeel minder maken. Opde Frise salmẽ huer Cimatie setten/ eñ sal van dat seuenste deel der seluer Frisen zijn: eñ de protecture oock so vele. Bouen de Cimatie sedt men dat Denticulum oft dentille inder hoochden ghelijck de middelste fascie/ ende de protecture oft sallie gelijck de hoochde. De breedde der tanden sy dobbel inder hoochden: de intersectie oft hollicheyt tusscen de tanden sal dat derdendeel smalder zijn: de Cimatie houde van de Dentille dat seste deel. De Corone met haerder Cimatien houde de grootte der middelster fascien: de protecture der Coronen metten Denticulo houde so vele als de hoochde der Frisen is metten Cimatio. De Scima is dat achtste deel hooger dan de Corone: haer regle oft lijste sal van tseste deel zijn/ ende de protecture ghelijck de hoochde. Eñ also alle Cyphore oft hoecken (wtgenomen de Coronen) (seyt onse Auctoer) sullen altyts wel staen als haer protectuer ghelijck de hoochde is.

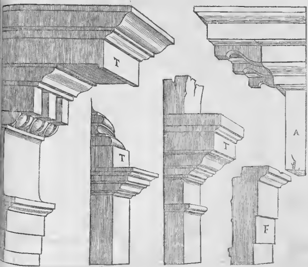

OM dat de werckē vā Roome seer diuersch zyn vanden scriften Vitruuij/so sallick eē ander colōme formeren/ daer op Darchitrabe/Phryse eñ Cornice tsamen van dat vierdedeel der colommē hoochde zyn sal. Welck vierdedeel gedeelt in thienen/die dry sullen voor Darchitrabe zyn/ gedeelt opde voerē maniere: dry salmen oock der gecromder y-tisen gheuen/ ende de vier v̄ Cornicen. dewelcke viere sullen gedeelt worden in sessen/ een salmen den denticulo geuen/ noch een der cimatien die de mutilen onderhoudt/eñ twee sullen den mutilen ghegeuen worden/ een der coronen / eñ dieste aende Scime. De profecture van al/ syten minsten ghelyck de hoochde: eñ een sulcken cornice werdt ghe uonden A Santa Sabina te Rome in een ordine vande Jonica.

ENde ofthet somtyden van noode ware de Colomme te heffene/eñ niet gedwonghen oft benaut van iet daer ontrent/ soe sal altoos de proportie vanden pedestale syn/dathet vorē breedt sy gelyck dat plinthus der colommē. Maer de hoochde van tplatre des pedestals sal een vierCant eñ een half zyn / de welcke in sessen gedeelt/ een salmen totter Basen gheuen / eñ een ander totter cornicen/ dat sullen in als acht deelen zyn: ende also sal die pedestal ghelyck de colōme oock vā acht deelen zyn. Dit altemale verstaet hem int gemeene/latende altoos veel dingen inden wille des Architects.

Der die groote differentie die ick inde dingen van Rome vinde/ aende ghene die Vitruuius bescrijft/ so hebbicker sommige vanden bekentsten willen toonen diemen eensdeels te Roomen noch int werck siet. Die Cornice/Phrise/en Architrabe geteekent. T. is aent Theatrum Marcelli in dordine Ionico bouen de Dorica. Den Pilastre mit de Basis daer oppe oock geteeckent. T. is aende selue ordine onder de colomnen Ionice. Die Cornice voer imposte van eenen boghe geteekent. T. is oock aende selue ordine en onderhoudt den boghe. Die Cornice met den Mutilen geteekent. A. was geuonden tot S. Adriaens en S. Laurens in Rome. Darchitrabe geteekent. F. is geuonden nel Friulle / welcke Architrabe om datse de drie fascien sonder Astragalen hadde/ ordeeldick die Ionica te sijne. Vanden maten hieraf en settick anders niet/ want ick die met grooter neersticheyt vant groote int cleyne ghebracht hebbe/ welcke maten met den passer wel te vinden zyn.

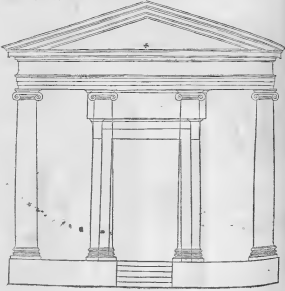
R

Van de Jonica.

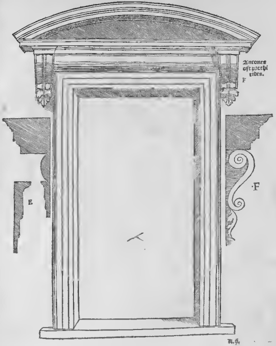
Hoe wel dathet Thiramatu̅ Jonicu̅ (dats de duere) van Vitruuius bescreuen na minen duncken niet en coemt geproportioneert responderende aen dedificie gelijck tbehoore soude/so en sal ick niet laten daeraf te tracterene so veel als icker af versta: So seg ick dan dat den text Vitru. hem ghedraeche aengaende der hoochde des lichts aent Thiromatu̅ doricum/dats also voerf is/van aent pauiment tot aende lacunarn/worden drij deelen en halue gemaect/en̄ twee deelen daer af worde̅ der hoochde̅ des lichts gegeuen/daeraf dat de Corone seer groot blijft/gelijck oock vande Dorica. Maer daer volcht noch een ander erreur/dat is/makende de poorte oft duere vijf deelen inder hoochde̅/en̄ settende daeraf de drij beneden gelijck den text seyt oock geminderd int bouenste gelijck de Dorica/soe vindick dat de wijdde hieraf breeder coemt dan de intercolomnie vander middelt/makende eene̅ tempel van vier Colom. mede̅ maten die Vitru. int derde boeck bescreuen heeft/also ick hier gefigureert heb/op datme̅ de correspondentie deser dueren aen hare̅ tempel sien mach/ dwelck na mijn duncken niet en overcoemt/en̄ dat daerom/want heeft de duere der Dorica/welcx ordine va̅ colom. neerder is dan vande Jonica/haer hoochde van twee viercanten en̄ weynich meer/so segick dat de duere der Jonica welcker colom. hooger zijn/behoorde in haer seluen hooger van lichte te sijne dan de Dorica. Met si en heues niet so vele naden text/dewelcke seyt vijf deelen inder hoochden/en̄ drij inder breedde̅: maer dit altsamen sy met reuerentie̅ geseyt van euen so grooten Auctoer. Niettemin/nemende de deelen des texts Vitru. welcke tot propooste comen mogen/sal ick daeraf een ander figure hier besiden maken sonder bouen te minderen. maer diese tot sinen luste bouen minderen wilt, die houde dordine vande Dorica.

¶ De Translateur.

Also hem Vitruuius in dees cupicte gedraecht aende hoochde des lichts vande Dorica, daer es voren byde selue genoech af gheseyt maer aengaende de wydde van deser dueren, daer by seyt, datmen de hoochde vander openheyt in twee en half deelen soude, ende geuen der wydden een en half: daer is mogelijck (ghelijck meer geseyt is) den text oock ghecorrumpeert, ende mach zijn datter een quaert te vele geseyt is want also ment van tien hooge ende vijf breet maecte, soe soudet licht van twee viercanten zijnde, redelijck comen, behoudelijck dat de intercolomne so wijt mare als vande Dorica: want die selue is van vier diameters, en dese maer van drij colommen wijt, ende dantipagmentum en soude dan niet verduyjiert zijn, also datmen duer duytlaten van een quaert, dees edificie soude moghen volmaken.

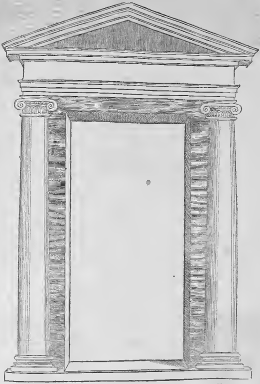

Ick segge dat dlicht van deser dueren ten minsten van twee vierkanten hooge zyn sal: Dantipagmentu oft pilastre sal van dier hoochden dat twelffste deel houden/gemaect inder manieren gelijck van Depisti lium Jonicum geseyt is/eñ daer worden Astragali toegedaen also inde figure. E.getoont is. De Frise bouen tsupercilium wiltmen daerin snyden/so salse twerdedeel hooger zyn dan tsupercilium/maer wiltmense effen laten/so wordtse twerdeel minder. De Corone metten anderen leden sullen gelijck tsupercilium hoogh zyn/gedeelt soomen siet inde figure.F. Ancones oft prothirides sullen bouen breet zyn gelijck den pilastre/maer dbenedenste deel/gelijck der hoochdẽ des lichts hangẽde/sal twerdedeel gemindert wordẽ/ van den welcken hangen de bladeren alsoomen inde figure.F.siet. Dat deel des cirkels inde plaetse vandẽ Fastigio/ zyn hoochde sal aldus gemaect worden/datmen metden passer de twee hoecken vande Scima int bouenste gripe/eñ den eenen voet des passers gesoncken tot opden punct vanden cruce/ dan met den anderen voet dat deel des cirkels getrocken dit sal de hoochde zyn/ de welcke coemt dat oerde deel van eenen cirkel te syne: welcke manieer van Fastigium te maken oft niet te makene/sal altyts int goetduncken des architects zyn. Dit mach oock dienen tot vensters ende ander dinghen.

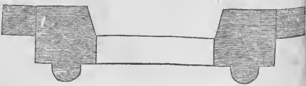
Van de Jonica.

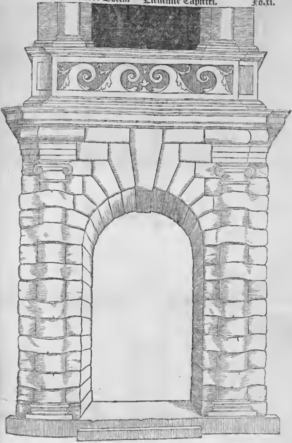
VAnder navolghender poorten is dat licht meer dan van dobbel proportie/te weten/van twee vierkanten ende noch een quaert; dat platte des pilasters sal van dachtste deel zijn der breedden des lichts/ eñ die Colomme sal tweemael so dicke zijn/die selue Colomme sal bouē ghemindert zijn dat seste deel/ haer hoochde sal van neghen deelen (met Basis ende Capitel) zijn / achtervolgende de maten die voren ghesept zijn. Ende hoe wel dat dese Colommen een deel meer houden dan de voorseyde regle/ten is daerom niet warachtelijck/midts dat alleen de twee derdendeelen buyten den muer staen / ende datse anders gheen ghewichte en draghen dan de Frontispice: ende oft ooch duer eenich accident dese colommen die neghen deelen passeerden/ten ware ooch niet te blameren/wantse alleenlijck tot een cieraet ghesedt zijn/ ende ooch om datse inden muer ghebonden zijn. Die hoochde vande Architrabe sal zijn ghelijck de Supercilie bouen de duere is: die Frise wordese ghesneden so salmense hoogher maken ghelijck voorseyt is / blijftse onghesneden soe maectmense/ soe veel neerder: Die Cornice sal hooghe zijn ghelijck dat Epistilium oft Architrabe/ ende vanden anderen leden wordde ghedaen ghelijck inden beghinne van deser ordinen ghesept is. Die Frontispice sal inden wille des Architects zijn/ oft hoogher oft leegher te makene duer eeneghe van den voorghegeuen reglen. Met deser inuentie mach hem die Architect behelpen aen veel dinghen. Ende ooch na datment behoeft mach hy dlicht hooghe oft leeghe maken/eñ somtijts wel vā een viercant eñ een half / ende somtijts van een viercant ende twee derdendeelen: maer is hy niet bedwonghen/ so soudick prijsen de dobble proportie / dat es van twee vierkanten.

Van de Jonica.

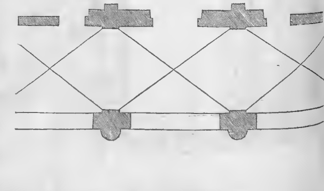
Al heb ick dit Ausfuck byde ordine van de Thuscanen gevoecht/eñ niet alleene in veel plaetsen tot die Thuscane gheappliceert/maer oock met de Dorica gemengt/so hebbict gedacht oock inde Jonica te settene: Ende dit en is daerom in allen Edificien die nade Jonica ghemaect worden/niet te setten/dan met goeden propooste. Ghelijck buyten op dlant/en eest in sulcker ordinen niet te blamerẽ/ooch inde stadt/ tot der edificien van eenen gheletteteerden oft coopman machment verdraghen. Maer in wat plaetsen datmense sal willen maken / eñ in manieren van een overstieken soude ders ordine daer op setten/gelijckmen inden gronde hier onder siet / so sal de proportie van desen wercke zijn/ dathet licht tot onder den boghe van twee viercanten si / eñ den pilastre dat achtste deel der breedden des lichts. Die colomne houde daer af dat vierdedeel/ maer haer hoochde met Base eñ Capitel sal van neghen dier deelen zijn. Den boge des haluen circkels wo.dde in derthien eñ een quaert gedeelt/ om dat den middelsten steen een quaert meer houden sal dan dandere. Darchitrabe Frise eñ Cornice/zijn tsamen dat vijfste deel der Colõmen/van welcke drie stucken datmẽ elfue deelen maken sal: vier sullen voer darchitrabe zijn/ drie voor de Frise/eñ vier totter Cornicen. Die hoochde van tpodium sal vander helft der breedden des lichts zijn: die Cornice eñ Base machmen wten voorgetoonden stilobato nemen/ maer dander Base/Capitel/Architrabe/eñ Cornice/ salmen maken so int beghintsel ghesept is/vande hoechsteenen ende dander die de colomme binden fietmen de figure.

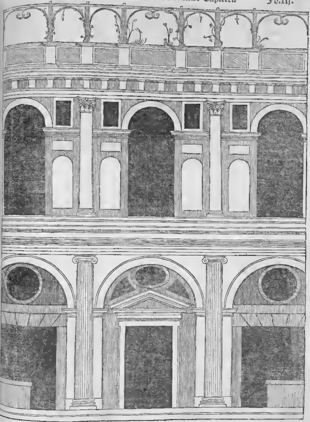

Van de Jonica.

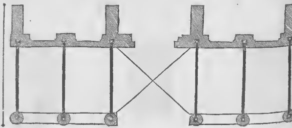
Hoe wel dat de hoochde van dees boghen niet en is van dobbelder proportien ghelijck den meesten hoop vande anderē die ick ghetoont hebbe/daerom en is sulcken dinck niet valsch/maer ia met sinne also gemaect/om dathet somtijts mochte gevallen/dat inde cōpartitie van eender facien duer dobe dicten van eenegher noottijcker hoochden/eñ oock om de bogen ompaer te makene/die altijts soo zijn willen om die principael poorte inden middelt te stellene/die in sulcken val niet en soude mogen tot sulcker hoochden cōmen. Maer als wij niet bedwongen en zijn van eeniger nootsakē/so soudick altijt meer louen die doddel hoochde dan ander proportie. Die wijdden dan tusschen den eenen pilastre eñ den anderen/sullen drie deelen zijn/eñ die hoochde vijue/maer daerna die wijdde in vijuen ghedeelt/soe sal den heelen pilaer (die de twee pilasters bevanct) twee deelen hebben/eñ die dicte der colomnen sal van eenen deele zijn/also sullen die pilasters elck van een halue colom. dicte zijn. desgelijcx oock den boge: oock die imposte die den boge onderhoudt sij vander seluer hoochden. gemaect gelijck vant Theatrū Marcel. met. T. ghetoont is. Die colommen sullen inder hoochden van neghen deelen zijn met Basen eñ Capitellen/gemaect nade regle int beghintsel van desen Capittel gegeuen. Die duere inden middelt sal vander helft der wijdden tusschen die pilasters zijn. haer hoochde sal aldus ghevonden worden: Als den pilastre van tseste deel des lichts gemaect is/eñ de Cornice ghelijck der oogen vande imposte daer bouen ghesedt/eñ daertoe gedaen de Scima bouen oppe/makende daerna de Frise tvierdedeel minder dan dantipagmentū/so sal die hoochde haer seluen vindē/de welcke lutter min cōmen sal dan twee vierkanten. De frontispice wordt na een vanden reglen die bij de Dorica staen gemaect. De Architrabe Frise eñ Cornice worden inder hoochden van dat vierdedeel der colommen hoochde ghemaect metden voorghes. reglen. Die ordine daer bouen sal leegher zijn tvierdedeel/eñ also sal darchitrabe Frise eñ Cornice tvijfste deel van dier hoochdē zijn/dwelcke op tvierdedeel der colommen hoochden cōmen sal: maer vande deelinge der particulaer leden salmen inde ordine Cōposita volmaectelijck vinden. Die vensters dan gemaect mettē bogen/sullen hier breedde gelijck die duere hebben/desgelijcx de pilasters eñ oock de bogen/maer hier hoochden sullen twee vierkantē en half zijn/eñ dit is om in de cameren meer lichts te gheuene. De colom. sullen plat zijn/eñ tvierdedeel corter dan de benedenste. De breedde der nichen tusschen de colom. eñ de vensters is van een colomne en halue/eñ de hoochde van vier colom. dicten. Eñ so wat deelen datter noch resten/daer toe salmen altijt secours halen aen deerste regle zijnd ordinen/want van dese Corinthia salmē die mate int beghintsel haerder ordinen vinden. Bouen dese ordine mochtmen maken (die wilde) een wandelinge wel versekert vanden watre/eñ dat de hoochde des Podij van ghemackelijcker hoochden ware om te leuen oft met den ermen daer op te rusten/dwelck dier facien groote vercieringe eñ den inwoonders gemackelijck zijn soude.

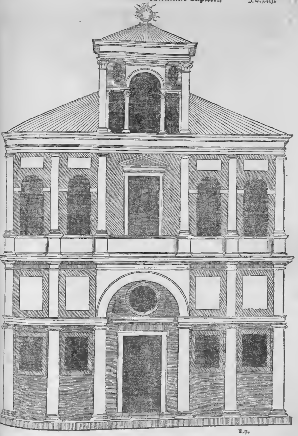

Van de Jonica.

Somtijts also ick noch ghesept hebbe/ sal de Architect goet ghetal van colommen vinden/ maer so neder datse niet voldoen en sullen tot sinen wercke/ ist dat hy hem daer mede niet en can behelpen eñ alsulcken leden appliceeren tot behoef der edificien die hy sal willen maken: Daerom/eliminpt de hoochde der galerien bouen de colommen/ soe machmen int midden der facien eenen boghe maken onderhouden zynde van darchitrabe die bouen die colommen zyn sal/die welcke architrabe sal voer innposte vft onderhouden zyn van een rondt welfsel: maer daer den boghe zyn sal/worde een crociere ghemaeckt also ghy inden grondt siet/ ende tot stercken sy op elcke colomne eenen sluetel van yser oft metal ghelept/also byde Dorica gesept is. Maer die deelinge van deser facien sal sulcx zyn/ dat de middelste intercolomnie van sesse colom. dicten sy/ eñ de hoochde der colom. met Basen eñ Capitellen sy van acht deelen: Darchitrabe houde so vele als de colomme int bouenste dicke is/desghelijcx den boghe. bouen den welcken datmen een Cornice maken sal/ welcker hoochde sal tvierdedeel meer houden dan de Architrabe sonder dat Thorus onder niet synen lysiken: de welcke Cornice sal oock Capiteel maken aen de pilaerkens bouen die colommen/ eñ sullen de selue breede zyn ghelyck de colomme bouen is. Die intercolommen besyden sullen van drij colom. dicten zyn. De hoochde der dueren sal zyn/dat die Architrabe vnder den boghe voer Cornice sy bouen de dueer/ veranderende eensdeels haer leden ghelyckmen ghereeckent siet. Onder die Cornice worde een Frise gesedt/de welcke sy tvierdedeel minder dan de Architrabe/eñ tsupercilium metten pilastre vander seluer hoochden. Maer so veel als van onder die supercilie tot op de etappen zyn sal/ van dyer helft sal die breedde des lichts gemaect worden/eñ also sal dat licht van twee vierantē zyn. De vensters sullen ghelijcx der ooghen staen vāder dueren/eñ haer wijdde sy van twee colom.dicte/maer de hoochde sal in Diagono genomē worden. Die tweedde ordine sal tvierdedeel minder dan de eerste zyn/eñ als Tpodium van ghemackelijcker hoochden ghenomen is/ datter blyft worde in vyue ghedeelt/ de vier sullen voer de hoochde der colommen zyn/ eñ dandere voer Darchitrabe Frise eñ Cornice/obseruerende de ghegeuen mate van sulcken ordine. Die breedde vandee venstee inden middelt/ is met den Antipagment ghelijck dat licht der dueren wijde is/maer dat licht sal dobbel inder hoochden zyn: in dornament bouen salmen der ghelijcken ghegeuen regle houden. Die venstera ter syden sullen wijdt zyn ghelyck die beneden staen/eñ haer hoochde sal ghelijcx der grooter zyn. Die oetheffinghe inden middelt bouen de tweedde ordine sal oock dat vierdedeel corter zyn dan dandre/ende elck lidt ghemindeert na aduenant. Vanden lichte hierof worde die benedenste ordine ghehouden/maer dese derde ordine te maken oft niet/ is inden wille des Architects.

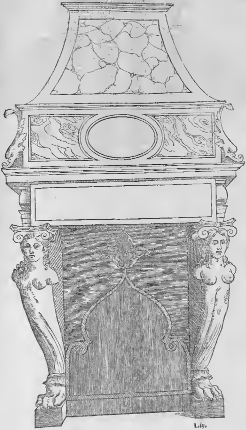

l.9.

Van de Jonica.

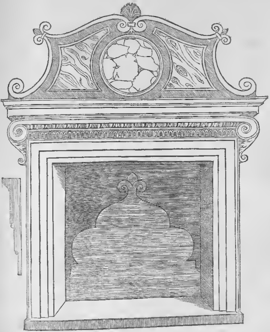
SJnde/ alsoe ick in dbeghintsel van desen boecke gheseydt hebbe / de maniere vande Jonica naede Matronale forme genomen / soe ist oock noch een gelyckelycke sake/hebbende te mal en eenighe heerlicheit van sulcker ordinen/daermen so veel alsmen mach dese spetie daer in oueghe/ n elckx pro portie sal dese syn/dat die hoochde der openheyt ghestelt synde/salt vanden soldee tot onder aen dat chitrabe in acht gedeelt worden/ ende dat sal nade insettinge der columnen syn/ vande welcke dat men dese monstruese oft gemengde soe wy seggen willen trecken sal / geconformeert aen sulcken maniere die welcke dienen sal voer Modigliona . Die Architrabe Phryse ende Cornice/sy vander hoochden dat vierdedeel / ghelyck voer ghesept is. Die Tafle op de Capitellen/die de Architrabe ende Phryse bedect/ghelooue ick dat sommige Antiquen geuseert hebben/om meerder spa tie te vinden om in te scriuen / ende oock om datse der nieuwicheyt begheer lyck waren : De welcke Tafle te maken oft niet te maken/sal altyt in den wille des Architecto staen. Die tweede ordine met die Del phinen/is om twee saken gemaect/deen is om den mont der schouwen die den roock ontfanct opender te maken : dander is/om die Piramidael for me te benemen/die den hals vander schouwen in een camer van goeder hoochdē maect/ maer altyts sullen sulcke dingen inde oor hept des Ar chitecta zijn/ meerder oft minder oft oock niet te makene.

l.iy.

W sche die reste vanden lyne verwernen
mach. De wydde van deser schouwen sy een valmaect vier
cant. Den Pylastre sal vander wydden dat seste deel hebben/ende
die Cimatie van dat seuenste deel des pylasters. Van de rest salmen
twelf deelen maken: die dry salmen der eerster fastien gheuen: vier der twee
der: ende de vyf aende derde fastie. Oock machmen tot meerder verciering die Astra
gali maken ghelyckmen hier aenden cant siet. Die hoochde der Voluten sy ghelyck die dry
fastien/sonder dat Cimatium/ende van haer ghemaect dry ghelycke deelen/ een deel sal voer de phi
se syn met de Cancellature / dander sal voor Dechme met den Astragalo ende lysken syn: ende dat derde
salmen der Voluten gheuen/die welcke sal op de syden hanghen ghelyck den Cimatio/ maer die bladeren sullen tot
onder aen Darchitrabe hangen. De hoochde der Cornonen met die twee Cimatien/ ende die Scima houdde ghe
lyck de tweedde ende de derdde fastie tsamen met der Cimatien: maer de Proiecture der Coronen/Cima
tien/ende Sennen / elck houdde altyt soe vele als die hoochde. Dese alsulcken forme hebbick int
werck doen maken / ende ghevalt yeghelycken wel. maer ghelyck dy dander ghesept is / ist
datse duer haer wroemhept te grooten spatie neempt / soe machmen den Pylastre van dat
achste deel der wydden maken / ende daer duere salse gracelycker in haer seluen syn.
Dat deel daer bouen op ghemaect tot een ornament / sal die Architect moghen
maken soo hem dat beheuen sal / want dese schouwe verstact hier seluen ge
heel inde dicte des muers. Ende dit ornament soude wel dienen voor
een duere oft venstre van sulcken ordine.

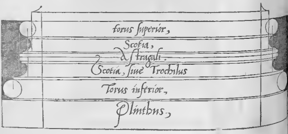
¶ Hier eyndet die Jonica / en-
de volcht die
Corinthia.

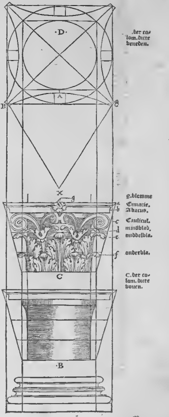
b .iiij.

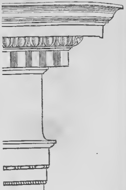
Van de ordine Corinthia ende haren ornamenten. Dat achtste Capittel.

In dese Corinthia tracteert Vitruuius alleen vā ꝫ capitel int vierde boeck int eerste Capittel/ bycans al oft hy segghen wilde/als dit opde Colomne vande Ionica gesedt ware souder een werck Corinthie zijn : eñ hoe wel dat hy in tweede Capittel noteert dat herkommen vande Modiglions onder de Coronen / daerom en gheeft hy vanden anderen leden gheenderhande regle oft mate. Maer die Antique Romeynen hem seere in dese ghetie Corinth. vermakende/ (ghelijck oock vanden anderen) maecten de Base van deser Colommen seer verciert eñ ouervloeyende van leden. van welcke Basen om eenighe Regulen te gheuene/en sallick niet versingen eene vande schoonste Edificie van Rome/dat is het Pantheon genaempt onse vrouwe de rotunde settende daeraf alle de maten. Die Colomme vande Corinthia salmen voor een gemeene regle met Base ende Capitelle van neghen deelen hooge maken/ vande welcke dat Capitel hooge zijn sal gelijck de Colomme beneden dicke is maer haer Base sal vander helft dier Colommē dickte zijn. Eñ van dier helft oft hoochde der Basen vier gelijcke deelen gemaect/so salmen een den Plintho gheuen/dander drij worden in vijue gelijcke deelen gesedt/ daeraf sal deen voor dat Thorus bouen zijn/eñ dat Thorus ondere sal dat vierde deel dicker zijn. Datter dan ouerblijft wo.dde in twee gelijcke deelen gesedt/daeraf salmen dat een deel tot die Scotie beneden gheuen met haren Astragalo eñ twee lijstkens/dat Astragal sal van tseste deel eñ elck canthē oft lijstken vande helft des Astragals zijn : maer dat lijstken op dat benedenste Thorus sal van twee derdendeelen des Astragals zijn. Also oock salmen dat twerde deel paerten/ dat dastragalus tseste deel eñ dlijstken vander helft si : maer dat lijstken onder dbouenste Thorus sal eenderdedeel meerder zijn dan dandere. Die proiecture vanden Plintho salse bouen een ander ordine van colōmen staen/so salmense gelijck de Ionica maken/maer is den standt beneden upden grondt/so salmen de proiecture gelijck de Dorica maken. Ende oock nade plaetse daer die Basen ghestelt sullen worden/ soe moet die Architect daer af en toe weten te doene/ghelijck voeren ghesept is: want als dese Base beneden der oogen staet so salse wel commen/ maer wordtse bouen dooghe ghesedt/alle de leden die vanden anderen geoccupeert worden midts der distantien/salmen behoeuen grooter te maken dande ghegeuen regule: alsmense oock in meerder hoochde sedt/ hoeftmense van min leden ende vromer te maken : ende in ditte was die Architect vande Rotunde seer versinnich/ dat hy aen die colommen bouen deerste ordine van binnen maecte de Basen wel met twee Scotien/ maer met eenen Astragalo alleene inde plaetse vande twee.

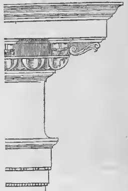
Die derivatie vanden Capitelle Corinthio/ was van eender magher van Corinthien: maer om dat Vitruvius int vierde boeck in eerste Capittel haren oorspronck bescrijft / so en sallick my niet moeyen daer anders af te narreren. Jck wil wel segghen dat/hadtmen eenen Tempel tot der maget Marien/oft ander Santen eñ Santinnen van maechdelijcken leuene te maken / oock aen huysingen oft sepulturen tot persoonen van suyveren eerlijcken leuene/ daer mochtmen dese maniere oferen. Van dit Capitel dan sal die hoochde sijn gelijck de Colommen beneden dicke is/ eñ dat Abacus sy dat seuenste deel dyer hoochdẽ:van de reste worden drij deelen gemaect/ een voor die bladeren beneden/ dander voor de bladeren inden middelt/eñ dat derde sy voor de Cauliculi oft Voluten so wy seggen willen : maer tusschen de Voluten eñ die middelste bladeren worde een spatie gelaten tot die minder bladeren/vanden welcken wassen die Cauliculi. Dat bloot Capitel metder B geteeckent / sal onder sijn gelijck de Colommẽ bouẽ dicke is. Onder dat Abacus worde een Cimatia ghemaect/welcker hoochde vande helft des Abacus sijn sal/van welcken Abaco drij deelen gemaect/een sal de Cimatie metden lijstken sijn / eñ de reste voor dat Plinthus. Onder de vier hoeckẽ van dat Abacus worden die grootste Cauliculi gemaect / ende inden middelt vanden Abaco sy een blomme gemaect van sulcker grootten als dabacus dicke is / onder de welcke salmen die minste Cauliculen maken : onder de grootste eñ oock onder de cleynste Cauliculen sal men die Middel bladeren voegen/ tusschẽ die welcke sullen wtwassen de minste bladeren/eñ uit dyen sp. uyten de Cauliculen oft Voluten. Die middelste eñ oock de anderste bladerẽ sullen elck acht in getale sijn staende tusschen malcanderẽ gelijck de figure C toont. De wijdde van dat Abacus van hoecke tot hoecke sal van twee diameters der colommen benedẽ sijn/den welcken diameter gesedt in een viercant eñ buyten dat viercant eenen Circkle getrocken die de vier hoecken rake / daer nae buyten dyen grooten circkle een ander viercant ghemaect/ eñ gedeelt in diagono/dat is/ouerhoeck/sullen die linien toonen twee diameters lingden te sijne/ghelijck den text Vitruuius seyt. Maer vande linie B C / salmen eenen perfecten triangel maken/ende opden hoeck .X. sal den punct sijn om dat Dabacuate cauerene/ ende vander spatien tusschen den grooten circkle ende den cleynen/worde vier deelen ghemaect/een deel sal bouen die. A. bliuen/eñ drij worden daer aldus wech genomen/dat den eenẽ voet vanden passer op. X. ende den anderen op dat punct. A. ghesedt wordde/eñ omdrayende van. B. tot .C. / daer die crõme linie rakẽ sal aende twee syden des Triangels/daer sal den termijn vanden hoeke des Capitels sijn. Dexempel is inde figure D. /eñ in dees maniere sal dat Abacus in perpendicule commen metten Plintho vande Basis.

AEngaende de Architrabe Phrise ē Cornicē van deser Corinthia/ghelijck ick in dbeghintsel van desen Capittel geseyt heb/so en geeftet Vitruuius geenderhande miste af/ hoe wel dat hy die afcompst der Mutilen seydt/dewelcke men maken mach in alle manierē van Corinten/alsomen inde Antiquiteyten siet. Maer om manierlick te procederen niet te wijt gaende vā den text Vitruuij/so sallick op dit Capitel die ornamenten der Jonica setten/doende daer toe die astragalen inde architrabe/ē een echinus onder de corone/gelijck sommige notige Architectē in Rome gedaen hebbē. So segick/als darchitrabe gemaect is gelijck bijde Jonica staet/ond de middelste fascie worde een astragal gemaect van dat achtste deel der seluer fascien/ē onder de bouenste fascie oock een van dat achtste deel der seluer fascien met paternosterkens gewrocht/alsamen siet. Daer nae als de phrise metder cimatien ghesedt is/ daer toe dat denticulus metden cimatio/so salmen dat eschinus daer op setten van sulcker hoochdē als deerste fascie is/dewelcke mids der proiecturen ē sueden meeder dande middelste fascie schynen sal. bouen dechine sedtmen corone/cimatie/ē sime/also bijde Jonica geseyt is.

ENde want sommige Roomsche Architectē procederende wat stouterlicker/ en hebben niet alleen Dechinus bouē dat Denticulus gesedt/maer maecten Mutilen ē Dentillen tsamen in een Cornice/ dwelcke van Vitruuio seer gedoempt is. iiij. B. Cap.ij. om dat de Dentillen presenterē eenige conthens Asseri van Vitruuio genaempt/ ē die Modiglions syn tot insettingen van ander eynden van houte genaempt Cantery vanden seluen Auteur/ welcke twee sorten van balckens en mogen niet tsamen in een plaetse staen/ ē ick voer my seluen en soude nemmermeer verdragen Dentillen ende Mutilen in een Cornice/hoewel dat Roome ouervloeyende daer af is ē diuersche plaetsen van Italien . Maer manierelijck procederende in sulcken ordine/ soo vindick een generale Regule/dats dat de hoochde der colommen met Base ē Capitel ghedeelt worde in vieren/ē een van dyen geeftmen Darchitrabe Phrise ē Cornice/ ē sulcken hoochde accordeert metder Dorica . Dit vierde deel dan salmen in tien deelen/dry sullen darchitrabe syn gedeelt als voerseyt is/ dry worden der Phrisen gegeuen/ ē de vier bliuen voor de Cornice. Met vande vier worden negen deelen gemaect/een sal voerde Cimatie bouen de phrise syn/twee salmē den Echino met syn listken geuen/ twee andere sullen voerde Mutilen met haren Cimatio syn/ ander twee sullē voorde Corone syn/ ē de twee laetste deelen voerde Sima met haer Cimatie/de welcke sal van tdierde deel der Simen syn . De proiecture van allen sy gelijck voerseyt is. Men sal oock dese Architrabe Phrise ē Cornice van dat vijfste deel der colommen hoochden mogen maken/also Vitruuius vant Theatrum int vijfste boeck Cap.vij. seydt.

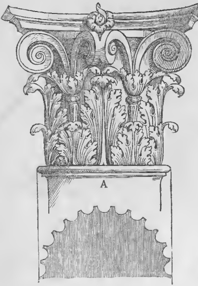
Die minderinghe vande Colomne Corinthie sal ghemaect worden gelijck vanden anderen geseyt is/ en oock nae datse hooch is: maer van seftien voeten nederwerts sal sy bouen geminderet worden dat seste deel naer die voergegeuen Regle: en wortse gestrieert oft gecanaleert/ so salmense gelijck de Jonica maken: maer van dat derdendeel nederwerts sal die caueringe vol syn/ghelijck hier neden cant staet. Dat catonement welck sen der Mutilen is/daeraf is Darchitrave vande halue colommen dicte/die Phrise nudta datter in ghesneden is/ comptse twierdedeel meerder dan Darchitrabe/en die Cornice sonder die Cimatie der Phrisen es hooghe ghelijck Darchitrabe/de hoochde van altsamen es wat min dan twyfste deel der colomme/ nettemin ist dat die proiecture vander caranen vroem is / so salt meerder hoochde thoonen dant int effect is/ ende sal aen dedificie van min ghewichts syn/ waerom dat de voersienighe Architect altijt mach die deelen vercieren die hem best te passe commen/ommers dat hy niet buyten de lessen Vitruuij en gaende buyten die goede Antiquiteyt welcke daermé duer syn scriften bekent. Ist oock duer eenich accident dese colomme te doen hadde van eenen gheproportioneerden Pedestale/ niet hebbende te obedieren aen eenige saken so sal die proportie daeraf syn/ dat die breedde ghedeelt worde in drij/ daeraf sullen twee deelen inder hoochden toe ghedaen worden(dats een vierkant ende twee derdendeelen) ick meene het platte / welcke hoochde worde dan in seuen gedeelt/een sulcke salmen totder Basis setten / nach een totter Cornicen bouen/de welcke sullen in als negen deelen syn gheproportioneert nade colomme. Maer vande particulaer leden der Basen en Cornicen salick hier na toonen met sommige Antiquen/ vanden welcken datmen a sulcken maten als best te propooste commen sullen nemen mach.

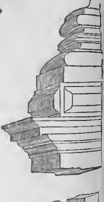

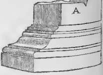
M.iij.

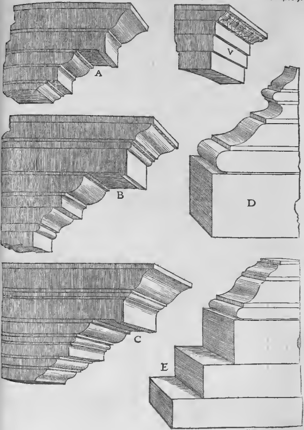
Van de Corinthia

Onder dander antiquiteytē der Corinthia diemen in Italien siet/ dunct my dathet Pantheon van Rome en de Arco triumphale opde hauene van Ancouen/ vanden schoonsten en best verstaen syn/ van welcken Arco tcapitel hier ander ghetreckent A. is gheproportioneert met grooter diligentien na sgroote/ welcke hoochde gaet wat buyten sceuen Vitruuij/ nietemin theeft daerom goede correspondentie/ en moghelick dat Vitruuij na meynde dat de hoochde des capitels soude van een colom. dicte syn sonder Dabarue : maer dat den texte hier in geualscht is/ om dat ick niet alleen dit capitel/ maer meer andere geuonden heb van sulker proportien. Die colom. hier af syn gerancleert/ also hier ghetoont is : dat pedestal met de base daerop is een lide vanden selnen boghe oock gheproportioneert int cleyne. De Cornice hier besijden/ was gheuonden Al *foro transitorio* in Rome/ die metter A ghetreckent is seer manierlick voor een Cornice Corinthie sonder modiglions. die metter B. ghetreckent is een weynich vrnet : maer die metter C. is dalder ongeschicste/ ouermids de ghedobbeleerde deelen die van der Coronen nederwaerts gheen goede gratie en hebben/ ende oock om dat de Corone aen so veel Cornicen al te luttel protecturen heeft. Die Basis van een pedestal ghetreckent D. is seer schoone by minen duncken/ ende oock dbasement met E. ghetreckent oerdeelick dathet een dinck gheweest dat in eenige edificie gecontinueert is. Welcke dinghen altsamen machmen appliceren aen dordine Corinthie/ en aende Ionica hebick oock dergheliicken ghesien. Darchitrabe V. is in Veronen aen een Arco triumphale : welcker fascien staen contrarie aende ghene die Vitruuius bescryft/ nochtans hebickt hier ghesedt om sulcke differentie te thoonen.

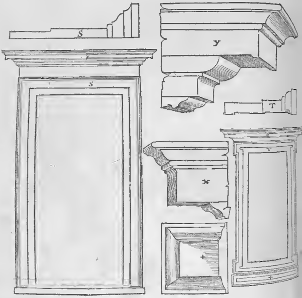

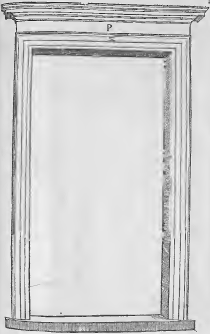

A
V
B
D
C
E

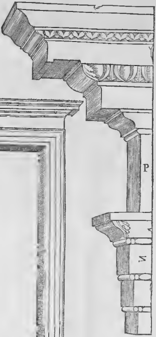
Van de Corinthia.

VAnden dueren deser Corinthie en tracteert Vitru. niet met allen / maer ick sal aende Antijken gaen diemen noch in wesen siet. De poorte oft duere geteeckent S. Y. is A Tivoli opde riviere Aniere / aen eenen ronden tempel nade Corinthia ghemaect/de welcke duere is bouen ghemindert dat achtiense deel : de hoochde passeert twee vierkanten . die resce vanden leden is na tgroote gheproportioneert. Die vensire I. en X. is aenden seluen temple ghemindert bouen ghelyck de duere . Die pilasters oft antipagmenten zijn altsamen geproportioneert/ dewelcke men metten passer wel vinden can. Die navolgede duere geteeckent P.Z. is die van dat Pantheon te Rome oock Corinthia/dewelcke is twintich Antwerpse palmen breedt/ de hoochde veertich. Oock seydtmen dat Dantipagmentũ al van eenen stucke is/ ende ick en heb oock anders niet gesien. Dantipagmentũ van deser dueren is breedt vander wydden des lichts dat achtste deel/en is in zijnder syden van goeder dieten. Maer om datmen dat voerse niet aensien en can sonder een deel vander syden te siene/ so schijnt den aensienders breeder dant in effect is. Ende dese duere (om datse so hooge is) coempt in perpendicule/ en niet ghemindert ghelyck dander voerß. Alle die ander leden zijn gheproportioneert nade grootte : de Basis bouen de poorte/is ghelyck die vande platte colommen bouen deerste ordine/die ick ghealligeert heb byde Corinthia.

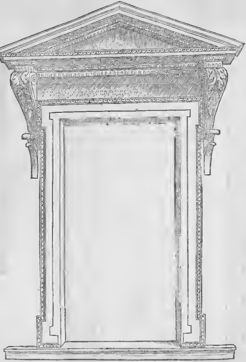

P

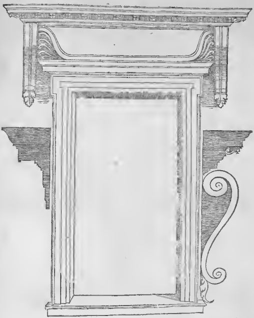

P

Van de Corinthia.

DEes duere hier onder gheteeckent/is *A Palestina* datmen nu Pelestina heedt / ende is Corinthia. Die wndde is van twee vieecanten: dat antipagmentum oft den pilastre is breet van dat sestedeel der wnden/ gedeelt inder voorseyder manieren. die zephore oft phyfe is dat vierde deel meerder dan de supercilie. Die corone ende reste houde gelijck de supercilie/ gedeelt alsoomen siet inde figure. Die prothyrides oft ancones met datter aen is/hangen so leege alsmen siet. De frontispice worde gemaect gelijck in dordine vande Dorica by de tweede facie geseyt is.

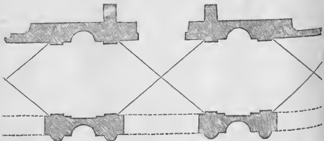

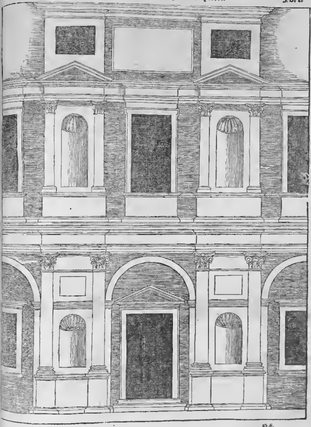
AL is dese duere different van allen den anderen die ick oyt inde Antiquen ghesien hebbe / sy is nochtans seer bevallick der oogen ende seer toonbaer / dewelcke duere is buyten Spoleten ontrent een halve myle buyten der straten aen eenen Antyckschen Tempel nade Co.inthia gemaect Van welcke proportien ende particulaer leden en sallick niet voorder sprekent / want die nauwe soect, machse met den passer al vinden.

Van de Corinthia.

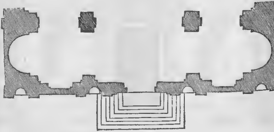
VAn dese Corinthia/dewelcke yegelijcken beualt/sallick meer sorten van Edificien maken/ ghevende daeraf eenige generale Regulen/om noch meer te voldoene den ghenen die nimen arbeyt beualt. Eñ om dat die olde Architecten/ die daer wilden dat huer dingen onvergânckelick sijn souden/maecten de pilaers (daer de pilasters in besloten sijn) die de bogen onderhouden/van goeder dicten. Ic leer eñ sen heeft dese navolgende facie den pilaer/dats tgeheele lijf vozen breet ghelijck de wijdde der bogen is: maer zijn dicte houde dat vierde deel min. Die dicte der colommen sal van tseste deel des pilaers zijn/die niechen tusschen die colommen zijn breet twee colom. dicten/ haer hoochde sal wat min zijn dan twee vierkanten. Die hoochde vanden pedestale is van drij colom. dicten. Die hoochde des boechs salmen van twee vierkanten maken. Die hoochden der colommẽ met basen en capitellen sullen negen deelen en halue sijn. De breedde des boochs metden pilasters salmen van een halue colomne maken. De imposte die den boge draecht/sy vander seluer hoochdẽ/ ghemaect inder manieren gelijck die van Theatrum Marcelli in dozdine Jonico /de welcke imposte dienen sal voer cornice bouen de duere. Maer de hoochde der dueren salmen aldus maken. Dat onder die geseyde cornice die superficie oock van gelijcker hoochden gemaect wozde/eñ van daer nederwerts wozden twee gelijcke deelen gemaect tot op de trappen. van welcken deelen een de breedde des lichts sijn sal. desgelijx sal oock de cornice der dueren ghelijx der oogen metden vensters commen/ eñ de cimatie vanden pedestale sal oock gelijx onder de vensters commen: dat licht der vensters sal in diagono genomen wozden/ eñ dat antipagment van tseste deel des lichts. De particulaer leden van pedestal/base/eñ capitellen wozden gemaect gelijck in deerste van deser ozdinen geseyt is. Bouen de colommen wozden darchitrave phrise eñ cornice geset/gedeelt inder manierẽ als vanden beghinne getoont is. De hoochde der tweeder ozdinen sal twee deel corter sijn dan deerste/eñ alle de leden daerna geminderet gelijckmen inde figure sien eñ meten mach. Delevatie bouen die ick niet voer een geheele ozdine en achte maer veel leeger/de hoochde daeraf is gelijck den boghe beneden wijt is/en haer cornice de welcke dient voer architrabe eñ phrise/sal tvijfste deel vander hoochden dier ozdinen sijn/ welcker maten datmen vanden capitello Dorico nemen mach/ eñ tot meerder oznament machmen een Fastigie bouen setten/ maer dat selue inden midden settende/souden de twee cleyne bouen de niechen qualick voegen/ten ware datmense rontom liet loopen/daer duer soude dwerck verandert eñ liefsijcker der ooghen sijn.

Van de Corinthia.

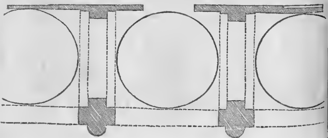
ALtyts als die Archtiect sal willen eenen Tempel bouwen/hoe sinen gront oft dat pauement hooger vander eerden geheuen is/hoe dat dedificie statelycker syn sal/ wãt also hebben die rechte Autoren ghedaen / hoe wel datse ander formen van templen vseerden seer different van desen nauolgenden/ want sy maecten een corpus alleene. Maer wy Christenẽ maken de meeste meniechte van onsen templen in dry deelen/voergende een deel inden middelt/ eñ twee deelen opde syden / eñ somtyden wordẽ de Capellen buten die syden ghemaect/gelijckmen inden gront siet. De wydde deser facien sal van .xxxv. deelen syn/ een vanden welcken sal de dicte syn van een colomne. Der middelster intercolomnien salmen seuen deelen geuen. Die grootste intercolomnie besyden sal vier deelen en halue hebben. Die intercolomnie metden Niechen sal twee deelen hebben/ eñ also sullen de .xxxv. deelen besteedt syn. De bogen metden pilasters sullen een halue colomne breet syn. De wydde der dueren sal van dry deelen en halue syn. de hoochde van seuen deelen: dimposte onder den boge is breet gelijck den boghe. De hoochde des pedestals is van dry deelen. De hoochde der colommen met base eñ capitelle van negen deelen en halue. Darchitrabe phrise eñ cornice sullen van twierde deel der colommen hoochde syn. eñ also vanden particulaer leden die noch resten/worde deerste Regle gehouden. Vanden pilasters/niechen/eñ ander ornamenten/macht nun inde figure begeipen eñ meten. De twerde ordine sal dat vierde deel corter syn dan deerste/eñ alle de leden gemindert na aduenant: maer darchitrabe phrise eñ cornice worden in dry gelijcke deelen gesedt also van dander geseyt is. Die fastigie sal gemaect worden gelijckse Vitruuius in dordine vande Dorica getoont heeft. Die twee syden die tot vercieringe eñ onderhoudinge staen/sullen twierdedeel van eenen cirkle syn/waeraf den centre A eñ B is/ van welcken dingen bouen elcken boge die de Capellen scheydt/machmen een setten/dewelcke sullen groot onderhouden syn totden middelsten wercke/en oock lanx daer mogen de wateren van dat bouenste dack afcomen tot op dbenedenste.

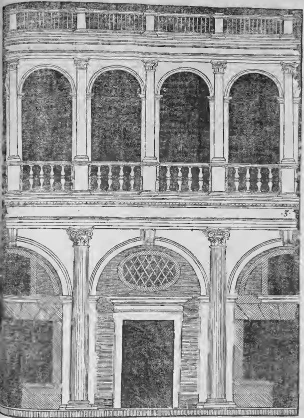

A
B

Van de Corinthia.

Die deelinge van dit nauolgende werck sal syn/dat den pilaer van tderdedeel der wijdden des boechs sy/ maer de dicte van tseste deel. de dicte der colom nen oock so vele: haer hoochde met base en capitelle vā tien deelen en halue: den boghe/ pilastre /en imposte/vande halue colomme: de maten vander impeste machmen nemen vanden capitello Dorico/veranderende de leden/ die selue sal oock dienen voer cornice bouen de duere/en tot onderhoudt der vensters bouen de winckels. De hoochde des boechs (want somtijts duer eenige oorsake salmen hem so leege behoeuen als ghi siet) sal van drij deelen inder breeden en vijf inder hoochden syn/ en also sal de duere deselue proportie hebben. Dantipagment sal tseste deel des lichts syn. En ist dat de Architect de hoochde der boghen sal willen van dobbel proportie maken/so sal de duere oock van sulcker proportien commen. maer de colonnen souden behoeuen eenen grooten steen onder die basen/ met welcken dingen hun de Antijken beholpen hebben. De hoochde van darchitrabe phrise en cornice sy van twee colom. dicten gedeelt gelijck in deerste der reglen geseyt is/oft inder manieren van sommige voer getoonde Antijken. En om dat de spatie van onder den boghe/tot den solder die effens dat platte der cornicen is/te groot syn soude om int cruce te weluen/ so meenick in sulcken val recht achter de colomne eenen boghe te makene/en elcke spatie ketelwijs te weluen/gelijckmen inden gront siet. De hoochde der tweeder ordinen sal twierdedeel minder syn dan deerste/gedeelt in deser manieren/dat het podium twee der bevordenster colommen dicten hooch sy. En van daer opwaerts worden ghemaect vijf deelen/een salmen darchitrabe phrise en cornice geuen/ en de vier sullen voer de colomme syn. De bogen met den pilasters sullen van een halue colomme syn/vande reste worde geobserueert de generale regule. Ende ist dat de facie aen eenige plaetse oft merct staet gelijck duer de winckels betoont wort/ so salt ghemackelijck en cierlijck syn/een leninge bouen dupperste cornice te makene: maer om verschiert te sine van regen/sneeu/en vorst/ so sal bouen alle andere diligentie van noode syn een welffsel oft plaueytsel te maken wel gesloten ende afhangende om der watren wille/maer sekerder salt syn is sulcken solder met loot gedect. En hoe wel dat de goede Architecten dam nere m vlien een colomme vpt pilaer op een ydel plaetse te setten/tgene datick oock niet en prijse/nietteman om dat ick een sulcken subiect aen dat Porticus Pompei in Roome gesien hebbe/maer nade Dorica gemaect/so heb ick my verstoudt dergelijcken te setten/oft het yemanden dienen mochte.

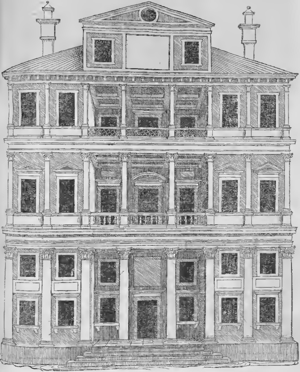

Van de Corinthia.

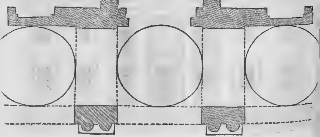
Om dat de Venetianen in huer fabriken hun seer vermaken inde Corinthia/oock in vel vensters en po dien ghenoech/ so hebbick hier een geformeert dat ouerueloeypende van lichte ende podien is/en hebbe oock willen logie bouen logie maken/dewelcke meer commoditeyts inne bringhen dande ouersicken en leningen/ ende de fabrike sal meerder presentie hebben / om dat alle die dingen daer tgesichte van binnen op commen mach van meerder satisfactien syn.

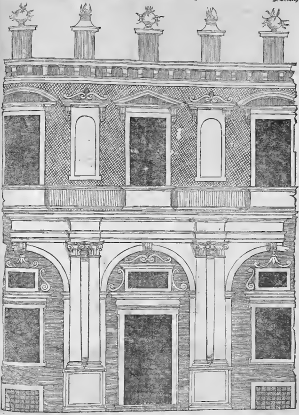
Die Compartitie van deser facien sal syn/ dat de breedde gedeelt wordde in .xxx. ende een vanden seluen sal de dicte van een colomne syn : de middelste intercolomnie sal van vieren syn/maer alle dander van drien. ende also sullen de .xxx. deelen gedistribueert syn. De hoochde der colomnen sal van tien deelen en halue syn met Base en Capitel. Darchitrabe phrise ende cornice sy tsamen dat vyfste deel der colomnen hoochden die leden ghedeelt also oeer geseyt is. De lichten der vensters syn een colomne en een halue wyt al in perpendicule van bouen tot beneden / mace de hoochde vande eerste vensters sy van drij deelen breet ende vier hooge/ ende die daerop staen sullen de hoochde in diagono hebben. De wydde der dueren sal van twee colomnen syn/ende de hoochte van vier. Dantipagmentum met supercilie phrise/en cornier/ wordden gedeelt gelyck van dander geseyt is / en also sal oock de cornice der dueren ghelyx der vensters beneden commen. De tweedde ordine sy leegher dan deerste dat vierde deel : maer de leninge met den Balusters gemaect synde van sulcker hoochden als een venster breet is/ so wordde de reste vandee hoochden in vyf ghedeelt / een sal voor darchitrake phrise en cornice syn/ende dander viere sullen ooer de colomne syn met base en capitelle. De hoochde der vensters sy van twee viercanten/ vande reste der ornamenten wordde gedaen gelyck by dergelycken geseyt is / ende also oock de duere der logien sy gelyck die beurden is. De derdde ordine worde gemindert van der tweeder dat vierde deel / ende elck lidt dergelycken/ sonder de hoochde van de venstera/ die sal van twee viercanten syn/en meer hooger dan leeger/ om dat de hoochde van selfs mindert. Die eleuatie inden middelt sy inder hoochden oock dat vierdedeel gemindert/ gelyck van den anderen geseyt is. Darchitrabe phrise ende cornice syn van dier hoochden dat vierdedeel. Dat fastigium salmen maken gelyck vanden Tempel der Dorica geseyt is/ende resten daer noch ander maten / so salmē altyt keeren tot dee eerster regulen. Hier onder en sallick geenen plat een gront setten / want de perspectiue der logien toonet al claerlyck.

Van de Corinthia.

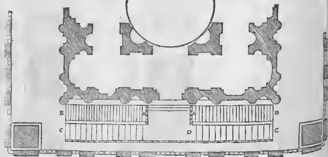
Als ick ander reysen geseyt hebbe/dat een Architect colomnen genoech sal hebben/maer so cort datse somtyden niet ter propoose commen en sullen/ten si/dat dindustrie eñ counst des Architects sulcx sy dat hy hem daer mede behelpen can. De compositie van deser facien sal syn/dat de wydde eens boechs van dobbel hoochden sy aende breedde: den pilaer sy voren breet de helft van sulcker wydden. maer van dien pilaer drij deelen en half gemaect/so sal een van dien de dicte van een colomne syn. die intreecolomne van een halue colomne. eñ oock so vele houden de pilasters wedden boge. De hoochde vanden pedestalen sonder de plinthen onder/sy gelijck den heelen pilastre breet is/ die leden gedeelt gelijck vanden pedestale der Corinth. geseyt is. De hoochde vanden colomnen met basen ende capitellen sullen van elf deelen syn/ eñ dat en sal daerom niet valsch syn / wantse heel aen een staen/ eñ meer tot een ornament dan tot onderhoudinge van eenigen gewichte gesedt. De hoochde van architrabe phrise eñ cornice salmen van dat vierdedeel der colomnẽ maken/en in perpendicule der colomnen sullen alle de leden wtheffen / sonder de corona eñ sima/ dewelcke willen echt dueegaen sonder croken/ want also hebbent die goede Antiquen geuseert. Desgelijx oock Bramant een lichte der architecturen in onser eeuwen/heeft een sulcken huys in Rome a Brlurdere gemaect. De wydde der dueren sal van vier colomnen dicte syn/eñ tweemael so hooge. Dantipagment/supercilie/eñ phrise/sullen also gemaect syn dat de cornice die den boge onderhoudt/diene bouen de duere eñ oock bouen de venstres / die wydde der welcker sal van drij colomnen dicte syn/eñ de hoochde van vijf. De tweedde ordine sy vander eerster gemindert dat vierdedeel/maer geheel de hoochde gedeelt in ses/ so salmen een den podio geuen/ vier sullen voor de spatien der vensters/eñ dander sal voer darchitrabe phrise eñ cornice syn/gedeelt inder manieren gelijck in dordine vande Composita gevonden sal worden. De wydden der vensters syn in perpendicule aende benedenste/ eñ de breedden tweemael inder hoochden. Vande reste der ornamenten also vande vensters als vande nicchen/wordde gedaen gelijck aen deser gelijcke poorte Jonice getoont is/ de welcke met meer liefluckheyts eñ met meerder cieragien gewrocht sal een werck Corinthie worden. De breedde der nicchen midden pilastre sal in perpendicule der colomnen bouen syn/ maer de wydde daer af in seuen gedeelt/so sullen de vijf voor een nicche syn/eñ de twee voorde pilasters: de hoochde sal van drij breedde syn/om datse verre van tgesichte staen/waer duere datse corter schijnen. De pilaerkens bouen de Cornice syn voor ornament gemaect/eñ oock tot gerief/om vanden sommigen schouwen te maken.

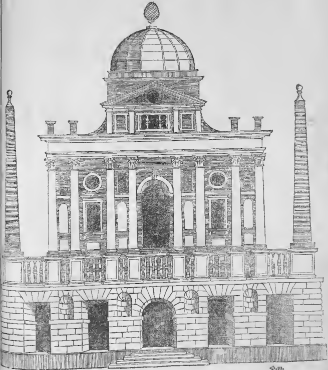

Van de Corinthia.

Dingen welckmen na gemeen usantie maect/ hoe wel daese niet aller proportien ende maten gestelt syn/ worden wel ghepresen/ niet nymmermeer verwondert. Maer dingen die ongeuseert syn/ wordense met eeniger redenen gemaect en wel gheproportioneert/ en sullen niet alleen ghepresen worden van ten meesten hoop/ maer ooch verwondert. Daerom dees edificie present welcke eenen heyligen tempel presenteert/ salmen eerst van een vast tufsyck maken alsomen siet/ en van sulcker hoochden als totter plaetsen en gelegentheyt behoeuen sal/ maer dat het niet min hooge en sy dan van twee mans lingden. Op welck platte oft pauiment datmen climmen sal/ beghinnende vanden trap A. staende binnen den ingangh/ en climmende tot B. daer sal eplatte syn waer den tempel een wyde wandelinge met eender leningen rontsom hebben sal. Den welcken tempel sal verheuen staen van aende wandelinge oft pauiment tot bouen de hoochde vanden podio oft leninge noch dry trappen. ende om daer op te commen/ salmen van aenden graet C. tot op tplatte D. gaen/ dwelcke sal de hoochde vanden podio syn/ met noch een ander leninge dewelcke hooger syn sal dan de benedenste. En van desen platte tot aen tpaueytsel des tempels sullen de voorß. drie trappen syn. De wydde van deser facien sal in .xxiiij. gedeelt worden/ en een van dien deelen sal der colom. dicte syn: de middelste intercolumne sal vier deelen helben die besyden staen daer de venstren commen/ sullen dry deelen hebben/ en daer de niechen syn salmen elcken anderhalf deel gheuen/ also sullen de .xxiiij. deelen besteedt syn. Die selue stilobaten als buten aen tpodium syn/ sullen oock onder de colom. gemaect worden/ van welcken pedestalen sal de hoochde sonder de plinthe haerder basen van dry deelen syn. De hoochde der colommen met basen en capitellen sullen van tien deelen en halue syn. Darchitrabe/ fris. en corni. sal van twierdedeel der colom. syn/ also van dandere gesept is/ en de leden oock in dier manieren gedeelt. De wydde der poorten sal dry deelen hebben/ en de hoochde seuen deelen en half/ dwelcke compt op twee viercanten en half: en dit is gedaen om datse duer die distantie compt corter te schynen aen tgesichte des geens die beneden is. De wydde der vensters sal een deel en half syn/ maer haer hoochde sal meer dan twee viercanten syn om de voorß vercortinge. De breedde der niechen sy van eenen deele/ en de hoochde van dry breedden om de geseyde redene. De ordine die de fastigie houdt/ sy in hoochden gelijck dat pedestal beneden/ en de cornice twierdedeel der seluer hoochden: en die andere daer den ketel oft dat dack wtheft/ sy oock van dier hoochden: dat welcke sal so veel meer dan half ront syn alst de proiecture der cornicen bedecken sal. Aende vier hoecken des tempels tot grooter vercieringen salmen mogen vier obelisceen maken/ de hoochde der welcker (sonder de Bemen) sal gelijck der oogen syn aen dbeghintsel vande fastigie/ en de Bemen gelijck den fastigio: de welcke fastigie salmen metder regulen maken die voor byden tempel der Dorica gesept is. Die deelen onder den tempel sullen voor eenige plaetsen van oratien syn geheeten Confessionalen/ welcke ick genoech in veel plaetsen gesien hebbe onder de hooge altaren.

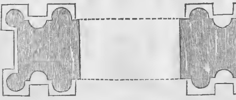

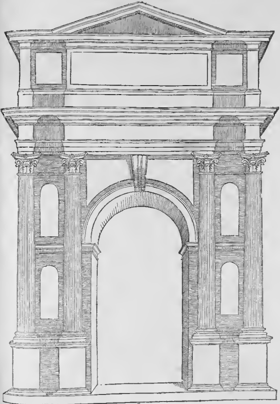

O.iij.

Van de Corinthia.

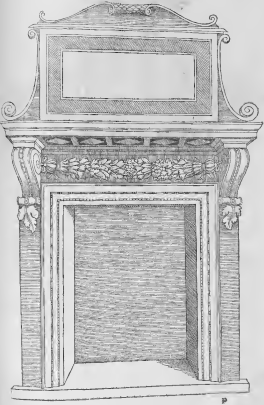
HOe wel datmen in onsen tijden geen poorten van triumphen van merber oft ander steenen en maect/ niettemin/ als eenige groote personagie een intree in een stadt doet/ so maectmen hem inde schoonste plaetsen vander stadt eenige poorten triumphale verciert in diversche manieren van schilderyen. Wilmen daerom eenige Archen nade Corinthia maken/ die proportie en mate sal sijn/ dat het licht van twee viercanten sy en daertoe noch dat seste deel. De dicte der colomnen sal vander wijdden des lichts sijn dat vijfste deel. De hoochde des pedestals sy van drij colomnen dicte/ en de hoochde der colomne sal van tien deelen en half sijn. Depistilie/ sophore/ en cornice/ sijn tsamen van twierdedeel der colom. hoochde. En also van onder den boghe tot onder darchitrabe sal een rolle hangen van twee dicten der colom. hooge/ en haer minderinge onder sal opden centre des boochs getrocken worden. Vande particulaer leden/ als van pedestal/ base/ capitel/ architrabe/ phrise/ en cornice/ salmen de voergegeven regle houden. De breedde des boochs metden pilastre sy van een halve colomne: die intercolomnie sy van onderhalve colomne. De niechen sijn breet een colomne/ ende die hoochde drij om een staende figure in te settene. De hoochde der tweeder ordinen salmen aldus maken/ dat de colomne sonder pedestal tot in dbovenste der cornicen in drij deelen gesedt worde/ ende een van dien deelen sal de hoochde sijn/ maer van dier hoochden dan vier deelen gemaect/ een sal de cornice daer boven sijn: de deelinge der selver mach men trecken wten capitelle vande Dorica veranderende de leden. De hoochde der basen staen verheven boven de cornice die dicte van een colomne beneden/ en dat is om dat de protecture der coronen de teste vander basen nederwerts verduystert. De cornicen sullen wtheffen also ghi inde figure siet. De hoochde vanden fastigio salmen maken na eene vanden reglen byde Dorica gegeven/ en dese presente figure is eensdeels gelijckende die tot Ancone staet/ maer met grooter reverentien van sulcken Archirect hebbick de maten in een generale regule gebrocht/ opdat een yegelijck sulcken maten lichtelijck soude connen in dwerck bringen.

Van de Corinthia.

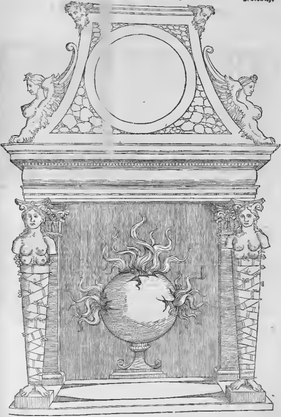
So vele als my aē noode ghedocht heeft/hebbick ge tracteert van de se Corinthia/hoe wel datmen aan veelderleye ornamenten tracteeren mochte: maer vanden ornamenten der schouwen is nootelick te tracterene/ duer dat dagheliicx ghebruycken der seluer daermen niet sonder en mach/ want niet alleene in groote/ maer in elcke cleyne camere costumeertmen vier te maken/ daermen in sulcken enghen plaetsen aldusdanighe schouwen gheheel inden muer vseert/ aende welcke datmen dusdanighe ornamenten vande Corinthia soude moghen ghebruycken. Maer salmense in deser formen maken/ soo wordde de wydde ghenomen nae ghelegentheyt der plaetsen/ ende den pilastre salmen van dat seste deel der wydden maken/ oft oock van dat achtste deel sal dwerck gracelijker syn: den welcken pilastre oft antipagment (tsamen met die supercilie) sal gheleelt wordden ghelyck de architrabe vande Corinthia. Die phrise daer bouen midts dat daer ingehesneden is salmen dat vierdedeel meerder maken dan de supercilie. De cornice tsamen met de capitellen der mutilen sal so vele als dat supercilium houden/ ende die seine ghedeelt in drien/ ghelijck vande cornice der Corinthia ghesept is. Die breedde vanden mutilen oft ancones (soo wy segghen willen) sal bouen syn ghelijck den pilastre: maer beneden/ dwelcke tot onder aende openheyt raect/ sullense dat vierde deel smalder syn: ende onder wt hangen twee bladeren/alsoomen inde teekeninge siet welcker protecture sal inden wille des Architects syn. Van dat ornament bouen de cornice te maken oft niet te makē daer en is niet veel aen ghelegen/ oock en sal dese inuentie niet alleen dienen tot een schouwe te vercieren/ maer oock voor een duere/oft ander dinghen machse ghebruyct worden/ eñ de frontispice sal daer op wel voeghen/alsmense voor een duere besicht.

Van de Corinthia.

IN een sale oft groote camere be-
hoeft oock een groote schou-
we oft heertstede geproport-
tioneert na de stantie / der
welcker behoeft groote
openheyt / daerom / sal
men daer willen
maken die
Modiglionen suf-
ficient tot sulcken over-
spronck / die sullen twee plat-
sen ter sijden deslaen : maer in sulcke
subiect versta ick een platte colomne te make
ne / ende voer die een ronde colomne / verscheyden van
dander in sulcker manieren / dat tusschen beyde de colomnen
plaetse blyue / ende in deser manieren salt gherief ende verciringhe by
bringhen . Ende om dat / also ick in dbeghintsel van dit Capittel gheseydt hebbe / die
maniere Corinthie haren oorspronck heeft van eender Maghet der seluer stadt Corinthia / so
heb ickse hier willen in voeghen voer een colomne . Die hoochde ende breedde der openheyt ghesedt
sijnde nae de plaetse / so wordde die hoochde in neghen deelen ghemeten / ende een van dien deelen sal voer thooft
sijn van der meyskeu / voorts die gheheele figuere gheformeert ende ghedondelt / alsoomen siet / soo sal de
platte colomne oft den pilaer soo wy segghen willen / van der seluer proportien sijn / obserue-
rende die voerghegeuen maten . Op die colomme wordde Varchitrabe / Phrise / ende
Cornice ghesedt / welcker hoochde tsamen sy van dat vierde deel der colom-
nen lingde / ghedeelt nae de voerghegheuen regle. Vander Cornicen
opwaerts / nade plaetse ende haer hoochde machmense vercie-
ren op dese maniere hier ghetoont . Ende wie twijfelt
dat somtyts dese inuentie niet dienen en soude
tot een duere / makende sulcke colom-
ne teghen den muer / ende alder-
meest voer de poorte oft duere
van eenen hof / oft plaetse
van triumphen /
ende dyer
gelycke

¶ hier eyndet de
Corinthia / ende
beghint die
Compo
sita.

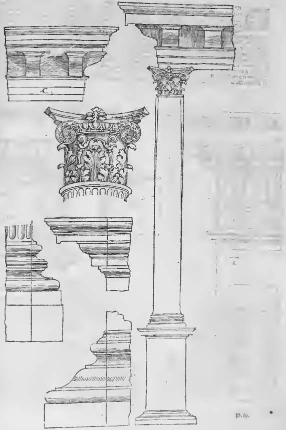
Van die Composita,

Met haren ornamenten.

¶ Dat neghenste Capittel.

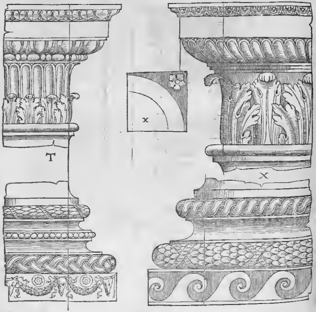
HOe wel dat Vitruuius leert vier manieren van colommen te sine/dats Dorica/Ionica/Corinthia eñ Thuscana/ gevende hier bycans vander Architecturen deerste eñ simpele ornamentẽ/ so hebick nettemin aende voerś viere/eene (bycans) vijfste maniere willen voegen/ gemengt vande simpele voerś/ ghemoueert duer dauctoriteyt der Roomscher wercken diemen metden oogen siet. Eñ inder waerheyt de voersichticheit des Architects behoort sulcx te sine/dathy na dathet behoeuen sal/menichwerf vande voerś simpelheit een menghinge behoort te makẽ/ aensiende de nature eñ tsubiect. Eñ noch daer toe sal somtuts Darchitect/tot wiens oordeel veel diuersche subiecten commẽ sullen/geabandonneert eñ verlaten worden vandẽ raden Vitruuio/ de welcke cs heues niet al connẽ ouergrypen. waerduer dathy benaut sijn sal de hant te slane aen syn eyghen goetduncke. Ick meyne om dat Vitruuius na mijn gissa in geen plaetse en roert van dese Composita/vandẽ sommigen Latina geseyt/andere noemense Italica: Die welcke doude Romeynen/byauonturẽ niet nis gende bouen dinuentie der Greecken gaen vinders der Dorica tot insettinge des mans/eñ vander Ionica na dexempel der matronen/eñ der Corinthia nemende forme vanden maechdẽ/ maecten dan vanden Ionico eñ Corinthio een compositie/settende de volute vande Ionica metden echino in tcapitel Corinthio. Eñ dese hebbense meer gebesicht aende Archi triumphale/dan aen ander dingen: eñ dit dedense met seer goeder voersichticheyt/ om datse triumpherende van alle dien landen vanden welckẽ dese wercken haren oorsponck ghehadt hebben/so mochtense wel na huer beheuen/ gelijck ouerste van hunlieden/dese vindinge tsamen setten/gelijck sy aende groote fabrike van Troomsche Coliseo gedaen hebben. Eñ daer ghesedt hebbende die dry ordinen deen op dander/als Dorico Ionico eñ Corinthio/ hebbẽ bouen al dese Composita gesedt/die van yegelijck sy genoemt is/hoe wel so veel alsmen siet/de Capitelẽ bycans Corinth. sijn: maer een schoon inuentie (na mijn duncken) was dat/hebbende dees ordine gesedt in dalderhoochste deel vandẽ Coliseo/dwelck seer verveer vander oogen des opsienders/ so soudmen ghesien hebben/haddense van den Ionico eñ Corinthio darchitrabe phrise eñ cornice bouen de colom. gesedt/dat sulcken werck duer de lange distantie soude ermelijck gecommẽ hebben: maer settende de mutilen inde phrise/die maecten dwerck rijcke/eñ thalf der proiecturẽ vande corone/daertoe dedet noch dit ander effect/dats dat darchitrabe phrise eñ cornice schenen een cornice alleen te sine duer de modiglions inde phrise gesedt/also datse groodte presenteerde obseruerende haer proportie.

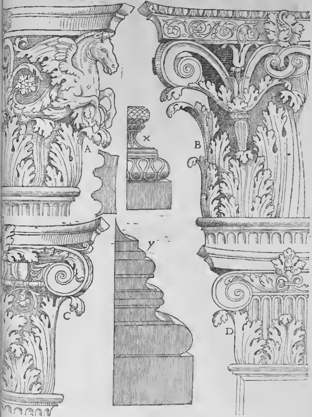
DE hoochde van deser Composita sal met base eñ capitel van tien deelen sijn: haer basis sy vande helft der colommẽ dicten: eñ men salse Corinthia maken metde maten byde Corinthia gegeuen. Eñ dese sietmen noch inde poorten triumphal van Tito eñ Vespasiano in Rome. De Colommen machmen geranelleert gelijck de Ionica maken/ oock somtyden ghelijck de Corinthia/ na goet beheuen des Architects. Tcapitel machmen maken metden Reglen der Corinthia/ makende de voluten wat grooter dan de caulicoli Corinth. dwelcke capitel sietmen inden voorś boge/eñ is hier besijden ghetoont. Darchitrabe phrise eñ cornice/salse verre van tghesichte staen/so sal darchitrabe hooch sijn gelijck de colomne bouẽ dick is. De phrise daer de mutilen in sijn/worde vander seluer hoochden: de cimatie vandẽ mutilen sal van tsieste deel sijn: de proiecture vandẽ mutilen sy gelijck de hoochde. De hoochde der coronen met haren cimatis houde so vele als darchitrabe/ eñ die gedeelt in twee/so sal deen de corone sijn/eñ dander de cimatie: de proiecture daer af sal ghelijck de hoochde sijn. Ende dit is voer een gemeen Regule/ hoe wel datmen inde nauolgende figure C. de leden eñ maten siet vande ghene die aen tColiseo voerś is: eñ want dees colomne de teederste van allen is/soe behoeft haer pedestal gracelijker te sine dan alle dandere/ achteruolgende de ghemeen Regle: de hoochde daer af sal een dobbel breedde sijn/te weten tplatte/eñ van dier hoochden sullen acht deelen gemaect worden/een vanden welcken salmen der basen geuen/oock so veel totder Sima. Maer vande particulaer leden machmen dexempelen hier besijden nemen/de welcke al tsamen sijn gepropoortioneert nade pedestalen vandẽ bouen genoemden boghe van triumph. Eñ also sijnde de colomme van tien deelen/dat pedestal sal in hem seluen oock tien deelen sijn gheproportioneert na de colomne. Ende hoe wel datmen alle pedestalen in perpendicule maect/nochtans in Athenen een dalder vndeste stadt sijnder sommige wat ghemindert in dbouenste deel/dat welcke ick niet en blamere.

C

Van de Composita.

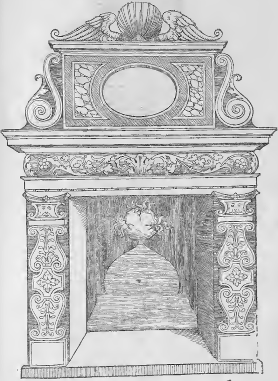
OM dat Dantiquen diuersche menghingen gemaect hebbẽ/so en willick niet helen vandẽ alder bekentste eñ voegelijcksten/op dat Darchitect van dyen welesen mach na sinen goetduncken die hy behoeuen mach. Dat capitel hieronder geteekent T. is gecõponeert vande Dorica/Jonica/eñ Corinth. Dabacus eñ cima tie is Doricum: Dechine eñ stryen sijn Jonice: Dastragali eñ bladeren sijn Corinth. Desgelijx de basis mids de twee thoren is Dorica/mer duer de twee scotien eñ dastragal/oock duerde hefsike cieraten betoo nense Corinth/welcke dingen sijn in Tresteuere in Rome. Tcapitel X. tschelijx de base sijn van twee spetien/dorica eñ corinthia. Dabacus des capitels (eñ oock de base) is dorica/ maer de base duer de lieflickheyt des werx machmen co rinthia noemen/eñ also sijn de bladeren des capitels vanden corinth. Maer want dabacus viercant is/eñ alle dander leden ront/so salmen inde vier hoecken onder dabacus de roosen snyden/ghelijck ghi hier onder siet. Tcapitel A. met dat monstre peert in plaetse van cauliculen/machmen Composita heeten/eñ is aende Basilica del foro transitorio: de stryen vande colom. sijn diuersch van dandere/gelijckmen daer besijden siet byde A. De base X. is Composita/eñ is binnen Rome. Tcapitel is enckel Corinth. eñ is totden dijn colom besijden tcoliseo. Dat capitel C. is Composita van Jonico eñ Corinth. aen een Arco triumphale in Veronen. Tcapitel D is aenden seluen boge aen sommige plat te colom. De base Y is Composita mids dastragalus/welck op dat bouenste thorus staet/eñ is Antijck in Rome.

A
x
B
y
C
D

Van de Composita.

DAn dese Composita en sietmen niet veel Edificien dan Archi triumphali/ ende daertoe syn den meesten hoop gemaect van stucken/ genomen van anderen Edificien: nietemin/hebbende een generale Regule daer af gegeuen/ so en sal ick gern ander inuentien der Edificien van sulcken specie maken/ want die voersienige Architect/ na dathet van noode syn sal/mach hem behelpen met die gepasseerde inuentien/veranderende die in Composita. Maer om dat ick van elcker ordinen twee sorten van schouwen toonen wille/deene binnen den muer/eñ dander buyten. Dese presente schouwe de welcke behoort heel inden muer te staen/ wiltmense in een cleyn plaetse maken/haer hoochde sal aende schouderen des mans commen/ op dathet gesichte ende oogen niet geoffenceert en worden vanden viere. Eñ de wydde sal na den eysch vander plaetsen syn. De hoochde tot onder darchitrabe worde in vieren gedeelt/eñ een sal dantipagmenti in oft den pilastre breet syn/ gewrocht in manieren gelijckmen siet geteekent. Ende in dese Composite (midts datse vryer is dan de andere) hebbick desen pilastre seer diuersch vanden anderen gemaect/nemende nochtans een deel deser inuentien van eenen Antyxen stoel die tot S. Jans te lateranen is in Rome. Darchitrabe sal van de helft der breedden des pilasters syn: haer cimatie van dat seste deel. de reste salmen in seuen deelen/ ende de dry salmen der eerster fascien gheuen/ de vier der tweedder. Dastragalus salmen van een half deel maken genomen tusschen beyde de fascien. De phrise/ om datse gesneden is/ salmen dat vierdedeel hooger maken dan darchitrabe: de cornice houde de hoochde van darchitrabe/ ende men salder seuen deelen af maken/ de twee salmen der cimatien vnder de corone geuen/ ander twee salmen der coronen geuen/ ende noch een voer de cimatie der seluer: de twee restende syn voerde scima. Ende de proiecture van als/sy ghelyck de hoochde. Maer ist dat men den pilastre van dat seste deel sonder hoochden maect/ende dander leden na aduenant ghemindert/so salt veel geacelycker commen/eñ alder meest als dwerck van cleynder formen is. De ornamenten bouen de Cornice machmen maken oft niet/ nae den wille des werckmans.

Van de Composita.

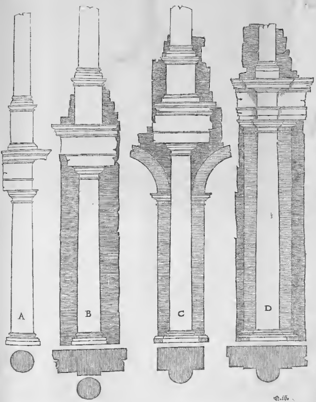
ANdere ornamenten
van schouwen sou-
demen moghen ma
ken van dese Com-
posita/eñ in diuers-
sche formen / midts dat dese licen-
tieuser is dan dander manieren van
bouwene: Ende tot een veranderin
ghe van dander formen/salmen dese tegen-
woordighe oock moghen maken met deser Regu
len : Dat wesende de hoochde van de Architrabe ghe-
lyck een man van goeder staturen / salmen die selue hoochde
in achten deelen / ende een van desen sal voor de breedde der Mo-
diglions syn oft Kollen/ oft soomense noemen wilt. Vitruuius noempt
se Prochyrides De hoochde des Piedestals sy ghelyck oft ware om op te sit
tene . De ordine bouen de Modiglions/de welcke gheen Regule met allen
en haudt/sal twee deelen en halue vander breedden des Modiglions
syn . Ende om dat alsoo ick gesept hebbe / dese maniere buyten
regle gaet/so sullen de bladeren / ende ander leden/ inden
wille des Architects syn. Men soude oock bouen de
Modiglions die Dorica / ende de Jonica / oock
somtyden de Corinthia moghen setten/met
de Regulen inden beghintselen ghege
uen. En op dat de kele die den
roock ontfangt ruymer
sy/so machmen haer
die cleyne ordi
ne bouen
maken
de
welcke
haer compt
schoonder forme te
geuen dan die gheuseerde
die in piramide/oft
scherp op
gaet.

Van vierderley Simmetrie.

DIe Architect behoort groote iudicie te hebbē/omde diuersheit der compositiē eñ ornamentē van Edificien/ mids datter sommige plaetsen inde architecture sijn/aende welcke mogen byeans seker reglen gegeuen wordē. want ten sijn geen accidentē die incōmen buten onse opinien/ dan alle dage siet men sommige colom. die met haren verscheydē positien tocuē in hē seluē verscheidē maten/na dat de plaetsen sijn daerse staen. Dese veranderingē geeft inē den edificien in een van vier manierē/ vā als settende die colom. byeans in een insule sonder eenigen geselle tot hulpe ter syden oft van achter/eñ dese seker lick dragen groot gewichte/eñ inder hoochdē en gaense niet bouen die voorš Regle: dexempel van deser is inde eerste colom. A. Mer voechtmense aenden muer (nochtans heel ront) vanden welckē onderhoudē eñ geholpen sijnde/ machmense bouē de voorš noch een diete hooger maken/ dexempel is inde colom B. Oft ooch treckende die alleen twee derdendeelen buten den muer/mochte noch een diete oft meer hooger dan dadder gaen/midts datmen dier gelucken in sommigen edificien siet climmē tot negen dieten en halue/eñ aldermeest int Coliseo van Rome in dordine der Dorica/also getoont wort inde derde colom. C. Maer meer sijnse geholpen als sy ter syden de pilasters hebbē/ de welcke dragende al tgewichte/geuen den Architect cōmoditeyt om de colom. gracelycker te maken/ia ooch van sulcker tederheit/datse bat mogen geseyt worden de plaetse te houden tot cieraet dan tot sterete. Noch machmen gen colom. twee derdendeelen wten muer trecken/eñ setten ouer elcke syde eenen haluen pilaer/dewelcke sullen der colom. so helpen datmense noch een diete heffen mach. Eñ in desen val/darchitrabe/phrise/eñ cornice/sullen mogen wtheffen opde ronde colom. al waertse ooch plat/om dat die halue pilaren darchierab.&c. opde syden houden sullen: maer op een colom. alleen ist o.tieus sulcken werck wtspringende te maken/want dander deelen besyden souden geabandonneert sijn sonder eenige hulpe: dexempel vā desen siet men inde colom. D. Maer als de colom. eenich gewicht te onderhouden hebben sonder eens anders helpe/ ende sullen bequame intercolumnien hebben/en sal niet ghoorloft sijn buyten de terminen te gane. Ja hebbense ordine bouen ordine te onderhouden/redene salt sijn datmense vromer make/op dat dwerck gedueriger sy. Ende al ist dathet pedestal groote hulpe int opheffen der colom. is/mettemin waren de colom. hooch ghenoech/so sondick prysen datse de pedestalen outsleghen waren/bisonder inde benedenste ordine. Maer van de tweede ende derde ordine inda redene der podien/ooch om de colom. te verheffen dienen die pedestalen ende dit hebben doude Romeinen inde Theatren ende Amphitheatren ghe obserueert.

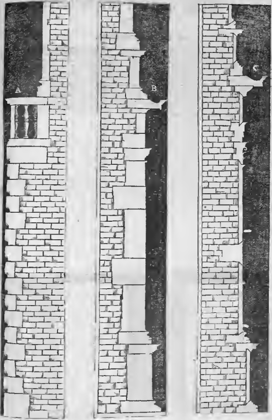
Maer vande positie der colom. bouen colom. sijn diuersche redenen. De eerste is dat de proiecture des pedestals vande bouen ghesecte colom. niet voorder wtgaen en soude dan de dicte der onderster colom. ende dese soude een alder sekerste redene sijn: maer om dat de tweede ordine seer verminderen soude van deerste/ en souder geen ander ordine meer op dienen inds der grooter nauolgender minderingen. Ander redene ende meer tot propoost sal dese sijn/ dathet platte des pedestals behoort ten minsten in perpendicule vander colom. beneden te sine/ende bouen dien pedestale de colom. te setten ghemindert totet derdeel vande ghene die onder staet so inder dicten als inder hoochden: also ouercompt dese regle met dier van Vitruuius int Theatrum/welcker figueer is bouen die colom. A. Eñ wiltmen de colom. niet so seer mindetē/so salmē de bouenste colom. int onderste deel mogen makē gelijck de benedenste int bouenste deel dick is. Maer in desen val sal tplatte oft massyf des pedestals breedr commen dan de benedenste colom. onder dick is/niettemin die van dat Theatrū Marcelli doen sulcken effect: dexempel hieraf siet men bouē de colom. B. Eñ dese drij redenen sijn proeuelijck genoech. Mer Dantique Romeynē inde groote fabrijke vandē Coliseo maectē die colom. Ionica/Corinthia/eñ Composita/alle van eender dicten/eñ die Dorica onder alle dander/maectēse dicker ontrent twintichste deel. Eñ dit (na mijn dunckē) maectense met goeden rade/want hadtmen alle de colom. tvierde deel gemindert deen bouen dander/de leste soude in sulcke groote fabrijke/inds langer distantien/seer cleyn geschenen hebbē/dwelcke siet men nu wel correspondentē duer de hoochde. dexempel hieraf is bouen de colom. C. Eñ gelijck de colom. bouen de colom. D. minder is dan die beneden staet dat vierdedeel/om dat/heeftmen middelbarige edificien van drij ordinen te maken/so sondick prysen datmen elcke ordine tvierdedeel minderde/na Vitruuius leeringe. Mer is de fabrijke van grooter hoochden/so machmē dordine vanden Coliseo houdē/dat dordine der Dorica Ionica eñ Corinthia/elck ontrent een hoochde sy: maer dordine daer bouen was inder hoochden entrent tvijfste deel. eñ die is so ich geseyt hebbe/om haerder verueeringe/dwelcke deel duer de groote distantie compt vander hoochden der andere ordinen te schijnen. Eñ al ist dat de betooninge van desen colomnen Dorice is/nochtans volghet op alle manieren van colomnen.

Q.iij.

Van herdde ende ghebacken steenen.

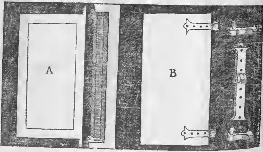
Hetrattecrt hebbende vā so vele eñ diuersche ornamentē van steenē/so ist een redene dat ick noch tractere hoemense int werck setten sal/eñ aldermeest hebbende by een te voegene hartte eñ gebackē steenen: welcke dingen behoeuē groote diligentie eñ const/ om dat die gebacken steenē gelijck vleesch sijn inder fabrijken/eñ die natuerlijcke steenē gelijck de beenen sijn diese onderhoudē. de welcke twee dingen ist datse niet wel te samen by een en sullen gebonden sijn/in voortgaenden tyden sullense faelgeren: eñ daeromme dat fondament gemaect wesende in sulcker manierē als de plaetse eysschen sal/so ist van noode dat die voersienige Architect hebbe doen bereyden eñ wercken alle de hartte steenen/eñ oock de ghebackene/met die ander materie tot behoef der fabrijcken/eñ also op eenen tijt cōmen te metsen eñ tsamen te binden die gebacken steenē metden hartten. Den harten steenē is van noode datse so vele inden muer gaen dat al en wareder geen mortele diese te samen hielde/datmen seggen mochte datse van hemseluen vaste souden staen inden muer: dwelck doende/sullen de werckē tot eeniger geduericheit gaen. Dexempel hier af sietmen hier besyden inde figuer A: daer ooch getoont wort hoe datmē die borstweringen maken mach sonder eenige sorge. Eñ heeftmen Pedestalen met colomnē daer op te settene daer hartte en saechte steenen by een commē/sijn die hartte steenen niet wel met den saechten ingeuoecht/gelijckmen inde figure B siet/die wercken en sullen niet lange dueren. Eñ sijn de colomnē van meer stucken / sommige van dien/dats vanden minsten/sal goet sijn datse dieper inden muer gaen om sekerlijck dandere tonderhoudene. Maer sijn de colommen van eenen stucke/so willense ten minsten dat derden deel inden muer sijn: maer de Basen en Capitellen sullen veel meer inden muer gaen: eñ bouen al vande Corone eñ andere Cornicē die verre buyten den muer springen/moet dat binnenste ongewrochte dat butenste verwegen/ op dathet hem seluen draghe. Maer ist datmen midts diertijt der steenen oft merbers/eenege forme oft stagie sal willen becleeden/so sal van noode sijn/dat die Architect eer hy bouen deerde beghint te metsene / hebbe doen bereyden eñ wercken alle die hartte steenen/tsamen met die ander materien tot sulcken behoef. Eñ also metsende eñ te gader slutende die hartte metten gebacken steenen/so seggick dathet sommigen stucken van noode sijn sal so diepe inden muer te gane/datse dander stucken houden mogen duer cracht van inuoeghinghē/also ghi inde figure C siet/op datse byder tot niet wt den anderen en scheyden. Maer op dat den muer vanden gebackenen steenen met en cōme te sincken/eñ sinckende soudē die dunne platen breken duer tgewichte van bouen/so waren van noode wel gecante gebacken steenen/wel getemperden mortele/eñ tusschen de steenen luttel mortels eñ wel gevoecht deen op dandere: Eñ bouen al en wilde sulcke wercken met geen gewelt gemaect sijn/noch met haesten/gewicht bouen gewicht gepact hebben/ maer men salse van laghe tot laghe wat laten rusten: want wiltmense metder haest metsen/eñ gewicht daer op setten/so ist seker dat den muer wat sincken sal/eñ die steenen (niet mogende tgewichte regeren) sullen moetē breken. Maer wordet metder tijt gemaect/ so sullen die dingen in hueren termijn blijuen. Nietteminn/ick soude altijts meer prijsen die wercken geheel inden muer gebonden/dan de geuoechde oft becleedde/ eñ aldermeest aende mueren van buyten en behoortmense na mijn aduys niet te makene / om dat die /also lutter Edificien als vanden Antyken gemaect hebbē geweest/gedeert van merbere ende andere fijnen steenen/nu ghesien worden sonder schorsse/daer alleen die masse van den gebackenen steenen gebleuen is. Maer die Edificien daer die hertte metden-gebacken steenen gebonden sijn/ sietmen noch heden in wesene: Nietteminn/wiltmen enckel sulcke wercken maken/dit dunct my den sekersten wech, Hoe wel dat sommighe Architecten in diuersche plaetsen van Italien/hebben sommige Fabrijken van simpelen mueren gemaect / latende daer inne de plaetse vanden hertten steenen/ende eenen uit daer nae hebben die ornamenten daer in ghesedt. Nochtans midts dat sulcke dinghen niet wel inden muer ghebonden maer byeans gehecht sijn / sietmen in veel plaetsen vanden stucken gheuallen/ende noch alle daghe ruyne dreyghen.

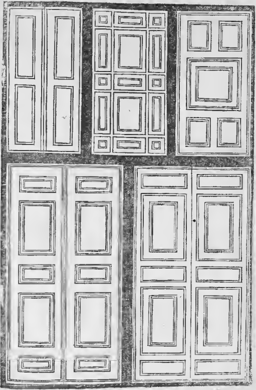

A
B
C

Van houten oft metalen dueren.

Dat tienste Capittel.

NA mijn duncken hebbick ghenoech ghetracteert vanden ornamenten elcker maniere van edificien den steenen tuerende / nu sallick tracteren van den dueren die de edificien sluten sullen / tsij van houte oft van metalle / ende salder sommighe figueren af toonen. Vanden hanrels en willick niet voorder spreken / want in alle de werlt weetmē daer bescheet af / niettemin / die harren welcke die Antiquen vseerden / alsoo ghetoont wordt inde figure A / gauen den edificien min lasten / ende waren ghemackelijcker open ende toe te doene / dan die ghene diemen nu ouer alle landen vseert nade figuere B. Maer oft dees dueren van metalle oft van houte sijn / huer ornamenten sullen ghemaect worden in sulcker manieren / dat / soo veel als dornament van steene vromer sijn sal / dornament aander poorten ooch dalghe / op datse malcanderen ghelijcken : ende ter contrarien / is dornament terdere / so salmen de dueren tsij van houte oft van copere ooch dyen maken ghelijckende / welcke verkiesinge inden wille des Architects sijn sal. Ende om eenighe verclaringhe van sulcken ornamenten te gheuene / so suldy hier besijden viue manieren daeraf sien / welcke den meesten hoop vanden Antiquen genomen sijn.

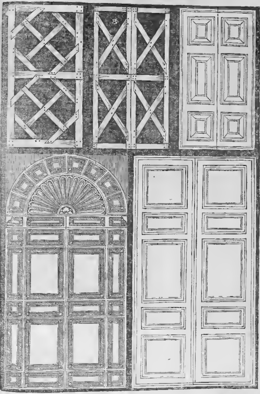

Van den Ramen der dueren.

WAndtmen de poorten/dueren oft bladeren (so wyse noemen willen) niet altot van een stuck en maect/ dat aen die van sulcker sorten gheen hout en behoeft noch ijser/maer men maect de heyrela vanden seluen stucke. De ghene diemen van houte maect/ende daerna van coaper ghedect worden van eedelijcker dieren/ de welcke/eest dat sy van placten tasten deen aen dander sullen gheuoecht syn/ al synse wel ghelympt ende met pinnen oft clauwen verwaert/dies nietremin is altyt de nature vanden houte te crimpen ende te wassen na dat den tijt drooghe oft vocht is. Wiltmen dan sulcken duere maken die van copere/ ijsere/ oft anderen metale ghedect sal worden/ den sekersten wech sietmen hier besyden inde figure A. ende B. want die houten en wassen nemmermeer inder lingden/ maer bliuen altijt in hueren wesen/ van welcken houte de dicte oft teederheyt inde wille des Architects wesen sal/ na dathet ghewichte is datse te draghen sullen hebben/also mach men oock die spatien vanden seluen houte vullen. Ende om dat alle de Antyxe duergangen int ghemeene van viercanter formen syn/ wtgenomen die vanden poorten der stadt oft Archi triumphali/ die welcke ghewelft syn. Niettemin in onsen tyden maectmen de dueren vele bouen ront/ bysaonderen tot meerder stercte/ ende oock om dat sy tot sommighen propooste der Edificien wel commen/ dyer hebbick ten minsten een inuentie willen thoonen/ om datmen inder waerheyt altijt niet al beuanghen en can/ waat den Architect veel accidenten ouercommen tot sulcker tijt die hy dan eerst ordineren moet.

h

Vande ornamenten der picturen

binnen ende buyten de edificien.

Dat elfste Capittel.

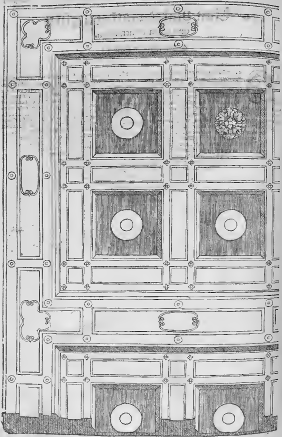
Op dat ick niet eneghe soorte van ornamenten en late/daer ick niet eneghe Regle af en segge/
so wel inder picturen als in ander dingen / so segghick/dat de Architect niet alleen sorghe te
draghen en behoort omden ornamente byden scenen oft merbel/maer oock van dwerck des
pinceels om de mueren te cierene / en behoeft dat hy ordinantie daeraf gheue/als patroon
van alle die aende tinmeringe wercken/ om deswille daeter sommige schilders gheweest sijn
cloeck genoech aengaende de practica/ maer inde reste van so lutter verstant/ dat sy/willen-
de haer handelinge inde verwe toonen/hebben onrschict en somtyts bedorven eenige ordine/
om datse niet geconsideert en hebben die picturen te setten in huer plaetse . Daerom heb-
bende te vercieren eneghe facen van edificien metden pinceele/so is certeyn daeter geen open
heyt en behoeft daer lucht oft lantschap in schijnt/want die breken dedificien/ en van een dinck dat gelnuich ende
dicht is/transformeertse in duerluchtich onsterck als een geruineerde oft onperfecte edificie. Desgelijcx en behoe
uender geen personagien noch dieren gecoloreert/ten ware datmen eneghe dueren oft vensteren aersierde daer men-
schen in waren. Maer oft onmera de huysweerdt oft schilder colueren begeeren/ op datmen dwerck niet en breke
oft bederve/machmen versieren eenich cleet aenden muer gehecht/en daer in schilderen datmen wilt . Noch mach-
men na osantie van triumphen aenden muer hangen festonen van bladeren/fruyten/en blömen/oock schilden/tro-
pheen/en sulcken dinck dat cierlyck is . Maer wiltmen met vasten verstande de mueren schilderen/so machmense
fingeren van merber oft ander steen/snydende daer in datmen wille ; van metael machmen oock in sommige nechen
figuren versieren/ also sal dwerck vast blijuen/ende lofweerdich van allen die dwaerachtige wten valschen kennen/
waer toe dat onse Auteur hier vele excellente werckliedē verhaelt (die ick om corthept ouersla) welcke anders met
dan wit en swert in edificien gebesicht en hebben/ ende nettemin van sulcker dueghe datse yegelycken ingenieusen
int aensien verwonderinge geuen. Noch machmen inde mueren der logien rontomme de houen met goeder rede-
nen versieren eneghe openheyt/ende van coleuren maken lucht/lantschap/huysen/figueren/ghedierten/oft datmen
wile. Desgelijcx heeftmen cameren/salen/oft ander plaetsen ontrent der eerden van binnen te cieren/ so wort den
schilder toegelaten op de mueren in manieren van Architecturen eenege openheyt te makene/ende daer duer te sie-
ne na dat de plaetse is : want bouen tgesichte en machmen niet dan lucht/oft welffsels/hooge bergen/ende dopper-
ste van husingen sien. Sedtmen oock figueren bouen tgesichte/die moetmen van onder sien/ende niet den gront daer
sy op staen. Ende sal de schilder somtyden duer perspectiue willen maken te schynen een sale oft ander voorder stan
tie/so mach hy tegen ouer den inganck met eeneger ordinen van Architecturen/die maken verre genoech te schynē
by datse in effect syn sal . ende dit dede Balthasar (also geleert in deser consten als eenich ander in onsen tyden) in
cieren eender salen van Augustyn Ghyse coopman in Rome / daer hy met deser const sommige colomnen en ander
Architecturen versierde tot dien propooste/dat de groote Peeter Aretyn also iudicieus inder picturen als inde Poe
sie/soude geseyt hebben in dit huys geen perfecter schilderye te sine dan dese / hoe wel dat daer oock werck is van
Raphaels hant. Als dan de mueren geciert syn sullen/wiltmen dan de welffsels oock vercieren/so salmen de vestigie
der Antiquen volghen/makende dingen diemen grotesschen noempt/de welcke mides datmense maken mach somen
wilt/connen daer wel inne/als van bladeren/bloemmen/dieren/vogelen/ende ander gemengde gedrochten. Maer-
men oock somtyts eenige cleederen vanden figuren gehoudē/oft erghens aen gehecht/daer machmē sonder begryp
in maken datmen wilt. Maer sal den schilder beliuen eenege figueren als leuende te maken in dwelffsel / so moet
hy seer verstandich/seer geexerciteert inde perspectiue/en iudicieus syn/in dingen te kiesen tot propooste der plaet-
sen/ende eer hemelsche vliegende dingen dan eerdesche maken/met sulcker const dat hy de figuren also can doen ver
corten/ (al synse monstrueus) datse/alsmen tot sonder behoorlycker distantien daer af staet/ schynen vleuen te ghe
lycken. En al is die te Loreten/Mantua/en ander plaetsen in Italien van wercklieden wel gemaect/ so hebben die
verstandige schilders in onsen tyden sulcken vercorten geschouwt/om dat het inder waerheyt niet so vriendelyck der
oogen en is voor den gemeenen man. Daerom Raphael Durbin/die ick altyts Diuin noemen sal/want hy sijns ghe
lyck in deser saken (ick swyghe meerder) niet gehadt en heeft/ sonen van hem verdeelt/ als hy dwelffsel der logien
van Augustyn Ghyse wilde cieren/schouwde vercorten so veel als hy mocht . Want als hy int hoochste des welffsels
quam/ ende daer de maeltyt der goden/hemelsche dingen/en tot propooste des welffsels maken wilde/wechnemende
de hertheyt des vercortens/versierde een laken vā hemelscher verwen gehecht aende festoyen als een cierlyck dinck
en maecte daerin de maeltyt also werckelyck en cierlyck/ datmen die logie bat achten sinde tot een bereytsel aen
ertuimphen/dan een eeuwige schilderie gemaect opden muer . Also dan de Architect/welck sonder perspectiue niet
en mach noch en behoort te sine / en sal niet lyden/als ouerste der wercklieden die inde fabrycke wercken/dat daer
yet gemaect wordde sonder sinen raet ende vonnisse.

Van platten solderinghen ende haren vercieringhen.

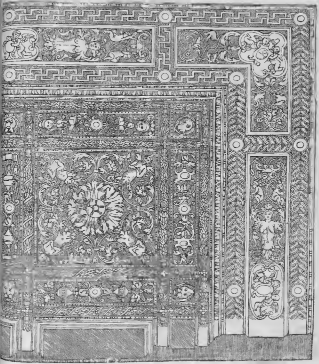
Dat twelfste Capittel.

Hoe wel datmen in onsen nederlanden niet en vseert de solderingen te vercieren van houtwercke / nochtans als een huys van buyten geheel nade oude maniere gemaect ware / soudet qualick voeghen dat niet alleen de solderinge en accordeerde / maer ooch koetsen / bancken / ꝛc. ende dat meer is / ick soude seggen dat elcke staige binnen vander seluer ordinen soude gestoffeert sijn als van buyten getoont wordt. Dus segghick dan / is den hemel oft solderinghe van grooter hoochden / so behoort de deelinghe vroem wijt van spatien ende van goeder wtheffingen te syne: ende wilmense cieren met schilderyen / maer ooch vroeus gemaect sijn: geconformeert na dathet groot ende verre is; ooch behoort van licht ende bruyn gemaect te syne: ende inde middelt dee velden sedtmen een verguldē roose. Maer wiltmen eenige verwen daer in bringen / so salmen dat velt van blau maken als duerluchtich: maer dat die roosen gebonden sijn / met eenigen loouwringen oft groatesschen / op datse niet en schijnen inde lucht te hangen; en de altoos dat de cornicen die de vierkanten oft ander velden sluyten / wel vergult oft vander seluer verwen gestoffeert sijn. Maer commet eenichsins dat den solder niet hooch en is / so salmen dat werck teeder ende cleyn maken tschelijcx de schilderye / also dat goet te verstaen is / ende sedt hier na twee figuren die nochtans beyde een sijn / deene van bloo ten houte / ende dandre gestoffeert / also hy voorts seyt / Ende dese ordine hebbick gehauden inden hemel vande groote librye in tpaleys van Venegien / inden tijt des princen Andreagriti / om dat desen hemel leger was dant behoefde na de wijdde ende lingde der salen / so dede ickse van teederen wercke maken / midts der redenen voors. .:

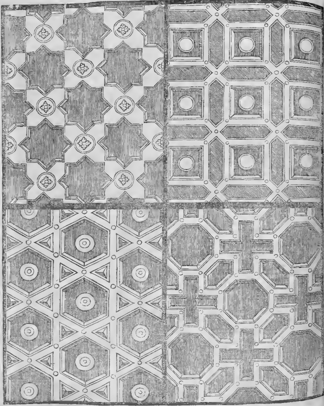
Thoutwerck aenden solder der librijen voerseyt.

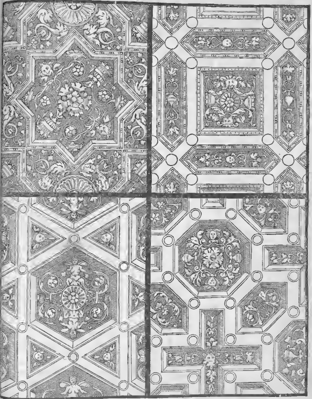

Dits dordinantie der stofferinghen vande selue.

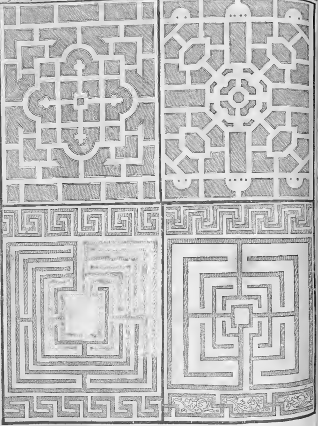
Een ander maniere van solderinghe.

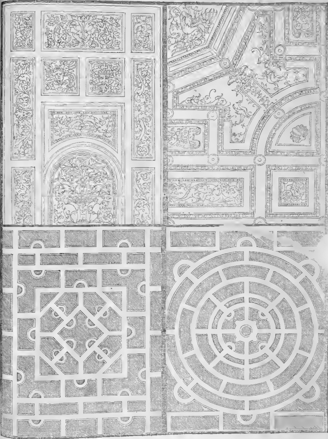

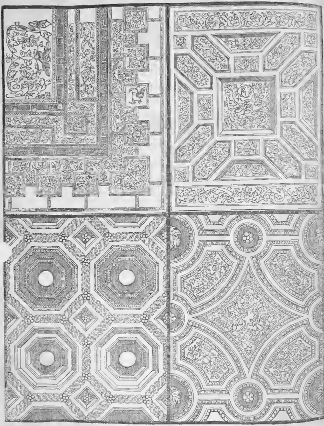
S

De houẽ sijn oock ornamentẽ der Fabrikẽ/daerom sijn dese figurẽ mettẽ Laberintẽ/ten propoeste.

S.ij.

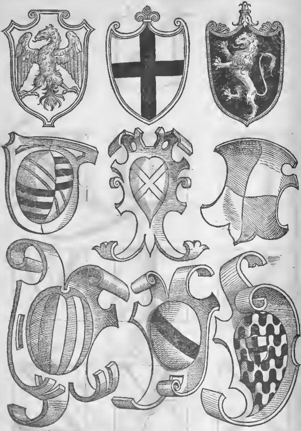

T En lesten seyt onse Aucteur van verwapeninghen, te weten, hoemen die ordineren ende coloreren, ende setten sal na staet, hanteringhe, ende natuere, alsoo datmen daer duere mercken mach wat gheslacht oft van waer dathet ghecommen is. Want (seithy) wy sien dat die Antiken de Princen figureren in maiesteyt, de Bisschoppen in pontifical, de Capiteynen ghewapent, ende also elcken in sulcken habijt als hem best ghelyckende is: desgelycx wilt hy datmen de wapenen om voor de Edificien te setten, ordineren ende coloreren soude van gedierten, vogelen, etc. gout, siluere, hemelsche, eerdsche, vierighe oft swertte verwe, met gheen metal op metal, noch verwe op verwe. Maer om dat Darchitecte hier te lande geen wapene en ordineren na hueren goetduncken, willen wy dit voorby varen, ende in plaetse van desen een figuere van letteren setten, de welcke den Architect dickwil ghevallen te snijden oft anders te setten, als bouen poorten, dueren, in phrisen, ende ander tafelkens, om eenighe namen, Titulen, Diuisen, oft ander leeringen in te setten, tot beliefte des Patroons, oft om kennisse te nemen van Palaisen, ende andere sekere gheordineerde plaetsen. Nochtans nuts dat hier noch solderinghen by ghesedt zijn, die daer in ghebraken, so sal ick de figueren vanden wapenen die hy gemaect heeft, achter de letteren setten, op dathet boeck volcommen zij. Die Architect dan gheen kennisse hebbende van goeden letteren, wort benaut verre ende breet te soucken iemande die hem die selue scrijft ende hoe wel dat hyse in gescrifte heeft, ouermidts onkennisse der proportien, wordense werckens de ghecorrumpeert, tot verachtinghe huers wercx, ende des ghoens die hem die voorseyde geteekent heeft. Daerom al zijnse van Lucas Patiolus, Geofroy Tory, ende Albertus Durer gefigureert, dewelcke niet malcanderen niet gheheelijck en ouercommen, so wil ick nochtans dese andere voor een ghemeen Regle hier toonen achteruolghende onsen Aucteur, dewelcke (achterlatende alle superstitie) de Colommen ende Pedestalen in een voeghelycke mate ghebracht heeft, duer wiens auctoriteyt ick bycans soude seggen, datmen dese letteren van meer ende min deelen hooch soude maghen maken na de ordine der Colommen. Maer om de Simmetrie te beschrijuen, op dat ick niet te wijt en loope, willick Vitruuium volghen daer hy seyt, dat de Colommen Ionica neghen deelen hooch is, ende duer dhetoonen van diuerse Aucteuren is dese forme van letteren oock in Ionica ghevonden, dus laetickse oock van neghen deelen ende ofmense by de Corinthia oft Composita van thien deelen maken wilde, ten soude niet qualijck voegen, want ghelijck de Corinthia meest ghebruyct wordt om de teerderheyt, soo wordden dese letteren oock meest van thien deelen ghemaect, mer wordense byde Dorica ende Thuscana van acht gemaect, ten sal by de voorseyde redene niet seer te verachten sijn, aengemerct de grofheyt des wercx: oock salmen nade leeringhe Vitruuij die Simmetrien connen veranderen, ghelijck op ander plaetsen ghenoech verhaelt is, wantse duer sommighe oorsaken grouer ende teerder na heel valsch schinen by datse in effect zijn. Om dese letteren ghemacklijck te formerene salmen eerst een perfect vierkant maken, ende setten dat in so veel deelen alsmen die letteren gheuen wilt: maer oft si van ses, seuen, acht, neghen, oft thien deelen meer oft min zijn, so sal den dunsten treck van dat derdendeel des dicten sijn, ende den dwersen treck vande helft: de hoeken sullen ten minsten so veel protecturen hebben als de lettre dick is, ghetoghen opden passer. Mer hoe veel dat deen letter binnen tvierkant ende dander buyten ghaet, ende waermen den passer setten sal om de ronde te trecken, sietmen inde figueren. De O machmen oock stellen op de maete van de Q. Den steert vande Q streckt hem tot anderhalf vierkant, ende sinct een half vierkant, sommighe makenten wat corter. Ick en wil niet sustineren dat dese letteren de beste zijn, elck neme die hem oest behaghen. Ten is oock gheen noot om elcke cleyne lettre desen arbeyt te doene, maer tghemalt somtyts datmense eenen voet oft sesse meer ende min hooghe te maeken heeft, welcke datmen niet ten gheden fine bringhen en soude sonder een seker proportie te volghene.

8 9 10
A B
C D E
F G H
I K L

Hier eyndet dat vierde boeck ve
overgesedt ende gedruct T

Sebastiani Serlii van Bolonien
Peeter Couck van Aelst.

Den vijfsten boeck van Archi-tecturen Sebastiani Serlij / inden welcken van diuersche formen der Templen getrac-teert wordt / nae de maniere vanden Antijken / ende oock dienende voer de Kerstenen. Ouergesedt wten Italiaen-sche in nederlandts / duer Peeter Coeke van Aelst doen ter tijt Schildere der K. Maiesteyt.

Gedruct inde vermaerde Coopstadt van Antuerpen, ende nu eerst wt laten gaen duer Mayken verhulst weduwe des seluen Peeters voers. int Iaer M. V^{c}. LIII.

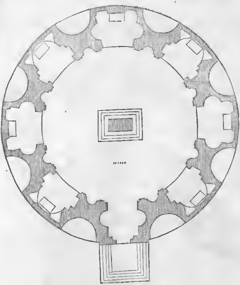
met keyserlijcke preuilegie.

Men vindese te coope Thantwerpen op de lombarde veste inde schiltpadde

Den vijfsten boeck van veelderley manieren van templen.

Dat. xiiij. Capittel.

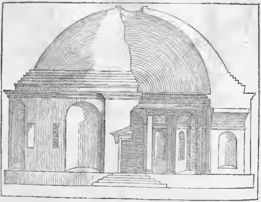
HOe wel datmen in kerstenrijcke vele ende diuersche formen van templen ende kercken siet/ zo wel Antike als Moderne/nochtans mides dat ick voortijts beloeft hebbe sommige ordinancien daeraf te toonene/ om tgetal van mijnen boeken te voldoene/ zoe willen wy vanden seluen tracteren/ ende in dbewarp ten minsten twaelue oerscheyden manieren van templen setten met haren gronden ende maten. Ende om dat de ronde forme de perfectste van allen es/ zo fallick daer aen beghinnen. Maer al eest dat in onsen tyden/het sy duer cleyn deuotie/ oft duer sweckheyt vanden menschen/geen groote kercken meer begonst en worden te makene/ Ja datmense noch niet en volmaect die voertyts beghost zijn: zoe sallick die mijne zoe cleyne maken/als zy souden mogen in redelijcker wyse passeren/ op datse met cleynen coste in corter tijt souden magen volmaect worden. Den Diameter daer van desen gront sal alsoe lanck als hooge zijn/ nade figure vanden circule/te wetene van tsestich voeten. Die dicte vanden muer/sal van twerendeel des diameters zijn dats van vyftien voeten/ op datmen daer gemackelijck die capellen binnen maken mach. De welcke capellen sullen twaelf voeten breet zijn. Die Nicchen tusschen die pilaren/ sullen vier vaet breet zijn: die andere binnen den inganck/ende vande drij capellen/selen ses voet en haluen breet zijn. Ende om den cost van steen ende calck te sparene/ zoe salmen van buyten tusschen de capellen die groote Nicchen maken/der welcker breedde sal commen op vyftien voeten. Desen tempel staet verheuen vander eerden ten minsten vyf trappen/ ende al waert noch hoogere ten waer niet quaet/ wandt dat eertrijcke verhoocht met der tijt/alsoe datmen in veel oude templen ende kercken nederwaerts terdt/ daermen voertyts opgeclommen heeft: maer die trappen willen altijts onpaer zijn/ nade leeringhe van Vitruuis daer hy van den templen spreect/ op dat (seyt hy) alsmen metten rechten voet beghint te clummene/ men hem metten seluen rechten voet op dat paueytsel des tempels vinde. Aengaende den fondamente/ zoe en canmen niet gefaelgeren datment diepe eñ breedt make/maer die minste breedde diemen onder soude mogen leggen es dese/ datmen vanden Diameter der dicten des muers een perfect vierkant make/ende den Diagonus van dien vierkante sal de breedde vanden fondamẽte des muers onder zijn. Also dunct my dathet Vitruuius beschrijft daer hy van fonderen spreect. Maer aengaende der stoffen des fondeersels in vasten oft herden gronde/ ende oock in waterachtigen gronde/ en behoeuick hier niet te verhalene/ midts dathet alleman bekendt es.

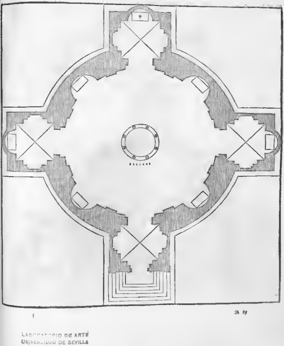
a ii

Van diuersche formen der Templen.

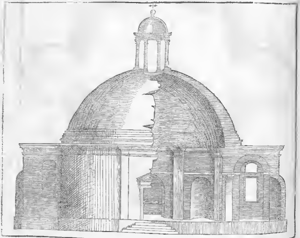
GEtoont hebbende den grondt van desen ronden temple/ zoo volcht hier nu dat opstaende dees tempels van buyten en̄ ooch van binnen/ midts dat hy al willens ghebroken gemaect es om alle beyde te siene; dat binnenste des tempels es nade maniere van Corinthien gemaect. De gheheele hoochde van aen tpauiment tot bouen tegen dwelffsele/ houdt tsestich voeten. De dertich voeten sullen voer den ketel oft ronde welffsel zyn. De reste nederwaerts salmen deelen in vyf en haluen/ daer af sal deen deel voer Cornice Frise en̄ Archetrabe zyn. De vier en halue restende deelen/ sullen die Colommen met basen ende capiteelen hooge zyn/ van welcken altsamen dat ghy die particulare maten in mynen vierden boeck byde Corinthia vinden sult. Die Nicchen tusschen die platte pilaren/ sullen tien voeten hoogh zyn: die andere sullen vyftien voeten hauden. Dat gadt bouen dat welffsele/ sal wyt zyn dat seuenste deel des Diameters vanden tempele; Bouen dat selue gadt machmen een lanterne maken met glasen gestopt/ oft men macht open laten daer duere sal lichts ghenoech commen voer dat middelste des tempels/ midts dat die capellen huer licht vp hemseluen hebben duer die vensters. Het dack van desen tempel/ sal alderbest met loode ghedect zyn. De Cornice van buyten/ sal staen gelyck der binnenster/ maer veel grouer van leden/ midts datse te water ende te winde staet. Aengaende der dueren/ dyer vindy genoech in mynen vierden boeck.

Al es den grondt van desen navolgenden tempel oock rondt/ zo heeft hy nochtans een veranderinge duer die viere wtsprongen te weten den capellen/ ende oock den inganck vanden selven faetsoene. Den diameter van desen tempel/ houdt achtenveertich voeten. Die dicte des muers/ houdt een sesse deel aanden Diameter. De capellen zijn veertien voet int vierkante/ sonder de Nicchen. Die ander vier Nicchen oft cleyn capellen/ sullen neghen voet breet zijn. Die vierkante capellen hebben huer licht van besiden; maer dat licht vandē tempel bouen in dwelfsele/ sal wijt zijn dat vijfste deel des Diameters/ met eene lanterne daeroppe/ gelijck vanden anderen geseyt es. Tot desen tempel salmen oock met vijf trappen op climmen. Ende midts dat de hoecken buyten die templen alents outeyn ligghen/ zoe soudick prijsen datmen eenen vierkanten muer daer omme trecke/ zoe hooghe als den opganck/ op datmen daer niet zoe lichtelijck by commen en soude.

Anden gepaſſeerden grondt/zo ſiedy hier dopſtaende/zo veel van binnen als van buyten/midts dat het gebroken ſchijnt. Die hoochde van binnen houdt gelijck den Diameter/dats achtenvertich voeten. De helft ſal voor dat half ronde welffel zijn. Ende dat luchtgat bouen (alſo geſeyt es) ſal wnt zijn dat vijfſte deel des Diameters/daerop datmen eene lanterne ſetten ſal met gelaſen ghelijck inde figure getoont es/ende dat welffele gedect met loode oft ander materie. Vanden welffel nederwaerts ſalmen dat cornicement van twee voeten en half hooge maken/geformeert gelijck dimpoſte vanden bogen des Theaters van Marcellus inden vierden boeck int ſevenſte Cap. fo 37. ende ſal dienen voor capiteelen/wtgenomen dat Plintus metter Cimatien/dat voor Corone dienen ſal. De pilaſters zijn breet/vier voet en halue. Die groote capellen/zijn hooge eenentwintich voeten: die cleynſte capellen/ſullen dertien voet en haluen hooge zijn/bouen half ront. Bouen die drij vierante capellen/ende bouen den ingaunck machment plat decken/wat af hangende om des waters wille: oock machmen binnen die dichte des muers trappen ordineren/om daer op te climmene ende een ijſeren oft ſteenen geleente daer om maken. Den tempel machmen decken daer af datmen beſt gereetſchap heeft/maer van loode ſoudet alder ſekerſt zijn.

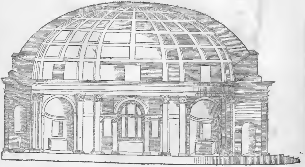

NAde ronde figuren welcke die perfeckste zijn/ 't de ghelijcken best die ouale dats eyrwijs/ daeromme heeft my behaecht eenen temple op sulcken maniere te makene/ den welcken tempel breet zijn sal sessenveertich voeten/ende lanck sessentsestich voeten. De dicte des muers sal acht voeten houden/ ende daer binnen sullen die capellen staen, ende al en zijnse niet te ruym/ so en derfmense oock niet affsluyten. Die wydde van de twee grootste capellen/ houdt twintich voet en haluen/ binnen de welcke zijn twee Nicchen/ elck breet vier voeten. De colomnen sullen dick zijn eenen voet en half/ ende die halue naer aduenant. Die spatien tusschen die middelste colomnen sullen seuen voet en half houden / ende dander sullen vier en een quaert houden. Dees twee capellen sullen elck drij vensters hebben/ die middelste sal wijt zijn ses voeten/ende dander ter syden elck drij voeten. Die capelle metten hoogen altaer/ sal tien voet breet zijn/ ende ses voet verre inden muer met Nicchen gelijck de groote/ende een venster bouen den altaer van ses voeten wijt. Die viere andere capellen/ sullen van haluen cirkel zijn tien voeten wijt/ hebbende oock dergelijcke Nicchen/ende een venster van vier voeten wijt bouen den altaer. Ende mids dat dees capellen by hemseluen lichts genoech hebben/ zo mocht men hem daermet lyden voerden geheelen temple/ maer op dat daer noch lichter worde/ so salmen bouen die capellen noch vensters maken. Desen tempel en sal oock niet min dan vijf trappen opgaen ; die duere sal wijt zijn ses voeten/ ende sal met vier pilaren ghciert worden nade Corinthia. Den inganck binnen sal ghelijcken der capellen vanden hoogen altaer.

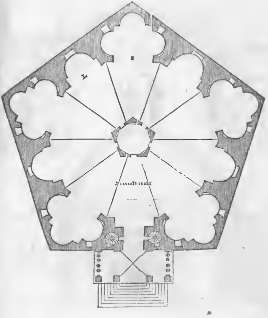

Van diuersche formen der Templen.

Dees figure hier ondere betoont den ovalen temple van binnen/ den welcken van tpaviment tot ander dat welffsele hoogh es gelijck die breedde/dat es van sessendertich voeten. van tpavimente tot boven de cornice/sullent drientwintich voeten zijn/ welcke hoochde gedeelt in vijven/zo sal dren deel voor Architrabe Frise ende Cornice zijn. Die ander vier deelen/sullen voor de hoochde vande pilaren zijn die de capellen scheyden : die particulare maten hier af vindy in mijnen vierden boeck in doordine va Corinthie/midts dat desen tempel van sulcken wercke gemaect es. Die hoochde vande ronden colommen/sal twaelf voeten houden. De architrade die den boge onderhoudt/es van eenen voete. De poorte (alsoe byden grondt gesept es) sal met vier platte pilaren geciert zijn/ in sulcker formen ende maten/ ghelijck die binnen den tempel staen/ende oock met sulcken cornicement. De poorte oft duere sal eenen boghe op twee pilasters hebben tusschen die platte pilaren. Dat welffsele van desen tempel machmen verciereen alsoe getoont wordt inde figure ende noch rijckelijcker/makende die vensters bauen die cornice nederhangende gelijckmen siet. Ende deckmen dan den tempel met loodt vore dwesie/zo sullen die vensters genoech beschermt zijn.

AL es dees forme vijfhoeckich dat welcke in Architecturen niet zoe schickelijck en es/daeromme heb icxe binnen van tien hoecken willen maken. Den Diameter van desen temple es tweentsestich voeten lanch. Den Diameter vande lanterne/houdt twalef voeten. De vijue groote cappellen/houden vijftien voeten int viercante/sonder de drij Nicchen de welcke tien voeten wijt zijn. De cleyn capellen zijn breede vijftien voeten/eñ gaen vier voeten inden muer tot aenden halnen cirkel/ den welckẽ wijt es dertien voeten. De groote capellen/sullen twee vensters hebben/ende de cleyne eene. De wijdde vander dueren/houdt seuen voet en halnen. De logie buyten sal breet zijn tien voeten/eñ lanck vierentwintich uoeten: de vier pilaren hieraf sullen twee voeten vierccant zijn. De middelste spatie tusschen die pilaren sal tien voeten houden/ eñ dander twee spatien vier voeten. Die syden vander logien/ sullen een gheleente hebben met balusters ghemaect. Jnde syden vander poorten/ sullen twee windeltrappen staen om op dat poortael te gaen/ ende oock rontsomme den temple. Desen temple staet negen trappen verheuen vandee eerden/ ende men machen onder hol maken.

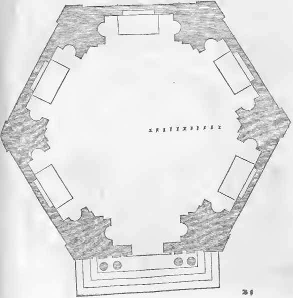

Van diversche formen der Templen.

Hoe wel dat desen tempel ghesloten is/so sullen wy nochtans de maten binnen wel toonen/ende es binnen also hooge als breet dats eenentsestich voeten. De lanterne es oock soo hooge als breet tot aende cornice. Dat welffsel/es van halven circle: dat welffsel vanden tempel es ooch van halven cirkel hooge eenendertich voeten: de reste nederwaerts sal de cornice van twee voet en halven hebben/geformeert gelijck dimposte vanden Theatre Marcelli inden vierden boeck in dordine Jonica geteekent. T. folio. 37. Dees cornice salmen buyten gelijcs der binnenster setten/maer grover. De viercante pilaren vanden poortale zijn hooge veertien voeten/met basen ende capiteelen Doryke. Darchitrabe es de halve dickte vanden pilaer hooge. Boven den boge es de cornice dat vierdedeel minder dan de groote/maer van der selver fatsen: ende sal dienen voor capiteelen aende pilaren. Boven dees cornice salmen een borstweringe maken met balusters ofte van ysere. Die twee stucken boven desen temple betoonen de capellen van binnen/Ende dat metten ✠ geteekent betoont de grootste capellen/vande welcke dat de hoochde vyventwintich voetē houdt. Dat ander stuck geteekent met L. betoont de minder capellen oock vyventwintich voet hooge. De pilasters welck de capellen scheyden/sullen drij voet breet zijn. De hoochde sal van negentien voeten zijn: ende men sal daer een cornice maken/die rontsomme den tempel gaen sal/dienende voor capiteelen aende geseyde pilasters/welx forme daermen na dat capiteel Doryke maken sal/maer een weynich verandert. Dat cornicement aende lanterne machmen met architrabe frise ende cornice maken.

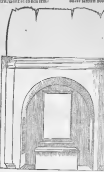

DEn grondt van desen navolgenden tempel sal sesantich zyn/houdende in Diameter vijuentwintich voeten: ende die dickte des muers vive. De wijdde vander cappellen houdt tien voeten/ende gaen vier voeten inden muer. Die wijdde vanden Nicchen/houdt twee voeten. Die duere vanden tempel es wijt vijf voeten/ghereet met dobblen colomnen/de welcke dick zyn eenen voet ende een quaert. Den opganck es vijf trappen oft meer wiltmen/ doch onpaer. Elcke cappelle heeft een venster van vier voet en halven breet/dwelck lichts genoech inbringen sal al en esser egheene lanterne. Aende ses hoecken buyten den tempel/salmen platte pilaren maken van twee voet en een quaert breede/ ende weynich wtspringende. Ende oftmen den tempel grooter maken wilde/ende datmen by fauten von steene gheen dicker colomnen maken en coste/zo machment Corinthia maken oft Ionica. oft wiltment Dorica maken/zoe machmen hem met pedestalen te hulpe cômen.

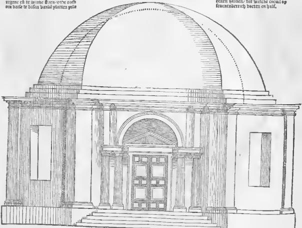
Van diuersche formen der Templen.

NU dat wy den grondt vande seshoeckigen tempel getoont hebben/ zo behoeuen wy oock den tempel in opstrende te betoonen en te bescriuene/ zo wel van binnen als van buyten. Want of es den tempel geheel gesloten/ zoe hebben wy daer bouen oppe een capelle gesedt van binnen te siene/ midts dat sy alle bynae van eender formen zyn/ en desgelijcx houdt den ingancx oock die selue forme. Maer aengaende den buytensten deelen zo seggick/ dat de hoochde van op dat pauement beneden tot bouen de cornice achtien voeten houden sal. Die cornice rontsomme den temple/ salmen van eenen voet en haluen maken/ maer die leden vander seluer cornicen/ salmen nae dat capiteel vande Dorica maken/ om datse oock dienen sal voer capiteel opde pilosters aende sesse hoeken. Behaluen dat Plinthus met zijnder Cimatien/ dat welcke/ mits dachet dienen sal voer een Corone/ en sal bouen de pilosters maer recht duere gaen alsomé inde figure mercken mach. Dat poortael voren sal geciert zyn met ronden colomnen/ en met zyn platte tegenpilaren/ daeraf dat de middelste intercolomnie (oft spacie tusschen die colomnen) seuen voeten en half houden sal. Die colomnen sullen eenen voet en haluen dicke zyn: maer die spatien tusschen elcke twee colomnen ende pilaren/ selen eenen haluen voet houden. Dese geseyde colomnen sullen hoogh zyn achte voet en dan quaert: die capiteelen sullen Dorica zyn/ maer de basen/ om datse beyden aenden voet te regene en te winde staen/ ende oock om datse de basen vanden platten pilaster/ ende den grooten pilosters zyn souden/ omringende den tempel tallen syden/ so salmense Thuscane maken. De hoochde van Dorchitrabe sal eenen voet houden/ waerop dat den boge staen sal/ ende die duere salmen voorts vercieren gelijckmen inde figuere sien mach.

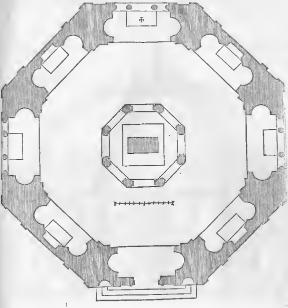

Den opganck sal ten minsten vyf trappen hooge zyn. Dat dach salmen van eeniger materien decken die in dien landen ghebruerich ende wel te becommen es/ anders souder altijts best van loode zyn/ ende dit es aengaende dat werck van buyten.

Om te tracterene vanden binnensten deelen/ zoo es gheseyt dat een cappelle voer olle dient. die breedde van desen cappellen houden elck tien voeten: ende inder hoochden houdense dertien voet en haluen/ ende gaen inden muer vier voeten. Ten elcke syde hebbdense een Nieche die breet es twee voeten. Bouen den altaer es een venstre die vier voet en halue breet es/ ende hooge seuen voeten. De cornice binnen den temple sal vander seluer hoogden staen ghelijck de buytenste/ ende sal oock vander seluer figure zyn. want dat Plinthus metter Cimatie sal oock recht duere rontsomme den tempel gaen/ sonder bouen die pilasters wt te springhene/ anders dan datmense wel terder maken mach van die teghen ende winde staet. de basen machmen oock wel nade Dorica maken. Ende al es dat alle die ander getoonde templen van binnen haer hoochde hebben gelijck die breedde oft den Diameter/ zo sal nochtans desen mits dat hy zo cleyne es/ noch eenen haluen Diameter hooger zyn/ dats te wetene/ eenen Diameter en eenen haluen/ dat welcke coemt op seuenendertich voeten en half.

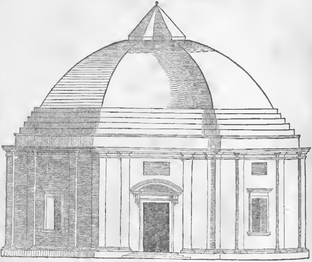

AL en hebben dees voorſ ende oock sommige navolgende tempels/ gheen torrens om clocken op te hangene nade maniere vanden kerstenen/noch oock gheen sacristien ende andere oettreck plaetsen: zo mochtmense nochtans met goeder manieren bij ten aen voegen/ maer alsoo/ daermen van binnen den tempel daer inne ghinge: ende alsulcken subiecten en inventien en sullen in mijn ander boecken niet gebreken. Den grondt van desen navolgenden temple es achtcantich/daeraf dat den Diameter binnen twee-eeetich voeten houden sal/ende den muer acht voeten. De capellen zijn wijdt twaelf voeten/ende gaen inden muer ses voete 1. De d ij capellen zijn van halven circle/ende dander drie met den inganck zijn quadrangular. Elcke capelle heeft twee Nicchen/die sullen vier voet breet zijn. Die drij vensters inde halve cirkels/zijn vier voeten breet: dander drie metten colommen zijn elf voet wijdt. De duere es wijdt vijf voeten. Inden middelt des tempels machmen eenē altaer setten ghedeckt met een Tribune op acht pilastres. Den Diameter hieraf/ sal twaelf voet lanck zijn. Ende begeertmen desen tempel grootere/zo machmen de voeten vergrooten.

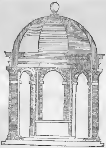

Van diuersche formen der Templen.

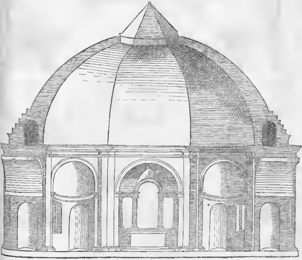
Dees figure hier ondre dient tot den achtcantigen voergetoonden grondt/ende es dat opstaende van buyten. Van op den hoochsten trap tot dopperste vander Cornicen sullent eenentwintich voeten en half zijn/ dat welcke die helft vander binnenster hoochden es. De Cornice sal twee voeten houden gedeelt gelijck dat capiteel vande Dorica/ende sal oock opde pilasters wtspringen sonder dat plinthus gelijckmen inde figure : men sal daer oock een simpel base onder setten/hooge van drij vierendeel voets. De breedde vanden pilasters opde hoecken sal van drij voeten zijn/ende die innewaerts staen en sullen maer twee voet breet zijn. Die duere/es wijde vijf voeten/ ende sal dertien en half hooge zijn : dornament van dees duere vindy inden vierden boeck byde Jonica folio.38. Die maniere vanden venstera sietmen genoech inde figure : wiltmen noch meer lichts inden tempel hebben/so machmen bouen een gadt maken/ende dat met gelase punctwijs gedect worden tegen.

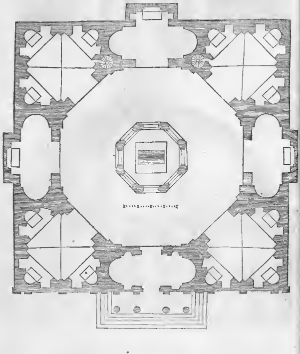
Van dees binnenste ortografie zo zijn de cornicen en pilaren van formen ende hoochden ghelijck die buytenste wander cornicen opwaerts gaet dat welfsel op eenen haluen circle. De drij grootste capellen/ zijn met bogen gewelft/ende zijn hooge achtien voeten. De ronde colommen/ sullen drij vierendeel voets dicke zijn/ De halue naer aduenant/ ende sullen hoogh zijn ses voet en haluen. Darchitrabe daer den boge op coemt/sal oock drij vierendeel voets houden. Die intercolomnie van den middele/ sal vier vaet en half houden/ende tot beyden syden twee voet ende

een quaert. De capellen van haluē circule/sullen oock achtien voeten hooghe zijn. De Nicchen van alle den capellen/sullen tien voet hoog sijn. Die Tribune die inden middele staen soude mettē altare/ staet bouen gheteekent/ ende es hooge van aenden grondt tot bouen de cornice achtien voetē. Dat cornicemēt houdt daeraf drij voeten / die reste blijft voer de pilaren/daermē opde syden pilasters met boghen maken sal/ ende al oan Voorgeksen wercke/ zoe wel van binnen als oan buyten. Die Tribune es van haluen circule.

AL es desen grondt buyten viercant soe es hy nochtans binnen achtcantich / daeraf dat den Diameter binnen ousentsestich voeten houdt/ endt den muer sestiene. Den ingancк van alle die cappellen houdt twaelf voeten/eñ den muer es daer dicke dry voet en halven De hoeckcappellen/sullen binnen sesten voet viercant zyn. De Nichen metten altaren/sullen twaelf voet breet zyn. Die vier opene ende twee blinde vensters/sullen dry voet en halven houden. De twee minder capellen/sullen binnẽ lanck zyn sonder de Nicchen tweentwintich voeten. De Nicchen/sullen tien voeten breet zyn. De vensters/sullen wijt zyn ses voeten. Dat poortael buyten es lanck sevenentwintich voeten/eñ wyt vijf voeten. Tegen over die platte pilaren cõmen ronde colonnẽ/ die zyn dicke eenen vaet en dry quaeet. De duere es wyt ses voeten: dat poortael binnen/es bicans ghelijck eene vanden cleynen cappellen. Inden middelt machmen oock eenen hoogen altaer setten/met een tribune/ daeraf dat den Diameter twintich voeten houdt. De pilasters zyn dicke dry voeten/endt de halve eenen voet. De platte pilaren inde hocken zyn breet dry voeten.

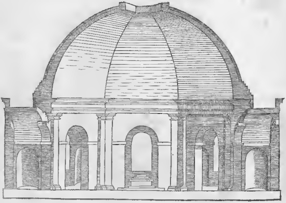

Dit es dortographie vanden voergetoonden achthoeckigen ende viercanten tempel/ ende es alleene de figure van buyten/waeraf dat wy de hoochde bescrijuen willen/Ende ten eersten. van aen dat paueytsele des portaels tot aen thoochste vander Cornicen/sullen tweendertich voet en half zijn. Die hoochde daeraf gedeelt in sessen/zo sal deen deel voer Architrabe Frise eñ Cornice zijn/ Die ander vyue deelen blijuen voerde pilaren /de welcke breedt zijnde twee voet en haluen/ en sullen daerom niet te lanck zijn/midts datse twee by een ende lutter verheuen staen. De maten van altesamen machmen inde oerdine Ionica inden vierden boeck halen. Bouen dees Cornice staet die Tribune/ op de welcke dat een lanterne staen sal/om inden middelsten tempel licht te geuene /daeraf datmen lichtelijck de mate sal moghen vinden metten cleynen oocte die inden grondt staet. De ronde colommen aoer dat poortael/ sullen dertien voeten hoogh zijn. Darchitrabe es van eenen oocte. Bouen den boge sal de Cornice groot zijn die dicte oan een ronde colomme beneden/gedeelt ghelijck een capiteel vande Dorica. De Frontispicie climt tot aende Architrabe vanden temple: den opganck/es van vijf trappen. Dit cleyn figuerken geteeckent met. A. es een vanden cappellen van buyten/die drie voeten wten muer springt/ welcx venstre tien voeten hoogh es sonder dlicht bouen die Cornice/ ende es bouen half rondt ghedect gelijckmen siet.

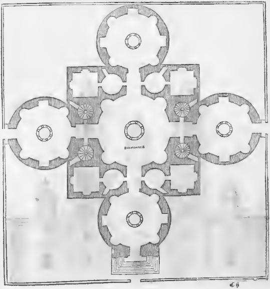

Van diuersche formen der Templen.

Als wy dan van desen temple den grondt ende dopstaende van buyten int viereante getoont hebben/ zoe willen wy den achteantigen tempel van binnen oock bescryuen/eñ in figueen hier onder setten. Ende hier siedy hoe datmen duer die windeltrappen/welcke binnen den inganck vanden gront getreckent staen/op een schoone wandelinge clinmen mach. De hoochde van desen tempel binnen es gelijck (bycans) alle die voergetoonde/ende oock diemen byde Antyken vindt/te wetene/zo hooge als breet/ welcke forme wt den cirkel genomen wordt. Dat eandt welfsele/als voer den haluen cirkele/ occupeert deen helft: eñ van dander helft nedetwaerts/worden ses deelen gemaect/daeraf dat deen deel voer Darchitrabe Frise eñ Cornice zijn sal/de welcke sullen nade Dorica gemaect worden. Die ander vijf deelen zijn door den muer metten pilaren/die welcke dat oock twee voet en haluen breet zijn sullen gelijck de buytenste/ maer van Capiteele ende Base gelijck de Dorica. Die maten zoe wel van Basen ende Capiteelen/als van Architrabe Frise ende Cornice/suldy oock inden genaemden vierden boeck vinden in doerdine vande Dorica. Die breedde des inganes van allen den cappellen/houdt twalef voeten: maer de hoochde vanden seluen capellen/houdt vierentwintich voeten. De vier grootste capellen die inde haeken staen/zijn binnen veertien voeten vierkant/met haren pilastren om met bogen daerop te weluene. Die hoochde van alle den Nicchen/zoe wel van die maer tien voet breedt en zijn/als die van twalef voeten/ sullen alle vijftien voeten hooge zijn. De lanterne sal dertien voeten in Diameter houden/ende die reste sal de Architect lichtelijck metten cleynen voet wel vinden.

Desen grondt hier ondere mach cruyswys genaemt worden/ daeraf dat de principale plaetse inden middel achtenveertich voeten in Diameter houdt. Die vier Nicchen/ met den vier duergangen/ zijn elck tien voeten breedt; maer die duergangen/ zijn vyftien voeten lanck. Die vier cleyn tempen houden in diameter sessendertich voeten: ende haer nicchen eñ vensters (daermen altaren inne setten mach) ende die dueren/ zijn elck wyt sev voeten. Die vier plaetsen binnen die vier hoecken/ dat mogen wooningen aan priesters ende ander kercken dienaers zijn/ ende houden sestien voeten vierant: Daer bouen machmen vier toornen setten/ ende duer de windeltrappen daerop gaen/ Die vier ronde formen mogen sacristien ende ander vertreckplaetsen zijn. Dat geheel vierant buyten beuangende den binnensten ronden temple/ houdt tallen syden achtentachtentich voeten. Den principalen inganck sal negen trappen hebben/ ende die duere mach ooch wel grootere zijn dan de twee andere ter zyden.

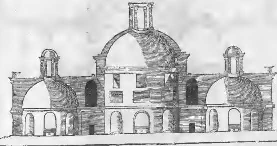

Van diverssche formen der Templen.

Anden gevonden grondt des tempels/zae volcht hier die buytenste ortographie vander eender fi-
den/te wetene van voren/ hoe wel dattmense alle viere/oft ten minsten alle drye/alsoe soude mogen
vercieren. De hoochde van vander eersten ordinen/ beghinnende van opden hoochsten terde des
opganck tot aen dbovenste der Cornicen/sal achtendertich voetē houdē/de welcke hoochde in sessen
gedeelt/zo sal deen deel voer darchitrabe frise eñ cornice zyn/ende dese sal de geheele edificie rontsomme bevangen.
Van deser eerster cornicen totter tweeddere vanden middelsten tempel/sullen dertien voeten zyn. Van deser hooch-
den salmen vyf deelen maken/ende deen deel daeraf sal voer cornice frise ende architrabe zyn. Die selve grootte der
cornicen sal oock de lanternen vande vier minste cappellen oock dienen: die welcke lanternen sullen van binnen in
Diameter acht voeten houden. De derde ordine teghen die vier torens/ en sal maer een platte fastie hebben/ recht
gelyck den voet vanden grootsten lanterne die op dat ronde dack staet. Den selven lanterne sal van binnē in Dia-
meter tien voeten houden/ende zyn hoochde sonder dat ketelsken sestien voeten. Dees hoochde gedeelt in vyuen/zo
sal deen deel voer dat cornicement zyn van desen lanterne/ende dander voerde corintische pilaren. De vierde ordine
vanden torens/sal oock vander selver hoochden zyn/eñ metten selven cornicemente geciert. Ende hoe wel dat van
deser cornicen nederwaerts/die ordinen vanden torens niet seer voegelyck en staen/mids datse hebben moeten obe-
dieren aende cornicementen vanden temple/ nochtans nade Antiquiteyt zo eest een verdragelycke onvoechelyckeyt.
Dat bovenste deel vanden torens dwelcke nergens aen gevbligeert en is/sal hoogh zyn vande dicte des selvē torens.
Dat vyfste deel van dier hoochden/sal voer dat cornicement zyn/eñ die reste voerde colomnen gemaect nade Jonica.
Bouen die cornice wort dat geleent gemaect metten ronden daken alsomen siet.

Hieronder volcht dat opstaende vanden voers. tempel van binnen te siene/te wetene de helft van de drij tempels Eñ om dat den middelsten tempel meer lichts hebben soude dan vande lanterne/ gelijck oock die andere viere doen/duer de vensters beneden / zoe heeft van noode gheweest die buytenste cornice hooger te makene dan de binnenste/om dlicht bicans in perpendicle te nemene/ gelijckmen dat inde figure considereren mach. Van aen tpauement tot aen thoochste der cornicen/sullen vierenveertich voeten zijn. Die Cornice (midts daer colommen noch platen ontrent en zijn) machmen bastaerdt/ende na wille makē/behoudelijck datse met veel overstekens en hebbe/om tgesichte des welfsels niet te benemene/Dees Cornice sal eenen voet en halven hoogh zijn/ eñ mach na dat capiteel vande Dorica gemaect worden. De hoochde van alle den Nichen/sal vijftien voet houden. Bouen die Nichen/sal een fascie rontsomme ouer alle die deelen van den tempel gaen/zo wel die cleyne templen/als den grooten. Bouen dees fascie/sullen die halfronde welfsels van den vier capellen staen. Bouen dera vier capellen/sal een pleyne zijn/een weynich hangende gemaect om dwater af te seynden/met sijnen borstweringen rontsomme/daermen metten windeltrappen duer die torens opcōmen sal. Eñ indien dat desen tempel aen eenighe open plaetse staet/zoe sale daer bouen een schoone wandelinge zijn/maer men moet wel toesien datmen daer geenen snee op en laet liggen/want die selue duerdrijnct eñ beschadicht de metselrien seere. Die dueren vander sijden hebben oock negen trappen al en staense inden gront niet geteekent. Ende als dese ende deser gelijcke edificien zo hooge oft noch hoogere vander eerden staen/zoe salmense wel mogen welven ende plaetsen van deuotien oft anders daerinne maken. Men siet gemeenlijck dat rontsomme die kercken alle hoeken vuyl liggen/dat welcke oneerlijck es voor gewijdde plaetsen/daerom soudick prijsen datmen die geheele edificie int vierkante bemuerde zoe hooge als die trappen/op dat het niet zo gereet en waer/ende datment voor een kerckhof wijdde. De torens die achter inde hoeken van dees helft commen souden/midts datse op desen Diameter niet en staen/ende oock tot minder becōmeringe/om datmen wel dencken can hoese van binnen gestelt zijn/zo en zijnse in dees figure niet geteekent/ Eñ watter voorts meer gebreken mach/worde inde discretie vanden Architect ghesedt/ den welcken bouwende/veel accidenten ontmoeten sullen/diemen niet alle op dpapier beseynen oft oock bedencken en can.

Van diuersche formen der Tempelen.

Al scheen den voorgetoonden tempel cruyswijs/nochtans gelijckt desen navolgenden veel badt/ende eerst sullen wy spreken vanden voersten inganck/den welcken voor alle voldoen sal/midts datse al van eender formen zijn. De wijdde houdt dertich voeten/ende de lingde sevenendertich: den muer es dicke/seven voeten: te midwegen op elcke syde commen twee Nichen/ die sullen elck breedt zijn tien voetē. Die duere/es wijt achte voeten/Den duerganck om inden cirkel te cōmene/es wijdt tweentwintich voeten. Die pilasters/zijn daer dicke seven voeten: haer Nichen/vier voeten. Binnen die pilasters/sullen die windeltrappen staen om bouen te gane: ende op dat dees pilasters te vaster zijn souden om de Tribune te dragene/zo salmen inde vier hoecken achter tegen die pilasters/dees achthoekige cappellen maken van achtien voeten in Diameter/eñ den muer es dicke vier voeten. De Nichen/dueren/vensters eñ blinde vensters/sullen wijt vijf voet zijn. Die hoecken vanden tempel buyten/hebben haer platte pilaren breet drij voeten: den opganck es van vijf trappen.

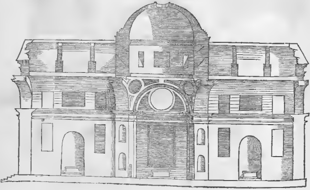

D E buytenste ortographie vanden vierkanten getruysten temple sietmen hier ondere/ ende es aenden inganck breet vierenveertich voeten : ẽn es hooge van opden terde tot bouen die Cornice/dertich voeten. Dat cornicement/houdt vyf voeten. de reste blyft voer de pilaren welcke Ionick zyn sullen. De tweedde ordine es haoge tnoeentwintich voeten: de hoochde salmen deelen in sessen/ een sal voer dat cornicement zyn/ende dander vyue voer de Corintsche colonnen. Dees twee ordinen sullen den tempel omvaugen/waeraf dat ghy de maten halen sult inden vierden boeck. Dat dach sal tien voetẽ hoogh zyn : maer hier te lande daert vele wayt/regent/ẽn sneeut/daer macht wel haoger steken. Bouen den varst van dees frontispitie oft dach/sal een Cornice cõmen van twee voeten/daer op sal den ketel oft dat ronde welfsel rusten/ hebbende bouen int thoochste een lanteerne/den welcken hooge es tien voeten/sonder zyn dach. Dat deel geteekent .C. betoont dat dach oft den geuel van binnen : ende dat ander geteekent met der .L. betoone eene vanden vierhoekigen capellen. Ẽn al staen dees vyf trappen totten opganck/alleenlyck aen dees duere/so behoorense nochtans aen dander twee dueren ter syden oock gemaect te wordene. Ẽn dat ornament vander dueren/salmen inden voerẽ vierden boeck inde ordine vande Ionica wel vinden.

Van diversche formen der Templen.

Na wy nu desen vierkanten gecruyssen temple van buyten getoont hebben/zoe siedy hier onder dat deel van binnen/ghelijck oft hy Diametralick over den centre in tween ghesneden waer. Ende ten eersten sprekende vanden middelt daer die Tribune op staet/daer eest van den eenen hoeck des pilasters tot aenden anderen dertich voeten. Van op tpavement tot in thoochste vander cornicen zijnt oock dertich voeten. De hoochde van dier Cornicen Frisen ende Architraben houdt vijf voeten/ en dese sal van binnen rontsomme den tempel gaen. Boven dees Cornice rusten die bogen/welcke die Tribune dragen. Boven die bogen coemt een groote fascie/van daer opwaerts salment hoogen onstien voeten. Ende die Cornice/sal twee voeten houden/maer sal weynich oversteken/om dat welffele niet te beletteue. Van deser cornicen nederwaerts nade fascie/salmen achte treckende vensters maken van seven voeten vierkant/gelijckmen dat inde figure siet. De lanterne/sal wydt zijn vijf voeten. Van aen dat pavement tot aen tgat vande lanterne salt sevenentseventich voeten hooge zijn. De plaetse daer den hoogen altaer staet/coemt tegen over den principalen inganck. In dat groot vierkant machmen een altaertafle setten/ ende daer boven sal een groote ronde venstre comen/ghelijck oock boven alle vier de dueren. Die tweedde syde en behoevick u niet te bescrijvene/want duer den grondt ende dees figure/machmense lichtelijck begrijpen. Al en es hier oock van geenen torens vermaent/zo machmender wel ten minsten twee boven die capellen inde hoecken setten. Oock gelijck dickwils in meer plaetsen verhaelt es/mach de Architect duer goede redenen sommige dingen veranderen: want al eest datmen in Italien ende andere heete landen (daert meest altyts sonneschijn es) cleyne vensters soect om de coelte te hebbene. Diesniettemin die Noordwaerts woonen daert somtyts ende dickwils doncker es/mogen nae ghelegentheyt de vensters wel grooter maken ende den tempel meer lichts geven/sonder doordine te brekene/gelijck int vierde boeck vanden Venetschen huysen geseyt es.

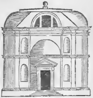

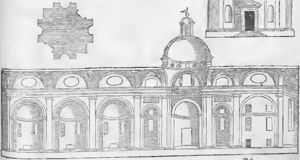
Dit es dapstaende oanden voergetoonden grondt/ daeraf dat deerste cornice hooge staet tweentsestich voeten : die welcke hoochde in sessen ghedeelt / so salmen deen deel vaer cornice frise ende architrabe laten/ende die reste sal voer de platte pilaeren zyn / die selue sullen breet zyn vijf voeten/ ende van dorcssen wercke. De middelste duere es hooge vieentwintich voeten/ de twee cleynder beyden sullen twalef voet hoogh zyn. Men sal die groote duere ende die cleyne verchieren/ alsoomen in deen figure siet/ nemende de particulare maten tot dordine vander Dorica in mynen vierden baeck. Die eleuatie oft verheffinge inden middelt sal tot bouen de cornice hoog zyn vijuentwintich voeten: ende de cornice vander seluer/sal dat vierde deel minder zyn dan dander cornice daer ondere/ghemaect na de forme oanden dorcssen capiteele. De frontispicie en hooghe vijfteen voeten : daer bouen coempt dat dack oft den ketele met syne lanterne daeroppe/ der welcker maten datmen vut die voergaende nemen mach. Beneden op deerste cornice besyden die middelste verheffinge/salmen een basement maken van vijf voeten hooge/ bouen dat selue basement salmen die tweedde aerdine vanden toren setten hooge tweeenveertich oft een haluen/makende die cornice dat vierde deel mindere han dander/ghesormeert na dat capiteel vande dartes: die derde oerdine/ sal dat vierde deel minder zyn dan de tweedde/ ende de cornice na aduenant : die vierde oerdine/ sal oock dat vierde deel minder zon dan de derde/ende die cornice naer aduenant. De borstweeringen bouen deen carnicen sullen vier voet hoog syn/ende van op die lyst tot aenden punct vander piramiden sullen sesendertich voeten syn. De vensters machmen vut mynen vierden baeck halen.

DEes navolghende figure betoont den voerschreuenen tempel van binnen/ waeraf dat die lingde ende breedde inden grondt verhaelt zijn/maer hier willen wij vandet hoochden spreken. De cornicen sullen hooch staen/eñ groot zijn gelijck de buytenste/ dats dat seste deel van tweeentsestich voeten/ maer sy sal vande Ionica ghemaect worden. Die platte pilaeren sullen oock Ionics zijn. Die imposten/welck de bogen dragen/sullen oock Ionics zijn/dee welckee formen eñ maten datmen altesamen in mynen vierden boeck vinden sal in zijn oerdine. Alle die cappellen sullen haer licht by hunseluen hebben/gelyckmen siet: Bouen die cappellen sal dat welffsel met een mane gebrokẽ worden/om daer een ouael ront gat inne te makene/op dathet noch meer lichts geuen soude/ Ende op dat de tribune oock meer lichts dan vande lanterne hebben mach/so salmen vanden dake opwaerts een frise met lysten maken/eñ setten daer oock ronde lichegaten inne. Dees cleyne gesloten figure/ bouen desen tempel alleen staende/betoont eene vanden zyddueren aen dat cruyswerck/waeraf dat die duere wijt es tien voeten/eñ hooge twintich. Die architrabe frise eñ cornice onder het dack/al zijn de pilaren op een ander maniere gebroken met der lijst vanden portale/sal nochtans accorderen met den cornicemente dat rontsomme den tempel gaet. Eñ al en es hier oock niet getoont hoe dat die wijtste spatien oft wandelingen tuschen de pilasters int cruys gewelft zijn/ eñ hoe dat die smaelste wandelingen niet so hooge gewelft en zijn/noch oock getoont en es de forme vanden cleynen ketelkens ende sacristien/ so sal die Architect dat selue wel connen imagineren wten grondt/ want die hem sulcken werck ondertwinden sal/ en moet niet sonder verstant zijn.

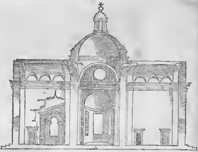
Desen navolgenden tempel es inden midden wijt dertich voeten/Dat cruyswerck/eñ oock die Tribune/ tsamen met den hoogen choor/houden elck dergelijcke dertich voeten. De bogen welcke die Tribune dragen/sullen wijdt zijn vierentwintich voeten. De pilasters opde sijden daer de Nicchen staen/ sullen vijf voet breet zijn. Elcke sijde van dat cruyswerck es lanck achtendertich voeten/ ende sullen elck een duere hebben. Dat deel vorden hoogen choor ten altaerwaerts/es viercant. De pilasters met den Nicchen voer den halven circule vanden hoogen altaer/zijn breet vijf voeten/ende staen van een/vierentwintich voeten. De Nicche oft halven cirkel/es wijt drijentwintich voeten. Inde twee hocken ter sijden den hoogen coor/commen twee sacristien/die sullen seventien voeten int viercante wijdt zijn. Vande Tribune totten principalen inganck/sullen op elcke sijde vijf capellen staen/die sullen binnen onftien voet int viercant houden. Die mueren tusschen beyden/ sullen dick zijn vier voeten. De vensters/sullen wijt zijn seo voeten/ende daer sullen die altaren staen. Den muer sal aende duere dicke zijn vier voeten/ende ter zijden daer de Nicchen staen vijf voeten. hier voren sal een loge commen van veertien voeten breet/eñ van achtentsestich voeten lanck. De Nicchen sullen breet zijn/acht voeten. Op de sijden van desen poortale/ sullen die torens staen/ende sullen ter sijden zoe breet uitstaen als dat cruyswerck. Den Diameter binnen die torens/ houdt achtien voeten/ ende al zijnse achtcant/men machse oock viercantich maken. De windeltrappen staen binnen die dickte des muers.

Aengaende dopstaende vanden selven temple/ende sprekende eerst van dat poortael/zo machmen mids hulpe van den vierden boeck/ende duer den grondt de particulare maten van deser ordinantien wel vinden: boven sal dat poortael plat ende sonder dack zijn/om dlicht inden tempel niet te benemen. Van opden eerdt ofte pavytsele/tot boven die Cornice welcke rontsom den tempel gaet/sullen sevenenvertich voeten hooge zijn. Darchitrabe Frise eñ Cornice houden vijf voeten. Die tweedde ordine houdt sevenendertich voeten/ ende haer cornicementen sullen tvierde deel minder zijn dan dandere. Dees selve hoochde ende Cornicen sullen oock dienen voerde tweedde ordine vanden torens. De Frontispicie/es hooge tien voeten. De derde ordine vanden torens/sal dat vierde deel minder zijn dan de tweedde ordine/ende de Cornice sal oock dat vierde deel aenminderen: daerboven sal een cleyn verheffinghe staen daer den ketel op rusten sal.

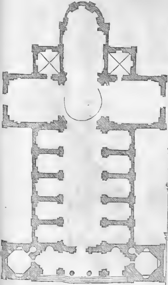
De figuren boven den gesloten tempel ghetekent met .A. betoont dat binnenste deel vanden vijf cappellen. De hoochde van een pavyetsel tot boven deerste Cornice/ houdt sevenentwintich voeten: de Cornicen sullen daeraf die vier voeten houden gemaect gelijck een capiteel vande Dorica. Die andere bovenste Cornicen/sullen van hoochden gelijck de buytenste zijn. Ende tusschen dees eerste ende die tweedde Cornicen/sullen Ionicksche platte pilaren staen: tusschen die welcke dat die vensters gesedt zijn. Vander figure boven die gesegde geteekent met .B. betoont die Tribune/den choor/ ende die sijden van dat cruyswerck metten openen ende blinden dueren. Over deen sijde die met wille gebroken es/siedy de sacristie van binnen. De Cornice onder de bogen die den ketel dragen/es gelijck dander cornice die rontsomme den tempel gaet. Die Cornice die boven de bogen onder den ketel coemt/ sal bastaert zijn. De lanterne/salmen na de voergetoonde lanternẽ maken mogen. Dat ander deel geteekent met .C. es eene vanden dueren ter sijden/eñ es also in rondder formen gedeelt. Die duere es wijt negen voeten/ende es hooge achtien voetẽ.

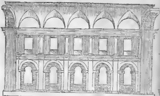

C

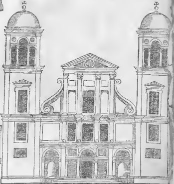

B

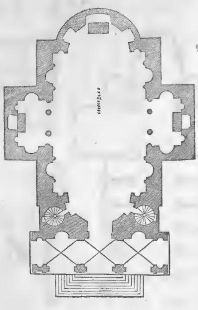

A

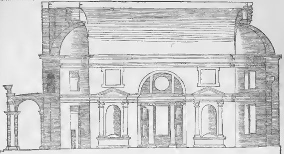
Van diversche formen der Templen.

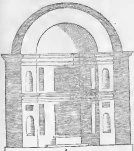
Hoe wel dat in dees nederlanden seer schoone templen nade moderne gemaect zijn/niet alleenlijck met drij wandelingen inden buerck/maer oock wel vijue/ so en es mijn meyninge niet geweest van sulcken grooten templen te scriuene/ midts dat elcke stadt haer hooftkercken heeft. Maer dese zijn alleene/om sulcken te makene ter plaetsen daer duer eenich ongeuol de kercken vergaen zijn/ midts dat men die hedensdaechs seer swaerlijck in grooter formen soude connen wederop bringen/ tot deser meyningen settick hier deen leste figure noch slechter dan dandere. Desen sal wijt zijn sessendertich voeten: ende lanck/vierenvijftich. Op elck eynde voer ende achtere/ sal eenen haluen cirkel staen/ hebbende vierentwintich voeten in Diameter. Dien haluen cirkel daer den hoogen altaer staet/heeft twee vensters/elck wijt ses voeten. De duere vanden ingangk des tempels sal acht voet wijt zijn. Int cruys vanden tempel sullen twee capellen staen/ hebbende inder lingden achtien voeten/en inder breedden twaelf voeten. De venstre achter den altaer sal wijt zijn ses voeten. Alle die groote Niechen zijn oock ses voeten wijt/ende die cleyne drij voeten. De colommen zijn dicke twee voeten: dintercolomnie inde midden es van ses voeten/en dander ter syden zijn van drij voeten. Die vier Niechen binnen den buerck/zijn gecieret met ronden colomnen inden muer staende. Buyten den tempel es een poortal van tien voet breet: en lanck tweentwintich voeten. De hoeckpilasters sullen breet zijn ses voeten/als contrefacten/ ende dander sullen breet zijn drij voeten. Binnen die dickte vanden muer sullen twee windeltrappen staen. Ende al en heeft desen tempel geen torens/so machmense gelijck die voergetoonde daeraen maken.

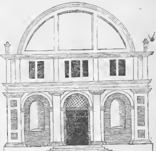

Deẽ figure van binnen es goet te verstane/ende vanden pauemente tot bouen deerste cornice houdt die hoochde eenentwintich voeten/daeraf houdt cornicement dat seste deel. dander es voer die Ionische colomnen. Dat pedestal vanden niechen sal dat vijfste deel houden/daerop staen colomnen van corinthien. De frontispitien zijn drij voet bouen die cornice. de blinde venster daer bouen machmen oock open maken. Die wandelinge met de borstweringe/bouen dat portael/moetmen wat hangende pauerent om dwatere. Die cappellen vanden hoogen altaer geteeckent met .A. heeft die cleyne niechen hooge seuen voet en haluen/dat viercant bouen den altaer/es voer een tafele/breet van tien vaeten ende hooge van twaleuen.

Den tempel van buyten heeft zijn dorische cornice hooghe ghelijck die binnenste: dat deel vander tweeder oerdinen/ heeft zijn pilaeckens met den cornicen daeroppe van twee voeten/ die welcke cornicen sullen ghemaect worden na de imposte vanden theatre Marcelli in tderde boeck/ende om dat bouen besijden tdack drij voet plaets blijft/soo machmen daer een ghelеente maken/ so wel vaer een citaet als voer een ghemack. Dat dack machmen met loodt oft met schaellen decken.

Hier eyndet dat vijfste boeck der Architecturen tracterende van diuersche Templen/wten Italiaensche in Duytschen ouergesedt duer Peeter Coeck van Aelst schildere/Eñ is geuisiteert eñ geapprobeert by mijn heere Joannes Goesswini van Oorschot/Prochiaen van sint Jacops Thantwerpen.
Met Priuilegie der K. Maiesteyt / onderteeckent P. de Lena.

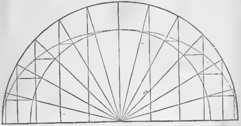
MEn vindt inde Antiquiteyt/ ende daertoe inde Moderne/ veel Colomnen/die welcke ondere int versamen metten Basemente gequetst zyn eñ gebroken / dat welcke toecomt/duer dat haer basen niet wel opdẽ winckelhaec gemaect/oft datse niet wel loot rechte gesedt en zyn/alsō datse op deen syde meer ghewichts dan op dander syde heeft/waer duere dat die canten berssten moeten/ dat welcke die Architect/ midts kennisse van linien ende behulp van Geometrien hebbende/voorcõmen mach by deser manieren/te wetene/ dat men die colomne ondere rondt achtich make / ende de base cauere ende rtthole/ alsoe dat die colomne alsmense op haer loat sedt/tersstont haer seluen schicken sal sonder quetsen.

Om dese rondicheyt te vindene / salmen den eenen punct vanden passere op thoochste vã der colomnen setten/ te wetene onder die A. / ende den anderen voet vanden passere op den punct B. / dien seluen dan omdrayende tot C/dat sal die randicheyt zyn/ makende oock die cauteringe vander basen op die selue mate: diesgelycx machmẽ metten capiteele oock doen/ gelyckmen inde colomne daer by siet.

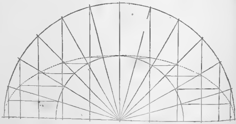

Wilt die Architect een brugge/boge/oft ander rondt welfsel maken/dathet wider sy dan van eenen
halven cirkele/hoe wel dat die metsers die practycke vander coorden hebben/ waer duere dat sy
alsulcken welfsels maken die der ooghen contenteren : nochtans/ wilt die Architect die rechte
theorycke ende redene volghen/ zoe mach hy desen wech houden ghelyck hier getoont wordt.
Als hy dan die wydde ende die hoochde herft/zoe sal hy weten middelt eenen halven cirkel maken : daernae sal hy
op den selven centre/noch eenen minderen cirkel maken/ ende dien met grootere/ dan hy den boge hooge maken
en wilt : daer nae salmen den grootsten cirkel in gelycke deelen setten/die welcke alle met linien getrocken na den
centre/zoe salmen ooch andere perpendiclen daer wt op haer loot hanghen/ ende daer die linien die totten centre
gaen/den minsten cirkel duersnyden/ van daer salmen die dweerse linien tegen die perpendiclen trecken/eñ daerse
versamen/daer sal den gesochten boghe overgetogen worden/ghelyck metten stipkens ofte punthens hier onder
getoont wordt.

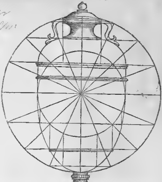

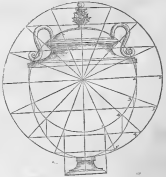
Ende alsmen dyen boge noch neerder begeert te makene/ zoe salmen nae de voorscreuene regle voorts
varen/ ende maken den binnensten cirkel zoe veel cleynder : eñ is te wetene/dat/hoemen den groot-
sten cirkel in meer porcien deelt/hoe datmen die begeerde cromme linie gemackelycker trecken sal.
Wt dees regule volgen veel meer ander dingen/ gelyckmen hier nae bevinden sal.

DEnckende op die voergegeuene regele/ zoe is my inden finne gecõmen een maniere om verscheyden faszten van vasen hier duer te makene/ ende en is niet aan noode dat ick daer eenige sonderlinge vercleeringe af fette/dan alleenlyck/dat zo wyt alsmen die vase maken wilt/ also groot maectmen den binnensten circle :

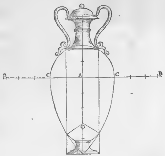
Vande reste can dingenieuse Architect /den toeganck weer figuren ghemercken/ te wetene/hoe de linien nae den centre getrocken zynde/ ende die parallellen/ ende vten cleynen cirkel die perpendiculen hangende / die vase ghefozmeert wordt/ den voet ende den hals sullen nae wille des Architects gemaect worden.

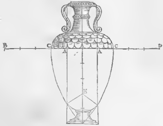

MAer wiltmen dat corpus vander vasen dicker hebben/ zoe moet men den haluen cirkele zoe veel grooter maken / ende maken den buyck onder hangende vten cleynen cirkel tot tegen den grooten circkel/duer dat vallen der perpendiclen op die dweerse linien/ghelyck met .3.4.5. ghetoont wordt/ also datmen duer dees manieren veelderley vasen different aẽ de myne makẽ mach: den hals ende decksele van deser vasen/ bliuen binnen den cleynen circle : die ander leden eñ ornamenten/ zyn altyts nae wille vanden ingeniosen werckman.

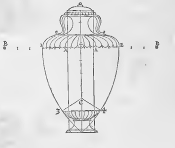
Het es een schoone tijtcortinge metten passer te studerene/ waermede datmen by tyden vint tghene datmen nemmermeer en soude ghepeyst hebben/ Desgelijcx io my desen nacht gebuert: want soeckende een naerdere regle/om een ey te makene/ dan die scerpsinnige Albert Durer gestelt heeft/ zoe hebbick daer duere die maniere geuonden/om een Antyckse vase te makene/settende den voet onder aenden punct vanden eye/ende den hals/metten hanthauen/bouen op dat dickste vandē eye: maer dat ey salmen eerst aldus formeren: Maect een recht cruyce van twee linien/eñ deelt v dwecrse linie in tien ghelycke deelen/ dats op elcke syde vijue: daernae sedt den passer op den centre .A./ ende grijpt met den anderen voete twee deelen/ te weten op .C. makende opwaerts eenen haluen circkele/ dat ghedaen zijnde/ sedt den eenen voet vanden passer op dat punct ge teekent met .B./ende grijpt met den anderē den wtersten punct .C. drayende nederwaerts tegen den perpendicle/ ende desghelijcx van der ander syden oock doende/ sullen beneden eenen punct maken: daerna neemt die helft vanden haluen cirkel bouen/ et wetene/ twee deelen/ende sedt die vanden ondersten punct des perpendikels opwaerts bouen O./daer sal den centre staen om dat ey te sluytene: de reste ondere sal voer den voet zyn/ den hals machmen ongheveerlijck twee deelen hooge maken/ eñ dander al na believen des werckmans oft achteruolgende dees figure.

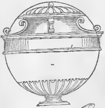
Noch machmen een ander vase maken nae de voorgegeuen regule/ maer wt die puncten A. (die welcke de breedde vanden voet/en de wydde vanden mont toonen) salmen van die C. opwaerts circklen tot tegen die twee perpendiclen/daer sal dat corpus gesloten worden: den hals daer bouen staende/sal twee deelen hooge zyn / maer die andere ciraten sullen nae wille ende believen vanden werckman zyn.

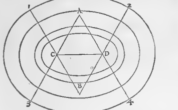
MEn mach duer desen werh noch ander differente vasen maken / maer dese naervolgende salmen aldus maken :datmen die dwerse linie in twelven deele/makende oock duer de puncten *A*. twee perpendicle n / om den voet/ende den hals te toonen : Daernae settende den eenen voet vanden passere op . *B* . ende den anderen voet op . 1 . / drayende nederwaerts teghen den perpendicle/ desgelijcx vander ander syden op . 2 . gedaen zijnde/ zoe sedt uwen passer op den punct . *C*. /ende rakende de faden .3. ende .4. zo sal den bodem vandei vasen gesloten zijn.Daernae sedt den passere opden punct tusschen die .1. ende die *A*. makende opwaerts een quartiere cirkels/ende doende desgelijcs tusschen .2. ende *A*. /dat sal die rondicheyt vander vasen bouen zijn : die andere vier deelen/blijuen voer den hals vander vasen metten heyfen.

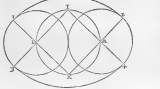
MEn mach noch vasen duer een circulare forme alleene maken/ makende oock een recht cruyce daer inne/ ende deelende elcke linie in ses deelen. den haluen circule sal voor den buick vander vasen zijn/ende noch een sesiedeel opwaerts voor een frise / op dattet meer plaetsen sy om te verciercne : een ander deel sal den hals hooge zijn/ende noch een deel dat decksele : den voet hoe wel dat hy maer een half deel hooge en is/mach wel een seste deel buyten dat ront gaen : Ende al en hebbick hier maer sesse manieren van vasen gestelt/ nochtans machmen duer dees voergetoonde regulen andere vasen sonder eynde maken/ ende sonderlinge machmense veranderen duer haer ornamenten/daer ick niet af setten en wille/am datmen die linien te bat sien soude.

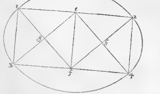
IN diuersche manieren machmen ouale formen maken/maer ick sal alleene vier manieré daeraf setten. Om dees eerste figure te makene/zoe salmen twee perfecte triangulen bouen een setten gelijck een rombus oft ruyte/ende aende vergaderingen salmen die linien dueretrecken tot .1.2.3.4./ ende die hoeken *A. B C. D.* sullen die vier centers zijn : daernae sedt den eenen voet des passers opde *B*. ende den anderen op .1/drayende den seluen tot .2/ daernae van inden punct. *A*. ende .3. tot .4 .salmen oock omdrayen : dat gedaen zijnde/ sedt den passer inden punct . C. / ende grijpende de .1. zoe drayten tot op.3./ ende wederom van inden punct. *D*. drayende van .2. tot .4 . zoe sal die forme gesloten zijn : men sal oock weten dat/hoe dese figuré naerder haren centre cômen/hoe datse ghestretter worden: eñ ter contrarien/ hoe datmense wyder vanden centers maect / hoe datse ronder worden/nochtans en mogense gheenen perfecten cirkel worden/om datse meer dan eenen centre hebben.

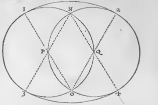

TOt dees tweedde ouale / salmen ten eersten drij cirkels maké alsomé siet/ treckende daer die vier e rechte linien inne/die vier centers sullen *I. K. L. M*. zijn : daer nae settende den eenen punct van den passer inde *K* / so salmen metté anderé punct van .1. tot .2. drayen/ Desghelijcx sonder den passere te ontsettene/so salmé den eenen voet inde .*I*. settende/van .3. tot.4 oock drayende de reste sluyten : ende dese figure ghelijct zeere eenen eye.

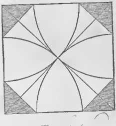

DEes derde forme maectmen duer twee vierecanten/ treckende daer die Diagoné inne/die welcke sullen die twee centers .*g* . *h*. toonen / ende dander twee sullen de hoeken .*e*. en de *f*. zijn : daernae vanden punct *f*. tot .1. cirkelt tot .2. Diesgelijcx doet oock van .*e*. tot .3. ende .4./ dat ghedaen zynde/ zoe suldy wten punct .*g*. ende wten punct . *h* . die twee syden .1.3. ende .2.4. sluyten.

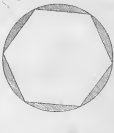

Wiltmen dees vierde ouale formeren/zoe maect twee circkels/alsoe datse elckanders centre duersnijden/ende die andere twee centers sullen op die vergaderingen. *N. O.* zijn: daer nae die rechte linien getroeken zijnde ofte niet/zoe salmen wttenpunct *O*/ende diesgelijcx wt den punct *N*/die twee sijden .1.2. eñ .3.4. sluyten. Ende al seyt onse Auctor dat het vier soorten van oualen zijn/nochtans zo is dees leste figure vander seluer formen dat die eerste is/ anders dan dat dese gemackelijcker te maken is.

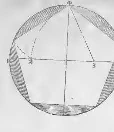
Behaluen den circule so vindet vele figuren die niet ronde trecken/ gelijck dē vijfhoeck/dē seshoeck/ den seuenhoeck/achthoeck/negenhoeck/tienhoeck/&c. Maer op dees tijt sullen wij alleenlijck van dees drije principale tracteren/midts datse meest te passe commen.

Desen octogonus ofte achthoeck treckmen wt een recht viercant/ treckende eerst die Diagonen/welcke v den centre wijsen sullen: daernae neemt den passer/eñ sedt dien metten eenen voete opde hoecken des quadraets/eñ leydende den anderen voet duer den centre/ circulende tegen die sijden van den quadrate/ daer sullen v rechte puncten staen om den achthoeck te makene. Ende hoe wel datment duer den cirkel alleene saude mogen doen/makende een cruyce daerinne/ende deelende elck quartier in tween/zoe soudet doch wat gebedelt schijnen/alsa dat dit sekerder eñ perfecter is.

Den hexagonus dats den seshoeck/ maectmen alder gemackelijcst binnē den cirkle/want/alsmen den cirkel bescreuen oft gemaect heeft/ zoe salmen sonder den passer te versettene/die circumferentie in sesse gelijcke deelen setten/ende treckende van den eenen punct totten anderen die linien/zoe sal den seshoeck gesloten zijn.

Van der Geometrien

Maer den pentagonus dats den vyfhoeck/ en is niet zoe licht om te makene als dandere/ midts dat hy van onpaer getal is dicometre, mu zoe machmen dien aldus maken: Als den cirkel gemaect is/zo sedtmen daerinne een recht cruyce/ende men deelt die een helft van de dweerse linie in tween gheteeckent met. 3/ dan sedtmen den eenen voet van den passere op de 3/ende met den anderen treckende den punct onder tcruyce/zoe drayt ene nederwaerts/tot op de dweerse linie gheteekent met. 2./vandaer dan tot onder dat cruyce/ suldy die lingde van elcke syde des penthagonus vinden. In dese figure ontwen ooch den Decagonus/ dats tienhoeck/want vanden centre tot. 2. dat sal een syde daer af zyn: Noch mochtmen eenen sestienhoeck maken wt die wydde .1.2: ende settemen een en perpendicle opden punct. 3./zo seyt Albert Durer/ dat dien seluen den seuenhoeck maken soude.

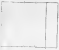
Dese figure sal den genen seer behulpelijck zyn/ die een circūferentie behoeft in eenich ompaer getal te deelene/ hoe vele dat het ooch is: maer op dat wy den leser niet confuys en makenmet die menichte/ zoe sullen wy alleene desen setten gedeelt in negenen/ ende dit sal een exempel voor alle die andere zyn. Dus neemt dan voor v dat vierde deel van eenen cirkle/ende deelt dat in negenen/zo sullen die viere van dien deelen een negenste deel vande geheele circumferentie makē: desgheliycx salmen verstaen/ deeldmen een quadrant in eluen/ twaleuen/ oft dertienen/ɀc. want altoes sullen die vier deelen van dien v gesochte wydde zyn.

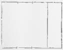

Daer zijn vele quadrangulare proportien/ maer ick salder hier alleene seuene vanden principalen setten/ die den Architect meest dienen ende te passe cōmen sullen.

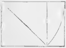
Ende ten eersten/ zo is dese forme een recht viercant quadratus genoemt.

Dees tweedde forme oft figure/noemt men in dlatyn sexquiquarta/ dats te wetene/ van een viercant ende een vierendeel vanden seluen viercante daeraen gesedt.

De derdde figuere/ heetmen in dlatijn sexquitertia/dats te wetene/ van een viercant ende een derddendeel van den seluen viercante daer ane gesedt.

Dees vierde forme noemtmē diagonea/ vande linie diagonus/ die welcke linie dat viercant ouerhoop deelt/den welckē Diagonus metten passere van onder opwaerts gheleydt zijnde/sal v de lingde aanden diagonalen quadrangel toonen/ maer van dese proportie en canmen geen regle by getale gesetten.

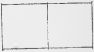
Die vijfste figure heetmen een serquialtera/ dat is te seggene/van een vierkant ende noch een helft van dien vierkante daer by gheuoecht.

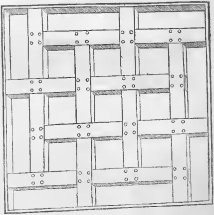
Dese seste figure noemtmen supetbipartiens-terciaa/dat is te seggene/van een vierkant/ ende twee derdendeelen/van dyen seluen vierkante daer by gesedt.

Dese seuenste ende leste figure wordt dupla dats dobbel genaemt/want sy is van twee vierkanten neuen een gesedt/ende men en vindt inde goede Antycsche werchen/geene forme die twee vierkanten passeert/ten waren ghewest logien galerien/oft ander wandelingen : oock heb ben sommige poorten/dueren/ende oensters inder hoochden wat ghepasseert/maer cameren noch zalen en sullen byden verstandigen ders lingde niet passeren.

Diuersche acciden-ten mogen den Architect in handen commen ge-lack ditte : dats dat men een solderinghe soude legghen in een plaetse/lanck ende breet zynde orftien voeten/ende de reb-ben en souden maer veertien voetẽ lanck zyn/eñ daer en ware anders geen hout te cryghene/zoe salmen in sulcker noodt die bindinge mogen ma ken gelyckmen hier tegenwoordich siet/ op dat die rebben dienen mogen/ende dit sal oock sterck genoech zyn.

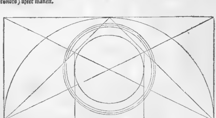
D

Van der Geometrien

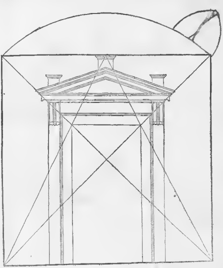
NOch mocht het gheuallen datmen een tafele vinden soude/ lanck zijnde tien voeten/ ende breet zijnde drij voeten : met dese tafel soudemen geerne een duere sluyten /van seuen voeten hooge/ ende breet ofte wyt vier voeten : wilmen dan dees tafle inder lingden in tween zagen/ende settense onder elckanderen/ zae en makense maer ses voeten inder hoochden /ende men behoefter seuene : wilmen maer die drij voet afcorten/ om daer met den vierden voet inder breedden te voldoene/zo sal die eene syde alte seere gelapt zijn daeromme salmense in deser manieren deelen. Neemt v tafele van tien voeten lanck/ende drij voeten breet geteeckent met A.B.C.D/ die selue tafele salmen in Diagono/dats vanden hoeck C. tot B in twee gelycke deelen zagen : daerna salmen dat een stuck drij voeten achterwaerts treeken nade B/ alsa sal dan die linie A.F. vier voeten lanck zijn /ende desghelijcx zoe sal oock die linie E.D. vier voeten houden/By desen middele hebdy v duere A.E.F.D. van seuen voeten lanck/ende van viere voeten breet/ ende v sullen noch ouerschieten/ die drijcantige stucken. E.B.G. ende. C.F.C.

HEt gebuert somtijts dat die Architect in eenen tempel een ooge ofte ronde venstre te maken heeft gelijck die Antijcken vseerden/ ende hy is in twijfelingen van haer der grootten : indien dat hy die met Geometrike redenen ende linien maken wilt/zo sal hy ten eersten die breedde meten vander plaetsen daer hyse setten wilt/ende daer salmen eenen haluen cirkel inne maken/den welcken haluen cirkel in eenen quadrangel gesloten zijnde/zo salmen duer twee Diagonen den centre vinden: daernae salmen noch twee linien treckèn/ alsodatse van inde benedenste hoeken tot bouen den centre/tegen den haluen cirkel versamen/ende daer die selue linien duer die Diagonen snijden/ daer salmen twee perpendiclen maken/ die selue perpendiclen sullen v die wijdde vander gesochter oogen toonen : die lijste rontsomme/machmen dat seste deel vanden Diameter (desseluen ronds) breet maken.

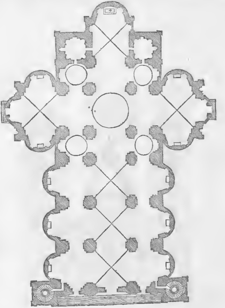

Wilt die Architect desgelijcx een poorte oft duere aen eenen tempel vinden die welcke nade plaetse geproportioneert zijn sal/ zoe mach hy die wydde binnen den tempel nemen/ is den tempel cleyne/ ende zynder pilaren oft pilasteers/ zoe salmen die wydde tusschen beyden nemen/ ende die selue breedde int viercant setten/ te wetene zoe hooge als breet/ in welcke viercant die Diagonen en die ander twee duersnijdende linien v niet alleene die wydde vander dueren toonen en sullen/ maer ooch die termijnen vanden ornamenté der seluer/ gelijckmen inde figure sien mach: Ende geualtet datmen aen eenen temple drij dueren ende drij oogen maect/ zoe machmen voor de cleynste/ dees proportie volghen. Ende hoe wel beminde Lesere/ dat die intersectien ende duersnijdingen van linien sonder eynde zijn/ zoe willick als nu/ op dat ict niet te lanck en make/ mijn Geometrie hier eynden.

Hier eyndet dat eerste boeck der Architecturen tracterende van Geometrien/ wten Italiaensche in duytschen overgesedt duer Peeter Coeck van Aelst schildere/ Ende is gevisiteert eñ geapprobeert by mijn heere Martinus Cools Prochiaen van sinte Goedele tot Bruessele.
Met Preuilegie der K. Maiesteyt/ ondertekent P. de Lens.

Also ick in mynen vierden boeck beloeft hadde/ so hebt ick diversche manieren van Templen ghetoont/ te wetene rondt/ eyrons/ viercant/ vyfcant/ sescant/ achtcant ende cruysforms: niet alleenlijck na de maniere vanden Antiken/ maer oock dienende voer de Christenen/ ghelijckmen dierghelijcke formen in Italien ende elders noch maect/ waerby dat icke wel hadde mogen laten maer midts datmen de Templen oft kercken hier te lande lanck/ ende oock cruysforms maect gelijck Raphaels gronde (van Sinte Peeters kercke te Roome) in mynen derden boeck/ so sal ick noch twee oft drij manieren hier van sulcken formen setten/ achtervolghende daerin die maniere vanden Antiquen. Den grootsten duergaenck oft wandelinghe/ midden inden buyck es wyt dertich voeten: de twee smalste besyden zijn wyt vyftien voeten. de pilasters met hueren platten pilaren/ houden tallen zyden vyftien voeten. De drij capellen vā halven circule besyden de twee cleynste wandelinge/ sijn wyt vyfentwintich voeten/ eñ sullen wat buyten den muer staen. Den diameter vande tribune houdt sesendertich voeten: die vier cleyne tribunetten ofte ronde welffsels zijn in diameter eenentwintich voeten/ maer sy en sullen ten dake niet wtcōmen. Dat cruyswerck heeft op elcke zyde een duere/ ende die drye halue ciekelen zyn elck wyt vijuentwintich voeten: den achtersten halven circle daer den hoogen sleuer staet/ es wyt eenendertich voeten. Besyden den choor zyn twee achtcantige sacristien/ houdende in diameter eenentwintich voeten. Voren anden grootsten ingaenck des tempels es de middelste duere wyt twelf voeten/ eñ die twee cleyn dueren ses voeten. ende zyden comen twee torens/ wyt sevenentwintich voeten. Binnen die wendeltrappen staet een wyt gadt/ om de clocken op te doene/ ende al heeft desen tempel veel trappen men machse wel min maken.

tenno en casa y Dona josefa saradia

Pre mejra monste o 7 o J oy de de Lon

J por otra parte o 8 oy

Ablacabo de mano y todo, esto que digo yo Domingo

Rodrig y Dos Castilo

En el Año de 1772, Remode la fachada de la Yglesia del hospital del Rey, desta Ciudad de Burgos, hize los tres pilares nuebos, el Arco qe hace ala Bebeca tador los salmeres, y diferentes dovelas, varios pies el [illegible] y Cornisa, y parte del Corredor y [illegible],

y parqe conste lo firmo en dha Ciudad

Josef Cortes del Valle

tenia 29 años quando lo hize y no abia trabajado en piedra asta entonzes

[illegible] Año de 1777, [illegible] el S.r [illegible] Capitan Gral. de España, a [illegible] de [illegible] a los Portugueses Reynando Carlos III.

[illegible] año de 1776 acometido el Capitan Gral. [illegible] [illegible], a Argel, y [illegible] [illegible] abiendo per[illegible] [illegible] la flor de su[illegible]

Santiago Perez

A Comme apr...
Extra mars de la Cité de ... Il ... pour ...
le Mesme que celluy ycy sy non la lecture qui ...

22
18
176
22
396
290
636